
Sefyllfa'r Iaith Gymraeg 2012–2015

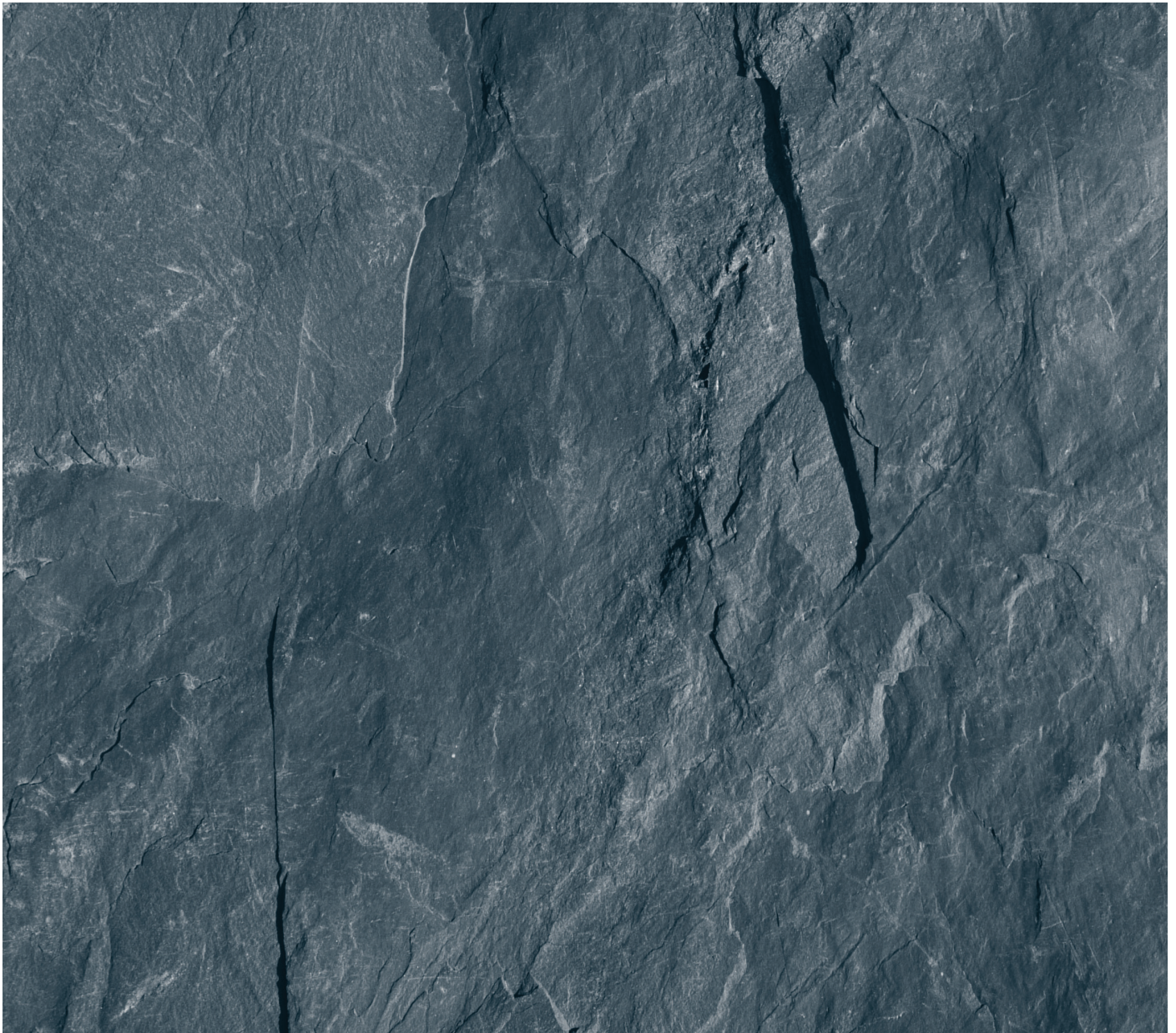
Adroddiad 5-mlynedd Comisiynydd y Gymraeg

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

The Position of the Welsh Language 2012–2015

Welsh Language Commissioner's 5-year Report

Rhagair

Mae'n amserol bod yr adroddiad 5-mllynedd hwn yn cael ei gyhoeddi yn ystod haf 2016. Rydym hanner ffordd rhwng dau Gyfrifiad, ac er mwyn troi'r gostyngiad a welwyd yng nghanran y siaradwyr Cymraeg rhwng 2001 a 2011 yn gynydd erbyn 2021, mae angen deall y rhesymau dros y gostyngiad ac adnabod y meysydd i adeiladu arnynt.

Mae cyfnod sefydlu Llywodraeth a Chynulliad newydd yn gyfle i'r gwleidyddion a'r gweision sifil edrych o ddifrif ar sut y gall polisi cyhoeddus gefnogi'r Gymraeg. Gwyddom ei bod yn fwiad gan y Llywodraeth ymgynghori ar strategaeth newydd ar gyfer y Gymraeg eleni. Er mwyn cyrraedd y nod polisi a chyflawni targedau, rhaid rhoi mesurau cadarn yn eu lle yn ogystal â buddsoddi a gweithredu'n bwrpasol.

2

Mae'r ffaith fod yna bellach bwyllgor newydd yn y Cynulliad sydd â chyfrifoldeb dros graffu ar faterion sy'n gysylltiedig â'r iaith Gymraeg yn gam arwyddocaol ymlaen, yn ogystal â'r datblygiad pwysig o'i gwneud yn ofynnol i'r holl bwyllgorau eraill roi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth ystyried gwahanol feysydd polisi.

Wrth i mi ysgrifennu'r geiriau hyn, ni ellir rhagweld yn iawn beth fydd effaith y penderfyniad refferendwm i adael yr Undeb Ewropeaidd ar y Gymraeg. Dros y blynyddoedd fe welsom gyllid Ewropeaidd yn cael ei ddyfarnu i brosiectau oedd yn cyfrannu'n uniongyrchol at hybu'r iaith a chynnal cymunedau Cymraeg, yn ogystal â'r hwb a roed i economi Cymru yn ehangach. Mae sefyllfa ieithoedd lleiafrifol ar draws y byd yn amrywio, wrth gwrs, â rhai yn ei chael hi'n anodd nofio yn erbyn y lli tra bo eraill fel y Fasgeg a'r Gatalaneg i weld yn ffynnu. Er mwyn sicrhau bod y Gymraeg yn un o'r ieithoedd hynny sy'n tyfu a ffynnu, mae'n hollbwysig bod fforwm rhyngwladol yn parhau i rannu syniadau ac arfer da â gwledydd a chymunedau ieithyddol eraill. Wrth i'r gwleidyddion gynllunio'r camau nesaf a'r cynllun hirdymor ar gyfer gadael yr Undeb Ewropeaidd, bydd angen iddynt sicrhau na fydd yr iaith Gymraeg ar ei cholled yn uniongyrchol neu'n anuniongyrchol ac y bydd y gefnogaeth iddi yn cynyddu yn hytrach na'n crebachu.

Wrth baratoi'r adroddiad hwn, daeth yn amlwg i mi bod cyfoeth o dystiolaeth a data ar gael am agweddau penodol ar sefyllfa'r Gymraeg. Mae hynny'n cynnwys data o ffynonellau cadarn fel y Cyfrifiad a'r Arolwg Defnydd Iaith a gynhaliom ar y cyd â Llywodraeth Cymru ac a gyhoeddwyd ym mis Tachwedd 2015. Mae'r Arolwg Defnydd Iaith yn dwyn statws Ystadegau Gwladol sy'n cydnabod dibynadwyedd a chadernid yr ymchwil. Ar yr un pryd, daeth yn amlwg bod bylchau mewn data cyson o ansawdd mewn rhai meysydd pwysig, er enghraifft am lwyddiant y gyfundrefn addysg i greu siaradwyr Cymraeg rhugl. Mae hynny'n arbennig o wir yn sectorau'r blynyddoedd cynnar, addysg bellach ac addysg uwch. Lle bo dystiolaeth a data yn bodoli, boed hynny gan lywodraethau, prifysgolion neu sefydliadau, ychydig iawn o ymdrech fu hyd yma i'w dwyn ynghyd. Mae'r cydlynu yma'n bwysig er mwyn sicrhau bod y sawl sy'n datblygu polisi yn gweld y darlun cyflawn.

Foreword

It is timely that this 5-year report is published in the summer of 2016. We are at a half-way point between two Censuses, and it is critical to understand the reasons for the decline in the percentage of Welsh speakers between 2001 and 2011 in order to secure the aim of an increase by 2021.

The period of establishing a new Government and Assembly poses an opportunity for politicians and civil servants to take a closer look at how public policy can support the Welsh language. We know that the Government intends to consult on a new Welsh language strategy this year. To realise the policy aim and achieve targets, robust measures must be put in place as well as purposeful investment and action.

3

The fact that there is now a new committee in the Assembly responsible for scrutinising Welsh language matters is a significant step forward, as well as the requirement on all other Assembly committees to take the language into account when considering different policy areas.

As I write these words, it is impossible to predict the impact of the referendum decision to leave the European Union on the Welsh language. Over the years we have seen European funding awarded to projects contributing directly to the promotion of the language and supporting Welsh speaking communities, in addition to the boost given to the Welsh economy more generally. The situation of minority languages across the world varies, of course, with some struggling to swim against the tide, whilst others like Basque and Catalan appear to be thriving. To ensure that Welsh is one of the languages that grows and flourishes, it is vital that there is an international forum to share ideas and good practice with other linguistic communities and countries. As the politicians plan the next steps and the long-term strategy, they will need to ensure that the Welsh language will not lose out, be that directly or indirectly, and that the support for it increases rather than weakens.

Preparing this report, it has become clear to me that there is a wealth of evidence and data available on specific aspects of the Welsh language. This includes robust data from sources such as the Census and the Language Use Survey we conducted and published in conjunction with the Welsh Government in November 2015. The Language Use Survey holds National Statistics status which recognises the reliability and robustness of the research. At the same time, it has also become apparent that there are gaps in consistent quality data in some important areas, for example the success of the education system in creating fluent Welsh speakers. This is particularly true in the early years, further and higher education sectors. Where evidence and data does exist, be that by Governments, universities or organisations, very little effort has been made so far to bring this information together. This coordination is critical in ensuring that those who develop policy see the complete picture.

Cadarnhaodd yr Arolwg Defnydd Iaith mai addysg yw prif ffynhonnell creu siaradwyr Cymraeg. Roedd yn naturiol, felly, fy mod yn neilltuo cyfran helaeth o'r adroddiad i ganolbwyntio ar sut y mae addysg Gymraeg yn mynd i'r afael â'r her o sicrhau bod y twf yn nifer siaradwyr Cymraeg yn gwrthbwysu'r golled a wneir yn flynyddol. Mae'n ymddangos na fu cynnydd dros y blynyddoedd diwethaf yn niferoedd y plant sy'n derbyn eu haddysg a gofal blynyddoedd cynnar drwy gyfrwng y Gymraeg ac mae bylchau sylweddol iawn yn y ddarpariaeth mewn rhai ardaloedd. Daw'r adroddiad i'r casgliad hefyd fod dilyniant mewn addysg cyfrwng Cymraeg o un cyfnod i'r nesaf yn parhau i fod yn broblem, a bod y broblem hon yn amlwg o un cyfnod allweddol i'r nesaf yn yr ysgol ac wrth i ddisgyblion drosglwyddo i addysg bellach ac uwch. Mae'n amlygu hefyd na fu cynnydd gwirioneddol dros y blynyddoedd diwethaf yn niferoedd y plant a phobl ifanc sy'n derbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'n hollbwysig bod y Llywodraeth yn cydio yn y materion yma er mwyn hyfforddi cenedlaethau newydd o bobl fydd yn hyderus i weithio yn broffesiynol yn y dyfodol drwy gyfrwng y Gymraeg.

Mae'r adroddiad hwn hefyd yn edrych ar y cyfleoedd sy'n bodoli i ddefnyddio'r Gymraeg, mewn cyd-destunau amrywiol ac mewn gweithgareddau dyddiol, a rhai rhesymau posibl pam bo siaradwyr Cymraeg yn manteisio ar y cyfleoedd hynny neu beidio. Hyderaf y bydd y dystiolaeth yma ar ddefnydd iaith o gymorth i sefydliadau a mudiadau sy'n ceisio darparu cyfleoedd effeithiol i ddefnyddio'r Gymraeg er mwyn sicrhau cynnydd yn nefnydd yr iaith o ddydd i ddydd.

Wrth gyhoeddi'r adroddiad, hoffwn dalu teyrnged i'r holl unigolion hynny sydd wedi, ac sy'n parhau, i weithio'n ddiplino dros yr iaith ac sy'n cynnal y diwylliant Cymraeg ar lawr gwlad. Mae'n wir nad yw sefyllfa'r Gymraeg mor gryf ag y buasem yn dymuno iddi fod, ond nid oes gen i unrhyw amheuaeth y buasai ei sefyllfa heddiw yn llawer iawn mwy bregus heb ymdrechion a chyfraniad y bobl hyn.

Gydag arweiniad strategol clir gan y Llywodraeth, a chynllunio bwriadus tymor hir a gweithredu effeithiol, hyderaf y bydd modd gwireddu'r nod o greu Cymru lle bydd y Gymraeg yn ffynnu a lle bydd hi'n rhan gwbl naturiol o fywyd pob dydd, ym mhob rhan o'r wlad.

Meri Huws

Meri Huws
Comisiynydd y Gymraeg

The Language Use Survey confirmed that education is the main vehicle for creating Welsh speakers. It was natural, therefore, that I devoted a large portion of this report to focus on how education addresses the challenge of ensuring that the growth in the number of speakers offsets the annual loss. It seems that there has been no progress over the last few years in the number of children receiving early years education and care through the medium of Welsh, and there are very large gaps in the provision in some geographical areas. The report also concludes that progression in Welsh medium education from one stage to the next continues to be a problem, and this problem is evident from one key stage to the next in school and when pupils transfer to further and higher education. It also highlights the fact that there has been no real increase in recent years in the number of children and young people who are learning through the medium of Welsh. It is vital that the Government tackles these matters in order to create future generations of people who are confident to work professionally through the medium of Welsh.

This report also looks at the opportunities that exist to use the Welsh language in various contexts and in daily activities, and some of the possible reasons why Welsh speakers take advantage of these opportunities or not. I trust this evidence will be of assistance to institutions and organisations that seek to create effective opportunities to use the Welsh language.

In publishing the report, I would like to pay tribute to all who have, and continue to, work tirelessly for the benefit of the Welsh language and who support the Welsh culture at grassroots level. It is fair to say the position of the language is not as strong as we would wish it to be, but I have no doubt that it would be in a far more vulnerable position without the efforts and contribution of these people.

With clear strategic leadership from the Government, and with careful long-term planning and effective implementation, I trust that it will be possible to achieve the goal of creating a Wales where the Welsh language will flourish and where it will be a completely natural part of everyday life, in all parts of the country.

Meri Huws

Meri Huws
Welsh Language Commissioner

Cynnwys

Rhan 1	8
1 Nod, gweledigaeth a gwerthoedd y Comisiynydd	9
2 Adrodd ar sefyllfa'r Gymraeg	10
3 Crynodeb gweithredol	12
4 Y cyd-destun	18
Rhan 2	32
5 Adroddiad ar ganlyniadau Cyfrifiad 2011	33
Rhan 3	86
6 Creu siaradwyr Cymraeg	87
Rhan 4	182
7 Defnyddio'r Gymraeg	183
Rhestr ffigurau	286
Llyfryddiaeth	292

Contents

Part 1	8
1 The Commissioner's aim, vision and values	9
2 Reporting on the position of the Welsh language	11
3 Executive summary	13
4 The context	19
Part 2	32
5 Report on the 2011 Census	33
Part 3	86
6 Creating Welsh speakers	87
Part 4	182
7 Use of Welsh	183
List of figures	287
Bibliography	293

Rhan 1

Part 1

1 Nod, gweledigaeth a gwerthoedd y Comisiynydd

Crëwyd swydd Comisiynydd y Gymraeg gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 ('y Mesur'). Daeth pwerau statudol y Comisiynydd i rym ar 1 Ebrill 2012.

1.1 Nod

Prif nod Comisiynydd y Gymraeg yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Wrth wneud hynny bydd y Comisiynydd yn ceisio cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yng nghyswllt darparu gwasanaethau, a thrwy gyfleoedd eraill. Yn ogystal, bydd y Comisiynydd yn rhoi sylw i statws swyddogol y Gymraeg yng Nghymru ac i ddyletswyddau i ddefnyddio'r Gymraeg sydd wedi'u gosod drwy gyfraith, a'r hawliau sy'n deillio o allu gorfodi'r dyletswyddau hynny. Mae dwy egwyddor yn sail i'r gwaith, sef: na ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru, ac y dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.

1.2 Gweledigaeth a gwerthoedd

Dros amser, dyhead y Comisiynydd yw gweld:

- o y Gymraeg wrth galon polisi yng Nghymru
- o y defnydd o'r Gymraeg yn cynyddu
- o gwell profiad i ddefnyddwyr y Gymraeg yn sgil gwaith rheoleiddio
- o cyfiawnder i unigolion mewn perthynas â'r Gymraeg
- o arloesi wrth hybu a hwyluso isadeiledd y Gymraeg.

1 The Commissioner's aim, vision and values

The role of Welsh Language Commissioner was created by the Welsh Language (Wales) Measure 2011 ('the Measure'). The Commissioner's statutory powers came into effect on 1 April 2012.

1.1 Aim

The principal aim of the Welsh Language Commissioner is to promote and facilitate the use of the Welsh language. In so doing, the Commissioner will seek to increase the use of the Welsh language in relation to service provision, and through other opportunities. The Commissioner will also highlight the Welsh language's official status in Wales and duties to use the Welsh language which have been imposed by law, and rights emanating from the enforcement of such duties. Two principles underpin the work: the Welsh language should be treated no less favourably than the English language in Wales, and people in Wales should be able to live their lives through the medium of Welsh if they wish to do so.

1.2 Vision and values

Over time, it is the Commissioner's desire to see:

- o the Welsh language at the heart of Welsh policy
 - o increased use of the Welsh language
 - o a better experience for Welsh language users as a result of regulation
 - o justice for individuals in respect of the Welsh language
 - o innovation in promoting and facilitating Welsh language infrastructure.
-

2 Adrodd ar sefyllfa'r Gymraeg

Un o swyddogaethau'r Comisiynydd dan y Mesur yw paratoi a chyhoeddi adroddiad ar sefyllfa'r iaith Gymraeg bob pum mlynedd:

5 Cynhyrchu adroddiadau 5-mlynedd

- (1) Rhaid i'r Comisiynydd, mewn perthynas â phob cyfnod adrodd, lunio adroddiad 5-mlynedd ar sefyllfa'r Gymraeg yn y cyfnod hwnnw.
- (2) Yn y Mesur hwn, cyfeirir at adroddiad o'r fath fel 'adroddiad 5-mlynedd'.
- (3) Os yr adroddiad cyntaf o'i fath i gael ei lunio ar ôl cyfrifiad yw adroddiad 5-mlynedd, rhaid iddo gynnwys y materion a ganlyn –
 - (a) adroddiad ar ganlyniadau'r cyfrifiad i'r graddau y maent yn ymwneud â'r Gymraeg;
 - (b) asesiad o oblygiadau'r canlyniadau hynny i sefyllfa'r Gymraeg.¹

Hwn yw adroddiad 5-mlynedd cyntaf Comisiynydd y Gymraeg.

2.1 Adroddiad 5-mlynedd 2012–15

Yn unol â gofynion y Mesur, cyfnod adrodd yr adroddiad 5-mlynedd cyntaf hwn yw 1 Ebrill 2012, sef y dyddiad y daeth pŵerau Comisiynydd y Gymraeg i rym, hyd 31 Rhagfyr 2015. Bydd adroddiadau 5-mlynedd o hyn allan yn adrodd ar gyfnodau pum mlynedd llawn.

Mae sefyllfa'r Gymraeg yn cwmpasu ystod eang o agweddau amrywiol. Yn yr adroddiad hwn cynigir crynodeb o'r agweddau hynny sy'n ymddangos fwyaf arwyddocaol heddiw. Mae hynny'n cynnwys crynodeb o gyd-destun y Gymraeg yn 2015; dadansoddiad o sgiliau Cymraeg poblogaeth Cymru ar sail canlyniadau Cyfrifiad 2011 y Swyddfa Ystadegau Gwladol; dadansoddiad o lwyddiant ymdrechion i greu siaradwyr Cymraeg newydd; a dadansoddiad o'r defnydd a wneir o'r iaith Gymraeg mewn rhai cyd-destunau penodol.

2.2 Y sail dystiolaeth

Wrth baratoi'r adroddiad hwn, casglwyd ynghyd dystiolaeth o amrywiol ffynonellau er mwyn creu darlun o sefyllfa'r Gymraeg heddiw. Bydd gan eraill dystiolaeth bellach a fydd yn cyfoethogi ein dealltwriaeth o sefyllfa'r Gymraeg. Yn hynny o beth, bwriedir i'r adroddiad hwn esgor ar drafodaeth ynghylch sefyllfa'r Gymraeg a'r camau y mae angen eu cymryd er mwyn iddi ffynnu i'r dyfodol.

¹Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 (mccc 1), adran 5.

2 Reporting on the position of the Welsh language

One of the Commissioner's functions under the Measure is to prepare and publish a report on the position of the Welsh language every five years:

5 Production of 5-year reports

- (1) The Commissioner must produce, in relation to each reporting period, a report on the position of the Welsh language in that period.
- (2) In this Measure, such a report is referred to as 'a 5-year report'.
- (3) If a 5-year report is the first such report to be produced after a census, the report must include the following matters –
 - (a) a report of the results of the census so far as they relate to the Welsh language;
 - (b) an assessment of the implications of those results for the position of the Welsh language.¹

This is the Welsh Language Commissioner's first 5-year report.

2.1 The 2012–15 5-year Report

In accordance with the requirements of the Measure, the reporting period for the first 5-year report is 1 April 2012, when the Welsh Language Commissioner's powers came into force, to 31 December 2015. Future 5-year reports will cover a complete five year period.

The position of the Welsh language covers a wide range of different aspects. This report summarises those aspects which appear most significant today. That includes a summary of the Welsh language context in 2015; an analysis of the Welsh language skills of the people of Wales based on the Office for National Statistics' 2011 Census; an analysis of the success of efforts to create new Welsh speakers; and an analysis of the use of Welsh in some specific contexts.

2.2 The evidence base

In preparing this report, evidence was gathered from a variety of sources in order to paint a picture of the position of the Welsh language today. Others will have further evidence which will enhance our understanding of the position of the Welsh language. In that respect, this report aims to stimulate a discussion on the position of the Welsh language and the action needed to ensure its future prosperity.

¹Welsh Language (Wales) Measure 2011 (nawm 1), section 5

3 Crynodeb gweithredol

Mae llawer o ieithoedd lleiafrifol y byd heddiw mewn sefyllfa fregus. Yn ôl UNESCO, bydd hanner y chwe mil a mwy o ieithoedd a siaredir yn y byd wedi diflannu erbyn diwedd y ganrif hon, wrth i gyfathrebu ar draws ffiniau daearyddol arwain at gynnydd mewn defnydd o rai ieithoedd penodol ar draul ieithoedd llai.

Er hynny, gellir dadlau bod rhai agweddau ar gyd-destun y Gymraeg heddiw yn cynnig cyfle i gynyddu'r defnydd o'r iaith. Er enghraifft, o ran iaith llywodraethiant, mae'r Gymraeg yn rhan annatod o waith a gweinyddiaeth y sefydliad sydd bellach yn gyfrifol am ddeddfu ar y Gymraeg, sef ein Cynulliad Cenedlaethol. Mae statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru ac mae nifer cynyddol o sefydliadau o dan ddyletswydd i hwyluso cyfleoedd i bobl fyw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg.

12

Ar yr un pryd, mae agweddau eraill ar gyd-destun y Gymraeg â photensial i filwrio yn erbyn y cynnydd yn ei defnydd. Un o'r pennaf ohonynt efallai yw newidiadau cymdeithasol sydd wedi arwain at golli rhai peuoedd fu'n cynnal a chefnogi defnydd y Gymraeg o fewn cymunedau. Her arall yw symudiad siaradwyr Cymraeg, yn arbennig pobl ifanc, o gadarnleoedd y Gymraeg ac ar yr un pryd fewnfudo pobl ddi-Gymraeg i'r cadarnleoedd hynny. Nodwedd amlwg arall o fywyd yng Nghymru heddiw yw'r defnydd sylweddol o dechnoleg i gyfathrebu ag eraill ac i ymgymryd â gweithgareddau dydd i ddydd. Tra bo potensial i dechnoleg hwyluso cyfathrebu trwy gyfrwng y Gymraeg, rhaid cydnabod mai'r Saesneg yw'r iaith a ddefnyddir yn bennaf ar gyfryngau digidol yng Nghymru heddiw.

Wrth gynllunio ar gyfer dyfodol y Gymraeg, rhaid ystyried y cyfleoedd a'r heriau hyn a cheisio sicrhau bod y newidiadau cymdeithasol ac economaidd yn hwyluso defnyddio'r Gymraeg yn hytrach na llesteirio'i defnydd.

Dyna'r cyd-destun ac mae Adran 4 yr adroddiad yn manylu ar hynny. Ond beth felly yw sefyllfa'r Gymraeg heddiw?

Mae'r adroddiad hwn yn canolbwyntio ar ddwy nodwedd ar sefyllfa'r Gymraeg, sef nifer y bobl sy'n gallu ei siarad a'r defnydd a wneir ohoni. Mae'r cyfrifiad cenedlaethol a gynhelir bob deng mlynedd yn ffynhonnell gadarn o ddata ynghylch nifer y bobl yng Nghymru sy'n gallu siarad Cymraeg. Wrth ddadansoddi canlyniadau cyfrifiad 2011 yn Rhan 2 yr adroddiad, gwelir bod rhai datblygiadau cadarnhaol. Efallai mai'r pennaf o'r rheini yw'r ganran uchel o bobl ifanc yng Nghymru sy'n gallu siarad Cymraeg. Yn ôl y cyfrifiad mae 40 y cant o blant 5–15 mlwydd oed yn gallu siarad Cymraeg, dros ddwbl y ganran fedrai wneud hynny ddeng mlynedd ar hugain ynghynt. Yn ystod yr un cyfnod gwelwyd cynnydd arwyddocaol yng nghanran y siaradwyr Cymraeg sydd hefyd yn gallu ysgrifennu a darllen Cymraeg. Mewn oes lle mae cyfathrebu ysgrifenedig drwy gyfryngau digidol yn weithgaredd dyddiol cynyddol boblogaidd, er enghraifft wrth gymdeithasu neu yn y gweithle, gellir dadlau bod y cynnydd mewn sgiliau ysgrifennu a darllen Cymraeg yn ddatblygiad arwyddocaol.

3 Executive summary

Many of the world's minority languages are in a vulnerable position at present. UNESCO estimates that half of the 6,000 plus languages spoken in the world today will have disappeared by the end of this century, as communication across geographical borders leads to increased use of some specific languages at the expense of others.

However, it could be argued that certain aspects of the Welsh language context today provide an opportunity to increase the use made of the language. For example, in terms of the language of governance, the Welsh language is a fundamental part of the work and administration of the organisation now responsible for legislating on the Welsh language, namely our National Assembly. Today, the Welsh language has official status in Wales and an increasing number of organisations have a duty to facilitate opportunities for people to live their lives through the medium of Welsh.

13

At the same time, there are other aspects of the Welsh language context which have the potential to hinder its increased use. One of the most prominent is social change which has led to the loss of some domains which have supported and sustained the use of Welsh within our communities. Another challenge is the migration of Welsh speakers out of Welsh-speaking heartlands, especially young people, together with in-migration of non-Welsh speakers into those areas. Another prominent feature of life in Wales today is the significant use of technology to communicate with others and engage in day-to-day activities. Whilst technology has the potential to facilitate communication through the medium of Welsh, we must acknowledge that English is the main language used on digital media in Wales today.

In planning for the future of the Welsh language, we must consider these opportunities and challenges and seek to ensure that social and economic changes facilitate the use of Welsh rather than prevent it.

That is the context, which is discussed further in Section 4. So, what is the position of the Welsh language today?

This report focuses on two elements of the position of the Welsh language, namely the number of speakers and the use of the language. The census which is undertaken every ten years is a robust source of data on the number of people in Wales who can speak Welsh. In analysing the Census 2011 results in Part 2 of this report, we can see some relatively positive developments. Perhaps the main one being the high percentage of young people in Wales who are able to speak Welsh. Forty per cent of children aged 5–15 are able to speak Welsh, according to the 2011 Census, which is more than double the percentage who could do so 30 years earlier. During the same period, we have seen a significant increase in the percentage of Welsh speakers who are also able to write and read Welsh. In an age where written communication via digital media is an increasingly popular daily activity, for example when socialising or in the workplace, it could be argued that the increase in Welsh reading and writing skills is a significant development.

Ond dengys canlyniadau Cyfrifiad 2011 hefyd rai tueddiadau sy'n peri gofid, yn enwedig o ran nifer a chanran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru. Er gwaetha'r cynnydd sylweddol o dros 74,000 yn nifer y siaradwyr Cymraeg rhwng 1991–2001, bu gostyngiad o dros 20,000 yn nifer y siaradwyr Cymraeg rhwng 2001–2011. Wrth edrych ar y canlyniadau yn ddaearyddol, yn 2001 roedd 53 o gymunedau lle roedd dros 70 y cant o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg. Erbyn 2011, 39 cymuned o'r fath oedd yng Nghymru. Gan dderbyn y farn gyffredinol fod cynnal cymunedau lle mae mwyafrif y boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg yn hollbwysig i ffyniant yr iaith, mae angen cymryd camau breision i wydroi'r tueddiad daearyddol hwn.

Mae dros 80 y cant o blant 3-4 mlwydd oed yn byw mewn cartrefi lle mae dau oedolyn yn gallu siarad Cymraeg yn gallu siarad Cymraeg, ond pump y cant yn unig o blant 3–4 mlwydd oed yng Nghymru sy'n byw mewn aelwydydd o'r fath. Mae canran y plant sy'n gallu siarad Cymraeg lawer yn is mewn aelwydydd lle mai un oedolyn yn unig sy'n gallu siarad Cymraeg, neu lle nad oes oedolyn sy'n gallu siarad Cymraeg.

Mae 80 y cant o bobl a ddysgodd y Gymraeg gartref yn ystyried eu hunain yn siaradwyr Cymraeg rhugl. Ond yn yr ysgol mae plant a phobl ifanc yn dueddol o ddysgu'r Gymraeg heddiw, ac nid yw cyfraddau rhuglder ymysg y bobl hynny'r un mor uchel ag ydyw ymysg y rheini wnaeth ddysgu'r Gymraeg ar yr aelwyd. Mae siaradwyr Cymraeg rhugl yn defnyddio'r Gymraeg lawer amlach na'r rheini nad ydynt yn rhugl, felly y mae arwyddocâd sylweddol i'r shifft o'r cartref i'r ysgol fel y brif ffynhonnell o siaradwyr Cymraeg.

Wedi dweud hynny, mae 20,000 yn fwy o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru heddiw nag yn 1971 ac, heb os, y gyfundrefn addysg yng Nghymru sy'n bennaf gyfrifol am hynny. Mae'n anodd dadansoddi gwir lwyddiant y gyfundrefn addysg yn cynhyrchu mwy o siaradwyr Cymraeg rhugl sy'n hyderus i ddefnyddio'r iaith bob dydd. Mae bylchau data o ran y Gymraeg mewn addysg ac anghysondeb hefyd mewn data ynghylch rhai agweddau penodol. Er enghraifft, ni wyddys yn siŵr faint o blant 3–4 mlwydd oed sy'n derbyn addysg a gofal meithrin drwy gyfrwng y Gymraeg yn llwyr neu'n rhannol.

Er hynny, mae'r dystiolaeth sydd ar gael yn dangos rhai tueddiadau pendant. Mae nifer sylweddol o blant ifanc yn derbyn eu gofal a'u haddysg gynnar trwy gyfrwng y Gymraeg gan y Mudiad Meithrin heddiw, ond ni welwyd twf yn y nifer dros y blynyddoedd diwethaf. Mae nifer sylweddol o blant hefyd yn derbyn eu haddysg yn Gymraeg mewn ysgolion cynradd ac uwchradd, ond eto ni welwyd cynnydd gwirioneddol dros y blynyddoedd diwethaf, a hynny er gwaethaf datblygiadau arwyddocaol megis cyflwyno Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg Llywodraeth Cymru. Nodweddir y gyfundrefn addysg Gymraeg gan ddiffyg dilyniant o un cyfnod i'r nesaf, rhwng y cyfnodau allweddol mewn ysgolion ac yn enwedig wrth i ddisgyblion drosglwyddo i addysg bellach ac uwch. Gwnaed ymdrechion i fynd i'r afael â hynny dros y blynyddoedd diwethaf a gwelwyd peth cynnydd. Serch hynny, mae canran y myfyrwyr sy'n derbyn eu haddysg trwy gyfrwng y Gymraeg mewn addysg bellach ac uwch yn parhau i fod yn isel iawn o gymharu â'r ganran mewn ysgolion.

Gwelir darlun tebyg wrth ystyried nifer yr oedolion sy'n dysgu'r Gymraeg. Bu cynnydd sylweddol am gyfnod ond dengys y data sydd ar gael ostyngiad dros y blynyddoedd diwethaf yn y nifer sy'n cofrestru ar gyrsiau a'r nifer sy'n sefyll arholiadau Cymraeg i Oedolion.

But the Census 2011 results also highlight some worrying trends, especially in the number and percentage of Welsh speakers in Wales. Whilst there was a very significant increase of over 74,000 in the number of Welsh speakers from 1991–2001, there was a reduction of over 20,000 in the number of Welsh speakers from 2001–2011. Looking at the results geographically, in 2001 there were 53 communities where over 70 per cent of the population were able to speak Welsh. By 2011, there were only 39 such communities in Wales. Accepting the general consensus that sustaining these communities where the majority of the population is able to speak Welsh is crucial to the prosperity of the language, major strides will have to be taken in order to reverse this geographical trend.

More than 80 per cent of 3-4 year old children living in households where two adults are able to speak Welsh are able to speak Welsh themselves, but only five per cent of 3 and 4 year olds in Wales live in such households. The percentage of children who are able to speak Welsh is much lower in households where only one adult is able to speak Welsh, or where no adults speak Welsh.

80 per cent of those who learnt to speak Welsh at home consider themselves to be fluent Welsh speakers. But it is in school that children and young people tend to learn to speak Welsh today and fluency rates amongst them are not as high as they are amongst those who learnt Welsh at home. Fluent Welsh speakers use Welsh far more than those who are not fluent and therefore the shift from the home to school as the main source of Welsh speakers becomes very significant.

Having said that, there are 20,000 more Welsh speakers in Wales today than in 1971 and undoubtedly the education system in Wales is mainly responsible for that. It is difficult to analyse how successful the education system has actually been in producing more fluent Welsh speakers who have the confidence to use the language every day. There are gaps in data in terms of the Welsh language in education along with inconsistent data for certain aspects. For example, we cannot be certain how many 3 and 4 year olds receive nursery care and education through the medium of Welsh, in part or in full.

However, the evidence which is available shows some clear trends. A significant number of young children receive their care and education from *Mudiad Meithrin* today, through the medium of Welsh, but there has been no growth in terms of numbers in recent years. A significant number of children also receive their education through the medium of Welsh in primary and secondary schools, but again we have not seen any actual increase in recent years, despite significant developments such as the introduction of the Welsh Government's Welsh-medium Education Strategy. The Welsh medium education system is characterised by the lack of progression from one phase to the next, between the key stages at school and especially as pupils progress to further and higher education. Efforts have been made to address that in recent years and there has been some progress. However, the percentage of students who receive their education through the medium of Welsh in further and higher education continues to be very low compared with the percentage in schools.

A similar picture emerges when we look at the number of adults learning Welsh. There was a significant increase over a period but the data available shows a reduction in recent years in terms of the number enrolling on courses and the number sitting Welsh for Adults exams.

Mae Rhan 3 yr adroddiad yn ystyried rhai ffactorau a allai fod wedi llesteirio ymdrechion i gynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg dros y blynyddoedd diwethaf. Ymysg y ffactorau hynny y mae diffyg ystyriaeth i'r Gymraeg yn rhai o brif bolisiâu a rhaglenni addysg Cymru; diffyg cynnydd yn isadeiledd addysg cyfrwng Cymraeg; diffyg gwybodaeth hygyrch i bobl ac yn enwedig i rieni ynghylch manteision dysgu'r Gymraeg; a heriau wrth geisio sicrhau adnoddau digonol ac aelodau staff i ddarparu a chefnogi addysg Gymraeg.

Yr agwedd arall ar sefyllfa'r Gymraeg sy'n derbyn sylw yw'r defnydd a wneir o'r Gymraeg. Dadansoddir yn Rhan 4 yr adroddiad wybodaeth a data sydd ar gael ynghylch defnydd y Gymraeg mewn amrywiol gyd-destunau ac wrth ymgymryd â gweithgareddau dyddiol arferol. Yn gyffredinol, mae'r dystiolaeth yn awgrymu bod defnydd arwyddocaol o'r Gymraeg heddiw, yn y cartref, yn yr ysgol, yn y gweithle ac yn y gymuned. Mae 13 y cant o bobl Cymru yn siarad Cymraeg bob dydd, canran sy'n uwch na chanran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg yn rhugl.

Ar yr un pryd, rhaid cydnabod mai anghyson yw'r defnydd. Wrth geisio dadansoddi'r rhesymau dros hynny, gwelir bod ffactorau seicolegol ac ymarferol ar waith sy'n dylanwadu ar arferion ieithyddol siaradwyr Cymraeg. Mae agweddau tuag at y Gymraeg ymysg poblogaeth Cymru yn gadarnhaol iawn, gyda 85 y cant o bobl yn credu bod y Gymraeg yn rhywbeth i fod yn falch ohoni ac 86 y cant yn teimlo bod y Gymraeg yn bwysig i ddiwylliant Cymru. Mae'n rhesymol tybio fod agwedd ffafriol tuag at y Gymraeg yn rhagofyniad ar gyfer ei defnyddio a bod y canlyniadau hyn felly'n gadarnhaol iawn yng nghyd-destun y defnydd o'r Gymraeg i'r dyfodol. Ond ffactor seicolegol arall sy'n dylanwadu ar y defnydd a wneir o'r Gymraeg yw hyder ac mae tystiolaeth bod diffyg hyder yn rhwystro carfan sylweddol o siaradwyr Cymraeg rhag ei defnyddio.

Mae ffactorau ymarferol ar waith sydd hefyd yn effeithio ar y defnydd a wneir o'r Gymraeg. Er enghraifft, mae anghysondeb yn y cyfleoedd sydd ar gael i'w defnyddio mewn agweddau gwahanol ar fywyd, er enghraifft ym myd addysg, yn y cartref ac wrth ddefnyddio gwasanaethau neu ddefnyddio'r cyfryngau. Lle mae cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg, gwelir bod hyfedredd ieithyddol unigolion yn dylanwadu ar eu defnydd ohoni. Gall digonolrwydd yr adnoddau geirfaol sydd ar gael i hwyluso cyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg fod yn greiddiol i'w defnydd. Mewn byd sy'n gynyddol ddibynnol ar dechnoleg, gwelir bod gallu systemau a meddalwedd TG i gefnogi a hwyluso defnyddio'r Gymraeg yn ddylanwad sylweddol ar y defnydd a wneir ohoni.

Felly, amrywiol yw sefyllfa'r Gymraeg heddiw. Ar sail tystiolaeth am nifer siaradwyr y Gymraeg a'r defnydd a wneir o'r Gymraeg, mae'n debyg mai aros yn ei hunfan wnaeth y Gymraeg yn gyffredinol wrth edrych nôl dros y degawdau diwethaf. Yn fwy diweddar, gwelwyd gostyngiad yn nifer a chanran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru ac mae newidiadau cymdeithasol wedi arwain at gollu cymunedau lle mai'r Gymraeg oedd y brif iaith. Ar yr un pryd, mae rhai datblygiadau wedi creu cyfleoedd newydd i gyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg, er enghraifft adnoddau geirfaol a thechnolegol.

Heb os, mae amodau digon ffafriol yn eu lle i'r Gymraeg ffynnu, er enghraifft wrth ystyried agweddau tuag at yr iaith a'r strwythurau gweinyddol a'r isadeiledd cyfreithiol sydd yn eu lle i'w chynnal a'i chefnogi. Ond ymddengys nad yw'r amodau hynny ar eu pen eu hunain wedi bod yn ddigonol i sicrhau cynnydd dros y blynyddoedd diwethaf. Bydd angen gweledigaeth uchelgeisiol ac ymyrraeth gadarn i wyrdroi tueddiadau diweddar ac i sbarduno twf dros y blynyddoedd nesaf.

Part 3 of this report examines some of the factors which may have hindered efforts to increase the number of Welsh speakers in recent years. Those factors include a lack of support for the Welsh language within some of the main education policies and programmes in recent years; the lack of progress in terms of the infrastructure of Welsh medium education; the lack of accessible information for people, especially parents, on the benefits of learning Welsh; and the challenges faced in seeking to ensure sufficient staffing and resources to provide and support Welsh medium education.

The other aspect of the position of the Welsh language which is examined in this report is the use of Welsh. Information and data available on the use of Welsh in various contexts and in undertaking routine day-to-day activities are analysed in Part 4. In general, the evidence available suggests that there is significant use of Welsh today, at home, at school, in the workplace and within the community. Thirteen per cent of the Welsh population speak Welsh every day, which is higher than the percentage of fluent Welsh speakers.

At the same time, we must acknowledge that the extent to which the Welsh language is used is inconsistent. In seeking to analyse the reasons for that, we can see that there are psychological and practical factors at play which influence the linguistic habits of Welsh speakers. Attitudes towards the Welsh language amongst the population of Wales are very positive, with 85 per cent believing that the Welsh language is something to be proud of and 86 per cent feeling that the Welsh language is important to Welsh culture. It is reasonable to assume that a favourable attitude towards the Welsh language is a prerequisite for the use of Welsh and that these results are therefore very positive in terms of the future use of Welsh. But another psychological factor which influences the use of Welsh is confidence and there is evidence that a lack of confidence prevents the use of Welsh amongst a significant number of Welsh speakers.

There are practical factors at play which also impact the use of Welsh. For example, there is inconsistency in terms of the opportunities available to use Welsh in different aspects of life, for example in education, at home, in using services or the media. Where there are opportunities available to use Welsh, we see that an individual's language proficiency influences use as well as the extent to which there is sufficient vocabulary available to facilitate communication in Welsh. In a world which is increasingly reliant on technology, the capacity of IT systems and software to support and facilitate the use of Welsh is a major influence on language use.

The position of the Welsh language today is therefore varied. Based on evidence of the number of Welsh speakers and the use of Welsh, it is likely that in general the Welsh language has remained static to a certain extent over the past few decades. More recently, the number and percentage of Welsh speakers in Wales has decreased and social changes have led to a loss in communities where Welsh was the main language. At the same time, there are developments which have created new opportunities to communicate in Welsh, for example in terms of linguistic resources and technology.

Undoubtedly, there are favourable enough conditions for the Welsh language to flourish, for example in considering attitudes towards the language and the administrative structures and legal infrastructure in place to sustain and support the language. But it appears that those conditions alone have not secured growth in recent years. An ambitious vision and firm intervention will be needed to reverse recent trends and instigate an actual increase in the coming years.

4 Y cyd-destun

Nid yw iaith yn bodoli mewn gwagle. Defnyddir y Gymraeg heddiw mewn byd sy'n newid yn gyflym, a bydd ffyniant y Gymraeg yn y dyfodol yn dibynnu ar ein gallu i ddefnyddio'r Gymraeg yn hwylus yn y byd newydd sydd o'n blaenau. Rhaid ystyried felly sut mae'r sefyllfa yng Nghymru yn newid, yn gymdeithasol ac yn economaidd er enghraifft, a cheisio sicrhau bod y newidiadau hynny yn cefnogi defnyddio'r Gymraeg.

4.1 Y cyd-destun Cymreig

4.1.1 Y cyd-destun cymdeithasol

Mae'r ffordd o fyw yng Nghymru wedi'i gweddnewid yn llwyr ers y Chwyldro Diwydiannol; er enghraifft, gwelwyd cynnydd sylweddol yn niferoedd y bobl sy'n symud i Gymru ac o Gymru, a thuedd gynyddol i symud i fyw mewn trefi a dinasoedd yn hytrach nag mewn ardaloedd gwledig. Trafodir rhai o'r datblygiadau cymdeithasol hyn a'u heffaith ar y Gymraeg ymhellach mewn rhannau eraill o'r adroddiad hwn.

Efallai mai'r hyn sydd fwyaf arwyddocaol i sefyllfa'r Gymraeg heddiw o ran y cyd-destun cymdeithasol yng Nghymru yw ein bod wedi colli peuoedd lle roedd y Gymraeg yn unig iaith neu'n brif iaith yn draddodiadol, a hynny'n aml o fewn cymunedau lle roedd y Gymraeg ar ei chryfaf. Collwyd peuoedd a oedd, i raddau amrywiol, yn cynnal y defnydd o'r Gymraeg mewn rhai cymunedau, er enghraifft yr ysgol bentref, y capel neu'r siop leol. Her benodol i'r Gymraeg wrth symud ymlaen felly yw sicrhau ei lle fel cyfrwng cyfathrebu o fewn peuoedd newydd sy'n rhan o'r bywyd cyfoes yng Nghymru.

Nid yw sefyllfa'r Gymraeg yn cael ei heffeithio gan amgylchiadau cymdeithasol yng Nghymru yn unig. Mae UNESCO yn amcangyfrif y bydd hanner y chwe mil a mwy o ieithoedd a siaredir yn y byd heddiw wedi diflannu erbyn diwedd y ganrif.² Adroddwyd bod gan 2,000 o'r ieithoedd a siaredir yn y byd heddiw lai na 1,000 o siaradwyr cynhenid.³ Awgryma hynny fod ffactorau ar waith sy'n fygythiol i ieithoedd lleiafrifol heddiw ac mae'n debyg mai dylanwad cynyddol rhai ieithoedd dros eraill yw'r pennaf o'r rheini. Ni ellir cynllunio ar gyfer y Gymraeg heddiw heb roi sylw i hynny.

4.1.2 Mudoledd

Nodir yn Iaith Pawb (2003)⁴ ac yn Iaith fyw: Iaith byw (2012)⁵ a chan eraill⁶ berthnasedd symudiad pobl i'r defnydd o'r Gymraeg. Mae ceisio atal y llif o siaradwyr Cymraeg allan o gymunedau Cymraeg a'r un pryd liniaru effeithiau pobl ddi-Gymraeg yn mewnfudo i'r cymunedau hynny yn un o'r heriau mwyaf sy'n wynebu cynllunwyr ieithyddol yng Nghymru heddiw.

²UNESCO, *Endangered Languages*, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

³R. Noack a L. Gamio, 'The world's languages, in 7 maps and charts', *The Washington Post* (23 Ebrill 2015). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

⁴Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar Gyfer Cymru Ddwylieithog* (2003), t. 21.

⁵Llywodraeth Cymru, *Iaith fyw: Iaith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), t. 33.

⁶Bwrdd yr Iaith Gymraeg, *Darlun Ystadegol o Sefyllfa'r Gymraeg* (Chwefror 2012), t.106.

4 The context

Language does not exist in a vacuum. Today, the Welsh language is used in an ever-changing world, and the future prosperity of the Welsh language will depend on our ability to use Welsh easily in the new world which awaits us. Therefore, we must consider how the situation in Wales is changing, both socially and economically for example, and seek to ensure that those changes support the use of Welsh.

4.1 The Welsh context

4.1.1 The social context

The Welsh way of life has undergone a radical transformation since the Industrial Revolution; for example, there has been a significant rise in the number of people moving to and from Wales, along with an increasing tendency to move to towns and cities rather than living in rural areas. Some of these social developments and their impact on the Welsh language are explored further elsewhere in this report.

Perhaps what is most significant in relation to the position of the Welsh language today in terms of the social context in Wales is that we have lost domains where Welsh was traditionally considered to be the sole language or the main language, and often within communities where the Welsh language was at its strongest. Domains were lost which, to varying degrees, supported the use of Welsh in some communities, for example the village school, the chapel or the local shop. Therefore, a particular challenge facing the Welsh language in moving forward is to secure its position as a means of communication within new domains which form part of contemporary life in Wales.

The position of the Welsh language is not just affected by social circumstances in Wales alone. UNESCO estimates that half of the six thousand plus languages spoken in the world today will disappear by the end of the century.² It is reported that 2,000 of the languages spoken in the world today have fewer than 1,000 native speakers.³ That suggests that there are factors at play which pose a threat to minority languages today, with the increasing influence of some languages over others being the main concern. No planning can take place in relation to the Welsh language today without considering that.

4.1.2 Migration

Iaith Pawb (2003)⁴ and A living language: a language for living (2012)⁵ amongst others⁶ identify how movement by people is relevant to the use of Welsh. Seeking to prevent the outward flow of Welsh speakers from Welsh-speaking communities whilst also mitigating the impact of non-Welsh speakers' in-migration to these communities is one of the major challenges facing linguistic planners in Wales today.

²UNESCO, *Endangered Languages*, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>.

³R. Noack and L. Gamio, 'The world's languages, in 7 maps and charts', *The Washington Post* (23 April 2015).

⁴Welsh Assembly Government, *Iaith Pawb: A National Action Plan for a Bilingual Wales* (2003), p.21.

⁵Welsh Government, *A living language: a language for living: Welsh Language Strategy 2012–17* (March 2012), p. 33.

⁶Welsh Language Board, *A statistical overview of the Welsh language* (February 2012), p.108.

Symudodd 57,320 o bobl allan o Gymru i wledydd eraill y Deyrnas Unedig (y 'DU') yn ystod 2013/14, gyda'r rhan fwyaf (55,230) yn symud i Loegr.⁷ Ni wyddys i sicrwydd faint o siaradwyr Cymraeg sy'n gadael eu cymunedau bob blwyddyn, nac ychwaith i ble mae'r siaradwyr Cymraeg yn symud. Amcangyfrifir bod colled net o rhwng 1,200 a 2,200 o siaradwyr Cymraeg rhugl bob blwyddyn, a bod hyn yn ganlyniad allfudo o Gymru.⁸ Yn ôl amcangyfrifon 2011/12, roedd ychydig dros draean y rhai hynny a oedd yn gadael Cymru bob blwyddyn yn bobl ifanc rhwng 16 a 24 oed (tua 37 y cant o'r holl allfudwyr).⁹ Mae'n anorfod y bydd cyfran o'r rhain yn siaradwyr Cymraeg sydd wedi symud i brifysgolion tu allan i Gymru. Nid oes gwybodaeth ar gael am y niferoedd sy'n dychwelyd i Gymru ar ôl graddio.¹⁰

20

Mae'n hysbys o ganlyniadau Cyfrifiad 2011 fod poblogaeth Cymru wedi cynyddu bump y cant rhwng 2001 a 2011, o 2.9 miliwn i 3.06 miliwn, a bod dros 90 y cant o'r cynnydd hwnnw wedi deillio o fudo i Gymru o wledydd eraill Prydain a gwledydd tramor. Rhwng 2011/12 a 2012/13, mudodd ychydig dros 114,000¹¹ o bobl o wledydd eraill Prydain i Gymru, a 38,000¹² o wledydd eraill y byd. Amcangyfrifwyd yn 2012 fod oddeutu chwech y cant o fewnfudwyr i Gymru yn rhugl yn y Gymraeg.¹³

Yn 2011 roedd 27 y cant o boblogaeth Cymru wedi'u geni'r tu allan i Gymru,¹⁴ gydag wyth y cant o'r rheini yn gallu siarad Cymraeg. Ymysg aelodau'r boblogaeth a anwyd yng Nghymru, mae 23 y cant yn gallu siarad Cymraeg.

Heb os, felly, mae cyfansoddiad poblogaeth Cymru yn newid, a gall fod i hynny oblygiadau arwyddocaol i'r Gymraeg y bydd rhaid eu cymryd i ystyriaeth wrth gynllunio dyfodol yr iaith.

Amcangyfrifir bod colled net o rhwng 1,200 a 2,200 o siaradwyr Cymraeg rhugl bob blwyddyn, a bod hyn yn ganlyniad allfudo o Gymru.

⁷StatsCymru, *Llifoedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan* (2015a).

⁸Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cyfrifiad 2011: Y Canlyniadau Cyntaf am yr Iaith Gymraeg* (11 Rhagfyr 2012).

⁹StatsCymru, *Llifoedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan* (2015a).

¹⁰Llywodraeth Cymru, *Adolygiad o'r dystiolaeth mewn perthynas â'r Strategaeth ar gyfer y Gymraeg* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2012a), t. 59.

¹¹StatsCymru, *Llifoedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan* (2015a).

¹²Ibid.

¹³Llywodraeth Cymru, *Adolygiad o'r dystiolaeth mewn perthynas â'r Strategaeth ar gyfer y Gymraeg* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2012a), t. 61.

¹⁴Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cyfrifiad 2011: Y Canlyniadau Cyntaf am yr Iaith Gymraeg* (11 Rhagfyr 2012).

During 2013/14, 57,320 people left Wales and moved to other parts of the United Kingdom (the 'UK'), with the majority (55,230) moving to England.⁷ We do not know for certain how many Welsh speakers leave their communities every year, nor their destinations. It is estimated that there is an annual net loss of 1,200 to 2,200 fluent Welsh speakers, as a result of out-migration.⁸ According to 2011/12 estimates, just over a third of those leaving Wales each year were 16-24 year olds (around 37 per cent of all out-migrants).⁹ Inevitably, a proportion of these will be Welsh speakers attending universities outside Wales. No information is available on the number of graduates returning to Wales.¹⁰

The 2011 Census results show that the population of Wales increased by five per cent between 2001 and 2011, from 2.9 million to 3.06 million, and that 90 per cent of that increase resulted from in-migration from other parts of Britain and abroad. From 2011/12 to 2012/13, just over 114,000¹¹ people from other parts of Britain migrated to Wales, and there were 38,000¹² in-migrants from other countries around the world. In 2012 it was estimated that around six per cent of in-migrants were fluent Welsh speakers.¹³

In 2011 27 per cent of the population was born outside Wales,¹⁴ with eight per cent of these able to speak Welsh. Amongst the Welsh-born population, 23 per cent are able to speak Welsh.

There is no doubt, therefore, that the composition of the population of Wales is changing, which may have significant implications for the Welsh language which will have to be considered in any future language planning.

It is estimated that there is an annual net loss of 1,200 to 2,200 fluent Welsh speakers, as a result of out-migration.

⁷StatsWales, *Migration flows in Wales and with UK countries, by origin and destination* (2015a).

⁸Statistics for Wales, *2011 Census: First Results on the Welsh Language* (11 December 2012).

⁹StatsWales, *Migration flows in Wales and with UK countries, by origin and destination* (2015a).

¹⁰Welsh Government, *Welsh Language Strategy Evidence Review* (Welsh Government Social Research, 2012a), p. 58.

¹¹StatsWales, *Migration flows in Wales and with UK countries, by origin and destination* (2015a).

¹²*Ibid.*

¹³Welsh Government, *Welsh Language Strategy Evidence Review* (Welsh Government Social Research, 2012a), p. 59.

¹⁴Statistics for Wales, *2011 Census: First Results on the Welsh Language* (11 December 2012).

4.1.3 Y cyd-destun economaidd

Bu cryn dipyn o drafod dros y blynyddoedd diwethaf ynghylch y cyswllt rhwng y Gymraeg a'r economi. Dadleuir bod tueddiadau economaidd yn effeithio ar y Gymraeg, er enghraifft bod diffyg cyfleoedd cyflogaeth a thai fforddiadwy yn effeithio ar hyfywedd cymunedau Cymraeg,¹⁵ yn enwedig yn yr ardaloedd gwledig hynny lle bu'r iaith ar ei chryfaf a lle mae canrannau'r siaradwyr Cymraeg yn gostwng.¹⁶

Ar yr un pryd, mae tystiolaeth bod gan y Gymraeg botensial i gyfrannu at dwf yr economi. Cydnabyddir y gall y Gymraeg fod yn arf marchnata unigryw i fusnesau, yn sgîl ychwanegol y mae rhai unigolion yn meddu arno, neu'n elfen greiddiol o wasanaeth cwsmer da.¹⁷ Mae tystiolaeth hefyd o lwyddiant mentrau sy'n anelu at gyfuno twf economaidd a thwf y Gymraeg. Mae'r sector diwydiannau creadigol yng Nghymru yn cynnig llwyfan gweledol a deinamig i'r Gymraeg drwy amrywiaeth o gyfryngau traddodiadol a modern. Ar yr un pryd mae'n faes cyflogaeth pwysig ar gyfer siaradwyr y Gymraeg ac yn sector sydd â dylanwad economaidd pellgyrhaeddol ar draws Cymru gyfan. Er enghraifft, buddsoddodd S4C £83m yn economi Cymru a'r DU yn 2014/15, ac amcangyfrifwyd bod pob £1 o'r swm hwnnw wedi cynnig dwbl ei werth i'r economi.¹⁸ Ymhellach, gwneir rhan sylweddol o fuddsoddiad y sianel yng ngogledd a gorllewin Cymru lle mae cyfleoedd gwaith yn gallu bod yn brin. Dengys llwyddiant mentrau eraill megis Canolfan Soar ym Merthyr Tudful neu Galeri Caernarfon ei bod hi'n bosibl rhoi troedle economaidd pwysig i'r Gymraeg gan gyfrannu ar yr un pryd at ddatblygu'r seilwaith economaidd a chymdeithasol lleol.

Cydnabyddir bod gwaith pellach i'w wneud i ddeall yn iawn y gydberthynas rhwng y Gymraeg a'r economi a sut y gallant gefnogi ei gilydd.

4.1.4 Y cyd-destun cyfansoddiadol

Yn 1997 pleidleisiodd pobl Cymru o blaid Cynulliad i Gymru, ac fe'i sefydlwyd yn 1999. Un o'r meysydd a ddatganolwyd yn syth i Gymru oedd yr iaith Gymraeg. Yn ogystal, rhoddodd Deddf Llywodraeth Cymru 2006 ddyletswydd ar Weinidogion Cymru i baratoi strategaeth ar gyfer yr iaith Gymraeg. Mae'r iaith Gymraeg wedi'i sefydlu ers blynyddoedd, felly, yn rhan annatod o gyfrifoldebau Llywodraeth Cymru a Chynulliad Cenedlaethol Cymru. Cyn dyfodiad datganoli, nid oedd y Gymraeg wedi'i gosod mewn deddfwriaeth fel maes penodol o gyfrifoldeb i'r Llywodraeth. Gellir dadlau y dylai datganoli fod wedi sbarduno gweithgaredd i wella sefyllfa'r Gymraeg ac mewn rhannau o'r adroddiad hwn ystyrir i ba raddau y mae hynny wedi digwydd.

Yn ogystal â'r ffactorau a nodwyd, mae agweddau eraill ar y cyd-destun Cymreig yn effeithio ar y Gymraeg heddiw. Gellir dadlau bod datblygiadau technolegol dros y blynyddoedd diwethaf wedi dylanwadu mwy na dim arall ar y ffordd o fyw yng Nghymru heddiw, yn enwedig sut mae pobl yn cyfathrebu â'i gilydd. Mewn rhannau eraill o'r adroddiad hwn rhoddir sylw penodol i effaith technoleg ar y Gymraeg.

¹⁵Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015); Y Ganolfan Cynllunio Iaith, 'Iaith fyw: dweud eich dweud: Canlyniadau'r ymarferiadau ymgynghori', (Gorffennaf 2013), t. 4.

¹⁶Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar Gyfer Cymru Ddwieithog* (2003), t. 6; hefyd Llywodraeth Cymru, iaith fyw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17 (Mawrth 2012), t. 33.

¹⁷Gweler er enghraifft: Grŵp Gorchwyl a Gorffen ar yr Iaith Gymraeg a Datblygu Economaidd, 'Adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffen ar yr Iaith Gymraeg a Datblygu Economaidd i Gweinidog yr Economi, Gwyddoniaeth a Thrafnidiaeth', (Ionawr 2014); Comisiynydd y Gymraeg, 'Gwerth y Gymraeg i'r sector bywd a diod yng Nghymru. Adroddiad ymchwil', (2014a); Comisiynydd y Gymraeg, 'Buddion Marchnata Ddwieithog gan Elusennau yng Nghymru', (2014b); Llais Defnyddwyr Cymru, 'Gwasaniaithau: Defnyddwyr â'r iaith Gymraeg', (2010), tt. 4-8.

¹⁸S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), t. 64.

4.1.3 The economic context

Significant discussion has taken place over the last few years on the link between the Welsh language and the economy. It is argued that economic patterns affect the Welsh language, for example that a lack of employment opportunities and affordable housing affects the viability of Welsh speaking communities,¹⁵ especially in those rural areas where the language has been at its strongest and the percentage of Welsh speakers has fallen.¹⁶

At the same time, there is evidence that the Welsh language has the potential to support economic growth. It is acknowledged that the Welsh language can be a unique marketing tool for businesses, an additional skill some individuals possess or a crucial element of good customer service.¹⁷ There is evidence also of the success of some initiatives which have aimed for a combination of economic and language growth. The creative industries in Wales have provided a visual and dynamic platform for the Welsh language via a range of traditional and modern media. At the same time it is an important field of employment for Welsh speakers and a sector with a significant economic influence in all parts of Wales. For example, S4C invested £83m in the Welsh and UK economy in 2014/15 and it has been estimated that every £1 of that investment has doubled its value to the economy.¹⁸ A significant proportion of the channel's investment is made in the North and West areas of Wales where employment opportunities can be scarce. The success of other initiatives such as Canolfan Soar in Merthyr Tydfil and y Galeri yn Caernarfon shows that it is possible to provide an important economic foothold for the Welsh language whilst also contributing to the local economic and social infrastructure.

It is acknowledged however that further evidence is needed in order to fully understand the link between the Welsh language and the economy and how they can support each other.

4.1.4 The constitutional context

In 1997 the people of Wales voted in favour of an Assembly for Wales, and it was established in 1999. One of the areas devolved to Wales immediately was the Welsh language. In addition, the Government of Wales Act 2006 imposed a duty on Welsh Ministers to prepare a Welsh language strategy. Therefore, the Welsh language has long been an integral part of the responsibilities of the Welsh Government and the National Assembly for Wales. Before devolution, the Welsh language was not subject to any legislation making it a specific area of government responsibility. It could be argued that devolution should have led to activity to improve the position of the Welsh language and parts of this report consider to what extent that has happened.

In addition to the factors identified, other aspects of the Welsh context impact the Welsh language today. It could be argued that technological developments in recent years have had more influence on the Welsh way of life today than any other aspect, especially in terms of social interaction. In other parts of this report, technology's impact on the Welsh language is examined specifically.

¹⁵Bangor University, *Welsh Language use in the Community: Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015); Welsh Centre for Language Planning, 'A Living Language: have your say. Results of the Consultation Exercise', (July 2013), p. 4.

¹⁶Welsh Assembly Government, *Iaith Pawb: A National Action Plan for a Bilingual Wales* (2003), p. 6; also Welsh Government, *A living language: a language for living* (March 2012), p. 33.

¹⁷See for example: Welsh Language and Economic Development Task and Finish Group, 'Report of the Welsh Language and Economic Development Task and Finish Group to the Minister for Economy, Science and Transport', (January 2014); Welsh Language Commissioner, 'The Value of the Welsh Language to the Food and Drink sector in Wales. Final Report', (2014a); Welsh Language Commissioner, 'The Benefits of Bilingual Marketing by Charities in Wales', (2014b); Consumer Focus Wales, 'Gwasaniaithau: Defnyddwyr â'r iaith Gymraeg', (2010), pp. 4-8.

¹⁸S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 Month Period to 31 March 2015', (2015a), p. 64.

4.2 Cyd-destun yr iaith Gymraeg

4.2.1 Statws y Gymraeg

Cadarnhaodd Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 statws swyddogol yr iaith Gymraeg yng Nghymru.

Ni chydabyddir statws y Gymraeg i'r un graddau ar lefel Brydeinig ac Ewropeaidd. Bu galw am wneud y Gymraeg yn iaith swyddogol o fewn yr Undeb Ewropeaidd ('yr UE') ac er 2008 rhoddwyd iddi statws 'cyd-swyddogol' yn yr UE. Er bod hynny'n gwneud darpariaeth ar gyfer defnyddio'r Gymraeg mewn rhai ffyrdd penodol gyda rhai o endidau'r UE, nid yw'r Gymraeg wedi'i chynnwys fel un o ieithoedd swyddogol llawn yr UE. O ganlyniad, mae cyfyngiadau ymarferol ar y defnydd o'r Gymraeg o fewn endidau'r UE.

4.2.2 Y cyd-destun cyfreithiol

Effeithir ar Gymru gan gyfreithiau a baratoir ar lefel Ewropeaidd, Prydeinig a Chymreig. Ar lefel Ewropeaidd, mae'r Confensiwn Ewropeaidd ar Hawliau Dynol yn cynnwys rhai darpariaethau ieithyddol penodol, er enghraifft hawl i unigolyn sydd wedi'i arestio neu sydd wedi'i gyhuddo o drosedd i dderbyn gwybodaeth mewn iaith y mae ef neu hi yn ei deall. Mae'r Erthyglau hynny wedi'u hymgorffori yn neddfwriaeth ddomestig y DU ac felly maent yn berthnasol i siaradwyr y Gymraeg. Ceir hefyd ystod o fesurau ar lefel ryngwladol ac Ewropeaidd sy'n darparu i raddau amrywiol ar gyfer gofynion ieithyddol unigolyn ac er budd ieithoedd lleiafrifol yn fwy cyffredinol, er enghraifft y Confensiwn ar Hawliau'r Plentyn (1989); Siarter Ieithoedd Rhanbarthol neu Leiafrifol Ewrop (1992); y Datganiad Cyffredinol o Hawliau Ieithyddol (1996).

Ers cryn amser bellach mae rhai cyfreithiau Cymreig a Phrydeinig sy'n darparu ar gyfer y Gymraeg. Mae'r rhain yn cynnwys Deddf Llysoedd Cymru 1942, Deddf yr Iaith Gymraeg 1967, Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a Deddf Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Ieithoedd Swyddogol) 2012. Ymysg darpariaethau'r cyfreithiau hynny y mae: cadarnhau statws swyddogol y Gymraeg yng Nghymru; creu strwythurau i hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg; sefydlu hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg mewn rhai cyd-destunau drwy osod dyletswydd ar sefydliadau; a rhwystro ymyrraeth â rhyddid unigolion i ddefnyddio'r Gymraeg.

Nid oes unrhyw amheuaeth nad yw siaradwyr Cymraeg yn elwa o'r darpariaethau cyfreithiol ar eu cyfer heddiw. Yr un pryd, mae rhai yn galw am gryfhau'r darpariaethau hynny, gan gynnwys cryfhau hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg.

4.2.3 Y cyd-destun polisi

Yn 2003 cyflwynodd Llywodraeth Cymru ei strategaeth gyntaf ar gyfer yr iaith Gymraeg, sef *Iaith Pawb*. O fewn y strategaeth honno gosodwyd targedau ar gyfer gwella sefyllfa'r Gymraeg dros gyfnod o ddegawd, yn ogystal â mesurau ar gyfer cyflawni'r targedau hynny. Yn 2006 daeth yn ddyletswydd statudol ar Lywodraeth Cymru i weithredu strategaeth ar gyfer y Gymraeg.¹⁹

¹⁹Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (2006 c 32), adran 78(1).

4.2 The Welsh language context

4.2.1 The status of the Welsh language

The Welsh Language (Wales) Measure 2011 confirmed the official status of the Welsh language in Wales.

The status of the Welsh language is not recognised to the same degree on a British nor European level. There have been calls to make Welsh an official language within the European Union ('the EU') and since 2008 it has been given 'co-official' status within the EU. Although that provides for the use of Welsh in certain ways with some EU entities, Welsh has not been included as one of the EU's full official languages. As a result, there are practical limitations on the use of Welsh within EU entities.

25

4.2.2 The legal context

Wales is affected by European, British and Welsh laws. On an European level, the European Convention on Human Rights contains some specific linguistic provisions, for example an individual who is arrested or charged with an offence has the right to receive information in a language which they understand. Those Articles have been incorporated in UK domestic legislation and therefore they are relevant to Welsh speakers. In addition, there is a range of international and European measures which provide, to varying degrees, for an individual's linguistic requirements and for the benefit of minority languages more generally, for example the Convention on the Rights of the Child (1989); the European Charter for Regional or Minority Languages (1992); the Universal Declaration of Linguistic Rights (1996).

Some Welsh and British laws which provide for the Welsh language have been in existence for some time now. These include the Welsh Courts Act 1942, the Welsh Language Act 1967, the Welsh Language Act 1993, the Welsh Language (Wales) Measure 2011 and the National Assembly for Wales (Official Languages) Act 2012. The provisions of those laws include: confirming the official status of the Welsh language in Wales; creating structures to promote and facilitate the use of Welsh; establishing rights to use Welsh in some contexts by imposing a duty on organisations; and preventing interference with an individual's freedom to use Welsh.

There is no doubt that Welsh speakers benefit from the legal provisions available to them today. At the same time, some are calling for the strengthening of those provisions, including the strengthening of rights to use Welsh.

4.2.3 The policy context

In 2003, the Welsh Government published its first Welsh language strategy, *Iaith Pawb*. Within that strategy, targets were set to improve the position of the Welsh language over a period of a decade, as well as measures to meet those targets. In 2006, the Welsh Government was given a statutory duty to implement a Welsh language strategy.¹⁹

¹⁹*Government of Wales Act 2006* (2006 c 32), section 78(1).

Cyflwynodd y Llywodraeth strategaeth newydd ar gyfer y Gymraeg yn 2012, sef *iaith fyw: iaith byw*. Nodir ynddi chwe maes strategol o flaenoriaeth, sef: y teulu, plant a phobl ifanc, y gymuned, y gweithle, gwasanaethau Cymraeg a'r seilwaith. Mewn rhannau o'r adroddiad hwn ystyrir sefyllfa'r Gymraeg heddiw o fewn y cyd-destunau hyn. Yn 2014 cyhoeddodd y Llywodraeth ddatganiad polisi, *Bwrw Mlaen*, a oedd yn gosod blaenoriaethau penodol ar gyfer cefnogi'r Gymraeg dros gyfnod o dair blynedd.

Ers i Ddeddf yr Iaith Gymraeg gael ei phasio yn 1993, bu'n ddyletswydd ar sefydliadau cyhoeddus, gan gynnwys y Llywodraeth, i brif ffrydio'r Gymraeg i'w polisiâu ac atgyfnerthir y ddyletswydd honno gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Golyga hynny nid yn unig y dylai sefydliadau cyhoeddus fod yn gweithredu polisiâu penodol ar gyfer y Gymraeg, ond hefyd y dylai pob polisi cyhoeddus yng Nghymru fod yn cefnogi'r Gymraeg lle bo hynny'n bosibl.

4.2.4 Y cyd-destun ariannol

Bu cyfnod adrodd yr adroddiad hwn yn gyfnod o gyni ariannol yng Nghymru a thu hwnt. Mae'r iaith Gymraeg yn derbyn cefnogaeth gan y Llywodraeth, ac wrth reswm gall newidiadau i'r gyllideb gyhoeddus Gymreig effeithio ar y gefnogaeth honno.

Er y cyni ariannol, gwelwyd cynnydd yng nghyfanswm yr arian y mae Llywodraeth Cymru yn ei reoli yn ystod cyfnod adrodd yr adroddiad hwn. Swm o £15.2 biliwn yr oedd Llywodraeth Cymru yn ei reoli ym mlwyddyn ariannol 2013/14.²⁰ Y cyfanswm ar gyfer 2016/17 yw £15.9 biliwn.²¹ Gellir dadlau p'un a yw hynny'n gynydd gwirioneddol, wrth gwrs, o ystyried effeithiau chwyddiant.

Clustnodir swm penodol o arian gyfer y Gymraeg o fewn cyllideb flynyddol Llywodraeth Cymru. Ceir cyfanswm o £25.6 miliwn ar gyfer y Gymraeg yng nghyllideb Llywodraeth Cymru ar gyfer 2016/17, sef 0.16 y cant o'r holl arian a reolir ganddi.²² Bu'r arian a glustnodwyd ar gyfer y Gymraeg fel cyfran o gyllideb gyfan Llywodraeth Cymru yn gwbl gyson er 2013/14.

Rhennir cyllideb Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg yn ddau gategori, sef: 'addysg Gymraeg' ac 'yr iaith Gymraeg'. Buddsoddir yr arian ar gyfer 'yr iaith Gymraeg' mewn amrywiaeth eang o fentrau y gellir eu disgrifio yn gyffredinol iawn, gyda rhai eithriadau, fel gweithgareddau i hyrwyddo'r Gymraeg. Buddsoddir yr arian ar gyfer 'addysg Gymraeg' i addysgu'r plant hynny yng Nghymru sy'n dewis derbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Gellir dadlau mai gwariant ar addysg yw hynny yn hytrach na gwariant ar y Gymraeg, gan mai addysgu ac nid hybu'r Gymraeg yw prif ddiben y gwariant. Yr un pryd, rhaid cydnabod mai addysg Gymraeg yw prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg newydd heddiw a bod gwariant ar addysg Gymraeg, o ganlyniad, o fudd amlwg i'r iaith.

²⁰Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Tachwedd 2012* (Tachwedd 2012).

²¹Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Mawrth 2016* (Mawrth 2016).

²²Ibid, t. 16.

The Government introduced a new strategy for the Welsh language in 2012, *A living language: a language for living*. It contains six strategic priority areas, namely the family, children and young people, the community, the workplace, Welsh language services and infrastructure. In parts of this report, the position of the Welsh language today within these contexts is examined. In 2014, the Government published a policy statement, *Moving Forward*, which sets out specific priorities for supporting the Welsh language over a period of three years.

Since the Welsh Language Act was passed in 1993, public bodies, including the Government, have had a duty to mainstream the Welsh language into their policies and that duty is reinforced by the Welsh Language (Wales) Measure 2011. That means that public bodies should not only implement specific policies for the Welsh language, but public policy in Wales should also support the Welsh language where possible.

4.2.4 The financial context

The reporting period for this report saw financial austerity in Wales and beyond. The Welsh language receives support from the Government, and it stands to reason that any changes to the Welsh public purse may impact that support.

Despite the financial cuts, the total amount of funds under the Welsh Government's control increased during the reporting period for this report. The Welsh Government controlled £15.2 billion during the 2013/14 financial year.²⁰ The total amount in 2016/17 is £16 billion.²¹ Of course, it could be argued whether or not that constitutes an actual increase, considering the effects of inflation.

A specific sum of money is allocated for the Welsh language within the Welsh Government's annual budget. The Welsh Government's budget for 2016/17 allocates a total amount of £25.6 million for the Welsh language, which equals 0.16 per cent of the total amount of funding under its control.²² The funding allocated for the Welsh language as a proportion of the Welsh Government's entire budget has remained the same since 2013/14.

The Welsh Government's budget for the Welsh language is divided into two categories, namely 'Welsh medium education' and 'the Welsh language'. Funding for 'the Welsh language' is invested in a wide range of initiatives which may be described, with some exceptions, as activities promoting the Welsh language. 'Welsh medium education' funding is invested in teaching those children in Wales who choose to receive their education through the medium of Welsh. It could be argued that this constitutes spending on education rather than the Welsh language, as its main purpose is to educate and not to promote the Welsh language. At the same time, we must acknowledge that Welsh medium education is the main source of new Welsh speakers today and that spending on Welsh medium education is of clear benefit to the language as a result.

²⁰Welsh Government, *Final Budget November 2012* (November 2012).

²¹Welsh Government, *Final Budget March 2016* (March 2016).

²²*Ibid*, p. 16.

Mae'r gyllideb ar gyfer 'addysg Gymraeg' wedi cynyddu'n raddol o £16.2 miliwn yn 2013/14²³ i £18.7 miliwn yn 2016/17.²⁴ Yn ystod yr un cyfnod, gwelwyd gostyngiad yn yr arian a glustnodir ar gyfer 'yr iaith Gymraeg', o £9 miliwn yn 2014/15²⁵ i £8.6 miliwn yn 2015/16²⁶ ac o hynny i £7 miliwn yn 2016/17.²⁷ Nid yw'r ffigurau hynny'n cymryd i ystyriaeth unrhyw arian ychwanegol a glustnodwyd i gefnogi prosiectau penodol o fewn cyllidebau eraill.

Yn ogystal â'r gostyngiad hwnnw i wariant ar 'yr iaith Gymraeg', gwelodd cyfnod adrodd yr adroddiad hwn doriadau sylweddol i gyllidebau nifer o sefydliadau sydd â chyfrifoldebau dros hybu a hwyluso'r Gymraeg. Er enghraifft, yn ôl S4C, cafodd y sianel doriad o 36 y cant mewn termau real er 2010. Mae Comisiynydd y Gymraeg hefyd wedi cael toriad o 36 y cant i'w gyllideb mewn termau real ers ei sefydlu yn 2012. Cafodd y Coleg Gymraeg Cenedlaethol doriad i'w gyllideb grant, o £8.4 miliwn ar gyfer y flwyddyn academiaidd 2015/16 i £5.4 miliwn ar gyfer 2016/17. Wrth gymharu hyn â'r toriadau blynyddol i gyllidebau rhai sefydliadau eraill, er enghraifft tua phedwar y cant ar gyfartaledd i gyllidebau awdurdodau lleol hyd at 2015/16, gellir dadlau bod y toriadau i S4C, y Comisiynydd a'r Coleg Gymraeg Cenedlaethol yn uchel. Ymddengys nad yw meddu ar swyddogaeth i hybu a hwyluso'r Gymraeg wedi cynnig diogelwch rhag toriadau ariannol dros y blynyddoedd diwethaf.

4.2.5 Cynllunio ieithyddol yng Nghymru

Mae ystod eang o unigolion a sefydliadau o bob math yn cyfrannu mewn amryw ffyrdd at geisio sicrhau ffyniant y Gymraeg i'r dyfodol. Gan ganolbwyntio'n benodol ar ymdrechion y Llywodraeth a sefydliadau cyhoeddus eraill i hybu'r Gymraeg, gwneir hynny yn bennaf: drwy lunio a gweithredu polisi a deddfwriaeth sy'n darparu ar gyfer y Gymraeg; drwy ariannu mentrau i gefnogi a hyrwyddo'r Gymraeg; a thrwy weithredu prosiectau i hybu'r Gymraeg. Gellir dadlau bod y gweithgareddau hyn yn cyflawni dau nod. Yn gyntaf, maent yn caniatáu i bobl fyw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg, er enghraifft derbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Yn ail, maent yn sicrhau cynnydd yn y defnydd o'r Gymraeg, sy'n allweddol i ffyniant y Gymraeg, er enghraifft drwy ymgyrchoedd sy'n annog ei defnydd.

Er bod gweithgareddau i hybu a hwyluso'r Gymraeg wedi'u cynnal ers peth amser, yn ddiweddar gwelwyd cydnabyddiaeth o'r angen i ddatblygu cynllunio ieithyddol fel pwnc arbenigol ynddo'i hun. Datblygwyd cymwysterau mewn cynllunio ieithyddol a darperir hyfforddiant i'r rheini sy'n dymuno datblygu sgiliau arbenigol yn y maes.

²³Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Tachwedd 2012* (Tachwedd 2012), t. 9.

²⁴Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Mawrth 2016* (Mawrth 2016), t. 16.

²⁵Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Rhagfyr 2013* (Rhagfyr 2013b), t. 11.

²⁶Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Rhagfyr 2014* (Rhagfyr 2014), t. 15.

²⁷Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Mawrth 2016* (Mawrth 2016), t. 16.

The 'Welsh medium education' budget has gradually increased from £16.2 million in 2013/14²³ to £18.7 million in 2016/17.²⁴ During the same period, less money has been earmarked for 'the Welsh language', from £9 million in 2014/15²⁵ to £8.6 million in 2015/16²⁶ and then £7 million in 2016/17.²⁷ Those figures do not account for any additional funding earmarked to support specific projects within other budgets.

In addition to this reduction in spending on 'the Welsh language', the reporting period for this report saw significant cuts to the budgets of many organisations responsible for promoting and facilitating the Welsh language. For example, according to S4C, the channel has experienced a cut of 36 per cent in real terms since 2010. The Welsh Language Commissioner has also experienced a cut of 36 per cent to its budget in real terms since being established in 2012. The Coleg Cymraeg Cenedlaethol saw a cut to its grants budget, from £8.4 million for the 2015/16 academic year to £5.4 million for 2016/17. When this is compared to the annual cuts made to the budgets of some other organisations, for example, an average 4 per cent to local authority budgets up to 2015/16, it could be argued that the cuts made to S4C, the Commissioner and the Coleg Cymraeg Cenedlaethol are high. It appears that the role of promoting and facilitating the Welsh language has not provided any security from financial cutbacks in recent years.

4.2.5 Linguistic planning in Wales

A wide range of individuals and organisations contribute to seeking to ensure the future prosperity of the Welsh language in a variety of ways. Focusing specifically on the efforts made by the Government and other public bodies to promote the Welsh language, this is mainly undertaken by: producing and implementing policy and legislation providing for the Welsh language; funding initiatives to support and promote the Welsh language; and implementing projects to promote the Welsh language. It could be argued that these activities achieve two aims. Firstly, they allow people to live their lives through the medium of Welsh, for example receiving their education through the medium of Welsh. Secondly, they ensure greater use of Welsh, which is crucial to the prosperity of the language, for example via campaigns promoting its use.

Although activities promoting and facilitating the use of Welsh have been undertaken for some time, the need to develop linguistic planning as a specialist subject in its own right has been recognised recently. Qualifications in linguistic planning have been developed and training is provided to those wishing to develop specialist skills in the area.

²³Welsh Government, *Final Budget November 2012* (November 2012), p. 9.

²⁴Welsh Government, *Final Budget March 2016* (March 2016), p. 16.

²⁵Welsh Government, *Final Budget December 2013* (December 2013b), p. 11.

²⁶Welsh Government, *Final Budget December 2014* (December 2014), p. 15.

²⁷Welsh Government, *Final Budget March 2016* (March 2016), p. 16.

4.2.6 Y diaspora Cymraeg

Wrth ddadansoddi sefyllfa'r Gymraeg, rhaid cydnabod nad yng Nghymru yn unig y siaredir y Gymraeg.

Er enghraifft, mae nifer o Gymry yn mudo i Loegr bob blwyddyn. Yn ôl Cyfrifiad 2011 Cymraeg yw prif iaith 8,248 o bobl sy'n byw yn Lloegr. Ni wyddys faint o bobl yn Lloegr sy'n gallu siarad Cymraeg heb iddi fod yn brif iaith iddynt.

Ers y deunawfed ganrif mae Cymry wedi codi eu pac ac wedi symud i rannau eraill o'r byd mewn niferoedd sylweddol. Canfu'r American Community Survey 2009–2013 fod 2,235 o bobl pum mlwydd oed a throsodd yn y wlad honno yn medru siarad Cymraeg.²⁸ Yng Nghanada mae 3,855 o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg²⁹ tra diffiniodd 1,035 o bobl yn Seland Newydd eu hunain fel siaradwyr Cymraeg yn 2013.³⁰

Roedd y flwyddyn 2015 yn nodi canrif a hanner ers i'r ymsefydlwyr cyntaf o Gymru gyrraedd Patagonia, neu'r Wladfa. Amcangyfrifir bod tua 5,000 o bobl yn gallu siarad Cymraeg yno³¹ ac mae adroddiad blynyddol Prosiect yr Iaith Gymraeg yn y dalaith honno yn dangos cynnydd yn nifer dysgwyr y Gymraeg, o 985 yn 2013/14 i 1 174 yn 2014/15.³²

²⁸United States Census Bureau, *Detailed Languages Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Over: 2009–2013* (Hydref 2015). [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

²⁹Statistics Canada | Statistique Canada, *Population of immigrant mother tongue families, showing main languages comprising each family, Canada, 2011* (6 Tachwedd 2015). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

³⁰Statistics New Zealand | Tatauranga Aotearoa, *2013 Census totals by topic: Language Spoken, 2013* (2013). [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

³¹Wikipedia, *Y Wladfa* (13 Ionawr 2016).

³²G. Kiff, 'Welsh language project in Chubut: annual report 2014', (2014), t. 4. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

4.2.6 The Welsh diaspora

In analysing the position of the Welsh language, we must recognise that it is not only spoken in Wales.

For example, many people from Wales migrate to England every year. According to the 2011 Census, Welsh is the main language of 8,248 people living in England. It is not known how many people in England can speak Welsh without it being their main language.

Since the eighteenth century, the Welsh have upped sticks and moved to other parts of the world in considerable numbers. The American Community Survey 2009–2013 found that 2,235 people aged five and over were able to speak Welsh there.²⁸ In Canada, 3,855 of the population are able to speak Welsh²⁹ whilst 1,035 people in New Zealand defined themselves as Welsh speakers in 2013.³⁰

2015 marked 150 years since the first Welsh settlers arrived in Patagonia, or Y Wladfa. It is estimated that around 5,000 people are able to speak Welsh there³¹ and the annual report on the Welsh Language Project in that province shows an increase in the number of Welsh learners, from 985 in 2013/14 to 1 174 in 2014/15.³²

²⁸United States Census Bureau, *Detailed Languages Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Over: 2009–2013* (October 2015).

²⁹Statistics Canada | Statistique Canada, *Population of immigrant mother tongue families, showing main languages comprising each family, Canada, 2011* (6 November 2015).

³⁰Statistics New Zealand | Tatauranga Aotearoa, *2013 Census totals by topic: Language Spoken, 2013* (2013).

³¹Wikipedia, *Y Wladfa* (13 January 2016).

³²G. Kiff, 'Welsh language project in Chubut: annual report 2014', (2014), p. 4.

Rhan 2

Part 2

5 Adroddiad ar ganlyniadau Cyfrifiad 2011

Mae'n ofynnol i adroddiad 5-mlynedd Comisiynydd y Gymraeg gynnwys adroddiad ar ganlyniadau'r cyfrifiad diwethaf, os hwnnw yw'r adroddiad cyntaf i gael ei baratoi yn dilyn cyfrifiad. Wrth ddadansoddi canlyniadau Cyfrifiad 2011 yng nghyswllt y Gymraeg, cyfeirir at ganlyniadau cyfrifiadau blaenorol a data o ffynonellau eraill, lle mae gwneud hynny yn cynnig cyd-destun i ganlyniadau 2011.

5 Report on the 2011 Census

33

The Welsh Language Commissioner's 5-year report is required to report on the results of the latest census, if that is the first report to be prepared following the census. In analysing the 2011 Census in terms of the Welsh language, reference is made to the results of previous censuses and data from other sources, where doing so provides a context for the 2011 results.

5.1 Cefndir

Mae'r cyfrifiad yn darparu darlun cynhwysfawr o nodweddion poblogaeth Cymru ar gyfnod penodol bob 10 mlynedd. O'r dystiolaeth a gesglir, gellir dadansoddi newidiadau ym mhatrymau'r boblogaeth, gan gynnwys newidiadau yn sgiliau'r iaith Gymraeg. Cyflwynir y data yn yr adran hon yng nghyswllt personau tair blwydd oed a throsodd, oni nodir yn wahanol. Nid yw data yng nghyswllt plant iau na hynny wedi ei gynnwys. Nid ystyrir bod sgiliau iaith plant yn ddigon datblygedig cyn cyrraedd tair blwydd oed ar gyfer cynnal asesiad cywir ac ystyrion ohonynt mewn iaith benodol, fel arfer.

34

Mae cwestiwn am y Gymraeg wedi'i gynnwys ym mhob cyfrifiad er 1891. Mae geiriad y cwestiwn wedi newid dros amser. Cyn 1971, casglwyd gwybodaeth am y gallu i siarad Cymraeg neu Saesneg yn unig. Diwygiwyd y cwestiwn yn 1971 er mwyn casglu tystiolaeth am y gallu i ddarllen ac ysgrifennu yn Gymraeg yn ogystal â'r gallu i siarad Cymraeg. Yn 2001 diwygiwyd y cwestiwn ymhellach i holi ynghylch y gallu i ddeall Cymraeg llafar hefyd.

Fel y nodwyd eisoes, bu newidiadau i gwestiynau'r cyfrifiad yng nghyswllt y Gymraeg dros y blynyddoedd ac mae hynny'n effeithio ar y gallu i gymharu canlyniadau dros gyfnod o amser. Yn ogystal, mae ad-drefnu ffiniau awdurdodau lleol dros y blynyddoedd wedi effeithio ar y gallu i gymharu canlyniadau yn ddaearyddol. Ar ben hynny, mae'r grwpiau oedran a ddefnyddiwyd ar gyfer dadansoddi canlyniadau'r cyfrifiad wedi newid dros amser. Oherwydd hyn oll, wrth gymharu canlyniadau'r cyfrifiad dros amser, nodir data hanesyddol o 1971 ymlaen ar brydiau ac o 1981 ymlaen ar brydiau eraill.

Nid yw'r cyfrifiad yn darparu gwybodaeth am lefelau rhuglder y boblogaeth yn y Gymraeg na'r defnydd ohoni. Gofynnir yn unig a yw aelodau'r cyhoedd yn gallu siarad, darllen, ysgrifennu neu ddeall Cymraeg. Mater i ymatebwyr yw penderfynu a chofnodi p'un a ydynt hwy ac aelodau eraill yr aelwyd yn meddu ar y sgiliau hynny ai peidio, ac ni chynigir arweiniad ynghylch sut i benderfynu ar hynny. O'r herwydd, rhaid derbyn bod elfen o oddrychedd yn yr ymatebion a roddwyd i'r cwestiwn am sgiliau yn yr iaith Gymraeg. Er hynny, ystyrir mai'r cyfrifiad sy'n rhoi'r darlun mwyaf cyflawn sydd ar gael o ran gallu yn y Gymraeg ar draws Cymru.

17 A allwch ddeall, siarad, darllen neu ysgrifennu Cymraeg?

➔ Ticiwch bob blwch sy'n berthnasol

- Deall Cymraeg llafar
- Siarad Cymraeg
- Darllen Cymraeg
- Ysgrifennu Cymraeg
- Dim un o'r uchod

Cynhaliwyd Cyfrifiad 2011 ar 27 Mawrth 2011.

5.1 Background

The census provides a comprehensive picture of the characteristics of Wales' population every 10 years. Based on the evidence gathered, it is possible to analyse changes in population patterns, including changes in Welsh language skills. In this section, data is presented on those aged three and over, unless stated otherwise. Data on children under that age has not been included. The language skills of children under three are not normally considered advanced enough for an accurate and meaningful assessment in a specific language.

35

A question on the Welsh language has been included in every census since 1891. The wording of the question has changed over time. Before 1971, the only information collected was the ability to speak Welsh or English. The question was revised in 1971 in order to gather evidence on the ability to read and write in Welsh as well as the ability to speak Welsh. In 2001, the question was revised further to ask about the ability to understand spoken Welsh too.

As previously stated, changes have been made to census questions on the Welsh language over the years which impacts the ability to compare results over a period of time. In addition, the reorganisation of local authority boundaries over the years has impacted the ability to compare results geographically. Furthermore, the age groups used to analyse census results have changed over time. Accordingly, in comparing census results over time, historical data from 1971 onwards is used at times and from 1981 onwards at other times.

The census does not provide information on fluency in Welsh nor the use of Welsh amongst the population. All that is asked is can respondents speak, read, write or understand Welsh. It is up to respondents to decide and record whether they and other members of the household have those skills or not, and no guidance is provided on how to reach that decision. As a result, we must accept that there is an element of subjectivity attached to responses to the question on Welsh language skills. However, the census is considered to provide the fullest picture available of Welsh language ability across Wales.

17 Can you understand, speak, read or write Welsh?
↻ Tick all that apply.

- Understand spoken Welsh
- Speak Welsh
- Read Welsh
- Write Welsh
- None of the above

The 2011 Census was held on 27 March 2011.

5.2 Prif ganfyddiadau

- Yn ôl Cyfrifiad 2011, 19 y cant o boblogaeth Cymru sy'n gallu siarad Cymraeg, sef 562,000 o bobl. Roedd 20.8 y cant o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg yn ôl Cyfrifiad 2001. Yn ôl Cyfrifiad 2011, 15 y cant o'r boblogaeth sy'n medru siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg.
- Er 1981, bu cynnydd parhaus yng nghanran y plant a'r bobl ifanc sy'n gallu siarad Cymraeg ond ymddengys bod cryn dipyn ohonynt yn colli eu sgiliau Cymraeg wedi iddynt adael yr ysgol.
- Yn ddaearyddol, bu'r gostyngiad mwyaf yn y ganran sy'n gallu siarad Cymraeg yn ardaloedd yr awdurdodau lleol hynny sydd â'r crynodiad uchaf o siaradwyr Cymraeg. Gwynedd (65 y cant) ac Ynys Môn (57 y cant) yw'r unig siroedd yng Nghymru lle mae mwyafrif y boblogaeth breswyl yn medru siarad Cymraeg. Sir Gaerfyrddin yw'r sir sydd â'r nifer uchaf o bobl sy'n medru siarad Cymraeg (78,000).
- Mae nifer y cymunedau sydd â 70 y cant a mwy o siaradwyr Cymraeg yn byw ynddynt wedi crebachu er 2001. Roedd 53 cymuned o'r fath yn 2001; 39 sydd yna bellach.
- Cyflogir y niferoedd uchaf o siaradwyr Cymraeg ym meysydd gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd (89,000). Amaethyddiaeth, egni a dŵr yw'r diwydiannau sydd â'r ganran uchaf o weithwyr sy'n gallu siarad Cymraeg (29.5 y cant).
- Yn ôl Cyfrifiad 2011, 73 y cant o boblogaeth Cymru a anwyd yng Nghymru. O'r rhai a anwyd y tu allan i Gymru, roedd wyth y cant yn dweud eu bod yn gallu siarad Cymraeg.
- Yn ôl Cyfrifiad 2011, roedd 88 y cant o siaradwyr Cymraeg wedi'u geni yng Nghymru, a 12 y cant o siaradwyr Cymraeg wedi'u geni'r tu allan i Gymru. Roedd y canrannau uchaf o siaradwyr Cymraeg a anwyd y tu allan i Gymru yn sir y Fflint a Phowys (29 y cant).

5.2 Main findings

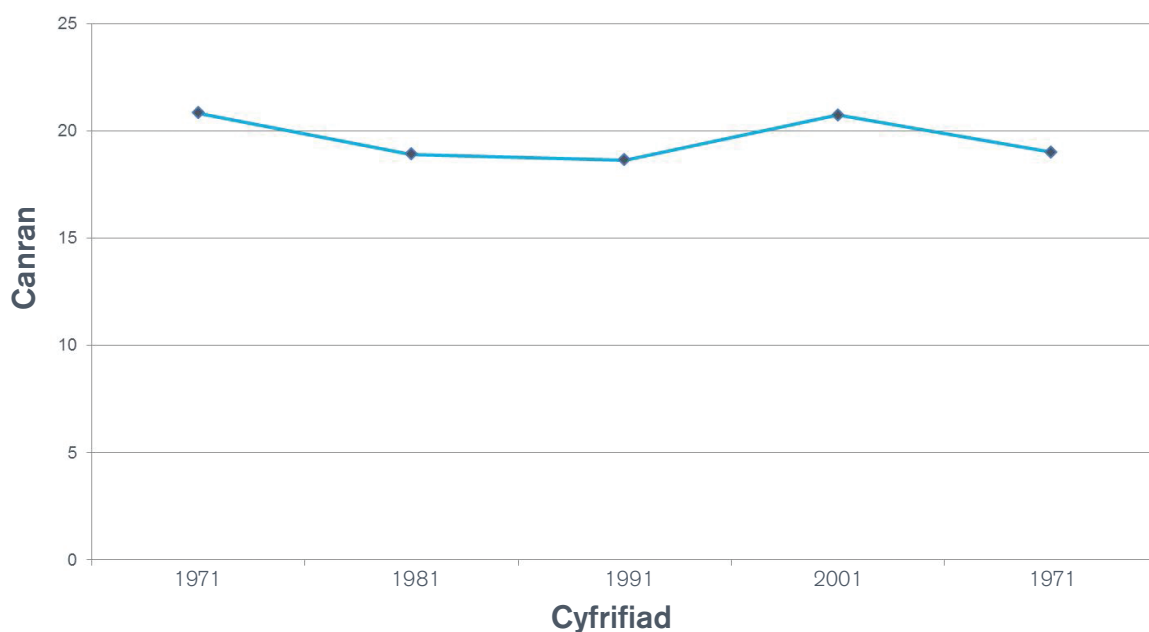
- According to the 2011 Census, 19 per cent of the population of Wales can speak Welsh, a total of 562,000 people. According to the 2001 Census, 20.8 per cent of the population could speak Welsh. According to the 2011 Census, 15 per cent of the population can speak, read and write Welsh.
- Since 1981, there has been a sustained increase in the percentage of children and young people able to speak Welsh but it appears that a significant number of them lose their Welsh language skills after leaving school.
- Geographically, the largest reduction in the percentage of Welsh speakers has been seen in those local authority areas with the highest concentration of Welsh speakers. Gwynedd (65 per cent) and Anglesey (57 per cent) are the only counties in Wales where the majority of the resident population can speak Welsh. Carmarthenshire has the highest number of Welsh speakers (78,000).
- The number of communities with 70 per cent plus Welsh speakers living within them has fallen since 2001. There were 53 such communities in 2001; there are now only 39 of them.
- The highest number of Welsh speakers are employed in public administration, education and health (89,000). Agriculture, energy and water represent the industries with the highest percentage of employees able to speak Welsh (29.5 per cent).
- According to the 2011 Census, 73 per cent of the population of Wales were born here in Wales. Of those born outside Wales, eight per cent said that they could speak Welsh.
- According to the 2011 Census, 88 per cent of Welsh speakers were born in Wales, and 12 per cent of Welsh speakers were born outside Wales. The highest percentages of Welsh speakers born outside Wales were found in Flintshire and Powys (29 per cent).

5.3 Siaradwyr Cymraeg yng Nghymru

Yn ôl Cyfrifiad 2011, dywedodd 562,000 o bobl oedd yn dair oed a throsodd yng Nghymru eu bod yn gallu siarad Cymraeg, sef 19 y cant o'r boblogaeth.

Roedd canran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru yn is yn 2011 nag yn 2001. Yng Nghyfrifiad 2001 nododd 20.8 y cant o'r boblogaeth eu bod yn gallu siarad Cymraeg (582,000). Er i ganran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg ostwng rhwng 2001 a 2011, wrth edrych yn ôl dros gyfnod hwy bu'r ganran yn gymharol gyson.

Siart 1: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, 1971–2011

Mae siart 2 yn dangos y newidiadau pwynt canran er 1971 ym mhoblogaeth Cymru sy'n gallu siarad Cymraeg:

5.3 Welsh speakers in Wales

According to the 2011 Census, 562,000 people aged 3 and over in Wales said that they were able to speak Welsh, or 19 per cent of the population.

The percentage of Welsh speakers in Wales was lower in 2011 than in 2001. In the 2001 Census, 20.8 per cent of the population stated that they were able to speak Welsh (582,000). Although the percentage of the population able to speak Welsh has fallen between 2001 and 2011, when looking back over a longer period the percentage has remained relatively stable.

39

Chart 1: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011

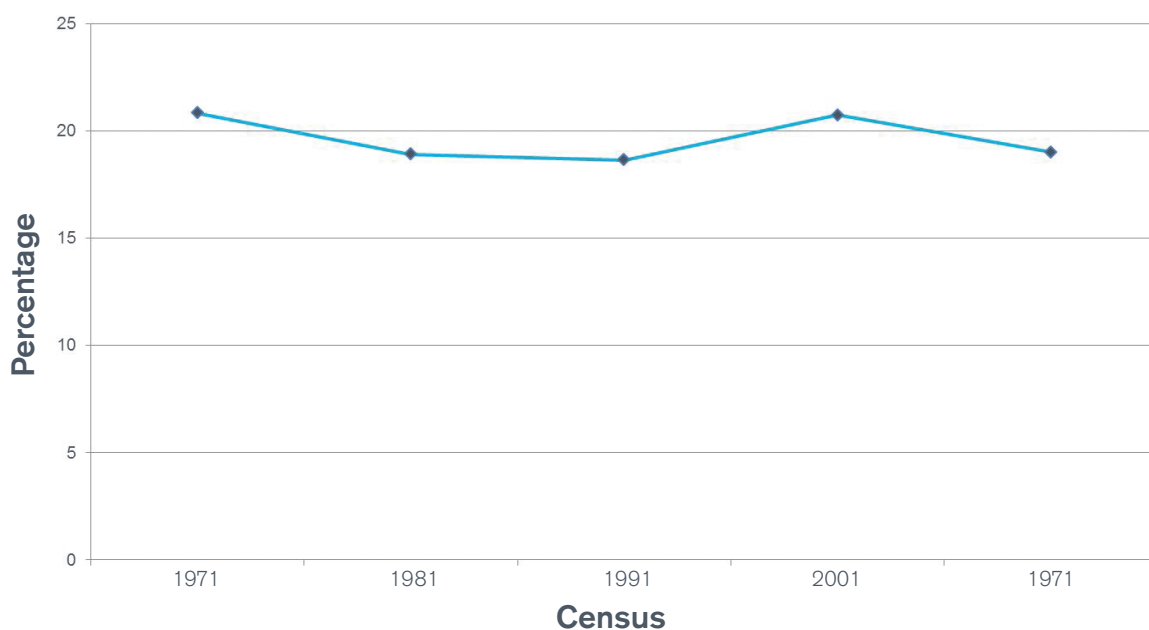
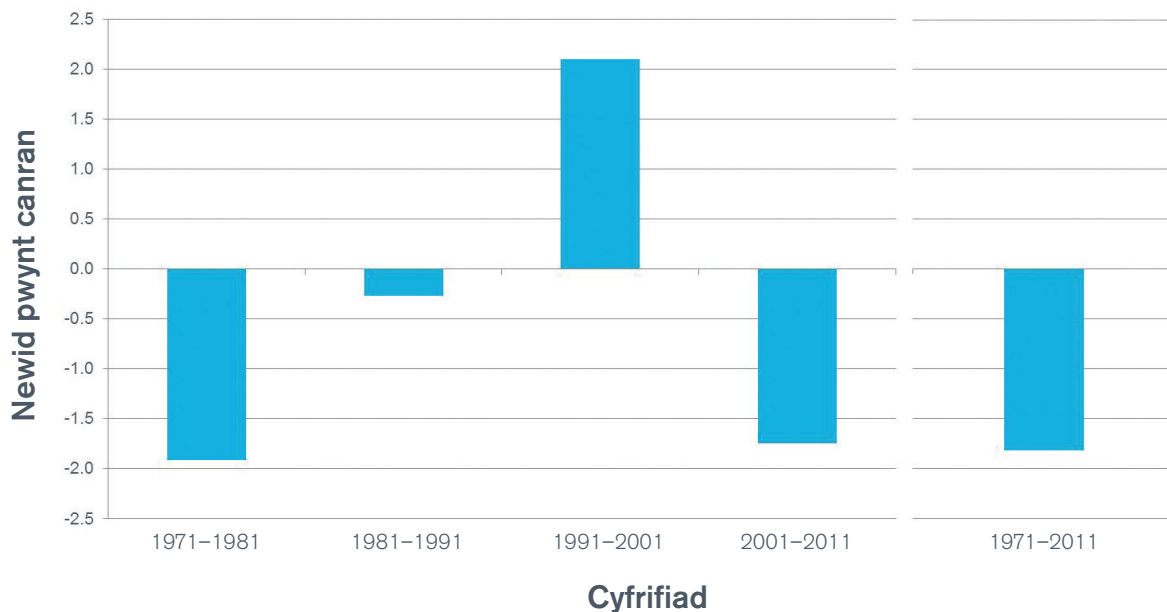

Chart 2 shows the percentage point changes since 1971 in the population of Wales able to speak Welsh:

Siart 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, 1971–2011

40

Yn ystod y cyfnod 1971–2011, cafwyd gostyngiad o 1.8 pwynt canran yng nghanran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru.

Ceir darlun gwahanol wrth edrych ar niferoedd y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru.

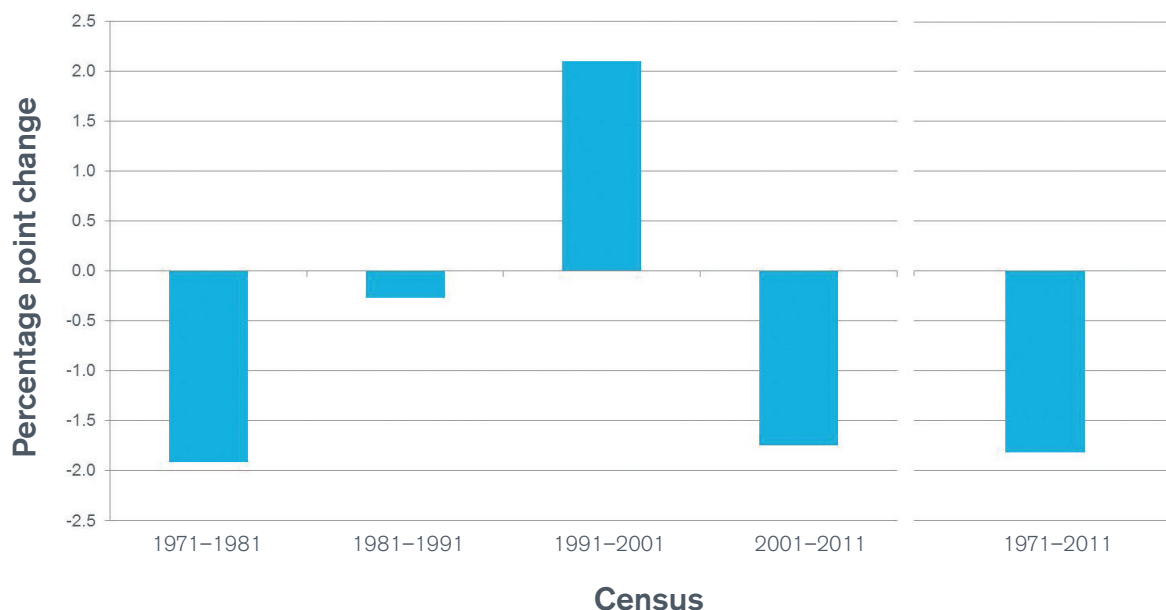
Tabl 1: Newid yn nifer y bobl â'r gallu i siarad Cymraeg yng Nghymru, 1971–2011

Enw'r ardal	Gallu siarad Cymraeg				
	Newid unigolion				
	1971–1981	1981–1991	1991–2001	2001–2011	1971–2011
Cymru	-34,228	-99	74,270	-20,352	19,591

Rhwng 1971 ac 1991 gwelwyd gostyngiad o dros 34,000 yn nifer y siaradwyr Cymraeg tair oed a throsodd. Wedi hynny, rhwng 1991 a 2001, gwelwyd cynnydd o 74,000 o siaradwyr Cymraeg ac yna cafwyd gostyngiad o 20,000 o siaradwyr Cymraeg rhwng 2001 a 2011. Felly, er i ganran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru ostwng 1.8 pwynt canran rhwng 1971 a 2011, cafwyd cynnydd o 19,500 yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn ystod yr un cyfnod.

Er i ganran y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru ostwng **1.8 pwynt canran** rhwng **1971** a **2011**, cafwyd cynnydd o **19,500** yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn ystod yr un cyfnod.

Chart 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011

41

During the period 1971–2011, there was a 1.8 percentage point decrease in Welsh speakers across Wales.

A different picture emerges from looking at the number of Welsh speakers across Wales.

Table 1: Change in the number of people in Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011

Area name	Can speak Welsh				1971–2011
	Persons change				
	1971–1981	1981–1991	1991–2001	2001–2011	
Wales	-34,228	-99	74,270	-20,352	19,591

From 1971 to 1991 a reduction of more than 34,000 was seen in the number of Welsh speakers aged 3 and over. After that, from 1991 to 2001, an increase of 74,000 Welsh speakers was seen followed by a reduction of 20,000 Welsh speakers from 2001 to 2011. Therefore, although the percentage of Welsh speakers in Wales fell 1.8 percentage points from 1971 to 2011, there was an increase of 19,500 in the number of Welsh speakers during the same period.

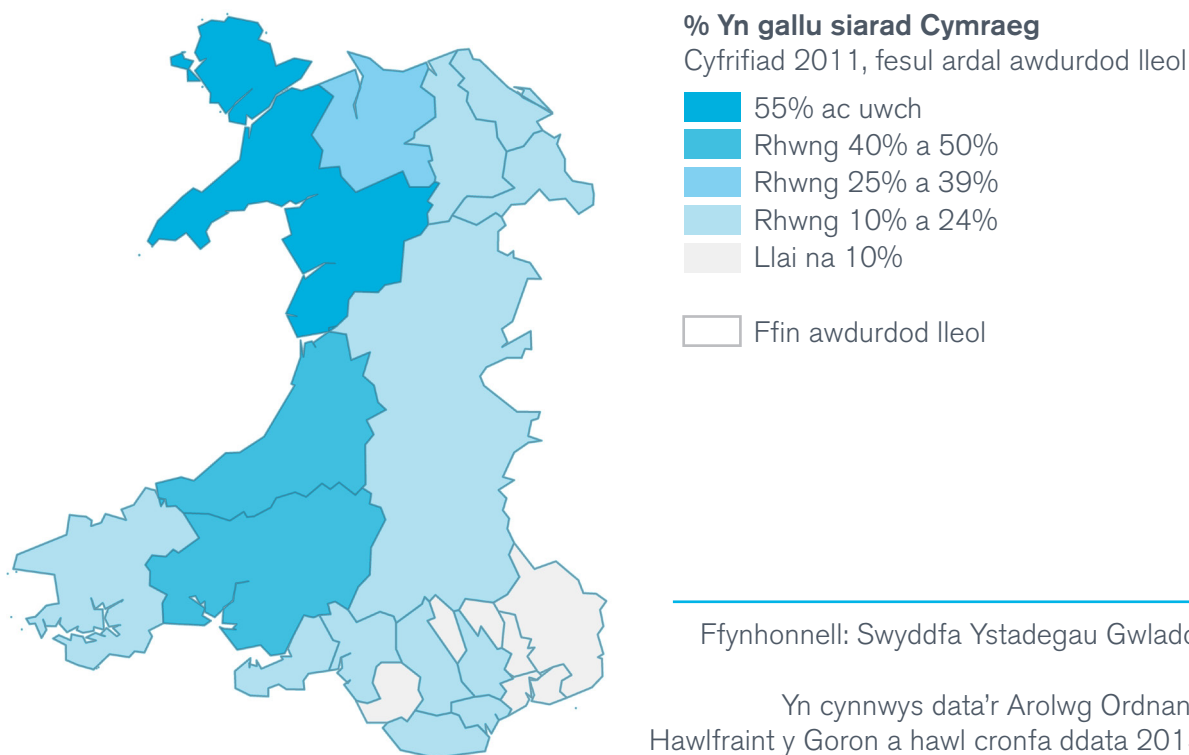
Although the percentage of Welsh speakers in Wales fell **1.8 percentage points** from **1971** to **2011**, there was an increase of **19,500** in the number of Welsh speakers during the same period.

5.4 Siaradwyr Cymraeg fesul ardal awdurdod lleol

Yn ôl Cyfrifiad 2001, roedd mwyafrif y boblogaeth breswyl yn gallu siarad Cymraeg mewn pedair sir yng Nghymru, sef Gwynedd, Ynys Môn, Ceredigion a sir Gaerfyrddin. Erbyn Cyfrifiad 2011, roedd nifer y siroedd hynny wedi haneru. Gwynedd ac Ynys Môn yw'r unig siroedd yng Nghymru sydd â chanran uwch o siaradwyr Cymraeg na'r ganran na all siarad Cymraeg. Dengys map 1 a siartiau 3 a 4 mai yng ngorllewin Cymru y ceir y crynodiad mwyaf a'r nifer mwyaf o siaradwyr Cymraeg ar y cyfan.

Map 1: Canran y boblogaeth â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul ardal awdurdod lleol

42

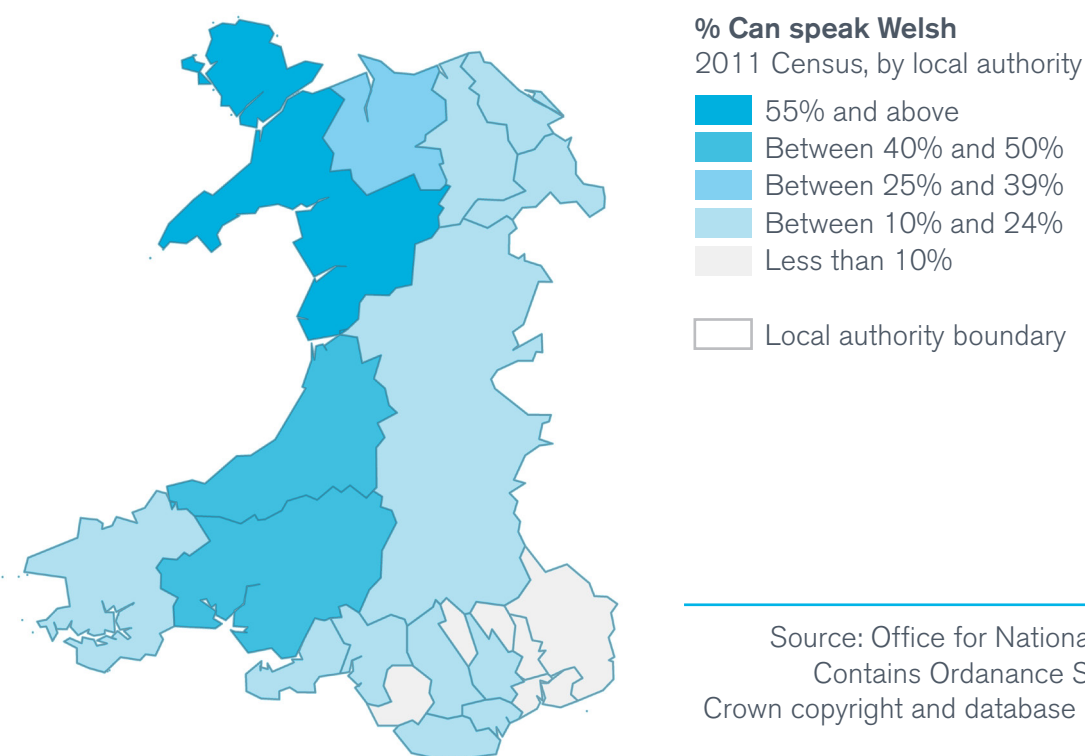

5.4 Welsh speakers by local authority area

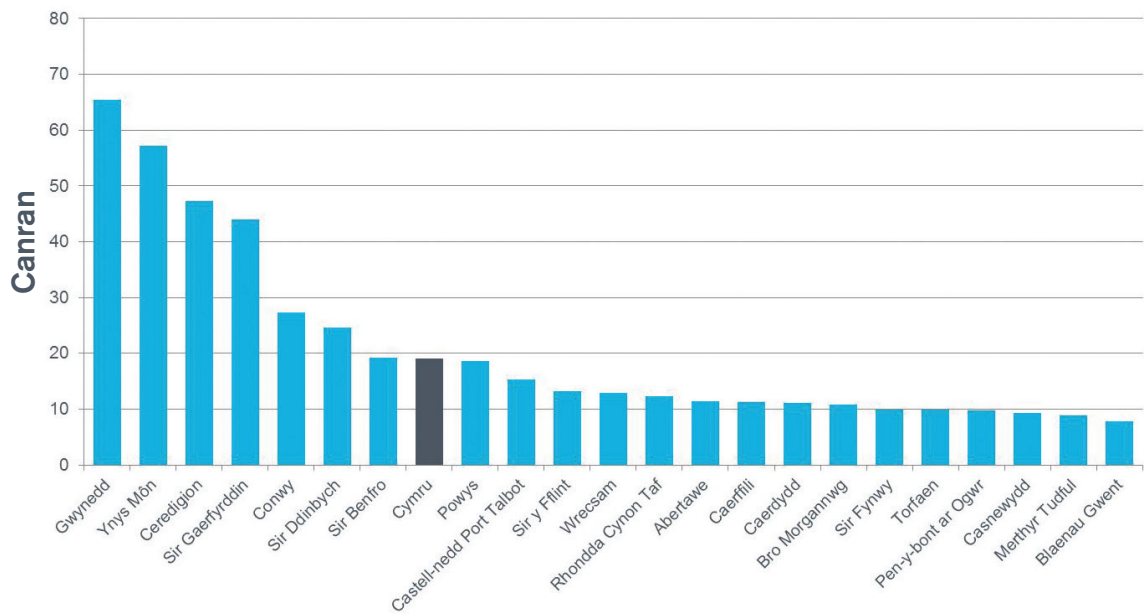
According to the 2001 Census, the majority of the resident population could speak Welsh in four counties in Wales, namely Gwynedd, Anglesey, Ceredigion and Carmarthenshire. By the 2011 Census, the number of those counties had halved. Gwynedd and Anglesey are the only counties in Wales who now have a higher percentage of Welsh speakers than non-Welsh speakers. Map 1 and charts 3 and 4 show that west Wales has the highest concentration and number of Welsh speakers in general.

Map 1: Percentage of the population with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area

43

Siart 3: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul ardal awdurdod lleol

Siart 4: Nifer y bobl yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul ardal awdurdod lleol

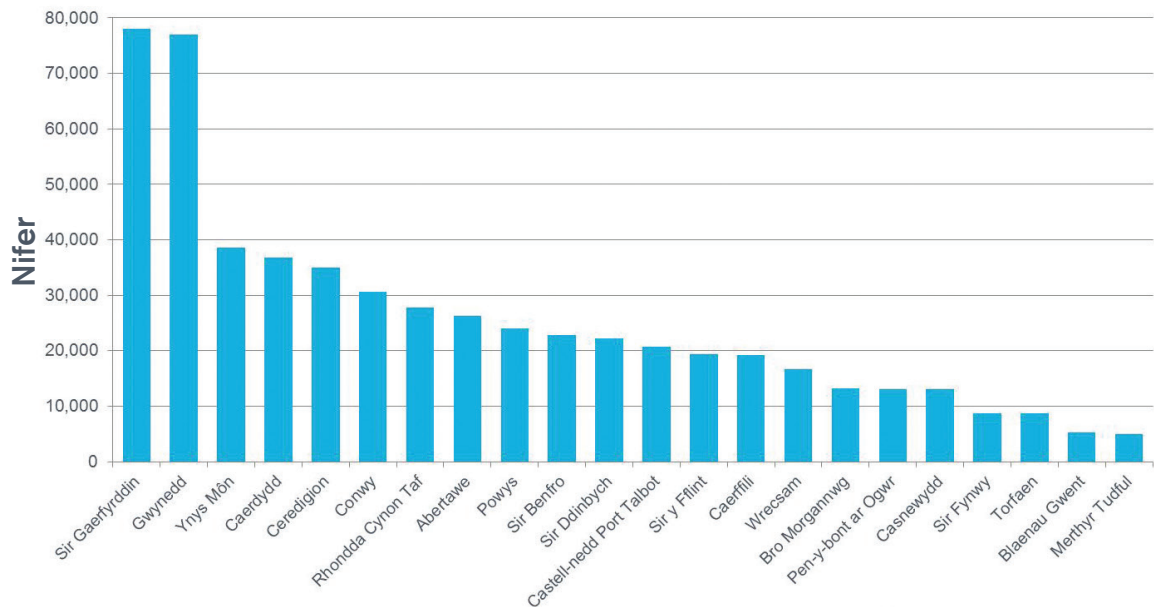

Chart 3: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area

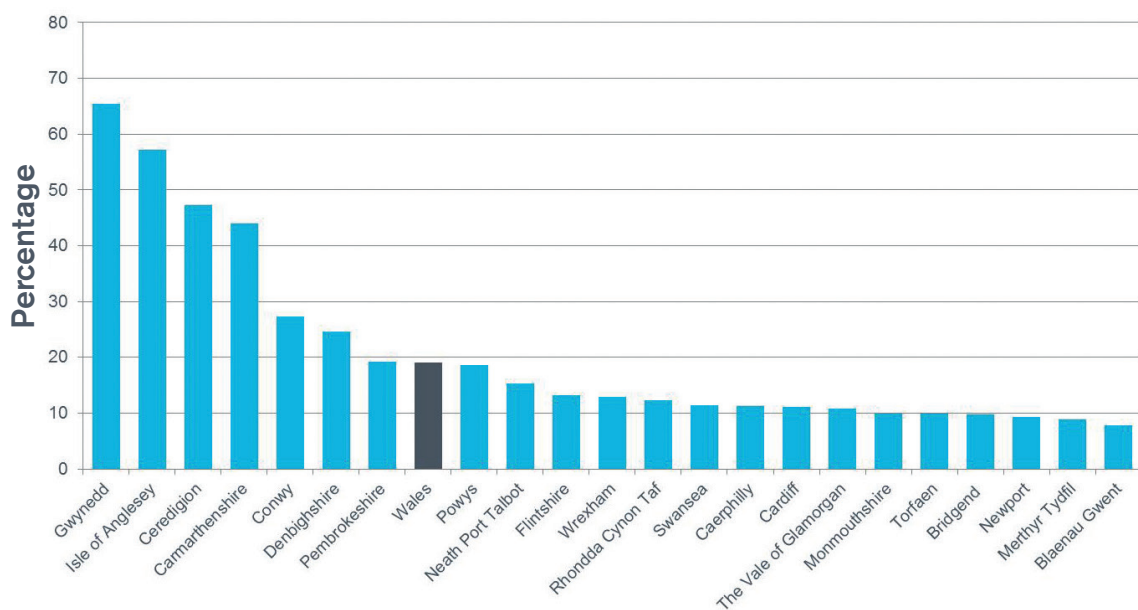
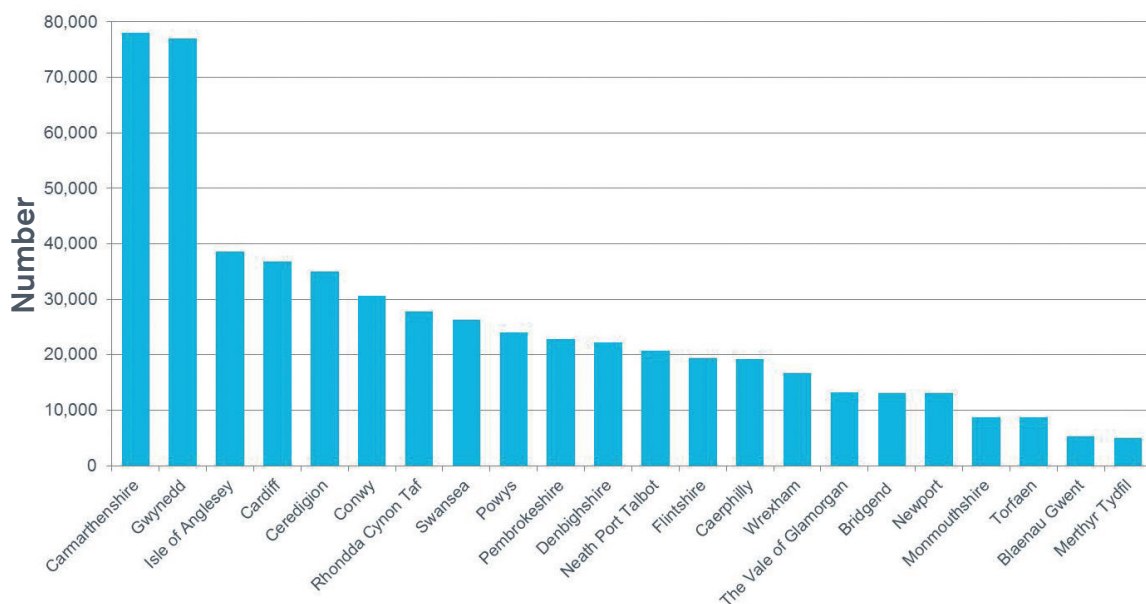

Chart 4: Number of people in Wales with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area

Canfu Cyfrifiad 2011 fod llai na 50 y cant o boblogaeth sir Gaerfyrddin yn gallu siarad Cymraeg. Yr un pryd, yn y sir honno y cafwyd y nifer mwyaf o siaradwyr Cymraeg (78,000). Gwelwyd gostyngiad o 6,150 yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn sir Gaerfyrddin rhwng 2001 a 2011, y gostyngiad mwyaf mewn unrhyw sir yng Nghymru. Collodd sir Gaerfyrddin dros 15,000 o siaradwyr Cymraeg rhwng 1981 a 2011. I roi hynny yn ei gyd-destun, collodd Gwynedd gyfanswm o 1,550 o siaradwyr Cymraeg yn ystod yr un cyfnod.

Mae tua 77,000 o bobl sy'n gallu siarad Cymraeg yn byw yng Ngwynedd, sef 65 y cant o holl boblogaeth breswyl y sir, tra mae 38,500 o boblogaeth breswyl Ynys Môn yn gallu siarad Cymraeg (57 y cant o boblogaeth y sir).

46

Yn 2011 cofnodwyd am y tro cyntaf fod llai na 50 y cant o boblogaeth Ceredigion yn gallu siarad Cymraeg, gydag ychydig dan 35,000 o siaradwyr Cymraeg yn byw yno. Collwyd oddeutu 3,000 o siaradwyr Cymraeg yno rhwng 2001 a 2011.

Yn ardal awdurdod lleol Caerdydd, 11 y cant o'r boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg yn ôl Cyfrifiad 2011. Er nad yw honno'n ganran uchel o'i chymharu â rhai siroedd eraill, mae'r nifer (36,700) yn gymharol uchel. Mae'r nifer hwnnw ychydig mwy na nifer y siaradwyr Cymraeg yng Ngheredigion, er enghraifft.

Siroedd Blaenau Gwent a Merthyr Tudful sydd â'r nifer lleiaf a'r ganran isaf o'r boblogaeth breswyl sy'n gallu siarad Cymraeg. Ychydig dros 5,000 o boblogaeth breswyl Merthyr Tudful (naw y cant) ac oddeutu 5,300 o boblogaeth breswyl Blaenau Gwent (wyth y cant) sy'n gallu siarad Cymraeg.

Dim ond mewn tair sir y gwelwyd cynnydd yng nghanran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng Cyfrifiadau 2001 a 2011, sef sir Fynwy, Caerffili a Chaerdydd.

Gan edrych ar dueddiadau mwy hirdymor, mae'r data yn nhabl 2 a siart 5 yn dangos y newid yng nghanran y boblogaeth (fesul pwynt canran) sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng pob cyfrifiad er 1981, fesul ardal awdurdod lleol, a chyfanswm y newid dros yr holl gyfnod hwnnw (1981–2011).

The 2011 Census found that less than 50 per cent of the population of Carmarthenshire can speak Welsh. At the same time, that county also had the highest number of Welsh speakers (78,000). A reduction of 6,150 was seen in the number of Welsh speakers in Carmarthenshire from 2001 to 2011, the largest reduction in any county across Wales. Carmarthenshire lost over 15,000 Welsh speakers from 1981 to 2011. Put in context, Gwynedd lost a total of 1,550 Welsh speakers during that same period.

Around 77,000 people in Gwynedd speak Welsh, 65 per cent of its entire resident population, whilst 38,500 of Anglesey's resident population can speak Welsh (57 per cent of its population).

In 2011, it was recorded for the first time that fewer than 50 per cent of the population of Ceredigion can speak Welsh, with a little under 35,000 Welsh speakers living there. Around 3,000 Welsh speakers were lost there from 2001 to 2011.

According to the 2011 Census, 11 per cent of the population of Cardiff local authority can speak Welsh. Although it is not a high percentage compared to some other counties, the number (36,700) is relatively high. That number is slightly higher than the number of Welsh speakers in Ceredigion, for example.

Blaenau Gwent and Merthyr Tydfil are the counties with the lowest number and lowest percentage of the resident population able to speak Welsh. Just over 5,000 of the resident population of Merthyr Tydfil (nine per cent) and around 5,300 of the resident population of Blaenau Gwent (eight per cent) can speak Welsh.

Monmouthshire, Caerphilly and Cardiff were the only counties that saw an increase in the percentage of the population able to speak Welsh between the 2001 and 2011 Censuses.

Looking at more long-term trends, the data in table 2 and chart 5 shows the percentage change in the population (according to percentage point) able to speak Welsh between every census since 1981, by local authority area, and the total change during the entire period (1981–2011).

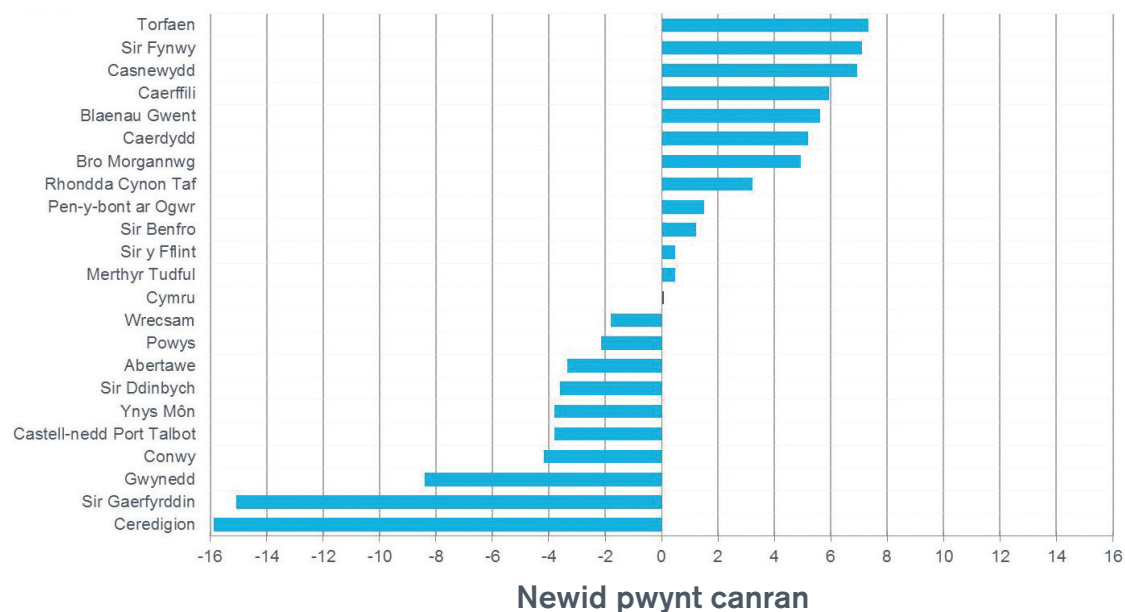
Tabl 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011

Enw'r ardal	Gallu siarad Cymraeg			
	Newid pwynt canran			
	1981–1991	1991–2001	2001–2011	1981–2011
Ynys Môn	1.0	-1.9	-2.9	-3.8
Gwynedd	-1.6	-3.1	-3.6	-8.4
Conwy	-0.9	-1.2	-2.0	-4.2
Sir Ddinbych	-1.3	-0.5	-1.8	-3.6
Sir y Fflint	0.9	0.8	-1.2	0.5
Wrecsam	-0.9	0.8	-1.7	-1.8
Powys	-0.1	0.4	-2.5	-2.2
Ceredigion	-4.1	-7.1	-4.7	-15.9
Sir Benfro	0.3	3.5	-2.5	1.2
Sir Gaerfyrddin	-4.2	-4.5	-6.4	-15.1
Abertawe	-1.4	0.1	-2.0	-3.3
Castell-nedd Port Talbot	-1.3	0.1	-2.7	-3.8
Pen-y-bont ar Ogwr	0.1	2.5	-1.0	1.5
Bro Morgannwg	1.0	4.4	-0.5	4.9
Rhondda Cynon Taf	-0.1	3.5	-0.2	3.2
Merthyr Tudful	-0.9	2.8	-1.3	0.5
Caerffili	0.7	5.2	0.0	5.9
Blaenau Gwent	0.0	7.2	-1.6	5.6
Torfaen	-0.1	8.7	-1.3	7.3
Sir Fynwy	-0.6	7.2	0.6	7.1
Casnewydd	-0.1	7.7	-0.7	6.9
Caerdydd	0.8	4.4	0.0	5.2
Cymru	-0.3	2.1	-1.7	0.1

Table 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011

Area name	Can speak Welsh			
	Percentage point change			
	1981–1991	1991–2001	2001–2011	1981–2011
Isle of Anglesey	1.0	-1.9	-2.9	-3.8
Gwynedd	-1.6	-3.1	-3.6	-8.4
Conwy	-0.9	-1.2	-2.0	-4.2
Denbighshire	-1.3	-0.5	-1.8	-3.6
Flintshire	0.9	0.8	-1.2	0.5
Wrexham	-0.9	0.8	-1.7	-1.8
Powys	-0.1	0.4	-2.5	-2.2
Ceredigion	-4.1	-7.1	-4.7	-15.9
Pembrokeshire	0.3	3.5	-2.5	1.2
Carmarthenshire	-4.2	-4.5	-6.4	-15.1
Swansea	-1.4	0.1	-2.0	-3.3
Neath Port Talbot	-1.3	0.1	-2.7	-3.8
Bridgend	0.1	2.5	-1.0	1.5
The Vale of Glamorgan	1.0	4.4	-0.5	4.9
Rhondda Cynon Taf	-0.1	3.5	-0.2	3.2
Merthyr Tydfil	-0.9	2.8	-1.3	0.5
Caerphilly	0.7	5.2	0.0	5.9
Blaenau Gwent	0.0	7.2	-1.6	5.6
Torfaen	-0.1	8.7	-1.3	7.3
Monmouthshire	-0.6	7.2	0.6	7.1
Newport	-0.1	7.7	-0.7	6.9
Cardiff	0.8	4.4	0.0	5.2
Wales	-0.3	2.1	-1.7	0.1

Siart 5: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011

Map 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011

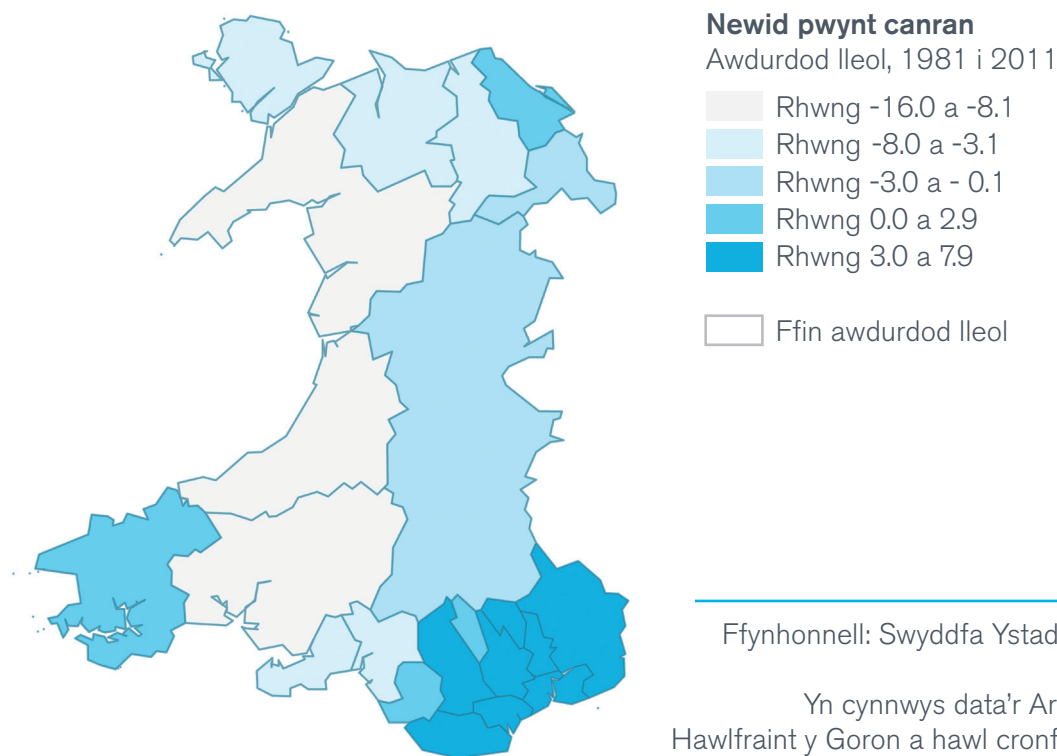
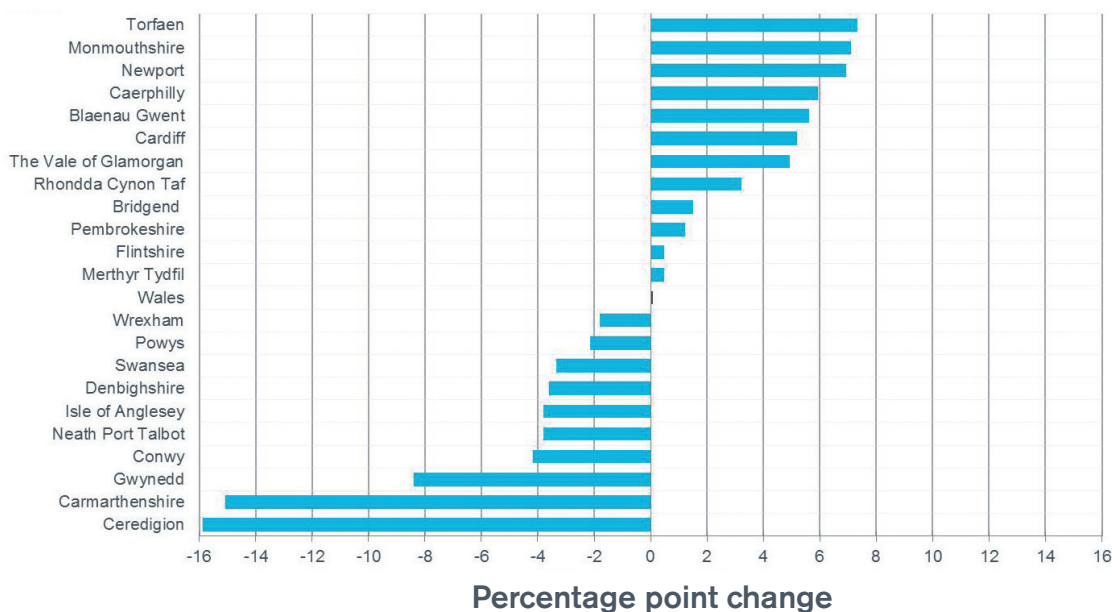
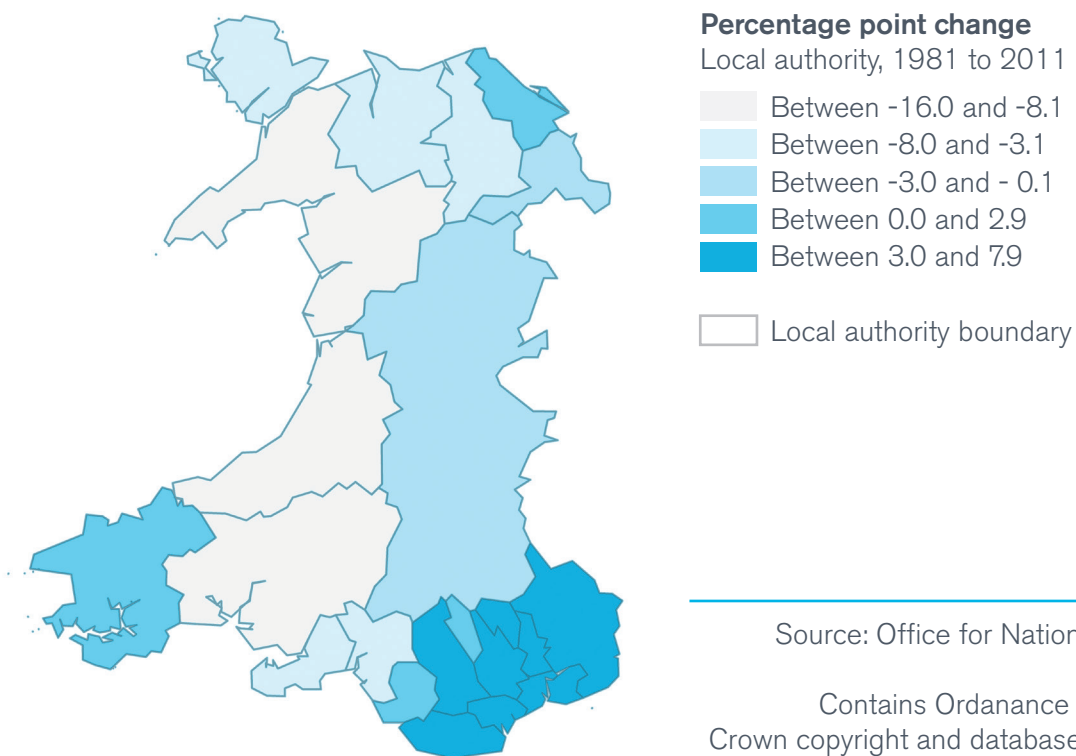

Chart 5: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011

Map 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011

Mae'r ardaloedd awdurdod lleol hynny sydd wedi gweld y cynnydd mwyaf dros y cyfnod hwn i'w gweld mewn glas tywyll ar y map, a'r rhai sydd wedi gweld gostyngiad yn las goleuach neu'n llwyd.

Gwelir bod 12 sir wedi gweld cynnydd yng nghanran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg dros y cyfnod 1981 i 2011, gyda'r cynnydd mwyaf yn ne-ddwyrain Cymru. Roedd y cynnydd yn amrywio o sir i sir; cafwyd cynnydd o 0.5 pwynt canran yn sir y Fflint a Merthyr Tudful, a chynnydd o 7.3 pwynt canran yn Nhorfaen.

Ar y cyfan, y siroedd a welodd y gostyngiad mwyaf yn y boblogaeth breswyl sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng 1981 a 2011 oedd y siroedd lle mae'r Gymraeg ar ei chryfaf. Amrywiol fu maint y gostyngiad o sir i sir. Yn sir Gaerfyrddin bu gostyngiad o 15.1 pwynt canran, ac yng Ngheredigion, gostyngiad o 15.9 pwynt canran. Bu gostyngiad llai yn ardaloedd Gwynedd ac Ynys Môn dros yr un cyfnod (8.4 a 3.8 pwynt canran, yn ôl eu trefn).

Yn ystod cyfnod o 30 mlynedd (1981–2011), mae'r boblogaeth sy'n dair oed a throsodd yng Nghymru wedi cynyddu oddeutu deg y cant. Mewn rhai siroedd, mae maint y cynnydd yn y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd yn debyg i faint y gostyngiad yng nghanran y siaradwyr Cymraeg. Er enghraifft, cafwyd cynnydd o 10.6 y cant yn y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd yng Ngwynedd rhwng 1981 a 2011, tra bu gostyngiad o 8.4 pwynt canran yn y boblogaeth sydd â'r gallu i siarad Cymraeg yno.

Yn sir Gaerfyrddin, cafwyd cynnydd o 12.4 y cant yn y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd dros y cyfnod hwn, tra bu gostyngiad o 15.1 pwynt canran o'r boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg. Yn Ynys Môn, cafwyd cynnydd o 4.6 y cant yn y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd, ond gostyngiad o 3.8 pwynt canran yn y ganran o siaradwyr Cymraeg.

Mewn siroedd eraill lle gwelwyd cynnydd yn y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd, nid yw'r newid yng nghanran y siaradwyr Cymraeg yn cymharu â'r cynnydd hwn. Yng Ngheredigion, er enghraifft, cynyddodd y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd 32.8 y cant dros 30 mlynedd, ond mae canran y siaradwyr Cymraeg wedi gostwng 15.9 pwynt canran yn ystod yr un cyfnod.

Yn rhai ardaloedd awdurdodau lleol, cafwyd gostyngiad yn y boblogaeth gyffredinol sy'n dair oed a throsodd, a'r un pryd, gwelwyd cynnydd yng nghanran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg. Ym Mlaenau Gwent, er enghraifft, gostyngodd nifer y boblogaeth sy'n dair oed a throsodd wyth y cant rhwng 1981 a 2011, ond gwelwyd cynnydd o 5.6 pwynt canran yng nghanran y boblogaeth sy'n siarad Cymraeg. Gwelwyd patrymau tebyg yn ardaloedd awdurdodau lleol Merthyr Tudful a Rhondda Cynon Taf.

Those local authority areas experiencing the biggest increase during this period are shown in dark blue on the map, whilst those experiencing a reduction are shown in lighter blue or grey.

12 counties have seen an increase in the percentage of the population able to speak Welsh during the period 1981 to 2011, with the biggest increase in south-east Wales. The increase varied from county to county; there was an increase of 0.5 percentage points in Flintshire and Merthyr Tydfil, and an increase of 7.3 percentage points in Torfaen.

In general, the counties that experienced the biggest reduction in the resident population able to speak Welsh from 1981 to 2011 were those counties where the Welsh language is at its strongest. The reduction varied from county to county. In Carmarthenshire, there was a reduction of 15.1 percentage points, and in Ceredigion there was a reduction of 15.9 percentage points. A smaller reduction was seen in Gwynedd and Anglesey during the same period (8.4 and 3.4 percentage points respectively).

During a period of 30 years (1981–2011), the population aged three and over in Wales has increased around 10 per cent. In some counties, the increase in the population aged three and over is similar to the reduction in the percentage of Welsh speakers. For example, there was an increase of 10.6 per cent in the population aged three and over in Gwynedd from 1981 to 2011, whilst there was a reduction of 8.4 percentage points in the population able to speak Welsh there.

In Carmarthenshire, there was an increase of 12.4 per cent in the population aged three and over during that period, whilst the population able to speak Welsh decreased 15.1 percentage points. On Anglesey, there was an increase of 4.6 per cent in the population aged three and over, but a reduction of 3.8 percentage points in the percentage of Welsh speakers.

In other counties experiencing an increase in the population aged three and over, the change in the percentage of Welsh speakers does not compare to that increase. In Ceredigion, for example, the population aged three and over increased by 32.8 per cent over 30 years, but the percentage of Welsh speakers fell 15.9 percentage points during the same period.

In some local authority areas, there has been a reduction in the general population aged three and over, but at the same time, an increase in the percentage of the population able to speak Welsh. In Blaenau Gwent, for example, the population aged three and over fell by eight per cent from 1981 to 2011, but there was an increase of 5.6 percentage points in the percentage of the population able to speak Welsh. Similar patterns were seen in the local authority areas of Merthyr Tydfil and Rhondda Cynon Taf.

5.5 Siaradwyr Cymraeg fesul cymuned

Ystyrir cymunedau lle mae dros 70 y cant o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg yn ieithyddol arwyddocaol. Crybwyllir pwysigrwydd y cymunedau hynny yn strategaethau Llywodraeth Cymru ar gyfer yr iaith Gymraeg, *laith Pawb* (2003) a *laith fyw: iaith byw* (2012). Fe'u hystyrir yn arwyddocaol oherwydd y tebygolrwydd y bydd y defnydd o'r iaith Gymraeg yn uchel yn y cymunedau hynny.

O'r 866³³ o gymunedau yng Nghymru yn 2011, 39 ohonynt sydd bellach â 70 y cant neu fwy o'r boblogaeth breswyl sy'n gallu siarad Cymraeg. Mae hyn yn gyfystyr â 4.5 y cant o'r holl gymunedau yng Nghymru ac mae bron i 11 y cant o holl siaradwyr Cymraeg Cymru yn byw yn y cymunedau hynny. Yn 2001 roedd 53 o gymunedau yng Nghymru lle roedd 70 y cant neu fwy o'r boblogaeth breswyl yn gallu siarad Cymraeg, 14 yn fwy nag yn 2011.³⁴

Rhwng 2001 a 2011, bu gostyngiad yn nifer y cymunedau lle mae 60–69 y cant o'u poblogaeth breswyl yn gallu siarad Cymraeg, o 88 i 48.

Tabl 3: Nifer a chanran cymunedau yng Nghymru, yn ôl y ganran o'r boblogaeth â'r gallu i siarad Cymraeg sy'n byw oddi fewn iddynt, 2001–2011

% Yn gallu siarad Cymraeg	Cymunedau			
	2001		2011	
	Nifer	Canran	Nifer	Canran
Llai na 60%	724	83.7	779	90.0
Rhwng 60% a 69%	88	10.2	48	5.5
70% ac uwch	53	6.1	39	4.5
Cyfanswm	865	100.0	866	100.0

³³Yn Rhagfyr 2011 roedd 868 cymuned yng Nghymru. Poblogaeth isel iawn oedd mewn dwy gymuned (Bae Baglan a Morfa Margam). Mae eu canlyniadau hwy wedi'u cyfuno â chanlyniad cymuned gyfagos ac mae hwn felly'n ddadansoddiad o ganlyniadau 866 o gymunedau.

³⁴Mae nifer y cymunedau lle mae 70 y cant neu fwy o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg wedi lleihau o 53 i 39 rhwng Cyfrifiad 2001 a Chyfrifiad 2011. Dylid bod yn ofalus wrth gymharu cyfnodau oherwydd newidiadau i ffiniau daearyddol dros amser.

5.5 Welsh speakers by community

Communities where over 70 per cent of the population can speak Welsh are considered linguistically significant. The importance of those communities is highlighted in the Welsh Government's Welsh language strategies, *laith Pawb* (2003) and *A living language: a language for living* (2012). They are considered significant due to the likelihood of the use of Welsh being high in those communities.

Of the 866³³ communities in Wales in 2011, only 39 now have 70 per cent or more of the resident population able to speak Welsh. This represents 4.5 per cent of all of the communities in Wales and almost 11 per cent of all of the Welsh speakers in Wales live in those communities. In 2001, 53 communities in Wales had 70 per cent or more of the resident population able to speak Welsh, 14 higher than in 2011.³⁴

From 2001 to 2011, there was a reduction in the number of communities where 60-69 per cent of their resident population were able to speak Welsh, from 88 to 48.

Table 3: Number and percentage of communities in Wales, by the percentage of the

% Can speak Welsh	Communities			
	2001		2011	
	Number	Percentage	Number	Percentage
Less than 60%	724	83.7	779	90.0
Between 60% and 69%	88	10.2	48	5.5
70% and above	53	6.1	39	4.5
Total	865	100.0	866	100.0

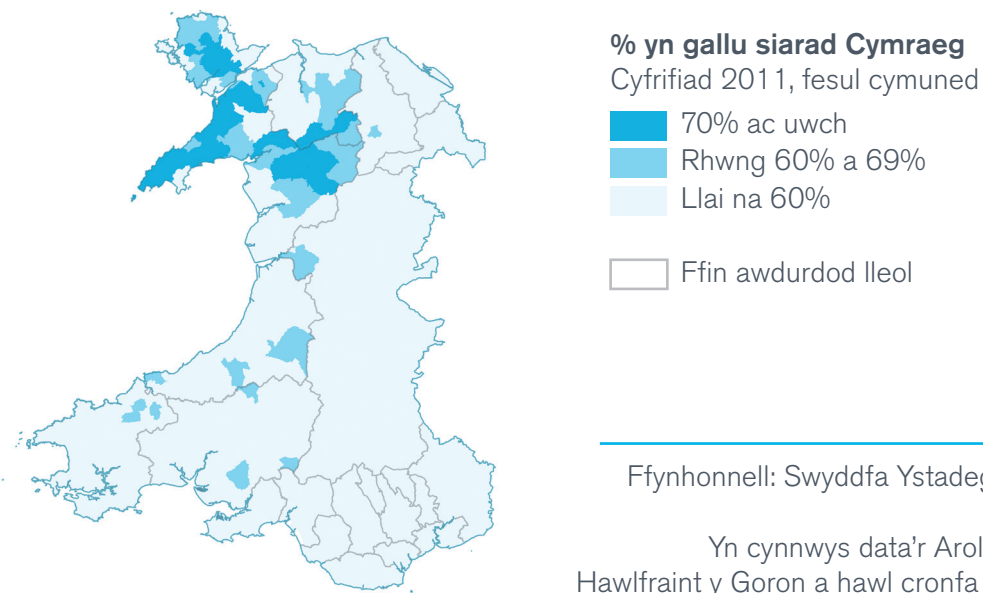
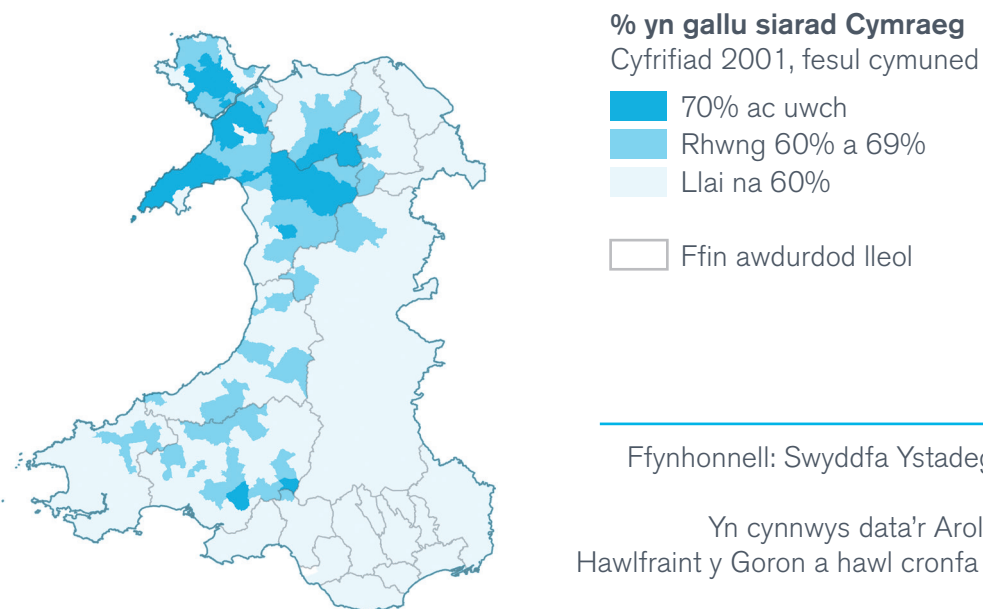
³³In December 2011 there were 868 communities in Wales. Two communities had very low populations (Baglan Bay and Margam Moores). In this analysis their results have been combined with those of a neighbouring community meaning that this is an analysis of 866 communities.

³⁴The number of communities where Welsh is spoken by at least 70 per cent of the population reduced from 53 to 39 between the 2001 Census and 2011 Census. Care should be taken when comparing results due to changes to geographical boundaries over time.

Mae map 3 yn dangos y newid ym mhroffil ieithyddol cymunedau Cymru rhwng 2001 a 2011.

Map 3: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2001 a 2011, fesul cymuned

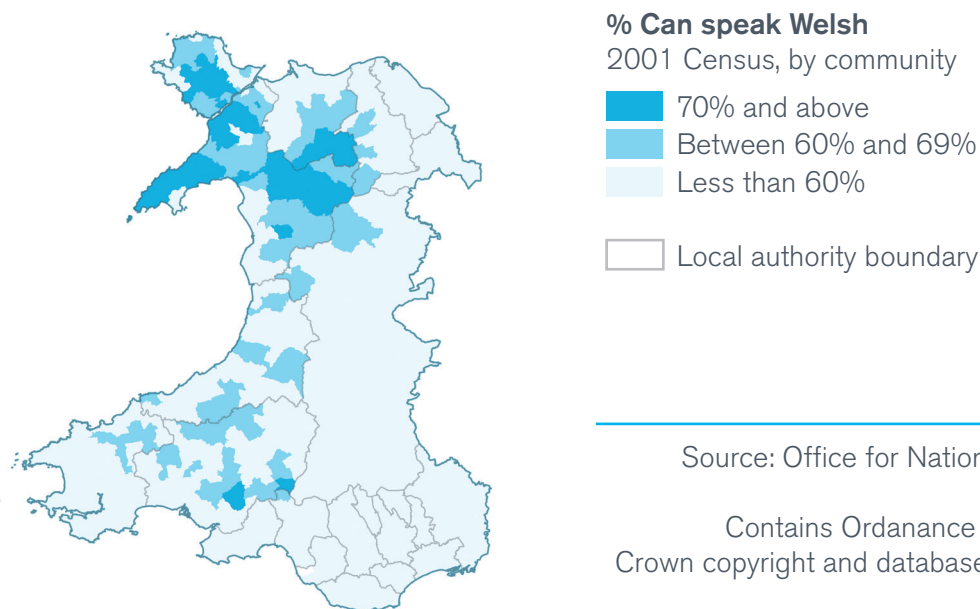
56

Map 3 shows the change in the linguistic profile of Welsh communities from 2001 to 2011.

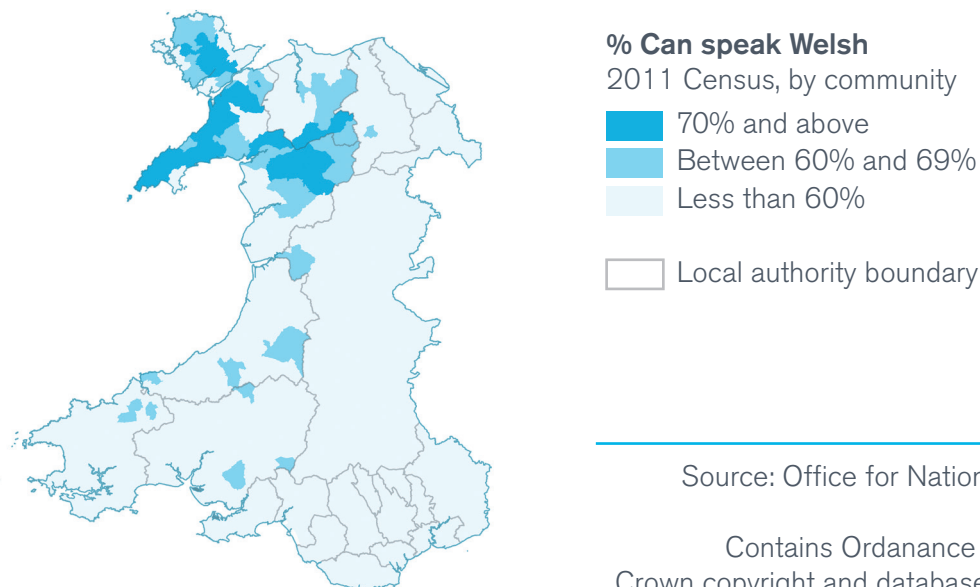
Map 3: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2001 and 2011, by community

57

Source: Office for National Statistics

Contains Ordnance Survey data
Crown copyright and database right 2015

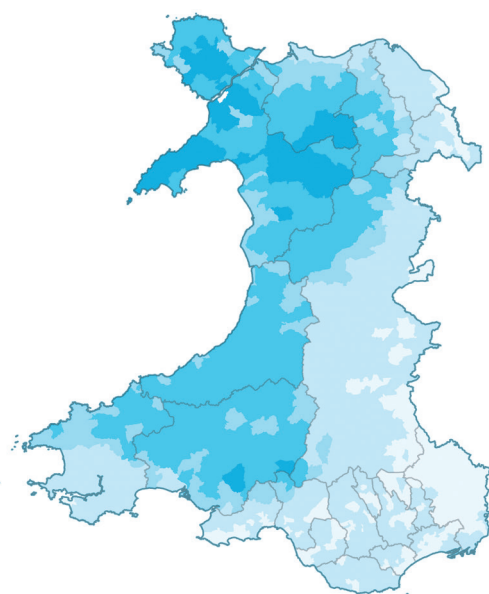
Source: Office for National Statistics

Contains Ordnance Survey data
Crown copyright and database right 2015

Bellach, nid oes un gymuned yn ne Cymru lle mae 70 y cant neu fwy o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg. Mae'r cymunedau lle mae 70 y cant neu fwy o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg wedi'u cronni yng ngogledd-orllewin Cymru, ar y cyfan.

Mae map 4 yn darparu data manylach ar allu'r preswylwyr yn y Gymraeg fesul cymuned. Mae'r lliwiau glas tywyll yn dynodi crynodiad uchel o siaradwyr Cymraeg yn y cymunedau hynny, gan oleuo wrth i ganran y siaradwyr Cymraeg ostwng.³⁵

Map 4: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2001 a 2011, fesul cymuned

% yn gallu siarad Cymraeg

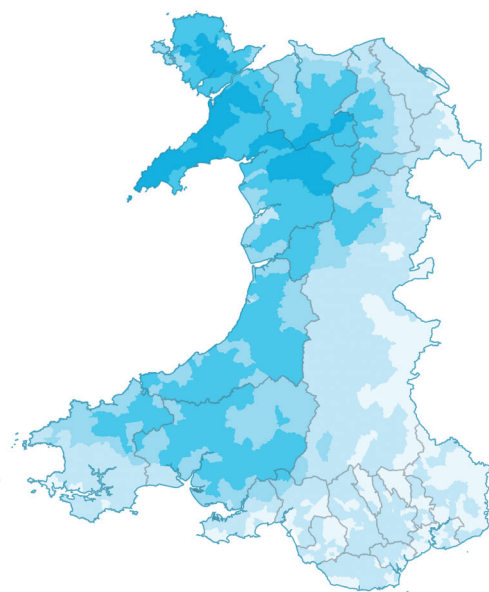
Cyfrifiad 2001, fesul cymuned

- 70% ac uwch
- Rhwng 50% a 69%
- Rhwng 30% a 49%
- Rhwng 10% a 29%
- Llai na 10%

Ffin awdurdod lleol

Ffynhonnell: Swyddfa Ystadegau Gwladol

Yn cynnwys data'r Arolwg Ordians Hawlfraint y Goron a hawl cronfa ddata 2015

% yn gallu siarad Cymraeg

Cyfrifiad 2011, fesul cymuned

- 70% ac uwch
- Rhwng 50% a 69%
- Rhwng 30% a 49%
- Rhwng 10% a 29%
- Llai na 10%

Ffin awdurdod lleol

Ffynhonnell: Swyddfa Ystadegau Gwladol

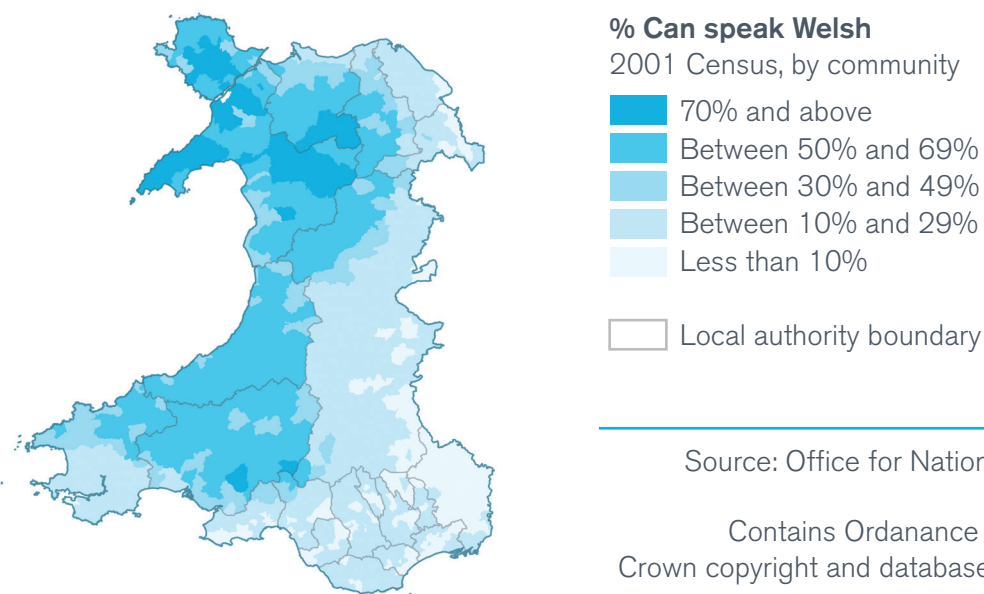
Yn cynnwys data'r Arolwg Ordians Hawlfraint y Goron a hawl cronfa ddata 2015

³⁵Mae data ar gymunedau rhwng 60 y cant a 69 y cant wedi'u cyfuno â data ar gymunedau sydd â rhwng 50 y cant a 59 y cant i greu grŵp canran newydd o rhwng 50 y cant a 69 y cant.

There is no longer a community in south Wales where 70 per cent or more of the resident population is able to speak Welsh. Those communities where 70 per cent or more of the population can speak Welsh are concentrated in north-west Wales on the whole.

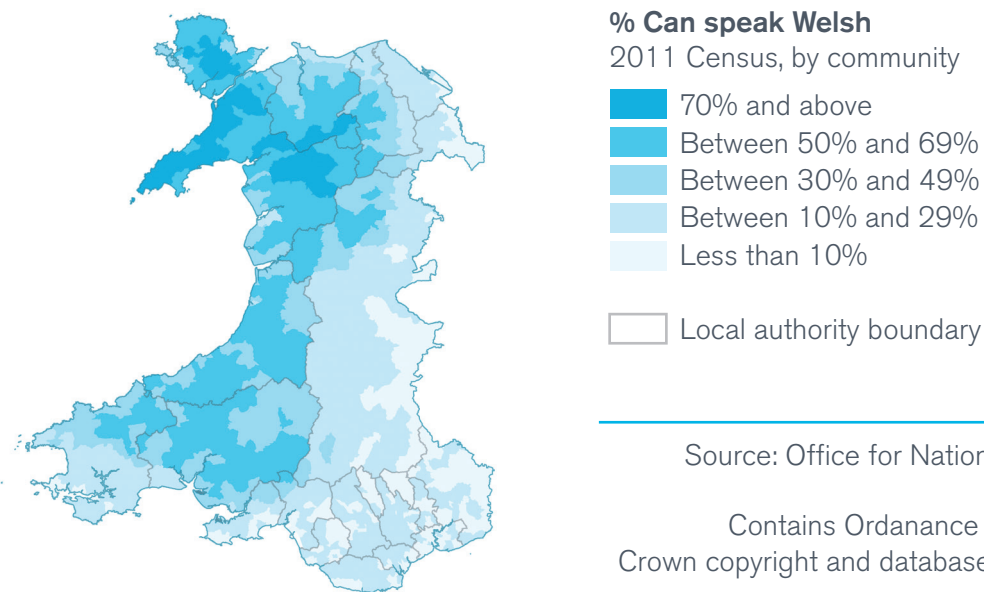
Map 4 provides more detailed data on the Welsh language ability of residents by community. The dark blue colours denote a high concentration of Welsh speakers in those communities, getting lighter as the percentage of Welsh speakers decreases.³⁵

Map 4: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2001 and 2011, by community

Source: Office for National Statistics

Contains Ordnance Survey data
Crown copyright and database right 2015

Source: Office for National Statistics

Contains Ordnance Survey data
Crown copyright and database right 2015

³⁵Data on communities of between 60 and 69 per cent has been combined with data on communities of between 50 and 59 per cent to create a new percentage group of between 50 and 69 per cent.

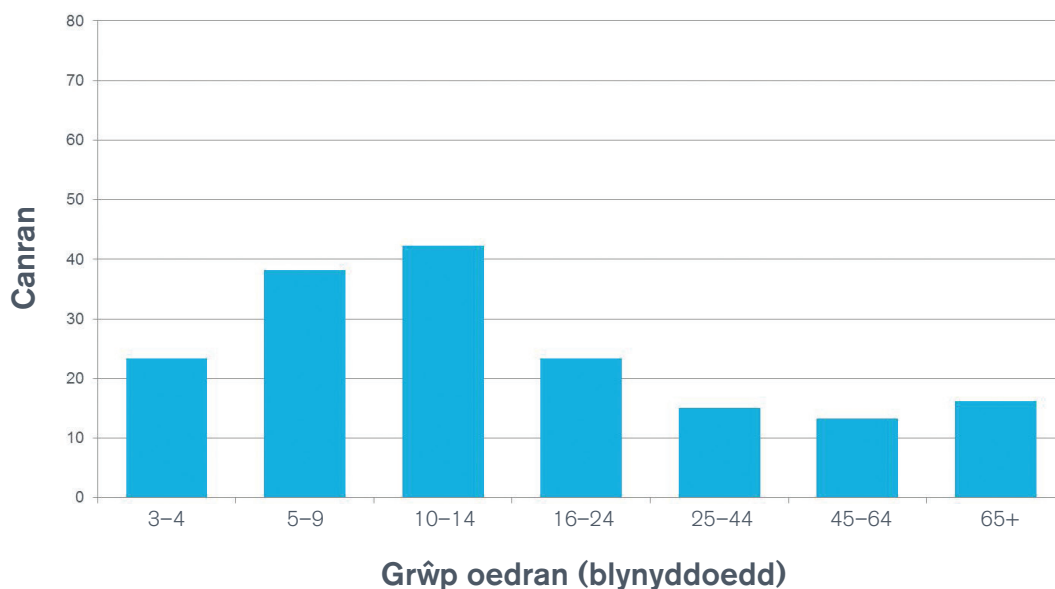
O'r 866 o gymunedau yng Nghymru, yn 186 ohonynt bu cynnydd yng nghanran y boblogaeth breswyl sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng 2001 a 2011. Ond, yn gyffredinol, crebachu wnaeth canran y siaradwyr Cymraeg ar draws cymunedau Cymru. Cafwyd y gostyngiadau mwyaf yn rhai o gymunedau sir Gaerfyrddin a Phowys, gyda chymuned Llanwddyn ym Mhowys yn profi'r gostyngiad mwyaf dros gyfnod o ddeng mlynedd (gostyngiad o 22.0 pwynt canran).

Dengys y mapiau hyn fod llai na 30 y cant o'r boblogaeth yn ne-ddwyrain Cymru yn gallu siarad Cymraeg. Fodd bynnag, mae rhai cymunedau yng ngogledd-dwyrain Cymru sy'n parhau i fod â thros 50 y cant o'r boblogaeth breswyl yn gallu siarad Cymraeg.

5.6 Siaradwyr Cymraeg yn ôl oedran

Mae canlyniadau Cyfrifiad 2011 yn dangos canrannau uwch o siaradwyr Cymraeg ymysg grwpiau oedran iau (24 oed ac iau) o'u cymharu â grwpiau oedran hŷn (25+).

Siart 6: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul grŵp oedran

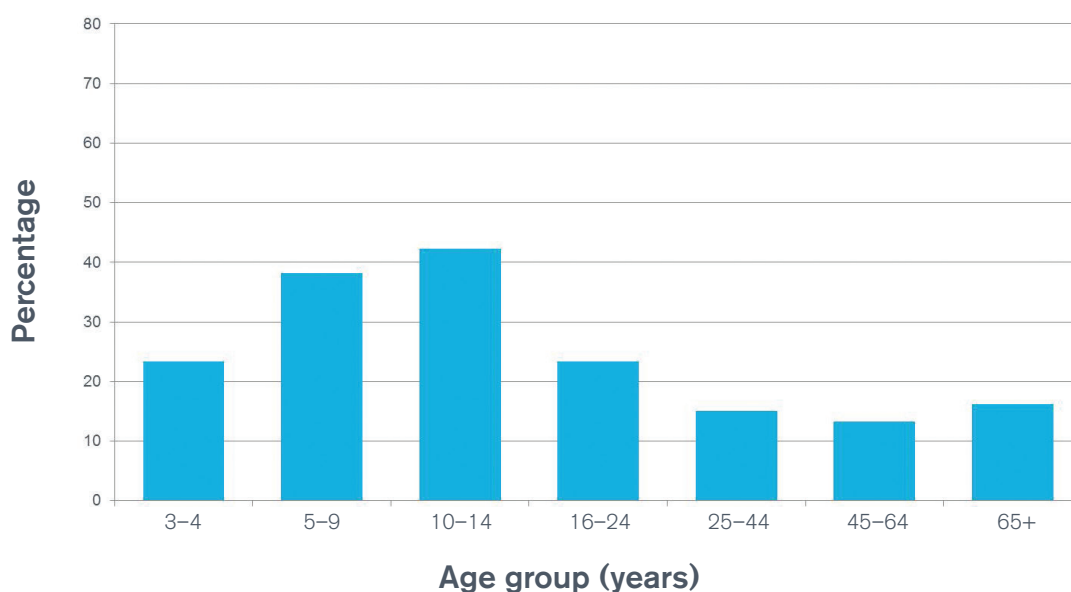
Of the 866 communities in Wales, 186 saw an increase in the percentage of the resident population able to speak Welsh from 2001 to 2011. But, in general, the percentage of Welsh speakers fell across Welsh communities. The biggest reductions were seen in some communities in Carmarthenshire and Powys, with the community of Llanwddyn in Powys experiencing the biggest reduction over a period of 10 years (a reduction of 22.0 percentage points).

These maps show that less than 30 per cent of the population of south-east Wales can speak Welsh. However, some communities in north-east Wales continue to have over 50 per cent of the resident population able to speak Welsh.

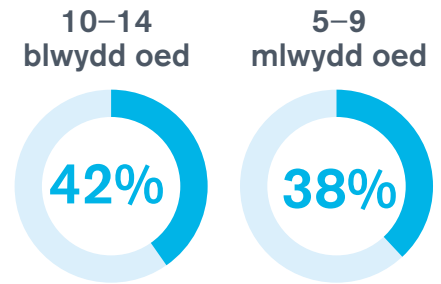
5.6 Welsh speakers by age

The 2011 Census shows higher percentages of Welsh speakers in younger age groups (aged 24 and under) than older age groups (aged 25+)

Chart 6: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 2011

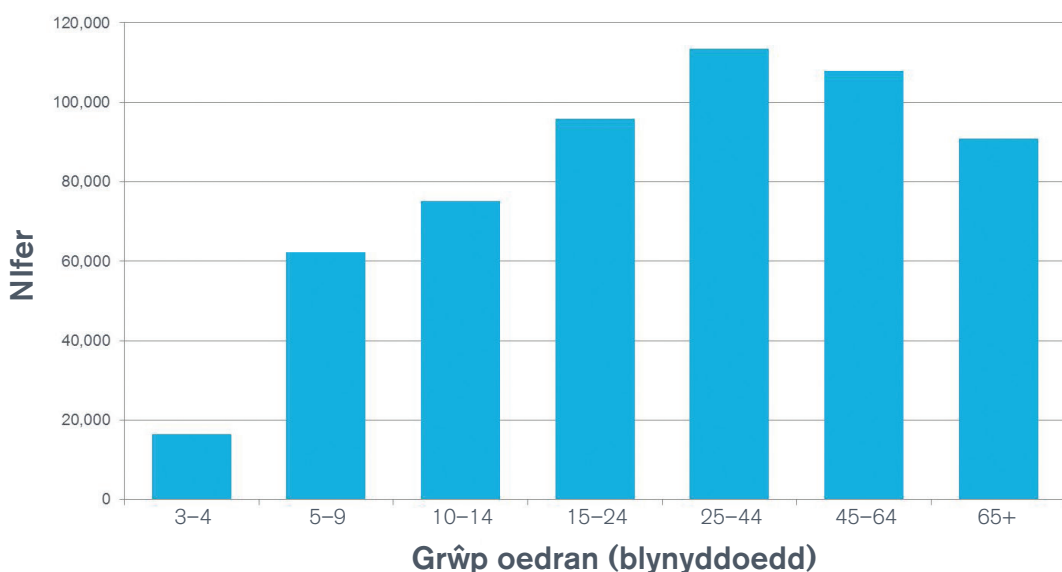
Mae dau o bob pump (42 y cant) o blant 10 i 14 blwydd oed yn gallu siarad Cymraeg, y ganran uchaf o bob grŵp oedran, ac mae canran debyg (38 y cant) o blant pum i naw mlwydd oed yn gallu siarad Cymraeg. Mae ychydig dan chwarter plant tair a phedair blwydd oed a'r un ganran o bobl ifanc 15 i 24 mlwydd oed yn gallu siarad Cymraeg, yn ôl Cyfrifiad 2011.

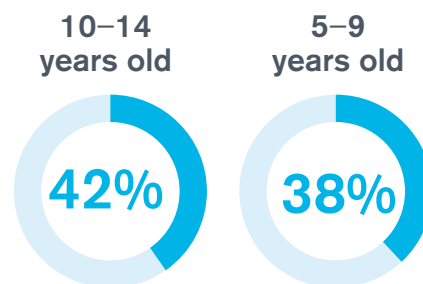
Ymysg y grwpiau oedran hŷn (25+), mae llai nag un o bob pump yn dweud eu bod yn gallu siarad Cymraeg. Dywedodd 15 y cant o bobl 25-44 mlwydd oed, 13 y cant o bobl 45-64 mlwydd oed ac 16 y cant o bobl 65 oed a throsodd eu bod yn gallu siarad Cymraeg.

Er bod canran y rhai sy'n gallu siarad Cymraeg yn y grwpiau oedran hŷn (25+) yn is na'r ganran yn y grwpiau oedran iau, mae'r nifer sy'n gallu siarad Cymraeg ymysg y grwpiau oedran hŷn yn uwch. Yn ôl canlyniadau Cyfrifiad 2011, roedd 113,500 o bobl 25-44 oed yn gallu siarad Cymraeg, y nifer mwyaf mewn unrhyw grŵp oedran, ac roedd 108,000 o bobl 45-64 oed yn gallu siarad Cymraeg. Roedd llai na 16,500 o blant tair a phedair blwydd oed yn gallu siarad Cymraeg.

Siart 7: Nifer y bobl yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul grŵp oedran

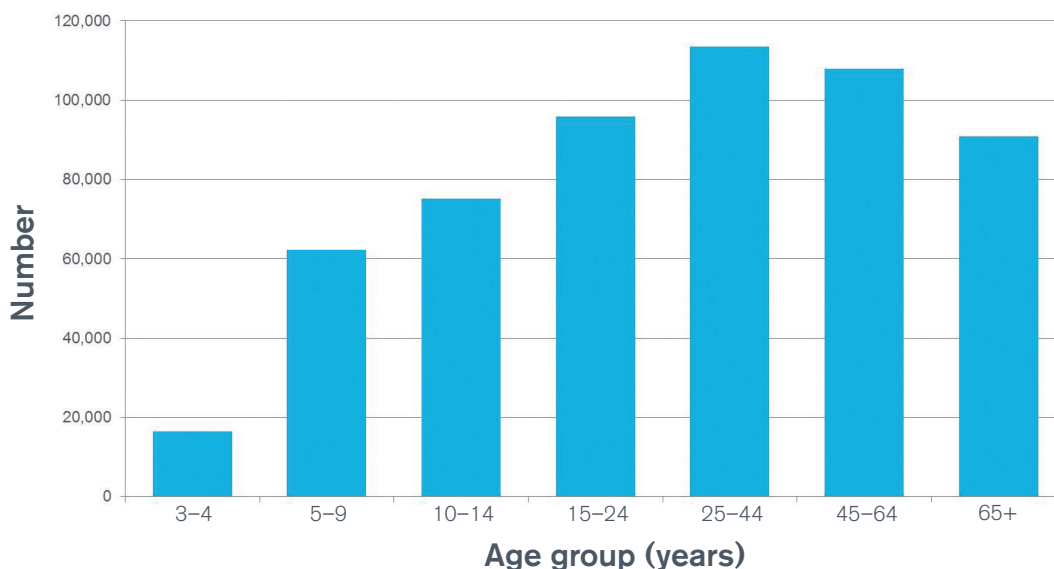
Two in five (42 per cent) children aged 10 to 14 are able to speak Welsh, the highest percentage of all the age groups, and a similar percentage (38 per cent) of children aged 5–9 are able to speak Welsh. Just under a quarter of three and four year olds and young people aged 15–24 are able to speak Welsh, according to the 2011 Census.

Amongst the older age group (25+), fewer than one in five say that they are able to speak Welsh. Fifteen per cent of those aged 25–44, 13 per cent of those aged 45–64 and 16 per cent of those aged 65 and over said that they are able to speak Welsh.

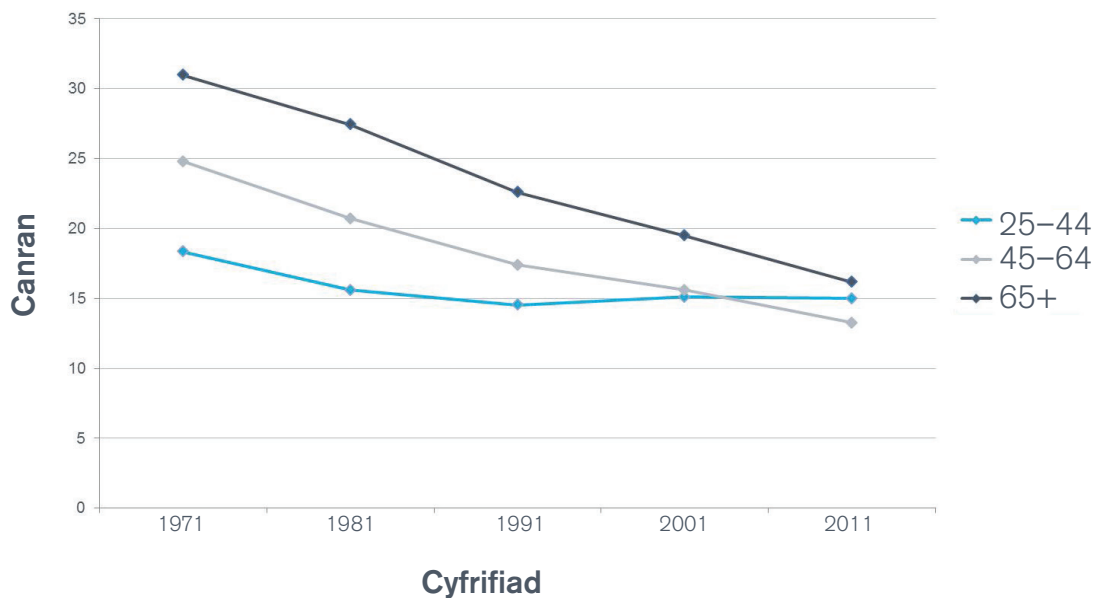
Although the percentage of Welsh speakers in the older age groups (25+) is lower than in the younger age groups, the number of Welsh speakers in the older age groups is higher. According to the 2011 Census, 113,500 people aged 25–44 were able to speak Welsh, the highest number in any age group, and 108,000 people aged 45–64 were able to speak Welsh. Fewer than 16,500 three and four year olds could speak Welsh.

Chart 7: Number of people in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 2011

Mae siart 8 yn dangos y newidiadau yng nghanran y boblogaeth 25 oed a throsodd sy'n gallu siarad Cymraeg dros gyfnod o ddeugain mlynedd (1971–2011).

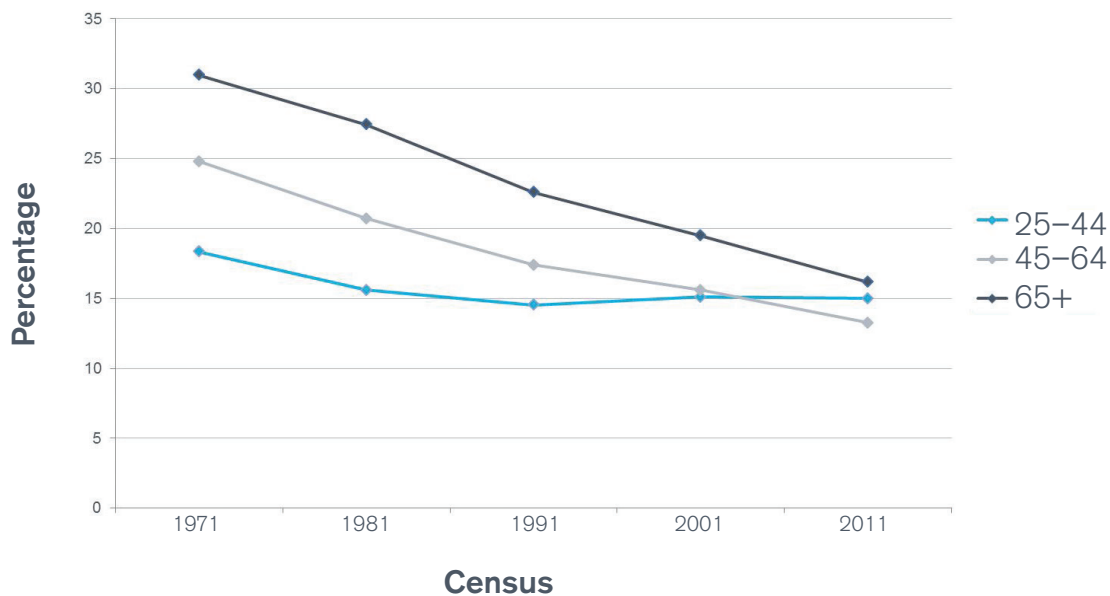
Siart 8: Canran y boblogaeth yng Nghymru dros 25 oed â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran, 1971–2011

Ymysg y grwpiau oedran hŷn (45–64 a 65+), mae canran y siaradwyr Cymraeg wedi gostwng yn gyson rhwng pob cyfrifiad. Ymddengys bod canran y siaradwyr Cymraeg rhwng 25–44 mlwydd oed wedi sefydlogi i ryw raddau er 1991. Mae'n debygol fod nifer o fewn y grŵp oedran hwn wedi derbyn o leiaf ryw faint o'u haddysg statudol drwy gyfrwng y Gymraeg.

Chart 8 shows the changes in the percentage of the population aged 25 and over able to speak Welsh during a period of forty years (1971–2011).

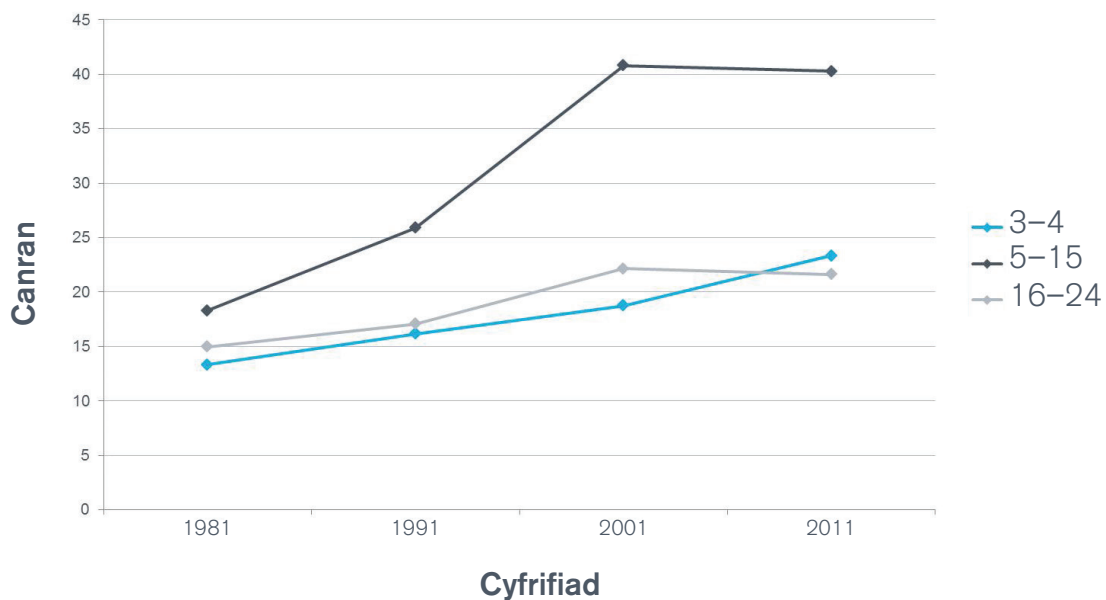
Chart 8: Percentage of the population in Wales over the age of 25 with the ability to speak Welsh, by age group, 1971–2011

Amongst the older age groups (45–64 and 65+), the percentage of Welsh speakers has fallen continuously between each census. It appears that the percentage of Welsh speakers aged 25–44 has stabilized to some extent since 1991. It is likely that a number within this age group will have at least received some of their statutory education through the medium of Welsh.

Mae'r darlun yn dra gwahanol ymysg y grwpiau oedran iau. Mae siart 9 yn dangos y newid yng nghanran y boblogaeth dan 25 oed sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng 1981 a 2011.³⁶

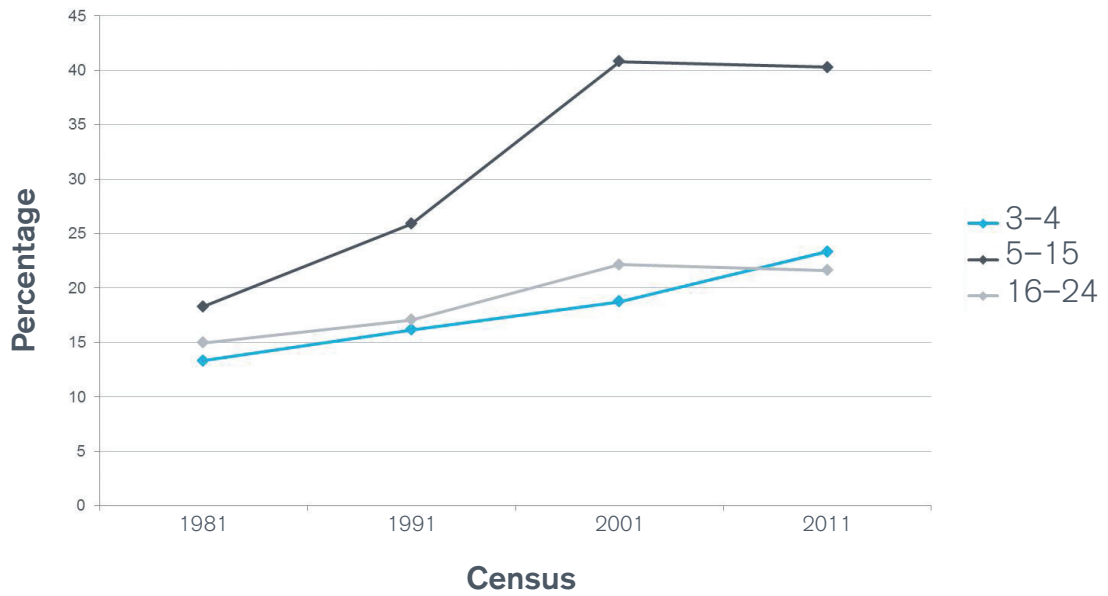
Siart 9: Canran y boblogaeth dan 25 oed yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran, 1981–2011

³⁶Dadansoddir canlyniadau'r cyfrifiad yn ôl grwpiau oedran. Mae ystod y grwpiau oedran iau wedi newid dros amser ac felly gellir ond dangos data ar gyfer y grwpiau oedran o 1981 ymlaen.

This is in stark contrast to the younger age groups. Chart 9 shows the percentage change in the population under 25 able to speak Welsh from 1981 to 2011.³⁶

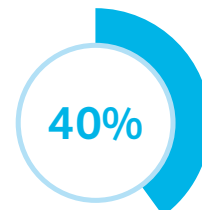
Chart 9: Percentage of the population in Wales under the age of 25 with the ability to speak Welsh, by age group, 1981–2011

³⁶The census results are analysed according to age groups. The range of the youngest age groups has changed over time. Therefore data on age groups can only be shown from 1981 onwards.

Bu cynnydd cyson rhwng 1981 a 2011 yng nghanran y plant tair a phedair blwydd oed sy'n gallu siarad Cymraeg yng Nghymru, cynnydd o ddeg pwynt canran dros y cyfnod cyfan hwnnw. Gwelwyd y cynnydd mwyaf yng nghanran y plant tair a phedair blwydd oed sy'n gallu siarad Cymraeg rhwng y ddau gyfrifiad diwethaf (cynnydd o 4.6 pwynt canran).

**5-15
mlwydd oed**

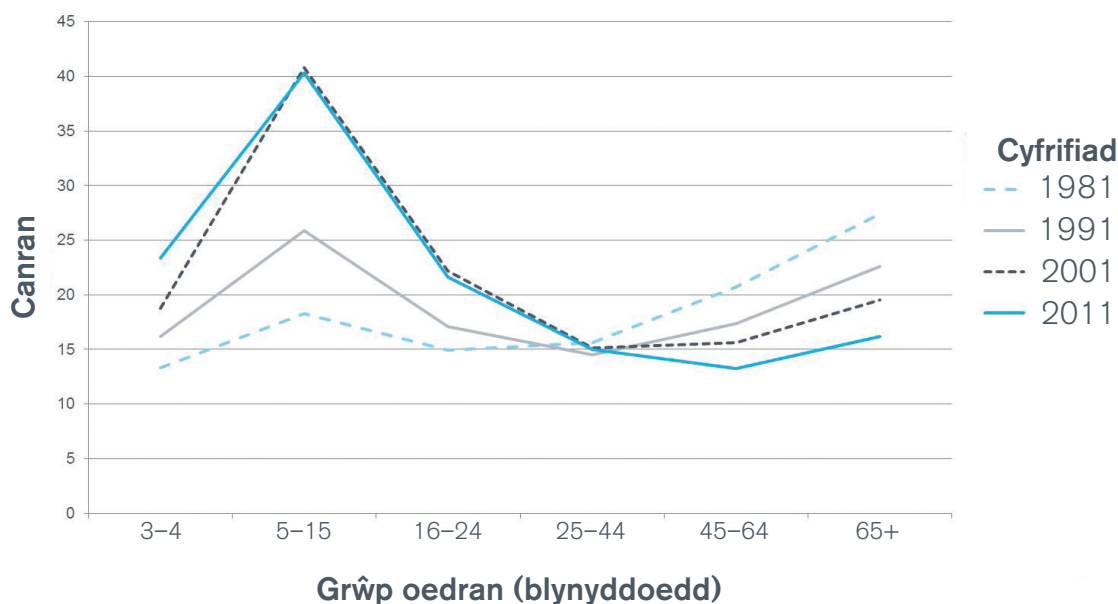

Rhwng 1981 a 2011, cafwyd cynnydd o 22 pwynt canran yn nifer y plant 5-15 oed sy'n gallu siarad Cymraeg, er i'r ganran ostwng ychydig rhwng 2001 a 2011 (0.5 pwynt canran). Mae 40 y cant o blant 5-15 oed yng Nghymru yn gallu siarad Cymraeg heddiw, yn ôl Cyfrifiad 2011.

Mae'r cynnydd yng nghanran y bobl ifanc 16-24 oed sy'n gallu siarad Cymraeg i ryw raddau yn adlewyrchu'r hyn a welwyd ymysg y grŵp oedran tair a phedair blwydd oed. Gwelwyd cynnydd o 6.7 pwynt canran rhwng 1981 a 2011, ond gostyngiad o 0.5 pwynt canran rhwng 2001 a 2011.

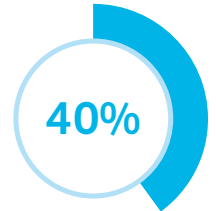
Mae siart 10 yn dangos y newid dros amser yng nghanran y siaradwyr Cymraeg ym mhob grŵp oedran.

Siart 10: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran, 1981-2011

There has been a consistent increase from 1981 to 2011 in the percentage of three and four year olds able to speak Welsh in Wales, an increase of 10 percentage points over that entire period. The biggest increase in the percentage of three and four year olds able to speak Welsh was seen between the last two censuses (an increase of 4.6 percentage points).

**5–15
years old**

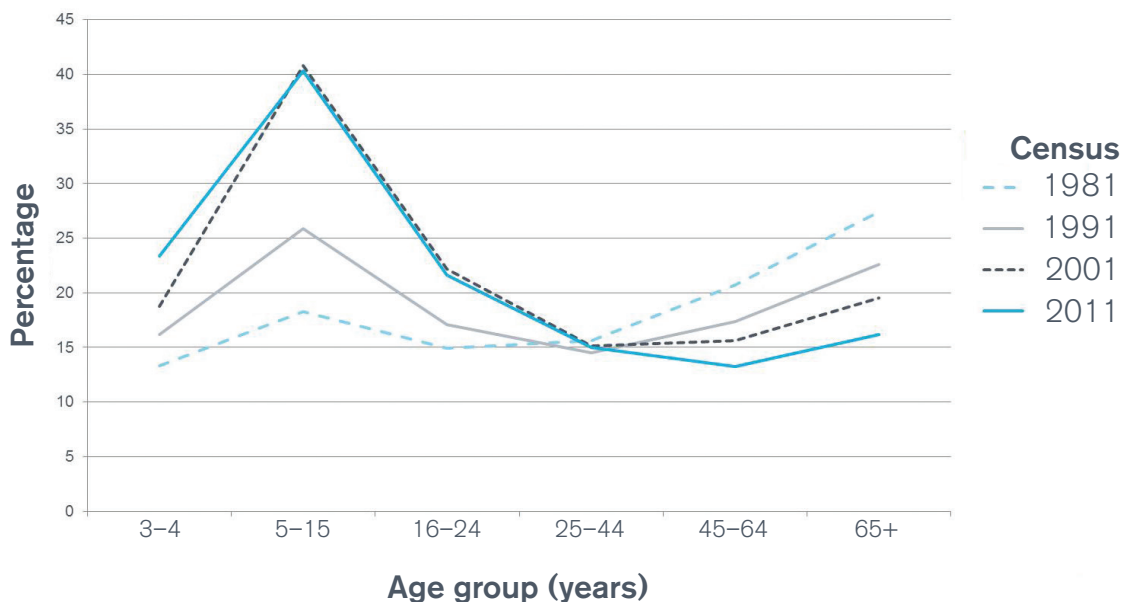

From 1981 to 2011, there was an increase of 22 percentage points in the number of children aged 5–15 able to speak Welsh, although the percentage fell somewhat from 2001 to 2011 (0.5 percentage points). According to the 2011 Census, 40 per cent of children aged 5–15 in Wales are able to speak Welsh today.

The increase in the percentage of young people aged 16–24 able to speak Welsh to some extent reflects the pattern seen amongst three and four year olds. An increase of 6.7 percentage points was seen from 1981 to 2011, but a reduction of 0.5 percentage points from 2001 to 2011.

Chart 10 shows the change over time in the percentage of Welsh speakers in all age groups.

Chart 10: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 1981–2011

Dros gyfnod o dri degawd gwelwyd cynnydd parhaus yng nghanran y plant 3–15 oed sy'n gallu siarad Cymraeg, a chynnydd llai yng nghanran y bobl ifanc 16–24 oed sy'n gallu siarad Cymraeg. Hynny yw, mae cyfran y bobl ifanc 16–24 sy'n medru siarad Cymraeg yn gyson is na chyfran y plant 3–15 oed oedd yn gallu siarad Cymraeg 10 mlynedd ynghynt. Ymddengys bod cyfran sylweddol o bobl ifanc yn colli gafael ar y gallu i siarad Cymraeg wedi iddynt adael addysg statudol.

Nid yw'r rhesymau dros hyn yn glir. Yn ôl ymchwil ddiweddar, mae amlder defnyddio'r Gymraeg yn weddol gyson rhwng y grwpiau oedran, ar wahân i'r grŵp oedran 16–29, lle mae'r defnydd o'r Gymraeg yn llai.³⁷ Ymysg y grŵp hwnnw, 39 y cant o siaradwyr Cymraeg sy'n siarad Cymraeg yn ddyddiol (o'i gymharu â 53–59 y cant ymysg grwpiau oedran eraill). Mae'n bosibl felly fod cydberthynas rhwng amlder y defnydd o'r Gymraeg â chanran y boblogaeth sy'n gallu siarad Cymraeg ymysg pobl ifanc 16–24 oed. Byddai angen ymchwil bellach i brofi hynny.

¶ Mae cyfran y **bobl ifanc 16–24** sy'n medru siarad Cymraeg yn gyson is na chyfran y **plant 3–15 oed** oedd yn gallu siarad Cymraeg 10 mlynedd ynghynt. Ymddengys bod cyfran sylweddol o bobl ifanc yn colli gafael ar y gallu i siarad Cymraeg wedi iddynt adael addysg statudol. ¶

³⁷Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 41.

Over a period of three decades, there has been a sustained increase in the percentage of children aged 3–15 able to speak Welsh, and less so in the percentage of young people aged 16–24 able to speak Welsh. That is, the proportion of young people aged 16–24 able to speak Welsh is routinely lower than the proportion of children aged 3–15 able to speak Welsh 10 years earlier. It appears that a significant proportion of young people lose the ability to speak Welsh after leaving statutory education.

The reasons for this are unclear. According to recent research, the frequency of the use of Welsh is quite similar between the different age groups, apart from the 16–29 age group, where there is less use of Welsh.³⁷ Amongst that group, 39 per cent of Welsh speakers speak Welsh on a daily basis (compared with 53–59 per cent amongst other age groups). Therefore, it is possible that there is a correlation between how often Welsh is used and the percentage of the population able to speak Welsh amongst 16–24 year olds. Further research would be needed to prove that.

¶ The proportion of **young people aged 16–24** able to speak Welsh is routinely lower than the proportion of **children aged 3–15** able to speak Welsh 10 years earlier. It appears that a significant proportion of young people lose the ability to speak Welsh after leaving statutory education. ¶

³⁷Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 42.

5.7 Siaradwyr Cymraeg yn ôl maes cyflogaeth

O'r boblogaeth 16 oed a throsodd mewn gwaith yn ystod yr wythnos cyn Cyfrifiad 2011, roedd 16.6 y cant, neu 227,800 ohonynt, yn gallu siarad Cymraeg. Mae canlyniadau'r cyfrifiad yn ein galluogi i ddadansoddi ble mae siaradwyr Cymraeg yn gweithio a faint o siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio mewn sectorau gwahanol.

Tabl 4: Nifer a chanran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg fesul galwedigaeth, 2011

Enw'r ardal	Galwedigaeth	Pob preswlydd arferol 16 oed a throsodd a oedd yn gweithio yn ystod yr wythnos cyn y Cyfrifiad		
		Gallu siarad Cymraeg		
		Nifer	Nifer	Canran
Cymru	Galwedigaethau proffesiynol	216,464	45,212	20.9
	Galwedigaethau crefftau medrus	185,837	35,109	18.9
	Gofalu, hamdden a galwedigaethau gwasanaethau eraill	144,051	27,191	18.9
	Galwedigaethau proffesiynol a thechnegol cyswllt	147,790	24,188	16.4
	Galwedigaethau gweinyddol ac ysgrifenyddol	152,225	23,711	15.6
	Galwedigaethau gwerthu a gwasanaethau cwsmeriaid	123,894	18,092	14.6
	Galwedigaethau elfennol	163,784	23,085	14.1
	Rheolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion	127,002	17,281	13.6
	Gweithredwyr prosesau, offer a pheiriannau	111,633	13,892	12.4
	Cyfanswm	1,372,680	227,761	16.6

5.7 Welsh speakers by area of employment

Amongst the working population aged 16 and over in the week before the 2011 Census, 16.6 per cent, or 227,800, could speak Welsh. Census results allow us to analyse where Welsh speakers work and how many Welsh speakers work in different sectors.

Table 4: The number and percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by occupation, 2011

Area name	Occupation	All usual residents in Wales aged 16 and over in employment the week before the census		
		Number	Number	Percentage
Wales	Professional occupations	216,464	45,212	20.9
	Skilled trades occupations	185,837	35,109	18.9
	Caring, leisure and other service occupations	144,051	27,191	18.9
	Associate professional and technical occupations	147,790	24,188	16.4
	Administrative and secretarial occupations	152,225	23,711	15.6
	Sales and customer service occupations	123,894	18,092	14.6
	Elementary occupations	163,784	23,085	14.1
	Managers, directors and senior officials	127,002	17,281	13.6
	Process, plant and machine operatives	111,633	13,892	12.4
	Total	1,372,680	227,761	16.6

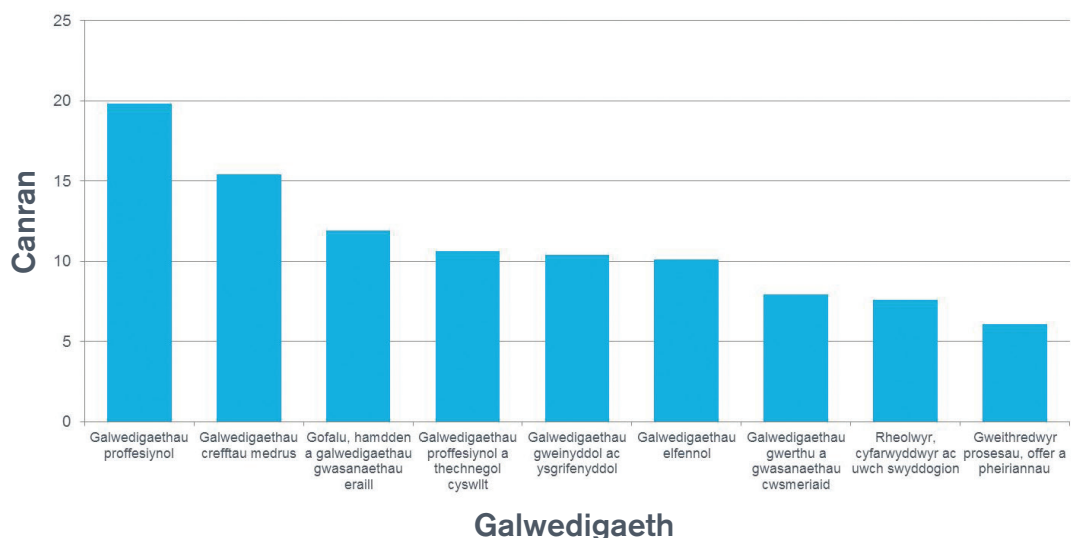
Gwelir mai'r galwedigaethau proffesiynol sydd â'r ganran uchaf o siaradwyr Cymraeg (21 y cant), tra mae 19 y cant o'r rhai a gyflogir mewn galwedigaethau crefftau medrus, a'r rhai sy'n gweithio yn y gwasanaethau gofalu, hamdden ac eraill, hefyd yn gallu siarad Cymraeg.

O fewn galwedigaethau elfennol, roedd canran gymharol is yn siaradwyr Cymraeg (14 y cant).³⁸ Roedd 12 y cant o reolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion yn siaradwyr Cymraeg, a'r un ganran o weithredwyr prosesau, offer a pheiriannau yn siaradwyr Cymraeg.

Mae siart 11 yn ddadansoddiad o siaradwyr Cymraeg cyflogedig yn ôl eu galwedigaeth.

74

Siart 11: Canran y siaradwyr Cymraeg 16 oed a throsodd oedd mewn gwaith yn ystod yr wythnos cyn Cyfrifiad 2011, fesul galwedigaeth

O'r holl siaradwyr Cymraeg cyflogedig, cyflogir 19 y cant mewn galwedigaethau proffesiynol, ac ychydig dros 15 y cant mewn galwedigaethau crefftau medrus. Mae 12 y cant o'r holl siaradwyr Cymraeg sy'n gyflogedig yn gweithio yn y galwedigaethau gofalu, hamdden a gwasanaethau eraill.

O ddadansoddi data yn ôl diwydiant, gwelir bod canran gymharol uchel o weithwyr y sector amaethyddiaeth, egni a dŵr yn gallu siarad Cymraeg (29.5 y cant).

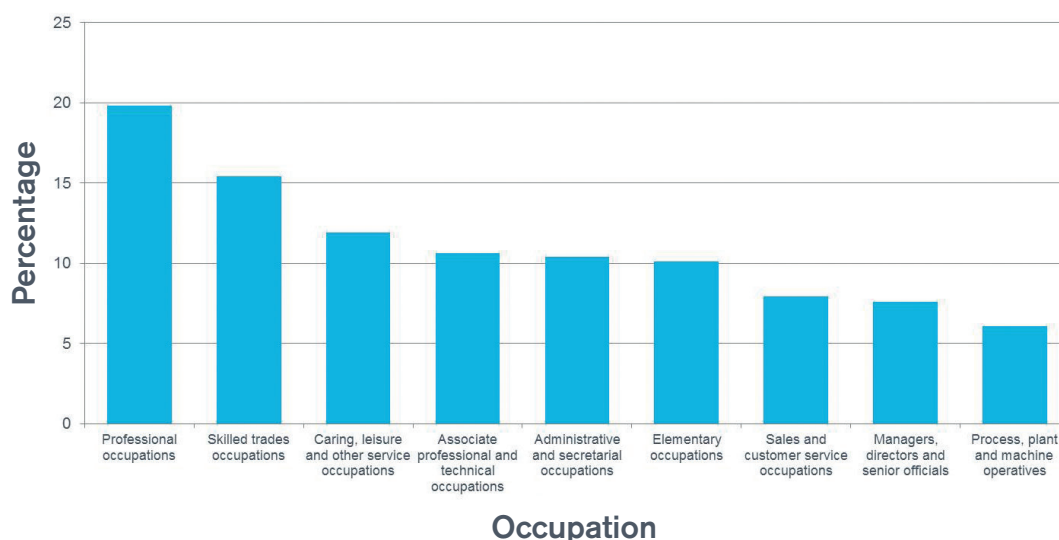
³⁸Mae Galwedigaethau Elfennol yn un o'r 9 prif ddsbarth o alwedigaethau a ddefnyddir gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol wrth gynnal y Cyfrifiad. Mae'n cynnwys galwedigaethau sy'n gofyn am wybodaeth a phrofiad ar gyfer cyflawni tasgau cyffredinol yn bennaf, megis defnyddio offer llaw, ac yn aml mae angen elfen o waith corfforol i gyflawni'r swyddogaeth. Mae'r dosbarth yn cynnwys er enghraifft gweithwyr fferm, gweithwyr post a glanhawyr ffenestri.

We can see that it is the professional occupations which have the highest percentage of Welsh speakers (21 per cent), whilst 19 per cent of those employed in skilled trade occupations, and those working in the caring, leisure and other service occupations, can also speak Welsh.

Within elementary occupations, a relatively lower percentage were Welsh speakers (14 per cent).³⁸ Twelve per cent of managers, directors and senior officials were Welsh speakers, along with the same percentage of process, plant and machine operatives.

Chart 11 provides an analysis of employed Welsh speakers by occupation.

Chart 11: Percentage of Welsh speakers aged 16 and over in employment the week before the census, by occupation, 2011

Of all of the employed Welsh speakers, 19 per cent are employed in professional occupations, and a little over 15 per cent in skilled trade occupations. Twelve per cent of all employed Welsh speakers work in the caring, leisure and other service occupations.

From analysing data by industry, we can see that a relatively high percentage of workers in the agriculture, energy and water sectors are able to speak Welsh (29.5 per cent).

³⁸Elementary occupations is one of the 9 main classes of occupations used by the Office of National Statistics when conducting the census. It includes occupations which require the knowledge and experience necessary to perform mostly routine tasks, often involving the use of simple hand-held tools and, in some cases, requiring a degree of physical effort. It includes for example farm workers, postal workers and window cleaners.

Tabl 5: Nifer a chanran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg fesul diwydiant, 2011

Enw'r ardal	Diwydiant	Pob preswlydd arferol 16 oed a throsodd a oedd yn gweithio yn ystod yr wythnos cyn y cyfrifiad		
		Nifer	Nifer	Canran
Cymru	Amaethyddiaeth, egni a dŵr	51,590	15,210	29.5
	Gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd	445,231	88,954	20.0
	Arall	62,544	11,561	18.5
	Adeiladu	111,910	18,340	16.4
	Dosbarthu, llety a gwasanaethau bwyd	299,396	44,187	14.8
	Trafnidiaeth a chyfathrebu	84,723	12,079	14.3
	Gweithgareddau ariannol, eiddo tiriog, proffesiynol a gweinyddol	172,678	23,025	13.3
	Gweithgynhyrchu	144,608	14,405	10.0

76

Roedd un o bob pump (20 y cant) o'r rhai sy'n gweithio o fewn gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd hefyd yn gallu siarad Cymraeg.

Er bod canran y siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio o fewn y diwydiant amaethyddol, egni a dŵr yn uwch o'i gymharu â diwydiannau eraill, nifer cymharol fach o siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio o fewn y diwydiant hwnnw, sef ychydig dros 15,000.

Siart 12: Nifer y bobl 16+ yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul diwydiant

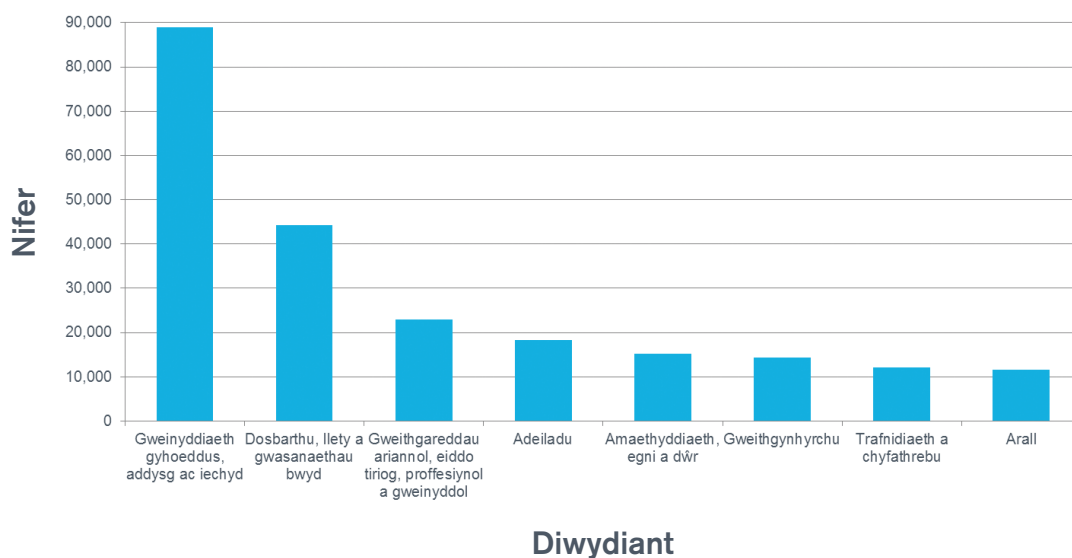

Table 5: The number and percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by industry, 2011

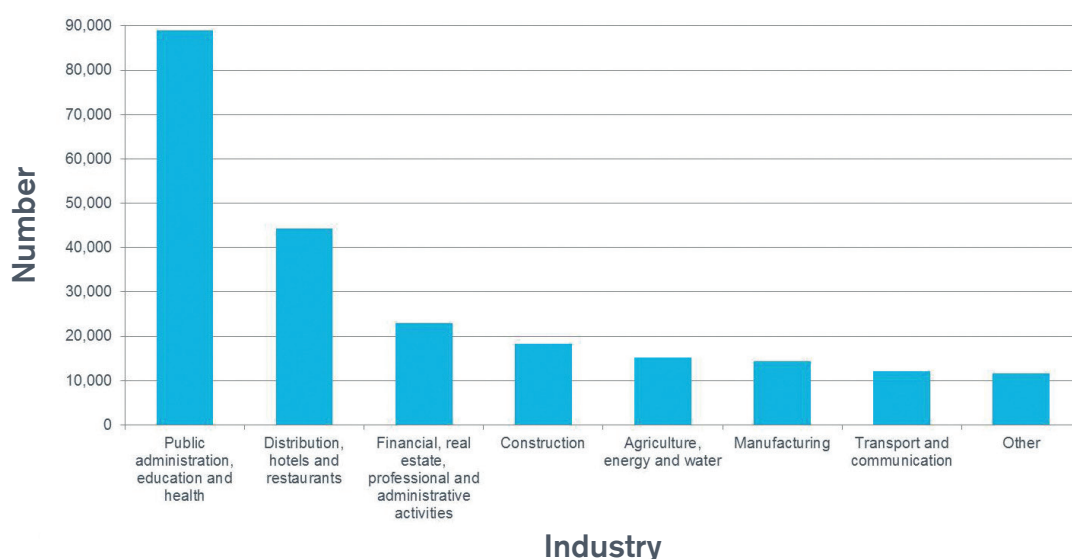
Area name	Industry	All usual residents aged 16 and over in employment the week before the census		
		Number	Number	Percentage
Wales	Agriculture, energy and water	51,590	15,210	29.5
	Public administration, education and health	445,231	88,954	20.0
	Other	62,544	11,561	18.5
	Construction	111,910	18,340	16.4
	Distribution, hotels and restaurants	299,396	44,187	14.8
	Transport and communication	84,723	12,079	14.3
	Financial, real estate, professional and administrative activities	172,678	23,025	13.3
	Manufacturing	144,608	14,405	10.0

77

One in five (20 per cent) of those working in public administration, education and health can also speak Welsh.

Although the percentage of Welsh speakers working within the agricultural, energy and water industries is higher than other industries, only a relatively small number of Welsh speakers work within that industry, at just over 15,000.

Chart 12: The number of people 16+ in Wales with the ability to speak Welsh, by industry, 2011

Mae'r nifer mwyaf o weithwyr sy'n gallu siarad Cymraeg yn gweithio mewn gweinyddiaeth gyhoeddus, y sector addysg a'r sector iechyd (89,000). Gyda'i gilydd, mae'r sectorau hyn yn cyflogi traean o'r gweithlu yng Nghymru (32 y cant).

Mae'r diwydiant dosbarthu, llety a gwasanaethau bwyd hefyd yn cyflogi cyfran sylweddol o'r gweithlu yng Nghymru (22 y cant), gyda 44,000 o'r gweithwyr yn y diwydiant yn gallu siarad Cymraeg.

5.8 Sgiliau darllen, deall, ysgrifennu a siarad Cymraeg

78

Er mai'r gallu i siarad Cymraeg yw'r prif ffocws gan amlaf wrth ddadansoddi data'r cyfrifiad, mae'r cyfrifiad hefyd yn holi ynghylch y gallu i ddeall, darllen ac ysgrifennu Cymraeg.

Er i 19 y cant o boblogaeth Cymru oedd yn dair oed a throsodd ddweud eu bod yn gallu siarad Cymraeg yn 2011, 15 y cant (430,700 o bobl) a ddywedodd eu bod yn gallu siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg. Mae'r nifer a'r ganran ychydig yn is na'r hyn welwyd yn 2001, pan nododd 16 y cant o boblogaeth Cymru oedd yn dair oed a throsodd (457,946 o bobl) fod ganddynt yr holl sgiliau cyfathrebu yn Gymraeg.

Mae ychydig dros bump y cant o'r boblogaeth yn deall Cymraeg llafar, ond heb yr un o'r sgiliau llythrennedd eraill. Nid yw'r ganran honno wedi newid er Cyfrifiad 2001, er i'r nifer sy'n dweud eu bod yn deall Cymraeg llafar yn unig gynyddu 19,000 dros yr un cyfnod.

O edrych yn benodol ar y rhai a ddywedodd eu bod yn gallu siarad Cymraeg, nododd canran sylweddol o siaradwyr Cymraeg (77 y cant) fod ganddynt hefyd sgiliau darllen ac ysgrifennu Cymraeg. Er i'r nifer a'r ganran ostwng ychydig rhwng 2001 a 2011, dros gyfnod o ddeugain mlynedd, gwelwyd cynnydd o chwe phwynt canran neu 48,000 yn nifer y siaradwyr Cymraeg sydd â'r holl sgiliau llythrennedd yn yr iaith Gymraeg. Gellir tybio bod y cynnydd hwnnw yn ganlyniad i'r cynnydd yn narpariaeth addysg Gymraeg yn ystod y 30 mlynedd diwethaf.

The largest number of Welsh speakers work within public administration, the education sector and the health sector (89,000). Together, these sectors employ a third of the workforce in Wales (32 per cent).

The distribution, hospitality and food services industries also employ a significant proportion of the Welsh workforce (22 per cent), with 44,000 of those industry workers able to speak Welsh.

5.8 Reading, understanding, writing and speaking Welsh

Although the ability to speak Welsh is usually the main focus when analysing census data, the census also asks about the ability to understand, read and write Welsh.

Although 19 per cent of the population of Wales aged three and over said that they can speak Welsh in 2011, 15 per cent (430,700) said that they can speak, read and write Welsh. The number and percentage are slightly lower than in 2001, when 16 per cent of the population of Wales aged three and over (457,946) said that they had all of the Welsh language communication skills.

Just over five per cent of the population understands spoken Welsh, but have none of the other literacy skills. That percentage has not changed since the 2001 Census, despite the number saying that they only understand spoken Welsh increasing by 19,000 during the same period.

Looking specifically at those who said that they understand spoken Welsh, a significant percentage of Welsh speakers (77 per cent) stated that they also had Welsh language reading and writing skills. Although the number and percentage fell slightly from 2001 to 2011, over a period of forty years, there was an increase of six percentage points or 48,000 in the number of Welsh speakers with all of the Welsh language literacy skills. It can be assumed that this increase was as a result of an increase in Welsh medium education over the last 30 years.

Tabl 6: Nifer a chanran siaradwyr Cymraeg â'r gallu i ddarllen ac ysgrifennu Cymraeg, 1971–2011

Enw'r ardal	Gallu siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg									
	Nifer					Canran				
Cymru	1971	1981	1991	2001	2011	1971	1981	1991	2001	2011
	382,700	358,995	369,609	457,946	430,717	70.6	70.6	72.7	78.6	76.6

80

Nid yw'r cyfrifiad yn darparu data ynghylch lefelau hyfedredd sgiliau iaith unigolion. Cynigir gwybodaeth a thystiolaeth am hynny drwy'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*. Yn ôl yr ymchwil honno, nododd 47 y cant o siaradwyr Cymraeg eu bod yn rhugl yn y Gymraeg, tra oedd 21 y cant yn honni eu bod yn gallu siarad cryn dipyn o Gymraeg. Er i ganran y siaradwyr Cymraeg rhugl ostwng 10 pwynt canran rhwng arolygon defnydd iaith 2004–6 a 2013–15, arhosodd nifer y siaradwyr Cymraeg rhugl yn gyson dros y cyfnod hwnnw. Cynnydd sylweddol yn nifer y siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl oedd y rheswm dros y gostyngiad yng nghanran y siaradwyr Cymraeg sy'n rhugl.

Yn ôl Cyfrifiad 2011, roedd 82 y cant o siaradwyr Cymraeg yn gallu ysgrifennu yn Gymraeg. Mae hyn 3.3 pwynt canran yn is nag yn 2001, ond 8.6 pwynt canran yn uwch nag yn 1971.

Tabl 7: Nifer a chanran siaradwyr Cymraeg â'r gallu i ysgrifennu yn Gymraeg, 1971–2011

Enw'r ardal	Gallu siarad ac ysgrifennu Cymraeg									
	Nifer					Canran				
Cymru	1971	1981	1991	2001	2011	1971	1981	1991	2001	2011
	397,050	-	384,605	495,519	459,824	73.2	-	75.7	85.1	81.8

*nid yw data 1981 ar gael ar gyfer y cyfuniad hwn o sgiliau

Table 6: The number and percentage of Welsh speakers with the ability to read and write in Welsh, 1971–2011

Area name	Can speak, read and write Welsh									
	Number					Percentage				
	1971	1981	1991	2001	2011	1971	1981	1991	2001	2011
Wales	382,700	358,995	369,609	457,946	430,717	70.6	70.6	72.7	78.6	76.6

81

The census does not provide data on individuals' levels of language skills proficiency. Such information and evidence is provided in the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*. According to that research, 47 per cent of Welsh speakers stated that they were fluent in Welsh, whilst 21 per cent claimed that they could speak a significant amount of Welsh. Although the percentage of Welsh speakers fell 10 percentage points between the language use surveys in 2004–6 and 2013–15, the number of fluent Welsh speakers remained constant during that period. A significant increase in the number of non-fluent Welsh speakers was the reason for the reduction in the percentage of fluent Welsh speakers.

According to the 2011 Census, 82 per cent of Welsh speakers were able to write Welsh. This is 3.3 percentage points below 2001, but 8.6 percentage points higher than in 1971.

Table 7: The number and percentage of Welsh speakers with the ability to write in Welsh, 1971–2011

Area name	Can speak and write in Welsh									
	Number					Percentage				
	1971	1981	1991	2001	2011	1971	1981	1991	2001	2011
Wales	397,050	-	384,605	495,519	459,824	73.2	-	75.7	85.1	81.8

*1981 data not available for this combination of skills

Rhaid troi at ffynonellau heblaw'r cyfrifiad am dystiolaeth ynghylch pa mor dda y gall siaradwyr Cymraeg ysgrifennu yn Gymraeg. Yn ôl yr arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, nododd 57 y cant o siaradwyr Cymraeg eu bod yn gallu ysgrifennu yn Gymraeg yn dda neu'n dda iawn.³⁹ Yn ôl yr arolwg hwn, mae cyswllt clir rhwng pa mor rhugl yw unigolion a'u gallu i ysgrifennu yn Gymraeg. Mae siaradwyr Cymraeg rhugl yn llawer mwy tebygol na siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl o feddu ar sgiliau ysgrifennu Cymraeg da, ac mae tua naw o bob deg siaradwr Cymraeg rhugl yn medru ysgrifennu Cymraeg yn dda. Ychydig dan chwarter y siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl a ddywedodd eu bod yn gallu ysgrifennu yn Gymraeg yn dda.

5.9 Siaradwyr Cymraeg fesul gwlad enedigol a hunaniaeth

Mae'r ganran o boblogaeth Cymru a anwyd yng Nghymru wedi gostwng dros y blynyddoedd. Yn 1971, er enghraifft, roedd dros 80 y cant o boblogaeth Cymru wedi'u geni yng Nghymru; erbyn 2011, ychydig dros saith o bob deg (72 y cant) oedd wedi'u geni yng Nghymru.

Golyga hyn fod 829,000 o boblogaeth breswyl Cymru ar adeg y cyfrifiad wedi'u geni'r tu allan i Gymru.⁴⁰ O'r rhain, wyth y cant a nododd eu bod yn gallu siarad Cymraeg, gyda'r gyfran helaeth o'r rhain yng ngrŵp oedran 3–15 oed (35 y cant).

Mae siart 13 yn dangos cyfran y siaradwyr Cymraeg ym mhob sir yng Nghymru a anwyd yng Nghymru ac a anwyd y tu allan i Gymru, yn ôl Cyfrifiad 2011. O blith siaradwyr Cymraeg yn unig ledled Cymru, roedd yn agos at 90 y cant wedi'u geni yng Nghymru. Roedd cymaint â 12 y cant o siaradwyr Cymraeg wedi nodi eu bod wedi'u geni'r tu allan i Gymru. Roedd y canrannau uchaf o siaradwyr Cymraeg a anwyd y tu allan i Gymru yn sir y Fflint a Phowys (29 y cant). Dylid nodi yma, er hynny, ei bod yn debygol fod canran o'r rhai a anwyd y tu allan i Gymru am resymau daearyddol, ac mai yn Lloegr yr oedd yr ysbyty agosaf atynt.

³⁹Holwyd cwestiwn ar lefelau hyfedredd ysgrifennu yn Gymraeg i oedolion yn unig.

⁴⁰Mae'n werth nodi ei bod yn bosibl fod rhai o'r unigolion hyn yn blant i Gymry alltud, hynny yw, wedi'u geni i rieni a symu-dodd o Gymru, ond sydd bellach wedi dychwelyd i Gymru.

Sources other than the census must be sought for evidence on how well Welsh speakers are able to write Welsh. According to the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, 57 per cent of Welsh speakers stated that they could write Welsh well or very well.³⁹ According to this survey, there is a clear link between an individual's level of fluency and their ability to write Welsh. Fluent Welsh speakers are far more likely to have good Welsh writing skills than non-fluent Welsh speakers, and around nine in ten fluent Welsh speakers can write Welsh well. Just under a quarter of non-fluent Welsh speakers said that they could write Welsh well.

5.9 Welsh speakers by country of birth and identity

83

The percentage of the Welsh-born population living in Wales has fallen over the years. In 1971, for example, over 80 per cent of the population of Wales was born in Wales; by 2011, just over seven in ten (72 per cent) were born in Wales.

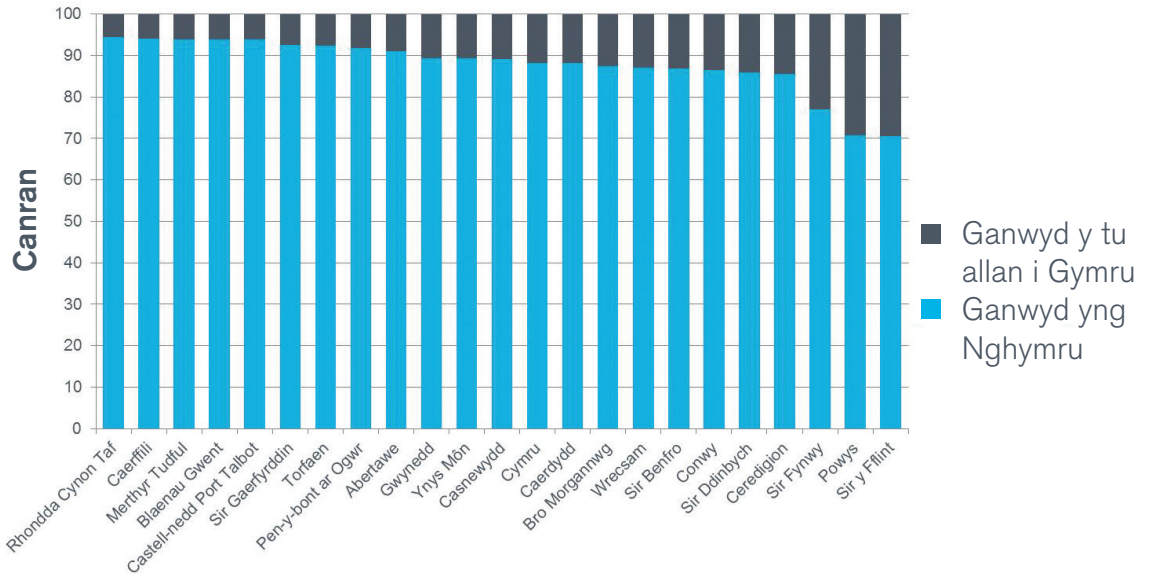
This means that 829,000 of Wales' resident population at the time of the census was born outside Wales.⁴⁰ Of these, eight per cent stated that they could speak Welsh, with the vast majority of these in the 3–15 age group (35 per cent).

Chart 13 shows the proportion of Welsh speakers in every county in Wales born in Wales and outside Wales, according to the 2011 Census. Amongst only Welsh speakers across Wales, nearly 90 per cent were born in Wales. As many as 12 per cent of Welsh speakers stated that they were born outside Wales. The highest percentages of Welsh speakers born outside Wales were found in Flintshire and Powys (29 per cent). However, it should be noted here that it is likely that geography is responsible for a percentage of those born outside Wales, and that the closest hospital to them was in England.

³⁹A question on proficiency in writing in Welsh was asked of adults only.

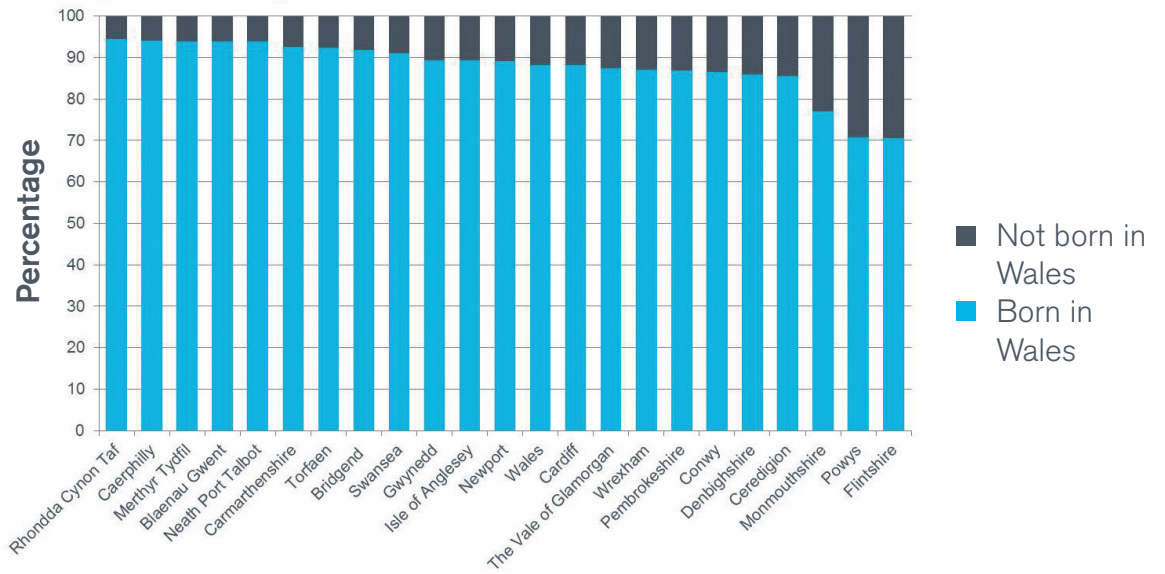
⁴⁰It is worth noting that some of these individuals may be children of Welsh parents who left Wales, borne outside of Wales but who have since returned to Wales.

Siart 13: Canran siaradwyr Cymraeg yn ôl gwlad enedigol, fesul ardal awdurdod lleol, 2011

Mewn rhai ardaloedd, gwelwyd bod canran y siaradwyr Cymraeg sydd wedi'u geni'r tu allan i Gymru yn agos at 30 y cant.

Chart 13: Percentage of Welsh speakers by country of birth, by local authority area, 2011

In some areas, the percentage of Welsh speakers born outside Wales was close to 30 per cent.

Rhan 3

Part 3

6 Creu siaradwyr Cymraeg

Yn adran flaenorol yr adroddiad hwn dadansoddir faint o bobl sy'n siarad Cymraeg heddiw. Ffocws yr adran hon yw'r dulliau amrywiol sy'n bodoli ar gyfer creu siaradwyr Cymraeg newydd, a pha mor llwyddiannus yw'r ymdrechion hynny.

6 Creating Welsh speakers

In the previous section of this report, the number of Welsh speakers found today is analysed. This section focuses on the different approaches to creating new Welsh speakers, and how successful those efforts are.

6.1 Prif ganfyddiadau

- Mae cydberthynas rhwng pa bryd mae unigolyn yn caffael neu'n dysgu'r Gymraeg a pha mor rhugl fydd yr unigolyn hwnnw. Yn gyffredinol, y cynharaf y bydd rhywun yn caffael neu'n dysgu'r Gymraeg, y mwyaf tebygol y bydd yr unigolyn yn dod yn rhugl yn y Gymraeg.
- Addysg yw prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg heddiw, ond o ystyried y gyfradd uchel o ruglder ymysg y rheini sydd wedi dysgu'r Gymraeg gartref, mae sicrhau trosglwyddo iaith yn y cartref yn parhau'n allweddol i ffyniant y Gymraeg. Mae lle i wella'r cyfraddau trosglwyddo iaith yn y cartref, yn enwedig mewn teuluoedd lle mae un oedolyn yn siarad Cymraeg. Law yn llaw â hynny, ymddengys bod dysgu'r Gymraeg mor gynnar â phosibl ym mywydau plant nad ydynt yn siarad Cymraeg gartref, sef yn ystod y Cyfnod Sylfaen, yn arwain at gyfraddau uchel o ruglder ymysg y dysgwyr hynny.
- Mae diffyg data cyson a chyflawn am lwyddiant y gyfundrefn addysg i greu siaradwyr Cymraeg. Mae hynny'n arbennig o amlwg o fewn sectorau'r Blynyddoedd Cynnar, addysg bellach ac addysg uwch.
- Ar sail y dystiolaeth sydd ar gael, ymddengys na fu cynnydd arwyddocaol dros y blynyddoedd diwethaf yn y niferoedd sy'n derbyn addysg neu ofal drwy gyfrwng y Gymraeg. Ymddengys hefyd fod diffyg dilyniant amlwg mewn dysgu trwy gyfrwng y Gymraeg, rhwng y cyfnodau allweddol mewn ysgolion ac yn enwedig wrth i ddisgyblion drosglwyddo i addysg bellach ac uwch.

6.1 Main findings

- There is a relationship between when an individual acquires or learns Welsh and how fluent that individual will be. In general, the sooner someone acquires or learns Welsh, the greater the likelihood that they will become fluent in Welsh.
- Education is the main source for Welsh speakers today, but considering the high fluency rate amongst those who have learnt Welsh at home, language transmission at home continues to be crucial to the prosperity of the Welsh language. There is room to improve language transmission rates at home, especially within families where one adult speaks Welsh. Together with that, it appears that learning Welsh as early as possible for children who don't speak Welsh at home, during the Foundation Phase, leads to higher fluency rates amongst those learners.
- There is a lack of consistent and comprehensive data on the success of the education system in producing Welsh speakers. That is particularly evident within the Early Years and within further and higher education.
- Based on the evidence available, it appears that there has not been a significant increase in the numbers receiving education or care through the medium of Welsh in recent years. It appears also that there is a clear lack of progression in Welsh medium learning, between key stages in schools and especially as pupils move on to further and higher education.

6.2 Trosglwyddo iaith yn y cartref

Ystyr arferol trosglwyddo iaith wrth drafod y Gymraeg yw trosglwyddo sgiliau Cymraeg yn y cartref gan oedolyn neu oedolion i blant. Cydnabyddir bod trosglwyddo'r Gymraeg o un genhedlaeth i'r nesaf yn y cartref yn greiddiol i ffyniant y Gymraeg:

Ynghyd ag addysg, mae trosglwyddo'r iaith o'r naill genhedlaeth i'r llall yn un o'r ddau faes pwysicaf ym maes cynllunio ieithyddol. Nid yw'r Gymraeg yn debygol o ffynnu fel iaith gymunedol a chymdeithasol os yw'n dibynnu ar y system addysg yn unig fel ffordd o alluogi i siaradwyr newydd i ddysgu'r iaith.⁴¹

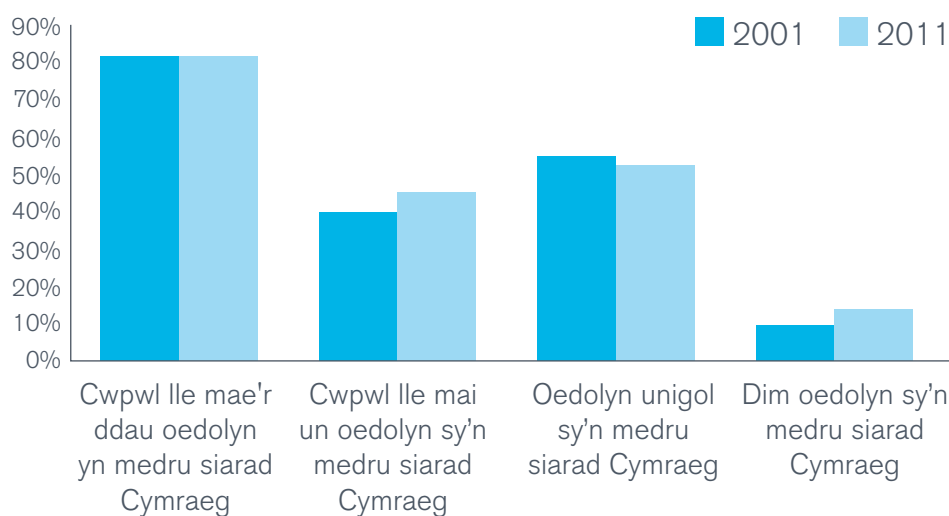
90

Yn siart 14, cynigir dadansoddiad y Comisiynydd o'r dystiolaeth sydd ar gael ynghylch trosglwyddo'r Gymraeg yn y cartref.

6.2.1 Cyfraddau trosglwyddo

Mae data'r cyfrifiad yn ein galluogi i ddadansoddi faint o blant yng Nghymru sy'n medru siarad Cymraeg yn ôl iaith yr aelwyd:

Siart 14: Canran y plant 3 i 4 oed â'r gallu i siarad Cymraeg, aelwydydd un teulu yn unig, 2001 a 2011⁴²

Cyfansoddiad iaith yr aelwyd

Gwelir bod cyfran uchel o blant mewn aelwydydd lle mae dau oedolyn sy'n medru siarad Cymraeg hefyd yn gallu siarad Cymraeg eu hunain, a bod y gyfran wedi aros yn sefydlog ar oddeutu 82 y cant rhwng 2001 a 2011.⁴³ Ond canran fechan o blant tair a phedair blwydd oed yng Nghymru sy'n byw mewn cartrefi lle mae dau oedolyn yn medru siarad Cymraeg (pump y cant).⁴⁴

⁴¹Llywodraeth Cymru, *Iaith fyw: iaith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), t. 25.

⁴²Bwrdd yr Iaith Gymraeg, *Darlun Ystadegol o Sefyllfa'r Gymraeg* (Chwefror 2012), t. 59 a'r Swyddfa Ystadegau Gwladol, Cyfrifiad 2011, tabl DC2601

⁴³Ystadegau ar gyfer Cymru, *Trosglwyddo'r Gymraeg ac Aelwydydd* (28 Mehefin 2013).

⁴⁴Lle cyfeirir yn yr adran hon at rieni, cyfeirir at rieni neu warcheidwaid.

6.2 Language transmission at home

Language transmission in terms of the Welsh language normally means the transmission of Welsh language skills at home from an adult or adults to children. It is recognised that transmitting the Welsh language from one generation to the next at home is fundamental to the prosperity of the Welsh language:

Passing the language from one generation to the next is one of the two most important areas of language planning – the other being education. It is unlikely that Welsh will thrive as a community and social language if it is dependent on the education system alone as a means for new speakers to learn the language.⁴¹

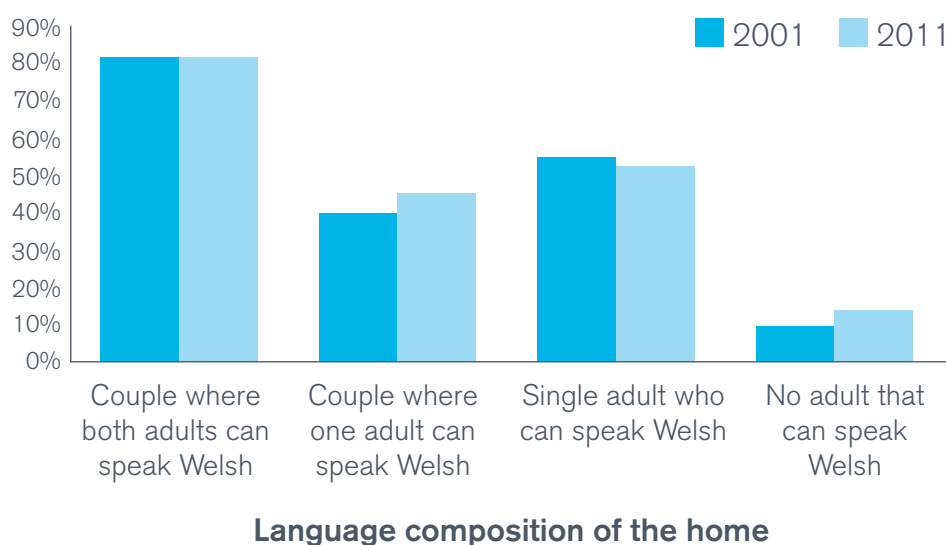
91

Chart 14 offers the Commissioner's analysis of the evidence available on transmitting the Welsh language at home.

6.2.1 Transmission rates

Census data allows us to analyse how many children in Wales can speak Welsh according to the language of the home:

Chart 14: Percentage of children aged 3 to 4 with the ability to speak Welsh, single family households only, 2001 and 2011⁴²

We can see that a high proportion of children in households where two adults are able to speak Welsh are also able to speak Welsh themselves, and that the proportion has remained stable at around 82 per cent from 2001 to 2011.⁴³ But only a small percentage of three and four year olds in Wales live in households where two adults are able to speak Welsh (five per cent).⁴⁴

⁴¹Welsh Government, *A living language: a language for living: Welsh Language Strategy 2012–17* (March 2012), p. 25.

⁴²Welsh Language Board, *A statistical overview of the Welsh language* (February 2012), p. 59 and Office for National Statistics, 2011 Census, table DC2601

⁴³Statistics for Wales, *Welsh language households and transmission* (28 June 2013).

⁴⁴References to parents in this section include parents or guardians.

Mae cyfran y plant sy'n gallu siarad Cymraeg yn sylweddol is mewn aelwydydd sydd â dau oedolyn a dim ond un ohonynt yn gallu siarad Cymraeg. Y gyfran yn 2011 oedd 45 y cant, cynnydd o bum pwynt canran er Cyfrifiad 2001.

Yn ôl Cyfrifiad 2011 roedd cyfran y plant oedd yn gallu siarad Cymraeg yn amrywio, gan ddibynnu pa oedolyn ar yr aelwyd sy'n siarad Cymraeg. Er enghraifft, mewn aelwydydd â dau oedolyn lle mai dim ond y fam sy'n gallu siarad Cymraeg, roedd y gyfran rywfaint yn uwch (49 y cant) o'i chymharu ag aelwydydd â dau oedolyn lle mai dim ond y tad sy'n medru siarad Cymraeg (40 y cant). Mewn aelwydydd ag un oedolyn lle roedd yr oedolyn yn gallu siarad Cymraeg, 53 y cant o blant oedd yn gallu siarad Cymraeg.

92

Wrth geisio dehongli arwyddocâd y data hyn, mae angen ystyried newidiadau ym mhroffil ieithyddol aelwydydd. Ym Mwletin Ystadegol Llywodraeth Cymru (2013), nodir y bu gostyngiad yng nghyfran yr aelwydydd lle roedd un person o leiaf yn medru siarad Cymraeg, o 28 y cant yn 2001 i 26 y cant yn 2011. O ran cyfran yr aelwydydd oedd yn gyfan gwbl Gymraeg, bu gostyngiad o 1.7 pwynt canran rhwng 2001 a 2011 (11.1 y cant yn 2001; 9.4 y cant yn 2011).

Mae ymchwil a gomisiynwyd ar y cyd gan Gomisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru yn dangos mai yn yr ysgol yn hytrach na'r cartref y mae'r rhan fwyaf o siaradwyr Cymraeg yn dysgu'r Gymraeg heddiw.⁴⁵ Yn ôl yr ymchwil honno, fel y dangosir yn siart 15, un o bob pum siaradwr Cymraeg 3–15 oed sydd wedi dysgu'r iaith yn bennaf yn y cartref, tra mae oddeutu 80 y cant wedi dysgu siarad Cymraeg yn yr ysgol.

Ym Mwletin Ystadegol Llywodraeth Cymru (2013), nodir y bu gostyngiad yng nghyfran yr aelwydydd lle roedd un person o leiaf yn medru siarad Cymraeg, o 28 y cant yn 2001 i 26 y cant yn 2011. O ran cyfran yr aelwydydd oedd yn gyfan gwbl Gymraeg, bu gostyngiad o 1.7 pwynt canran rhwng 2001 a 2011 (11.1 y cant yn 2001; 9.4 y cant yn 2011).

⁴⁵Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015).

The proportion of children able to speak Welsh is significantly lower in households with two adults where only one adult can speak Welsh. In 2011, the proportion was 45 per cent, an increase of five percentage points since the 2001 Census.

According to the 2011 Census, the proportion of children able to speak Welsh varied, depending on which adult within the household speaks Welsh. For example, in households with two adults where only the mother speaks Welsh, the proportion was slightly higher (49 per cent) compared with households with two adults where only the father speaks Welsh (40 per cent). In households with one adult where that adult is able to speak Welsh, 53 per cent of children are able to speak Welsh.

93

In seeking to interpret the significance of this data, changes in the linguistic profile of households must be considered. In the Welsh Government's Statistical Bulletin (2013), a reduction in the proportion of households where at least one person was able to speak Welsh, from 28 per cent in 2001 to 26 per cent in 2011, is noted. In terms of the proportion of fully Welsh-speaking households, there was a reduction of 1.7 percentage points from 2001 to 2011 (11.1 per cent in 2001; 9.4 per cent in 2011).

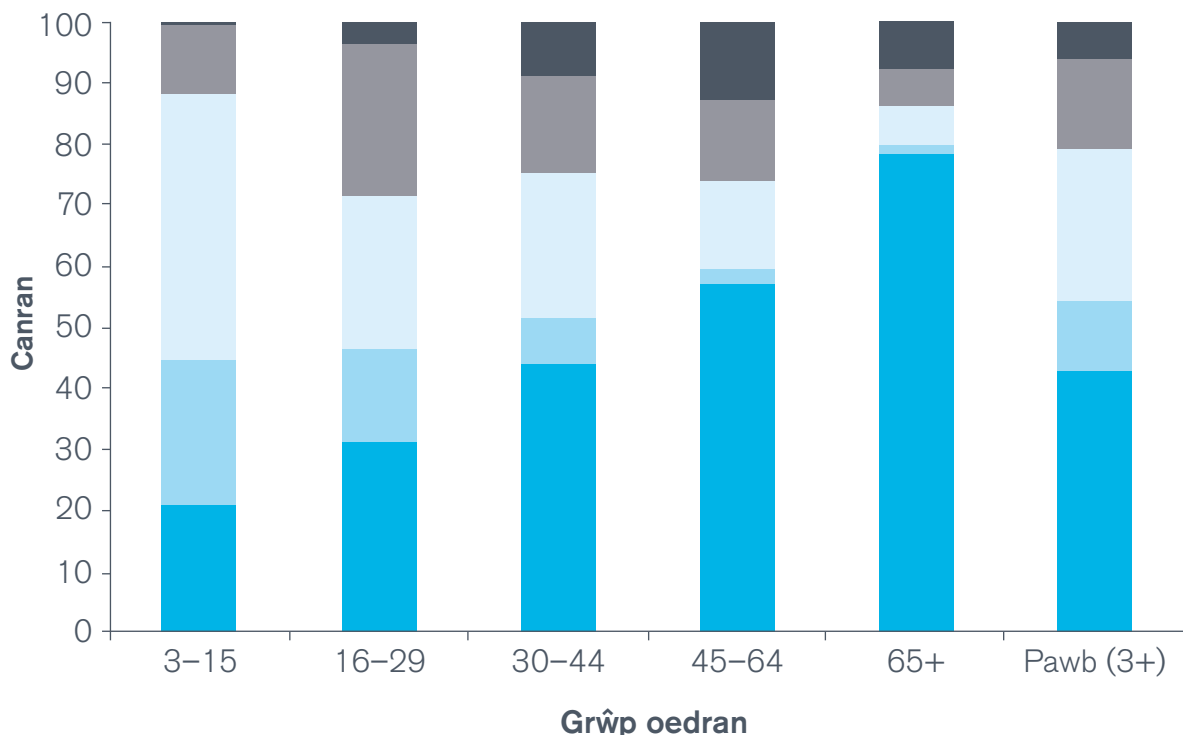
Research jointly commissioned by the Welsh Language Commissioner and the Welsh Government shows that the majority of Welsh speakers learn Welsh at school rather than in the home today.⁴⁵ According to that research, as shown in chart 15, one in five Welsh speakers aged 3–15 has mainly learnt Welsh at home, whilst around 80 per cent have learnt to speak Welsh at school.

■ In the Welsh Government's Statistical Bulletin (2013), a reduction in the proportion of households where at least one person was able to speak Welsh, from 28 per cent in 2001 to 26 per cent in 2011, is noted. In terms of the proportion of fully Welsh-speaking households, there was a reduction of 1.7 percentage points from 2001 to 2011 (11.1 per cent in 2001; 9.4 per cent in 2011). ■

⁴⁵Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015).

Siart 15: Ble bu i siaradwyr Cymraeg ddysgu siarad Cymraeg yn bennaf, yn ôl oedran

■ Gartref, fel plentyn ifanc ■ Ysgol feithrin (3 i 4 oed) ■ Ysgol gynradd (5 i 10 oed)
 ■ Ysgol uwchradd (11+ oed) ■ Rhywle arall

Gwelwyd cynnydd yn y ddarpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg dros yr ugain mlynedd diwethaf, ac mae hynny wedi caniatáu i fwy o blant dderbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Heb os, bydd hynny wedi effeithio ar ganran y siaradwyr Cymraeg ifanc sydd wedi dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol yn bennaf, yn hytrach nag yn y cartref.

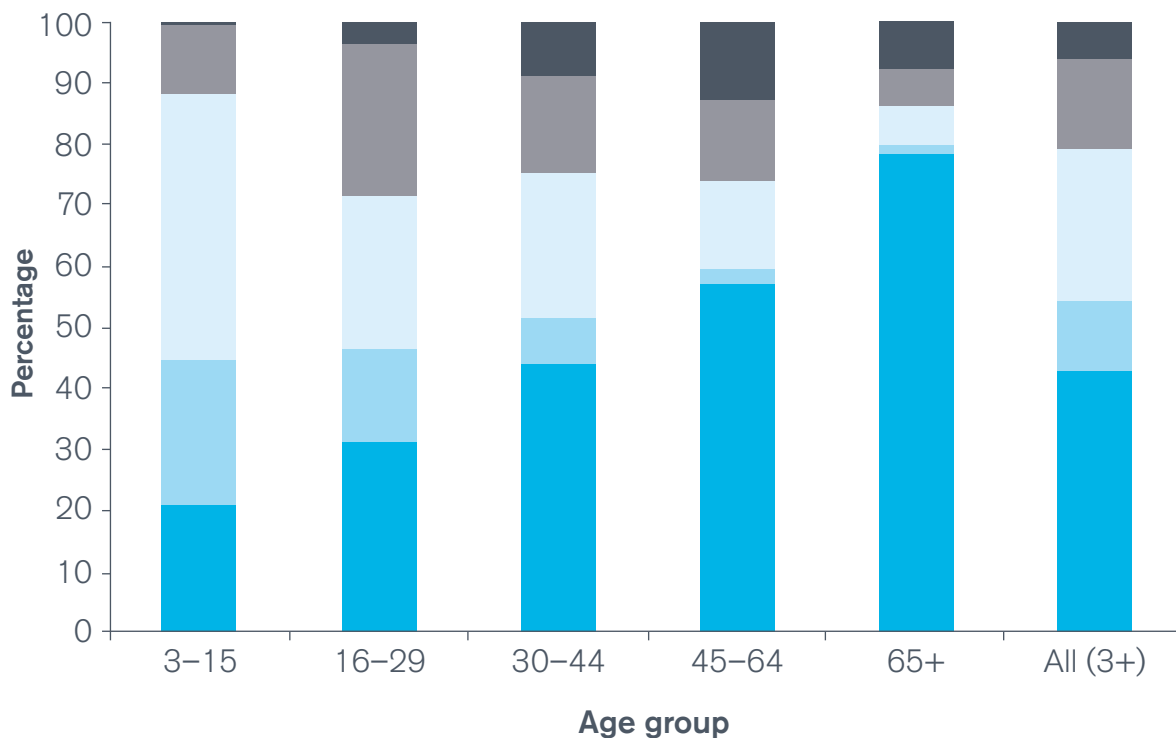
Yr un pryd, a chan dderbyn bod trosglwyddo'r Gymraeg yn y cartref o un genhedlaeth i'r llall yn hollbwysig i ffyniant y Gymraeg, mae'n bwysig ystyried a deall y ffactorau sy'n dylanwadu ar benderfyniadau rhieni a gofalwyr i drosglwyddo'r Gymraeg i blant yn y cartref ai peidio. Yn anffodus, cymharol brin yw'r dystiolaeth sydd ar gael am hynny:

Er gwaethaf yr ymchwil helaeth mewn perthynas â newid iaith a 'throsglwyddo iaith', ychydig a wyddir am y ffactorau cymhleth sy'n llywio arferion iaith rhieni gyda'u plant a phrin iawn fu'r astudiaethau ethnograffig a gynhaliwyd ar gymdeithasoli ieithoedd lleiafrifol ar gam cynnar.⁴⁶

⁴⁶Jones, K. a Morris, D., 'Welsh Language Socialization within the Family', *Contemporary Wales*, cyf. 20, rhif 1 (2007), t. 53. [cyhoeddiad Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

Chart 15: Where did Welsh speakers predominantly learn to speak Welsh, by age

■ At home, as a young child
 ■ At nursery (aged 3 to 4)
 ■ Primary school (aged 5 to 10)
■ Secondary school (aged 11+)
 ■ Somewhere else

95

There has been an increase in Welsh medium education provision over the past twenty years, which has allowed more children to receive their education through the medium of Welsh. Without a doubt, that will have impacted the percentage of young Welsh speakers who have mainly learnt Welsh at school, rather than at home.

At the same time, and accepting that transmitting Welsh at home from one generation to the next is crucial to the prosperity of the Welsh language, it is important to consider and understand the factors influencing whether or not parents and carers transmit the Welsh language to children at home. Unfortunately, such evidence is relatively scarce:

Despite the extensive research carried out on language shift and ‘language transmission/transfer’, relatively little is known about the complex factors that shape parents’ language habits with their children and very few detailed ethnographic studies have been conducted into early minority-language socialization.⁴⁶

⁴⁶Jones, K. and Morris, D., ‘Welsh Language Socialization within the Family’, *Contemporary Wales*, vol. 20, no 1 (2007), p. 53.

6.2.2 Ffactorau sy'n dylanwadu ar drosglwyddo iaith

Yn ôl adroddiad ar drosglwyddo'r Gymraeg mewn teuluoedd dwyieithog (Gathercole et al. 2006), dewis greddfól i rieni yw pa iaith i'w siarad â'r plant yn y cartref ar y cyfan, yn hytrach na phenderfyniad ymwybodol: 'Ar y cyfan, mae rhieni yn tueddu i siarad â'u plant yn yr iaith/ieithoedd a siaradwyd â hwy pan oeddent yn blant'.⁴⁷

Awgrymwyd bod y ffactorau sy'n dylanwadu ar y penderfyniad greddfól hwnnw yn niferus, gan gynnwys ffactorau megis iaith magwraeth yr oedolyn, profiadau'r oedolyn ei hun gyda'r iaith, yr iaith a siaredir â chyfeillion, ynghyd â'r rhwydweithiau cymunedol sydd o'u cwmpas.

96

Mae astudiaeth K. Jones a D. Morris (2006) hefyd yn trafod yr amryw ffactorau sy'n effeithio ar drosglwyddo iaith o fewn y teulu.⁴⁸ Fel rhan o'r astudiaeth, edrychwyd ar arferion 12 teulu mewn tair ardal wahanol lle mae'r Gymraeg yn hyfyw, sef Gwynedd, sir Gaerfyrddin a sir Ddinbych. Defnyddiwyd amryw o ddulliau ymchwil a chanfuwyd mai'r prif ffactorau sy'n effeithio ar drosglwyddo'r Gymraeg o fewn y teulu yw:

- yr amser a dreuliwyd gan blentyn gyda rhiant sy'n siarad Cymraeg
- yr amser a dreuliwyd gan blentyn gyda neiniau a theidiau sy'n siarad Cymraeg
- cefndir, gwerthoedd ac arferion ieithyddol rhieni a theulu estynedig
- cyfrwng iaith y gofal plant a dderbynnir
- polisïau awdurdodau lleol ac opsiynau addysg
- iaith y sir/gymuned
- arferion y teulu, gan gynnwys y defnydd o deledu, DVDau, llyfrau a chyfrifiaduron.

Nododd yr ymchwilyr:

Mae p'un ai yw pob rhiant sy'n siarad Cymraeg yn llwyddo i hwyluso'r broses o gymdeithasoli ei blentyn yng nghyswllt y Gymraeg yn y cartref yn dibynnu ar y cyfuniad o ffactorau sydd o bosibl yn hwyluso neu'n llesteirio'r broses o gymdeithasoli Cymraeg ar gam cynnar ym mhob sefyllfa deuluol. Gall gwahanol ffactorau gyfuno i bennu proses cymdeithasoli Cymraeg cynnar pob plentyn.⁴⁹

Bu ymdrechion ar waith i geisio gwella cyfraddau trosglwyddiad iaith, megis prosiect Twf sy'n annog rhieni neu ofalwyr Cymraeg eu hiaith i siarad Cymraeg â'u plant o'r cychwyn cyntaf. Pwysleisir manteision dysgu'r Gymraeg i blant. Gwneir hynny drwy gydweithio â bydwagedd ac ymwelwyr iechyd a darparu cefnogaeth a chynghor i rieni. Yn ddiweddar cyhoeddwyd y bydd Twf yn cael ei ddisodli gan brosiect Cymraeg i Blant, a mynegwyd cryn bryder ynghylch cwtogi'r arian a fuddsoddir i annog trosglwyddo'r iaith yn y cartref.

Mae cyfleoedd i blant y Blynyddoedd Cynnar a'u rhieni fynychu cylchoedd Ti a Fi ac i'r plant fynychu cylchoedd meithrin y Mudiad Meithrin, ynghyd â darpariaethau gofal eraill drwy'r Mentrau Iaith er enghraifft. Drwy hynny cynigir cyfleoedd i oedolion ddefnyddio'r Gymraeg gyda phlant, i ddefnyddio'r iaith a chymdeithasu yn Gymraeg, ac i blant chwarae'n naturiol drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'r llwybrau hyn yn cynnig cymorth i drosglwyddo'r iaith i blant ac yn fodd o hwyluso hynny.

⁴⁷Bwrdd yr Iaith Gymraeg, *Trosglwyddo iaith mewn teuluoedd dwyieithog yng Nghymru* (2006b), t. 29.

⁴⁸Jones, K. a Morris, D., 'Welsh Language Socialization within the Family', *Contemporary Wales*, cyf. 20, rhif 1 (2007). [Cyhoeddiad Saeseg yn unig].

⁴⁹Ibid, t. 67. [Cyhoeddiad Saeseg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

6.2.2 Factors influencing language transmission

According to a report on transmitting the Welsh language in bilingual families (Gathercole et al. 2006), choosing which language is spoken at home with the children is not made consciously, rather it is an intuitive decision: 'On the whole, parents tend to speak to their children the language(s) that they themselves were spoken to as children.'⁴⁷

It is suggested that there are numerous factors influencing this inherent decision, including factors such as the adult's language of upbringing, the adult's own experiences with the language, the language spoken with friends, as well as the community networks surrounding them.

97

A study by K.Jones and D. Morris (2006) also discusses the various factors which impact language transmission within the family.⁴⁸ As part of the study, 12 families in three different Welsh-speaking areas, namely Gwynedd, Carmarthenshire and Denbighshire, were examined. A variety of research methods were used and it was found that the main factors which impact the transmission of Welsh within the family are:

- the time spent by a child with a Welsh-speaking parent
- the time spent by a child with Welsh-speaking grandparents
- the linguistic background, values and practices of parents and extended family
- the language in which childcare is provided
- local authority policies and education options
- the county/community language
- family practices, involving the use of TV, DVDs, books and computers.

The researchers stated:

Whether each Welsh-speaking parent succeeds in facilitating the Welsh language socialization of their child within the home or not depends on the combination of factors which potentially facilitate or hinder the early socialization of Welsh in each family's situation. Different factors can combine to determine each child's early language Welsh language socialization.⁴⁹

Efforts have been made to improve language transmission rates, such as the Twf project which encourages Welsh-speaking parents or carers to speak Welsh with their children from the outset. The benefits of learning Welsh to children are emphasized. That is done by working with midwives and health visitors and providing parents with advice and support. Recently, it was announced that Twf would be replaced by a Welsh for Children project, and serious concerns were raised regarding cuts to funding to encourage language transmission at home.

Early Years' children and their parents have the opportunity to attend Cylchoedd Ti a Fi and the children are able to attend Mudiad Meithrin's 'cylchoedd meithrin', along with other care provision via Mentrau Iaith for example. That gives adults opportunities to use Welsh with their children, to use the language and socialise in Welsh, and for the children to play naturally through the medium of Welsh. These pathways provide support to transmit the language to children and help to facilitate that.

⁴⁷Welsh Language Board, *Language Transmission in Bilingual Families in Wales* (2006b), p. 31.

⁴⁸Jones, K. and Morris, D., 'Welsh Language Socialization within the Family', *Contemporary Wales*, vol. 20, no 1 (2007).

⁴⁹*Ibid* p. 67.

6.3 Y Gymraeg mewn addysg

Canfu arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* fod mwyafrif (79 y cant) siaradwyr Cymraeg 3 i 15 mlwydd oed wedi dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol yn bennaf.⁵⁰ Yn ôl adroddiad yr ymchwil hon:

Mae siaradwyr Cymraeg ifanc yn fwy tebygol o fod wedi dysgu siarad Cymraeg yn yr ysgol nag yn unrhyw le arall ... mae'n debyg mai'r rheswm am hyn yw'r newid sylweddol yn y sector addysg Gymraeg dros yr hanner can mlynedd diwethaf, gyda chynnydd yn nifer y disgyblion sydd yn dysgu trwy gyfrwng y Gymraeg ac yn nifer yr ysgolion Cymraeg eu hiaith sydd wedi eu hagog ledled Cymru.⁵¹

Mae'n dilyn o hynny y bydd sicrhau cynnydd yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn y dyfodol yn dibynnu i raddau helaeth iawn ar dwf addysg Gymraeg. Gan gydnabod hynny, cynigir yma ddadansoddiad manwl o'r dystiolaeth sydd ar gael ynghylch llwyddiant y gyfundrefn addysg a hyfforddiant yng Nghymru i greu siaradwyr Cymraeg newydd.

Dylid nodi i nifer o adroddiadau'n ymwneud ag addysg yng Nghymru gael eu cyhoeddi tuag at ddiwedd cyfnod paratoi'r adroddiad hwn, neu'n fuan wedi hynny. O ganlyniad, nid yw'r adroddiad hwn o reidrwydd yn adlewyrchu'r holl dystiolaeth ddiweddaraf sydd ar gael ynghylch y Gymraeg mewn addysg.

6.3.1 Cyd-destun

Ers i addysg gael ei datganoli, Llywodraeth Cymru sy'n gyfrifol am gyfeiriad a ffocws y gyfundrefn addysg yng Nghymru, ac mae'r awdurdodau lleol yn sefydliadau pwerus wrth weithredu gweledigaeth y Llywodraeth yn rhanbarthol. Yn unol â hynny, gweithrediad a chyflawniad y Llywodraeth a'r awdurdodau lleol yw prif ffocws yr adran hon.

Digwyddiad hanesyddol oedd achlysur cyhoeddi Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg yn 2010 – y strategaeth genedlaethol gyntaf o'i bath ar gyfer addysg cyfrwng Cymraeg yn benodol. Yn ôl y strategaeth hon, nod Llywodraeth Cymru yw gweld:

Gwlad lle y mae addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg yn rhannau annatod o'r isadeiledd addysg. Rydym am sicrhau bod y system addysg yn ei gwneud yn bosibl i fwy o ddysgwyr o bob oedran feithrin amrywiaeth ehangach o sgiliau iaith Gymraeg. Bydd hyn yn eu galluogi i ddefnyddio'r iaith yn eu bywydau personol, yn gymdeithasol ac yn y gweithle. Rydym am weld system sy'n ymateb i alw'r cyhoedd am gynnydd mewn darpariaeth cyfrwng Cymraeg.⁵²

Wrth osod allan ei nod ar gyfer addysg cyfrwng Cymraeg fel hyn, mae Llywodraeth Cymru yn datgan yn glir fod datblygu a chynnal addysg cyfrwng Cymraeg yn rhan o waith cynllunio ieithyddol bwriadus y Llywodraeth. Erbyn hyn, felly, mae cynllunio addysg Gymraeg yn cyflawni rôl ehangach nag ymateb i ddymuniadau rhieni am ddarpariaeth addysgol eu plant yn unig. Mae'n arf cynllunio ieithyddol allweddol yn ogystal.

⁵⁰Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 52.

⁵¹Ibid, t. 52.

⁵²Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Ebrill 2010), t. 4.

6.3 Welsh in education

The survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, found that the majority (79 per cent) of Welsh speakers aged 3 to 15 had mainly learnt Welsh at school.⁵⁰ According to this research report:

Young Welsh speakers are more likely to have learnt to speak Welsh at school than anywhere else ... the likely reason for this is the substantial change in the Welsh medium education sector over the past fifty years, with an increase in the number of pupils learning through the medium of Welsh and in the number of Welsh medium schools which have opened across Wales.⁵¹

99

It follows that any increase in the number of Welsh speakers in the future will depend to a great extent on the growth of Welsh medium education. Recognising that, detailed analysis of the evidence available on the success of the education and training system in Wales in creating new Welsh speakers is offered here.

It should be noted that a number of reports concerning education in Wales were published when preparation of this report was drawing to a close, or shortly afterwards. As a result, this report does not necessarily reflect all the latest evidence available regarding Welsh in education.

6.3.1 Context

Since education was devolved, the Welsh Government has been responsible for the direction and focus of the education system in Wales, and local authorities are powerful organisations in terms of implementing the Government's vision on a regional basis. In accordance with that, this section's main focus is on implementation and delivery by the Government and local authorities.

The publication of the Welsh-medium Education Strategy in 2010 was an historic event - the first national strategy of its kind for Welsh-medium education specifically. According to this strategy, the Welsh Government's aim is to see:

A country where Welsh medium education and training are integral parts of the education infrastructure. We want to ensure that our education system makes it possible for more learners of all ages to acquire a wider range of language skills in Welsh. This will enable them to use the language in their personal lives, socially and in the workplace. We want to see a system which is responsive to public demand for an increase in Welsh medium provision.⁵²

In setting out its aim for Welsh medium education in this way, the Welsh Government is making it clear that developing and supporting Welsh medium education is part of the Government's intentional linguistic planning. Therefore, Welsh medium education planning now fulfils a wider remit than just responding to parents' wishes in terms of their children's educational provision. It is also a crucial linguistic planning tool.

⁵⁰Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 52.

⁵¹*Ibid.*, p. 51.

⁵²Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010), p. 4.

Mae'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yn nodi'r hyn y disgwylir i'r awdurdodau lleol ei wneud er mwyn sicrhau bod gweledigaeth y Llywodraeth yn cael ei gwireddu. Mae hynny'n cynnwys '[c]yflwyno Cynlluniau Strategol Cymraeg Mewn Addysg (CSGA) i Lywodraeth Cymru i'w monitro'n flynyddol, gyda thargedau lleol cytûn'.⁵³ Wrth basio Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013 rhoddwyd sylfaen statudol i'r CSGA. Mae'r ddeddf yn gorfodi awdurdodau lleol i lunio CSGA bob tair blynedd yn ogystal ag adrodd ar gynnydd bob blwyddyn. Daeth y cylch cyntaf o gynlluniau statudol i rym ar 1 Ebrill 2014. Gall Gweinidogion Cymru gymeradwyo cynlluniau gydag addasiadau, neu heb addasiadau, neu wrthod eu cymeradwyo a pharatoi cynlluniau amgen yn eu lle.

100

Yn ogystal â pholisïau a deddfau'r Llywodraeth, gall ffactorau eraill hefyd gael cryn ddylanwad ar y sector addysg cyfrwng Cymraeg ar lefel ranbarthol a lleol. Yn eu plith y mae ystyriaethau cymhleth megis proffil ieithyddol ardal a'r modd y mae'r proffil hwnnw'n esblygu ac yn newid dros amser. Mae'r cyni ariannol sy'n nodweddu'r cyfnod presennol hefyd yn cael effaith bellgyrhaeddol. Er enghraifft, mae'n rhoi dyfodol ysgolion bychain cymunedol, sy'n niferus yng nghadarnleoedd traddodiadol y Gymraeg yn y gogledd a'r gorllewin, yn y fantol. Mae'n golygu hefyd fod awdurdodau lleol yn adolygu eu gwariant ar eu holl ystod o wasanaethau yn barhaus, gan gynnwys gwasanaethau sy'n cefnogi neu'n hybu addysg Gymraeg.

Mae'n debyg y bydd adolygiad diweddar yr Athro Graham Donaldson, 'Dyfodol Llwyddiannus', yn gweddnewid y cwricwlwm addysg a fframweithiau asesu Cymreig yn ystod y degawd nesaf. Yn adroddiad yr adolygiad hwnnw cesglir y dylid cadw'r Gymraeg yn rhan orfodol o'r cwricwlwm hyd at 16 oed ac y dylid cryfhau'r defnydd o'r Gymraeg, yn enwedig mewn ysgolion nad ydynt yn ysgolion cyfrwng Cymraeg.

Eir ati o fewn adrannau nesaf yr adroddiad hwn i ystyried sefyllfa'r Gymraeg ym mhob un o gyfnodau addysg plant a phobl ifanc yng Nghymru.

⁵³Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Ebrill 2010), t. 28.

The *Welsh-medium Education Strategy* identifies what local authorities are expected to do in order to ensure that the Government's vision is achieved. That includes a requirement to 'Submit WESPs to WAG for annual monitoring, with agreed local targets'.⁵³ The passing of the School Standards and Organisation (Wales) Act 2013 provided a statutory basis for WESPs. The act requires local authorities to produce a WESP every three years, as well as to report on progress annually. The first round of statutory plans came into force on 1 April 2014. Welsh Ministers may approve plans with or without modifications, or refuse to approve them and prepare other plans in their place.

As well as the Government's policies and acts, other factors may also have a significant bearing on the Welsh medium education sector on a regional and local level. These include complex considerations such as an area's linguistic profile and the way in which that profile develops and changes over time. The financial cuts which are characteristic of current times also have a far-reaching impact. For example, it threatens the future of small community schools, which are found in large numbers in Welsh-speaking heartlands in the north and west. It also means that local authorities are reviewing their spending on their full range of services continuously, including services which support or promote Welsh medium education.

It appears that 'Successful Futures', the recent review by Professor Graham Donaldson, will transform Wales' education curriculum and assessment frameworks over the next decade. The review's report concludes that the Welsh language should remain compulsory up to the age of 16 and that the use of Welsh should be strengthened, especially in non-Welsh medium schools.

The upcoming sections of this report examine the position of the Welsh language in every stage of children and young people's education in Wales.

⁵³Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010), p. 28.

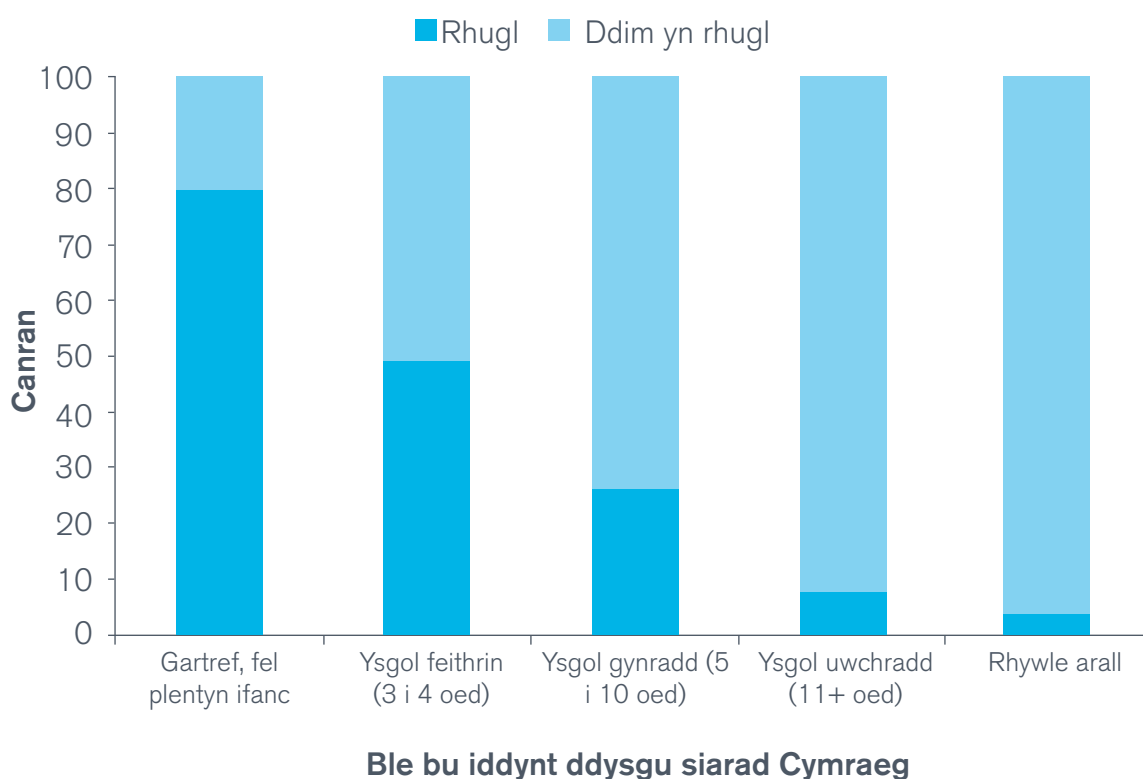
6.4 Gofal yn y Blynyddoedd Cynnar

6.4.1 Cefndir

Sector pwysig iawn o ran creu siaradwyr Cymraeg newydd yw'r sector gofal cyn statudol. Dyma'r sector sy'n darparu gofal i blant dan bum mlwydd oed – oedran pan fydd caffael iaith yn digwydd yn gyflym ac yn gwbl naturiol. Mae ymchwil ddiweddar yn dangos bod cynifer ag 11 y cant o holl siaradwyr y Gymraeg wedi dysgu'r iaith yn yr ysgol feithrin, gyda chyfradd rhuglder o 50 y cant ymysg y bobl hynny – cyfradd sy'n sylweddol uwch na'r lefelau rhuglder ymhlith y rheini sydd wedi dysgu'r iaith yn yr ysgol gynradd, yr ysgol uwchradd neu mewn man arall heblaw'r cartref.⁵⁴

102

Siart 16: Ble bu i siaradwyr Cymraeg ddysgu siarad Cymraeg yn bennaf, yn ôl rhuglder

¶ Mae ymchwil diweddar yn dangos bod cynifer ag 11 y cant o holl siaradwyr y Gymraeg wedi dysgu'r iaith yn yr ysgol feithrin, gyda chyfradd rhuglder o 50 y cant ymysg y bobl hynny – cyfradd sy'n sylweddol uwch na'r lefelau rhuglder ymhlith y rheini sydd wedi dysgu'r iaith yn yr ysgol gynradd, yr ysgol uwchradd neu mewn man arall heblaw'r cartref. ¶

⁵⁴Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15 (26 Tachwedd 2015), t. 53.

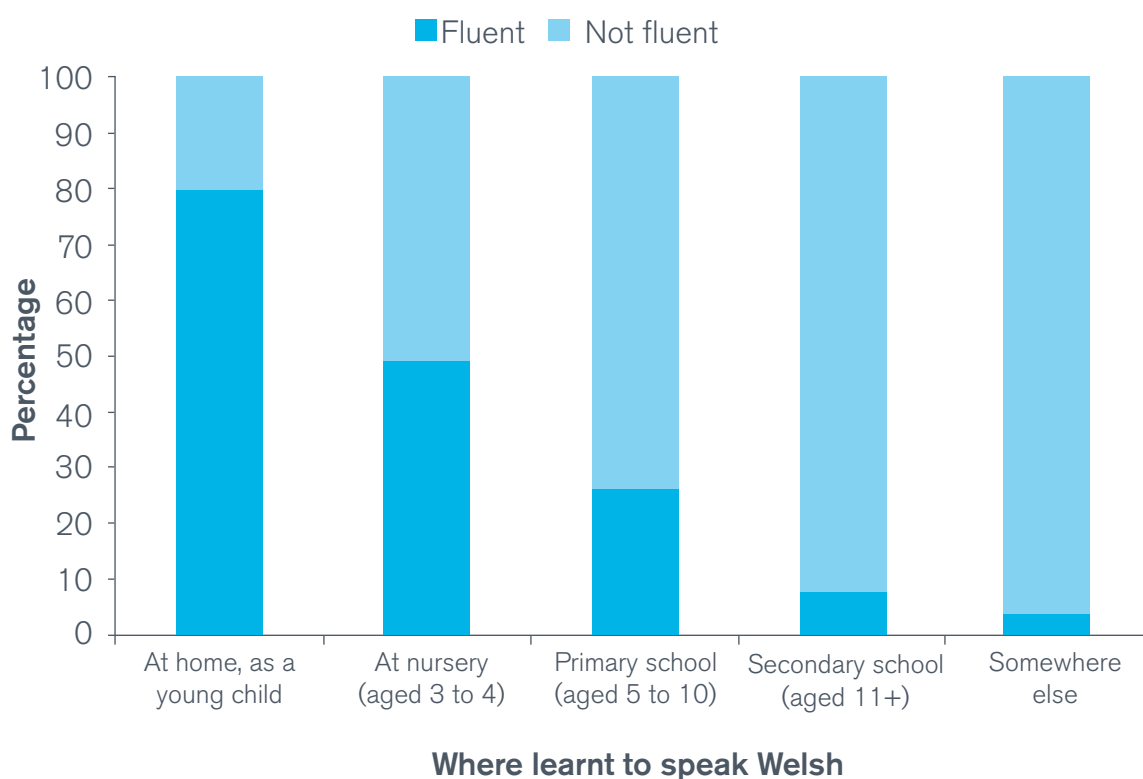
6.4 Early Years Care

6.4.1 Background

The pre-statutory care sector is a very important one in terms of creating new Welsh speakers. This is the sector responsible for providing care for under fives – an age when language acquisition happens quickly and completely naturally. Recent research shows that as many as 11 per cent of all Welsh speakers learnt the language at nursery, with a fluency rate of 50 per cent amongst those speakers – this is significantly higher than the levels of fluency amongst those learning the language at primary school, secondary school or somewhere else apart from the home.⁵⁴

103

Chart 16: Where did Welsh speakers predominantly learn to speak Welsh, by fluency

Recent research shows that as many as 11 per cent of all Welsh speakers learnt the language at nursery, with a fluency rate of 50 per cent amongst those speakers – this is significantly higher than the levels of fluency amongst those learning the language at primary school, secondary school or somewhere else apart from the home.

⁵⁴Welsh Language Commissioner and Welsh Government, Welsh language use in Wales, 2013–15 (26 November 2015), p. 53.

Yn wahanol i gyfnodau eraill y gyfundrefn addysg, nid yw gofal y Blynyddoedd Cynnar yn cael ei ddarparu gan y Llywodraeth. Darperir gofal Blynyddoedd Cynnar gan ystod eang o unigolion, cwmnïau a mudiadau gwirfoddol a phreifat. Nid oes fframwaith yn ei le ar gyfer casglu gwybodaeth yn gyson gan y darparwyr hyn am nifer y plant sy'n derbyn gofal drwy gyfrwng y Gymraeg, boed yn llawn neu'n rhannol. Ni chesglir gwybodaeth lawn ychwaith am lefel y ddarpariaeth sydd ar gael drwy gyfrwng y Gymraeg.

Yn yr adran nesaf dadansoddir sefyllfa'r Gymraeg yn y sector hwn, ar sail y dystiolaeth ddarniog sydd ar gael.

In contrast to other stages within education, Early Years care is not provided by the Government. Early Years care is provided by a wide range of individuals, companies and voluntary and private organisations. There is no framework in place to collect information systematically from these providers on the number of children receiving care through the medium of Welsh, be that on a full-time or part-time basis. Neither is comprehensive information collected on the level of provision available through the medium of Welsh.

The next section provides an analysis of the position of the Welsh language within this sector, based on the fragmented evidence available.

6.4.2 Y dystiolaeth

Y Mudiad Meithrin yw prif ddarparwr addysg a gofal cyfrwng Cymraeg yng Nghymru ar gyfer y Blynyddoedd Cynnar. Mae rhai meithrinfeydd a gofalwyr preifat yn darparu o leiaf rywfaif o ofal drwy gyfrwng y Gymraeg. Ni chyhoeddir data ynghylch darpariaeth Gymraeg y cwmnïau a'r unigolion hynny, ac felly canolbwyntir ar ddarpariaeth y Mudiad Meithrin.

Yn ei Adroddiad Blynyddol ar gyfer 2014–15, noda'r Mudiad Meithrin:

Pan sefydlwyd y Mudiad yn 1971 roedd ffigurau'r Cyfrifiad y flwyddyn honno yn nodi mai 11.3 y cant o blant 3–4 oed yng Nghymru oedd yn gallu siarad Cymraeg. Cafwyd cynnydd graddol yn y canran yma ym mhob degawd ers hynny a braf nodi yng Nghyfrifiad 2011 roedd y ffigwr wedi cynyddu'n sylweddol yn y degawd olaf i 23.3 y cant o blant 3–4 oed yn gallu siarad Cymraeg. Heb os, y gwaith caled a wnaed yn y cylchoedd meithrin a'r cylchoedd Ti a Fi dros y blynyddoedd sydd wedi cyfrannu'n helaeth at sicrhau'r cynnydd yma.⁵⁵

Er gwaetha'r llwyddiant dros y degawdau diwethaf, mae'r data yn nhabl 8 yn awgrymu mai heriol fu cynyddu nifer y plant mewn cylchoedd meithrin dros y blynyddoedd diwethaf.

Tabl 8: Cyfanswm nifer y plant mewn cylchoedd meithrin⁵⁶

	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Cyfanswm	12,404	12,829	12,565	12,599	12,682	11,828*

*Nodwyd rhywfaint o ansicrwydd gan y Mudiad Meithrin ynghylch cywirdeb y ffigwr hwn. Bu'r mudiad yn ailstrwythuro yn ystod y flwyddyn dan sylw ac mae'n bosibl fod hynny wedi effeithio ar gasglu ac adrodd ynghylch data.

Meddai'r Mudiad Meithrin: 'Mae cynllunio strategol lleol yn gallu cymryd amser ac mae llawer o waith ynghlwm bellach â sefydlu darpariaeth newydd, yn enwedig i'w gofrestru gydag AGGCC [Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru].⁵⁷

Mae'r ddarpariaeth cylchoedd Ti a Fi – grwpiau mwy anffurfiol i rieni a'u babanod – hefyd yn wynebu heriau parhaus. Yn ôl y mudiad:

Mae'r her o gadw darpariaeth cylch Ti a Fi ar agor yn parhau, ac mae'r problemau yn codi yn aml o ddiffyg arweinydd cyson i sicrhau gwasanaeth pwrpasol sy'n denu rhieni yn ôl dro ar ôl tro ... Byddwn yn adolygu'r cynllun hwn yn fuan ynghyd â darpariaeth Ti a Fi yn gyffredinol er mwyn gosod strategaeth glir ar gyfer datblygu a chynnal y cylchoedd sydd mor greiddiol i lwyddiant ein cylchoedd meithrin ac addysg Gymraeg.⁵⁸

⁵⁵Mudiad Meithrin, 'Adroddiad Blynyddol 2014–15', (2015), t.10.

⁵⁶Ystadegau wedi'u darparu gan y Mudiad Meithrin.

⁵⁷Mudiad Meithrin, 'Adroddiad Blynyddol 2014–15', (2015), t.12.

⁵⁸Ibid, t.12.

6.4.2 The evidence

Mudiad Meithrin is the main Welsh medium education and care provider in Wales for the Early Years. Some nurseries and private carers provide some care through the medium of Welsh at least. No data is published on the Welsh medium provision of those companies and individuals, therefore we have focused on what is provided by Mudiad Meithrin.

In its Annual Report for 2014–15, Mudiad Meithrin states:

When the Mudiad was established in 1971, the Census figures for that year indicated that 11.3% of children aged 3–4 in Wales could speak Welsh. There has been a gradual increase in this percentage in every decade since then, and it was pleasing to note in the 2011 Census that figures had increased significantly in the last decade, and that 23.3% of 3–4 year olds can speak Welsh. Undoubtedly, the hard work done in the *cylchoedd meithrin* and the *cylchoedd Ti a Fi* over the years has contributed greatly towards achieving this progress.⁵⁵

Despite the success seen over the past decades, the data in table 8 suggests that attracting more children to *cylchoedd meithrin* has been a challenge over the last few years.

Table 8: Total number of children in *cylchoedd meithrin* (Mudiad Meithrin Playgroups)⁵⁶

	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Total	12,404	12,829	12,565	12,599	12,682	11,828*

**Some level of uncertainty was reported by the Mudiad Meithrin with regards the reliability of this figure. The mudiad went through a process of restructuring during the year in question and it is possible that this affected the process of collecting and reporting this data.*

Mudiad Meithrin says: 'A local strategic plan can take time, and a lot of work is now involved in setting up a new provision, especially to register with CSSIW.'⁵⁷

Cylchoedd Ti a Fi provision – more informal groups for parents and babies – also face continuous challenges. According to the Mudiad:

The challenge of keeping a *Ti a Fi* provision open continues, and the problems arising are often due to not having a consistent leader to ensure a dedicated service that attracts parents back repeatedly ... We will review this scheme soon, along with *Ti a Fi* provisions in general, in order to set a clear strategy for developing and maintaining the *cylchoedd* that are so crucial to the success of our *cylchoedd meithrin* and Welsh education.⁵⁸

⁵⁵Mudiad Meithrin, Annual Report 2014–15, (2015), p.10.

⁵⁶Statistics provided by the Mudiad Meithrin.

⁵⁷Mudiad Meithrin, Annual Report 2014–15, (2015), p.12.

⁵⁸*Ibid*, p.12.

Tabl 9: Cyfanswm nifer y plant mewn cylchoedd Ti a Fi⁵⁹

	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Cyfanswm	9,061	9,558	9,468	7,860	7,725	Dim ffigurau ar gael

Dengys y ffigurau hyn fod cyfanswm y plant sy'n derbyn gofal cyfrwng Cymraeg gan y Mudiad Meithrin wedi aros yn eithaf sefydlog dros y pum mlynedd diwethaf, gyda rhywfaint o ostyngiad er 2012 yn nifer y plant sy'n mynychu cylchoedd Ti a Fi. Nid oes sicrwydd yng hylch union gywirdeb y ffigurau hyn.

108

Mae'r Mudiad Meithrin yn cydnabod bod ffactorau economaidd a chymdeithasol wedi effeithio ar ddewisiadau gofal plant rhieni yn ystod y blynyddoedd diwethaf, a bod hynny wedi cael effaith negyddol ar y niferoedd sy'n mynychu cylchoedd meithrin y mudiad. Gofal sesiynol (hynny yw, sesiwn foreol neu sesiwn brynhawn) sydd wedi nodweddu darpariaeth y mudiad dros y degawdau. Bellach, mae nifer cynyddol o rieni yn galw am fath gwahanol o ddarpariaeth ar gyfer eu plant. Yn aml iawn byddant am wneud trefniadau gofal ar gyfer diwrnod llawn (hynny yw, darpariaeth am dros bedair awr), neu ofal cofleidiol cyn neu ar ôl oriau ysgol, gan fod hynny'n cydweddu'n well ag oriau gwaith arferol. Mewn ymateb i'r galw hwn, mae 80 cylch meithrin bellach yn darparu gofal mwy hyblyg. Serch hynny, nid yw'r mudiad yn darparu gofal dydd llawn ym mhob ardal. Anodd yw amcangyfrif nifer y plant yng Nghymru sy'n derbyn darpariaeth gofal cyfrwng Saesneg oherwydd nad yw trefniadau gwaith eu rhieni yn galluogi iddynt fanteisio ar ddarpariaeth gofal cyn statudol yn yr iaith Gymraeg.

⁵⁹Ystadegau wedi'u darparu gan y Mudiad Meithrin.

Table 9: Total number of children in cylchoedd Ti a Fi (Ti a Fi Baby and Toddler Groups)⁵⁹

	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Cyfanswm	9,061	9,558	9,468	7,860	7,725	Dim ffigurau ar gael

These figures show that the total number of children receiving Welsh medium care provision from Mudiad Meithrin has remained relatively stable over the past five years, with a small reduction in the number of children attending cylchoedd Ti a Fi in 2012. The accuracy of these figures cannot be guaranteed.

109

Mudiad Meithrin acknowledges that economic and social factors have impacted parents' choices in terms of childcare over the past few years, which has had a negative impact on the numbers attending its cylchoedd meithrin. Sessional care (ie, morning or afternoon sessions) has characterised the mudiad's provision over the decades. An increasing number of parents now call for a different kind of provision for their children. Very often, they will wish to make care arrangements for the entire day (ie, over four hours), or wraparound care before or after school hours, as that is better aligned to normal working hours. In response to this demand, 80 cylch meithrins now provide more flexible care. However, the Mudiad does not provide full daycare in every area. It is difficult to estimate the number of children in Wales receiving English-medium care provision due to their parents' working arrangements not allowing them to benefit from pre-statutory Welsh medium care provision.

⁵⁹Statistics provided by the Mudiad Meithrin.

6.5 Addysg statudol (5–16 oed)

Dros y degawdau diwethaf gwelwyd cynnydd yn y galw am addysg cyfrwng Cymraeg yn ogystal â chynnydd yn y ddarpariaeth. Yn ddiweddar mae rhai cwestiynau wedi codi ynghylch llwyddiant y gyfundrefn addysg cyfrwng Cymraeg i gyflawni rhai agweddau ar ei dibenion ar gyfer plant 5–16 oed. Mae rhai adolygiadau diweddar, yn enwedig gwerthusiad cwmni Ymchwil Arad a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru i weithrediad ei Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg, wedi adnabod yr angen am newid sylweddol i'r modd yr ymdrinnir â'r Gymraeg o fewn addysg statudol.⁶⁰ O ystyried hyn oll, mae'n amserol i'r adroddiad hwn hoelio cryn sylw ar sefyllfa'r Gymraeg o fewn addysg statudol yng Nghymru.

110

Cyn dechrau dadansoddi hynny, mae angen deall sut mae'r Gymraeg wedi datblygu o fewn y gyfundrefn addysg dros y blynyddoedd.

6.5.1 Cefndir

Cynigir darpariaeth Gymraeg o fewn ysgolion cynradd ac uwchradd cyfrwng Cymraeg a dwyieithog. Mae'r ysgolion hyn yn addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg i raddau amrywiol. Ceir rhagor o fanylion am yr union ddarpariaeth ieithyddol sy'n cael ei chynnig gan ysgolion yn nogfen Llywodraeth Cymru, *Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg*.⁶¹

Yn fras, fodd bynnag, o ddewis darpariaeth cyfrwng Cymraeg neu ddarpariaeth sy'n cynnig cyfran uchel o addysgu cyfrwng Cymraeg, caiff plant eu haddysgu drwy gyfrwng yr iaith honno, pa iaith bynnag fo iaith y cartref. Gelwir y math hwn o addysg i blant nad yw'r Gymraeg yn iaith y cartref (neu'n famiaith/iaith gyntaf) yn 'addysg drochi'. Mae gweddill ysgolion Cymru yn addysgu drwy gyfrwng y Saesneg ac yn addysgu'r Gymraeg fel pwnc yn unig. Daeth y Gymraeg yn bwnc gorfodol i holl ddisgyblion Cymru hyd at ddiwedd Cyfnod Allweddol 3 yn 1990, ac yn 1999 daeth yn bwnc gorfodol i bawb yng Nghyfnod Allweddol 4 hefyd.

6.5.2 Y dystiolaeth

Cyhoeddir ystod o ddata ystadegol gan Lywodraeth Cymru sy'n ein galluogi i ddadansoddi sefyllfa'r Gymraeg mewn addysg statudol.

Ysgolion cyfrwng Cymraeg

Dengys tablau 10 ac 11 nifer a chanran yr ysgolion yng Nghymru yn ôl y cyfrwng dysgu, fesul blwyddyn er 2010 ar lefel Cymru gyfan, a fesul awdurdod lleol yn 2014/15.^{62, 63}

⁶⁰Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016).

⁶¹Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg* (Hydref 2007).

⁶²StatsCymru, *Ysgolion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg* (2015d). (Mae'r canrannau yn nhabl 10 wedi'u cyfrifo ar sail yr wybodaeth ar y wefan ynghylch nifer yr holl ysgolion yng Nghymru yn ôl cyfrwng iaith yr ysgol).

⁶³Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg* (Hydref 2007).

6.5 Statutory education (aged 5–16)

In recent decades, there has been increasing demand for Welsh medium education as well as increasing provision. Recently, questions have been raised about how successful Welsh medium education has been in terms of achieving some aspects of its purposes for those aged 5-16. Some recent reviews, especially an evaluation undertaken by Arad Research and commissioned by the Welsh Government on the implementation of the Welsh-medium Education Strategy, have recognised the need to make a significant change to the way in which the Welsh language is addressed within statutory education.⁶⁰ Considering all of this, it is timely for this report to place significant focus on the position of the Welsh language within statutory education in Wales.

111

Before we start to analyse that, we need to understand how the Welsh language has developed within the education system over the years.

6.5.1 Background

Welsh language provision is offered in Welsh medium and bilingual primary and secondary schools. These schools teach through the medium of Welsh to varying degrees. Further details on the exact language provision offered by schools is provided in the Welsh Government's document, *Defining schools according to Welsh medium provision*.⁶¹

In short, however, whether you choose Welsh medium provision or provision which offers a high proportion of teaching through the medium of Welsh, children are taught through the medium of that language, whatever the language of the home. This kind of education for children for whom the language of the home is not Welsh (or where Welsh is not their first language) is called 'immersion education'. The remainder of schools in Wales teach through the medium of English and teach Welsh as a subject only. Welsh became a compulsory subject for every school pupil in Wales up to the end of Key Stage 3 in 1990, and in 1999 it became compulsory for everyone in Key Stage 4 as well.

6.5.2 The evidence

The Welsh Government publishes a range of statistical data which allows us to analyse the position of the Welsh language in statutory education.

Welsh medium schools

Tables 10 and 11 show the number and percentage of schools in Wales according to the medium of learning, by year since 2010 at an all Wales level, and by local authority in 2014/15.^{62,63}

⁶⁰Arad Consulting, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016).

⁶¹Welsh Assembly Government, *Defining schools according to Welsh medium provision* (October 2007).

⁶²StatsWales, *Schools by local authority, region and Welsh medium type* (2015d). (The percentages in table 10 have been calculated on the basis of the information on the website about the number of schools in Wales according to their language categorisation).

⁶³Welsh Assembly Government, *Defining schools according to Welsh medium provision* (October 2007).

Tabl 10: Ysgolion yng Nghymru, yn ôl cyfrwng iaith

	Ysgolion cyfrwng Cymraeg	Ysgolion dwyieithog/ dwy ffrwd/ rhywfaint o ddarpariaeth*	Ysgolion cyfrwng Saesneg	Ysgolion eraill	Cyfanswm
2010/11	451 (26.2%)	118 (6.9%)	1088	66	1,723
2011/12	445 (26.2%)	118 (7.0%)	1070	65	1,698
2012/13	434 (26.2%)	117 (7.1%)	1043	62	1,656
2013/14	424 (26.0%)	119 (7.3%)	1031	59	1,633
2014/15	415 (26.0%)	116 (7.3%)	1012	52	1,595

*Yn y golofn hon cynhwysir yr holl ysgolion nad ydynt yn cael eu diffinio yn ysgolion cyfrwng Cymraeg ond sy'n cynnig elfen o ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg i'w disgyblion. Dylid nodi bod natur y ddarpariaeth yn amrywio'n eang iawn o fewn yr ysgolion hyn. Er enghraifft, yn rhai o'r ysgolion yn y categori hwn gellir dewis astudio hyd at 80% o bynciau drwy gyfrwng y Gymraeg tra mae ysgolion eraill o fewn yr un golofn yn darparu addysg cyfrwng Saesneg yn bennaf gyda rhai elfennau o'r cwricwlwm a'r cyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg. Am eglurhad o ystod y ddarpariaeth ieithyddol sydd ar gael yn yr ysgolion o fewn y golofn hon, dylid cyfeirio at ddogfen esboniadol Llywodraeth Cymru, '*Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg*' (2007).

Table 10: Schools in Wales, by language medium

	Welsh medium schools	Bilingual schools/ dual stream/ some Welsh language provision*	English medium schools	Other schools	Total
2010/11	451 (26.2%)	118 (6.9%)	1088	66	1,723
2011/12	445 (26.2%)	118 (7.0%)	1070	65	1,698
2012/13	434 (26.2%)	117 (7.1%)	1043	62	1,656
2013/14	424 (26.0%)	119 (7.3%)	1031	59	1,633
2014/15	415 (26.0%)	116 (7.3%)	1012	52	1,595

*The figures in this column include all schools which are not defined as Welsh-medium schools but which offer some Welsh-medium instruction to pupils. It should be noted that the nature of the Welsh-medium provision varies greatly in such schools. For example, some schools in this category allow pupils to choose to study up to 80 per cent of subjects through the medium of Welsh whilst other schools provide mainly English-medium education with some elements of the curriculum and communication in Welsh. The Welsh Government's guidance document *'Defining schools according to Welsh medium provision'* (2007) provides an explanation of the range of language provision available in these schools.

Tabl 1 1: Ysgolion yn ôl cyfrwng iaith a fesul ardal awdurdod lleol, 2014/15

	Dwyieithog/dwy ffrwd/rhywfaint o gyfrwng Cymraeg*	Cyfrwng Cymraeg	Cyfanswm holl ysgolion yr awdurdod
Pen-y-bont ar Ogwr	0	5	60
Caerdydd	2	17	124
Merthyr Tudful	1	2	28
Rhondda Cynon Taf	6	17	127
Bro Morgannwg	0	8	59
Conwy	15	22	65
Sir Ddinbych	8	15	56
Sir y Fflint	1	6	81
Gwynedd	9	102	113
Ynys Môn	6	45	53
Wrecsam	1	8	71
Blaenau Gwent	0	1	28
Caerffili	0	12	90
Sir Fynwy	0	2	36
Casnewydd	0	3	55
Torfaen	0	4	36
Caerfyrddin	24	58	116
Ceredigion	11	41	54
Castell-nedd Port Talbot	0	12	78
Sir Benfro	12	12	70
Powys	19	10	99
Abertawe	0	13	96

*Yn y golofn hon cynhwysir yr holl ysgolion nad ydynt yn cael eu diffinio yn ysgolion cyfrwng Cymraeg ond sy'n cynnig elfen o ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg i'w disgyblion. Dylid nodi bod natur y ddarpariaeth yn amrywio'n eang iawn o fewn yr ysgolion hyn. Er enghraifft, yn rhai o'r ysgolion yn y categori hwn gellir dewis astudio hyd at 80% o bynciau drwy gyfrwng y Gymraeg tra mae ysgolion eraill o fewn yr un golofn yn darparu addysg cyfrwng Saesneg yn bennaf gyda rhai elfennau o'r cwricwlwm a'r cyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg. Am eglurhad o ystod y ddarpariaeth ieithyddol sydd ar gael yn yr ysgolion o fewn y golofn hon, dylid cyfeirio at ddogfen esboniadol Llywodraeth Cymru, 'Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg' (2007).

Dros y blynyddoedd diwethaf gwelwyd ad-drefnu ysgolion ar raddfa eang dros Gymru gyfan, gan gau, agor ac uno nifer mawr o ysgolion. O ganlyniad, nid yw'r newid a welwyd dros y blynyddoedd diwethaf i nifer yr ysgolion yn ôl categori iaith yn ddangosydd ystyrlon o gynnydd o ran y Gymraeg mewn addysg. Llauer mwy ystyrlon yw'r newid yng nghanran yr ysgolion yng Nghymru yn ôl eu categori iaith. Dengys tabl 10 ostyngiad bychan er 2010 yng nghanran yr ysgolion cyfrwng Cymraeg, a chynnydd bychan yng nghanran yr ysgolion sy'n cynnig rhywfaint o ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg.

Table 11: Schools by language medium and local authority area, 2014/2015

	Bilingual/dual stream/some Welsh language provision*	Welsh medium	Total number of all schools within Authority
Bridgend	0	5	60
Cardiff	2	17	124
Merthyr Tydfil	1	2	28
Rhondda Cynon Taf	6	17	127
Vale of Glamorgan	0	8	59
Conwy	15	22	65
Denbighshire	8	15	56
Flintshire	1	6	81
Gwynedd	9	102	113
Anglesey	6	45	53
Wrexham	1	8	71
Blaenau Gwent	0	1	28
Caerphilly	0	12	90
Monmouthshire	0	2	36
Newport	0	3	55
Torfaen	0	4	36
Carmarthenshire	24	58	116
Ceredigion	11	41	54
Neath Port Talbot	0	12	78
Pembrokeshire	12	12	70
Powys	19	10	99
Swansea	0	13	96

*The figures in this column include all schools which are not defined as Welsh-medium schools but which offer some Welsh-medium instruction to pupils. It should be noted that the nature of the Welsh-medium provision varies greatly in such schools. For example, some schools in this category allow pupils to choose to study up to 80 per cent of subjects through the medium of Welsh whilst other schools provide mainly English-medium education with some elements of the curriculum and communication in Welsh. The Welsh Government's guidance document *'Defining schools according to Welsh medium provision'* (2007) provides an explanation of the range of language provision available in these schools.

In recent years there has been widespread school reorganisation across Wales, which has involved the closing, opening and merging of a large number of schools. As a result, the change seen in recent years to the number of schools by language category is not a meaningful indicator of progress in relation to Welsh in education. Far more meaningful is the change to the percentage of schools in Wales by language category. Table 10 shows a small reduction since 2010 in the percentage of Welsh medium schools, and a small increase in the percentage of schools offering some Welsh medium provision.

Wrth edrych ar niferoedd y disgyblion mewn ysgolion yn ôl eu categori iaith, gwelir bod 74,277 o blant a phobl ifanc Cymru yn derbyn eu haddysg mewn ysgolion cyfrwng Cymraeg yn 2010/11 (15.9 y cant), o'i gymharu â 73,263 yn 2014/15 (15.7 y cant).⁶⁴

Nifer y disgyblion mewn addysg cyfrwng Cymraeg

Mae Llywodraeth Cymru yn defnyddio pum deilliant meintiol ar gyfer asesu cyflawniad ei Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg. Nid yw'r deilliannau hyn yn seiliedig ar gategori iaith ysgolion. Yn hytrach canolbwyntir ar y cyfrwng dysgu fesul disgybl, boed y disgybl mewn ysgol cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog. Felly, wrth ystyried yr wybodaeth ganlynol, dylid cadw mewn cof nad yw'n cymryd i ystyriaeth faterion tu hwnt i gyfrwng iaith yr addysgu mewn dosbarth, megis ethos ieithyddol yr ysgol a defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion.

Deilliant rhif 1 yw cynyddu canran y disgyblion ym Mlwyddyn 2 sy'n cael eu hasesu yn Gymraeg (iaith gyntaf) i 25 y cant erbyn 2015 a 30 y cant erbyn 2020.

Tabl 12: Deilliant 1: Mwy o blant 7 oed yn cael eu haddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg (iaith gyntaf)

Dangosydd:	Llinell sylfaen		Targedau
	2009	2015	2020
Canran y disgyblion ym Mlwyddyn 2 a asesir yn Gymraeg (iaith gyntaf)	21%	25%	30%

Dangosydd Deilliant 1: Canran y disgyblion ym Mlwyddyn 2 a asesir yn Gymraeg (iaith gyntaf)					
	2010	2011	2012	2013	2014
Nifer	6,560	6,728	7,229	7,468	7,594
Carfan	30,061	30,655	32,960	33,398	34,175
%	21.8%	21.9%	21.9%	22.4%	22.2%

⁶⁴StatsCymru, *Disgyblion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg* (2015d).

In examining the numbers of pupils in schools by their language category, we see that 74,277 children and young people in Wales received their education in Welsh medium schools in 2010/11 (15.9 per cent), compared with 73,263 in 2014/15 (15.7 per cent).⁶⁴

Number of pupils in Welsh medium education

The Welsh Government uses five quantitative outcomes for assessing the achievement of its Welsh-medium Education Strategy. These outcomes are not based on a school's language category. Rather, the focus is on the medium of learning per pupils, be that a pupil in a Welsh medium or bilingual school. Therefore, in considering the following information, it should be remembered that it does not consider matters beyond the language medium of teaching in class, such as the school's linguistic ethos and the informal use of Welsh in schools.

The first outcome is increasing the percentage of pupils in Year 2 who are assessed in Welsh (first language) to 25 per cent by 2015 and 30 per cent by 2020.

Table 12: Outcome 1: More seven-year-old learners being taught through the medium of Welsh (first language)

Indicator:	Baseline		Targets	
The percentage of Year 2 learners, assessed in Welsh (first language)	2009	2015	2020	
	21%	25%	30%	

Outcome 1 Indicator: The percentage of Year 2 learners, assessed in Welsh (first language)					
	2010	2011	2012	2013	2014
Number	6,560	6,728	7,229	7,468	7,594
Cohort	30,061	30,655	32,960	33,398	34,175
%	21.8%	21.9%	21.9%	22.4%	22.2%

⁶⁴StatsWales, *Pupils by local authority, region and Welsh medium type* (2015d).

Wrth adrodd ar ei werthusiad o'r strategaeth, nododd cwmni Ymchwil Arad na ellir priodoli'r cynnydd bychan a welwyd dros y blynyddoedd diwethaf i weithrediad y strategaeth, oherwydd byddai'r disgyblion yr adroddir arnynt yn y data yn nhabl 12 eisoes o fewn y system addysg ac wedi dewis cyfrwng iaith eu haddysg cyn cyflwyno'r strategaeth.⁶⁵

Er bod tabl 12, 'Deilliant 1', yn dangos bod dros fil yn ychwanegol o ddysgwyr blwyddyn 2 wedi eu hasesu yn Gymraeg (iaith gyntaf) yn 2014 nag a oedd yn 2010, ni welwyd cynnydd arwyddocaol yng nghanran y disgyblion yng Nghymru sy'n derbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Dengys y data mai Saesneg yw cyfrwng iaith addysg y mwyafrif helaeth o blant a phobl ifanc Cymru heddiw. Wrth drafod ffigurau 2014, nododd y Llywodraeth:

Mae canran y dysgwyr ym Mlwyddyn 2 a asesir yn y Gymraeg wedi gostwng am y tro cyntaf. Mae hyn yn dangos bod angen rhoi mwy o sylw i sicrhau twf cynaliadwy a pharhaus mewn addysg cyfrwng Cymraeg ... nid yw wedi bod yn bosib i gyflawni Deilliant 1.⁶⁶

Yn ei drosolwg cenedlaethol o Gynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg (2014–17), mae'r grŵp diddordeb Rhieni dros Addysg Gymraeg (RhAG) yn nodi'r safbwynt canlynol:

Daeth yn amlwg nad yw'r mwyafrif [o'r awdurdodau lleol] mewn gwirionedd wedi cydio yn y feddylfryd newydd sy'n ddisgwyliedig ohonynt ... Pryder RhAG ydy nad yw'r Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg yn eu ffurf bresennol yn adlewyrchu ysbryd na llythyren Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013, trwy amlinellu sut y bydd pob awdurdod lleol yn cyflawni'r canlyniadau a'r targedau a bennir yn y Strategaeth Addysg cyfrwng Cymraeg.⁶⁷

Cynhaliodd Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg y Cynulliad ymchwiliad i Gynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg yn ystod 2015, gan ddod i gasgliadau beirniadol iawn o'r drefn sydd ohoni. Bu i'r Pwyllgor gyflwyno 17 argymhelliad at sylw'r Llywodraeth. Y cyntaf o'r argymhellion hyn yw fod:

Rhaid i Lywodraeth Cymru sicrhau bod targedau'r Strategaeth yn cael eu hadlewyrchu yn y Cynlluniau Strategol a bod [y Llywodraeth] yn fwy cadarn wrth gymeradwyo'r Cynlluniau i sicrhau eu bod yn adlewyrchu uchelgais Llywodraeth Cymru.⁶⁸

⁶⁵Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016), t. 40.

⁶⁶Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2014/15* (Gorffennaf 2015), t. 23.

⁶⁷RhAG, 'Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg (2014–17): Trosolwg Cenedlaethol – Casgliadau Cyffredinol', (5 Mawrth 2015), t.1.

⁶⁸Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg (CSGAu)', (Rhagfyr 2015a), t. 5.

In reporting on its evaluation of the strategy, Arad Research stated that the small increase seen in recent years could not be attributed to the implementation of the strategy, as those pupils reported on in the data in table 12 would have already been in the education system and have chosen the language medium of their education before the strategy was introduced.⁶⁵

Although table 12, 'Outcome 1', shows that in 2014, almost a thousand more year 2 learners were assessed in Welsh (first language) than in 2010, there was no significant increase in the percentage of pupils in Wales receiving their education through the medium of Welsh. The data shows that the vast majority of children and young people in Wales today receive their education through the medium of English. In discussing the 2014 figures, the Government stated:

The percentage of Year 2 learners assessed in Welsh first language has actually decreased for the first time. This shows that more focus should be given to ensuring sustainable, continuous growth in Welsh medium education ... achieving Outcome 1, therefore, has remained unattainable.⁶⁶

In its national overview of Welsh in Education Strategic Plans (2014-17), the interest group Parents for Welsh Medium Education notes the following viewpoint:

It has become clear that the majority [of local authorities] have failed to grasp the new mindset which is now expected of them... RhAG is concerned that in their current form the Plans don't reflect the School Standards and Organisation (Wales) Act 2013 in either spirit or letter, by outlining how each LA will achieve the outcomes set out in the Welsh-medium Education Strategy.⁶⁷

The Assembly's Children, Young People and Education Committee held an inquiry into Welsh in Education Strategic Plans in 2015, reaching very critical conclusions on the status quo. The Committee made 17 recommendations to the Government. Firstly:

Welsh Government must ensure that WMES targets are reflected in WESPs and be more robust in its approval of WESPs to ensure they reflect Welsh Government's ambitions.⁶⁸

⁶⁵Arad Consulting, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final Report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016), p. 41.

⁶⁶Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy: Annual report 2014/15* (July 2015), p. 22.

⁶⁷RhAG, *Welsh in Education Strategic Plans (2014-17): National Overview – General Conclusions* (5 March 2015), p.1.

⁶⁸National Assembly for Wales, 'Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans' (CSGAu), (2015a), p. 5.

6.6 Addysg bellach a dysgu seiliedig ar waith

Mae'r cyfnod 16–19 oed yn gyfnod hollbwysig o ran dilyniant ieithyddol. I nifer, dyma'r cyfnod rhwng addysg statudol a'r gweithle, ac mae'n gyfnod lle gall nifer o ffactorau effeithio ar benderfyniadau ac arferion ieithyddol pobl ifanc. Yn yr adran hon canolbwyntir yn bennaf ar faes addysg bellach a dysgu seiliedig ar waith, er y cydnabyddir y bydd nifer o fyfyrwyr yn parhau i astudio ar lefel Safon Uwch ac yn alwedigaethol mewn ysgolion.

6.6.1 Cefndir

Mae'r maes addysg bellach yng Nghymru wedi wynebu newidiadau sylweddol dros y blynyddoedd diwethaf. Rhoddodd Deddf Addysg Bellach ac Uwch (Llywodraethu a Gwybodaeth) (Cymru) 2014 fwy o annibyniaeth i sefydliadau addysg bellach, ond cafwyd toriadau sylweddol yn y maes yr un pryd. Bellach, 13 coleg addysg sy'n gweithredu yng Nghymru.

Datblygu darpariaeth cyfrwng Cymraeg oedd un o'r blaenoriaethau a bennwyd gan Lywodraeth Cymru ar gyfer y sector addysg bellach yn 2014/15 ac felly hefyd ar gyfer 2015/16.^{69,70} Yn 2015/16 nodir y disgwylir 'i sefydliadau sicrhau bod eu cynlluniau'n cynyddu'r ddarpariaeth (cyfrwng Cymraeg a dwyieithog) i'r lefel nesaf'. Nodir hefyd y 'disgwylir i bob sefydliad gynyddu nifer y cyrsiau cyfrwng Cymraeg a dwyieithog sydd ar gael a nifer y myfyrwyr sy'n dilyn y cyrsiau hynny', a hynny er mwyn ategu'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg, sy'n cynnwys y nodau strategol canlynol mewn perthynas ag addysg bellach:⁷¹

- **Nod Strategol 2:** Gwella'r broses o gynllunio darpariaeth cyfrwng Cymraeg yng nghyfnodau ôl-14 addysg a hyfforddiant, gan ystyried dilyniant ieithyddol a datblygu sgiliau'n barhaus.
- **Nod Strategol 3:** Sicrhau bod pob dysgwr yn datblygu ei sgiliau iaith Gymraeg i'w potensial llawn ac annog dilyniant ieithyddol cadarn o un cyfnod addysg a hyfforddiant i'r nesaf.

⁶⁹Llywodraeth Cymru, 'Blaenoriaethau ar gyfer y Sector Addysg Bellach 2014/15', (24 Mai 2013).

⁷⁰Llywodraeth Cymru, 'Blaenoriaethau ar gyfer y Sector Addysg Bellach 2015/16', (Mai 2014).

⁷¹Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Ebrill 2010), tt.14–16.

6.6 Further education and work-based learning

The 16–19 stage is critical in terms of language progression. For many, this marks the period between statutory education and the workplace, and it is a time when a number of factors may impact young people's linguistic decisions and practices. This section focuses mainly on further education and work-based learning, although it is recognised that a number of students will continue to study A Levels and vocational subjects in school.

6.6.1 Background

Further education in Wales has faced significant changes in recent years. The Further and Higher Education (Governance and Information) (Wales) Act 2014 gave more independence to FE institutions, but there have also been significant cutbacks at the same time. There are now 13 educational colleges operating in Wales.

Developing Welsh medium provision was one of the priorities identified by the Welsh Government for the further education sector in 2014/15 and also for 2015/16.^{69,70} In 2015/16 there is an expectation for 'institutions to ensure their plans increase (Welsh medium and bilingual) provision to the next level'. It is also noted that 'each institution is expected to increase the availability and take-up of Welsh medium and bilingual course provision', in support of the Welsh medium Education Strategy, which includes the following strategic aims in relation to FE:⁷¹

- **Strategic Aim 2:** To improve the planning of Welsh medium provision in the post-14 phases of education and training, to take account of linguistic progression and continued development of skills.
- **Strategic Aim 3:** To ensure that all learners develop their Welsh-language skills to their full potential and encourage sound linguistic progression from one phase of education and training to the next.

⁶⁹Welsh Government, Priorities for the Further Education Sector 2014/15, (24 May 2013).

⁷⁰Welsh Government, Priorities for the Further Education Sector 2015/16, (May 2014).

⁷¹Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010), pp.14–16.

Mae Rheoliadau Cynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg ac Asesu'r Galw am Addysg Cyfrwng Cymraeg (Cymru) 2013 hefyd yn nodi bod gofyn i strategaethau lleol gynnwys:

datganiad yn nodi strategaeth yr awdurdod lleol o ran sut y bydd yn gweithio drwy rwydweithiau 14–19 a fforymau rhanbarthol 14–19 i gynnal a gwella'r ddarpariaeth o addysg cyfrwng Cymraeg yn ei ardal ar gyfer personau 14 i 19 oed.⁷²

Bu rhai datblygiadau diweddar eraill sy'n berthnasol i'r Gymraeg mewn addysg bellach, gan gynnwys:

122

- **Mesur Dysgu a Sgiliau (Cymru) 2009** – Diben y mesur yw darparu'r sylfaen statudol ar gyfer Llwybrau Dysgu 14–19 â'r nod o wella deilliannau a chyrhaeddiad y dysgwyr hynny. Mae Adran 23 o'r Mesur yn nodi'n benodol gyfrifoldeb Gweinidogion Cymru wrth ddatblygu cwricwla lleol: 'The Welsh Ministers must exercise their functions in relation to local curricula so as to promote access to and availability of courses of study which are taught through the medium of the Welsh language.'⁷³
- **Llwybrau Dysgu 14–19 oed** – Mae Llwybrau Dysgu 14–19 yn cynnwys cyfuniad o chwe elfen allweddol sydd â'r nod o sicrhau bod pawb sy'n dysgu yn cael y cyfuniad gorau o brofiadau dysgu i ddiwallu eu hanghenion. Er nad yw mynediad at addysg cyfrwng Cymraeg yn un o'r chwe elfen hynny, gellir dadlau bod mynediad at ddarpariaeth Gymraeg yn berthnasol i sawl un o'r elfennau, e.e. 'rhagor o hyblygrwydd a dewis' o ran rhaglenni a ffyrdd o ddysgu.⁷⁴
- **Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd Colegau Cymru** – Cyhoeddodd Colegau Cymru eu *Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd* yn 2010. Mae i'r Strategaeth yr un nodau strategol â'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* ac fe nodir mai'r weledigaeth yw 'Sicrhau darpariaeth i fodloni anghenion a dyheadau dysgwyr ar sail cyfleoedd cyfartal ar draws Cymru' ac y bydd y 'colegau'n bartneriaid llawn a rhagweithiol wrth gynllunio a darparu system addysg a hyfforddiant ôl-14 sy'n darparu cyfleoedd priodol i ddysgwyr astudio a dysgu drwy eu dewis iaith, gan eu paratoi felly ar gyfer gwaith a bywyd mewn Cymru ddwyieithog'.⁷⁵ Cefnogir y nodau hynny gan set o ganlyniadau dymunol sy'n canolbwyntio'n fwyaf arbennig ar fodloni anghenion a dymuniadau ieithyddol myfyrwyr.

⁷²Offerynnau Statudol Cymru, *Rheoliadau Cynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg ac Asesu'r Galw am Addysg Cyfrwng Cymraeg (Cymru) 2013*, atodlen 2, rheoliad 5 (15).

⁷³*Mesur Dysgu a Sgiliau (Cymru) 2009 (mccc 1)* 23. [Cymal Saesneg yn unig].

⁷⁴Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Llwybrau Dysgu 14–19: Canllawiau* (Gorffennaf 2004).

⁷⁵Colegau Cymru, 'Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd yn AB', (2010), t. 3.

The Welsh in Education Strategic Plans and Assessing Demand for Welsh Medium Education (Wales) Regulations 2013 also note that local strategies are required to include:

a statement setting out the local authority's strategy as to how it will work through 14–19 networks and 14–19 regional forums to sustain and improve the provisions of Welsh medium education in its area for persons aged 14 to 19.⁷²

There have been some other recent developments relevant to Welsh in further education, including:

123

- **Learning and Skills (Wales) Measure 2009** – The measure is intended to form the statutory basis for Learning Pathways 14–19 aimed at improving the outcomes and attainment levels of those learners. Section 23 of the Measure specifically identifies Welsh Ministers' responsibility in developing local curricula: 'The Welsh Ministers must exercise their functions in relation to local curricula so as to promote access to and availability of courses of study which are taught through the medium of the Welsh language.'⁷³
- **Learning Pathways 14–19** – Learning Pathways 14–19 include a combination of six crucial elements aimed at ensuring that all learners receive the best possible mix of learning experiences to meet their needs. Although access to Welsh medium education is not one of those six elements, it could be argued that access to Welsh medium provision is relevant to several of the elements, e.g. 'wider choice and flexibility' in terms of learning approaches and programmes.⁷⁴
- **National Strategy on Bilingualism Colleges Wales** – Colleges Wales published its *National Strategy on Bilingualism* in 2010. The Strategy contains the same strategic aims as the *Welsh-medium Education Strategy* and the vision is identified as 'To ensure provision to satisfy the needs and aspirations of learners on the basis of equal opportunities across Wales' and 'That colleges be full and pro-active partners in the planning and delivery of a post-14 education and training system that provides appropriate opportunities for learners to study and learn through the language of their choice, thereby preparing them for work and life in a bilingual Wales'.⁷⁵ Those aims are supported by a set of desired outcomes which are focused mainly on meeting the language needs and wishes of learners.

⁷²The Welsh in Education Strategic Plans and Assessing Demand for Welsh Medium Education (Wales) Regulations 2013, schedule 2, regulation 5 (15).

⁷³Learning and Skills (Wales) Measure 2009 (mccc 1) 23.

⁷⁴Welsh Assembly Government, *Learning Pathways 14–19: Guidelines* (July 2004).

⁷⁵Colleges Wales, 'National Strategy on Bilingualism in FE', (2010), p. 3.

- **Prosiect Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd** – Bellach mae pob un o'r colegau addysg bellach wedi derbyn cyllid grant gan Lywodraeth Cymru yn rhan o'r prosiect Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd. Nod y prosiect yw cynyddu nifer y modiwlau a'r cyrsiau sydd ar gael drwy gyfrwng y Gymraeg neu'n ddwyieithog a rhoi cyfle i ddysgwyr gynnal a datblygu eu sgiliau iaith drwy ystod o weithgareddau anffurfiol.⁷⁶ Drwy hyn, y gobaith yw 'creu strwythur cefnogol mewn colegau lle na fu llawer o seilwaith yn draddodiadol i annog darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog'.⁷⁷

Yn ogystal â'r datblygiadau hyn o fewn addysg bellach, dros y blynyddoedd diwethaf gwelwyd blaenoriaethu ymdrech i sicrhau cyfleoedd dysgu seiliedig ar waith. Buddsoddir arian cynyddol mewn creu prentisiaethau fel trywydd dysgu i'r rheini nad ydynt yn dymuno astudio mewn coleg neu brifysgol ar ôl gadael yr ysgol.

6.6.2 Y dystiolaeth

Ar hyn o bryd mae'n gymharol anodd cael darlun clir o'r niferoedd sy'n astudio drwy gyfrwng y Gymraeg ac yn ddwyieithog mewn colegau addysg bellach. Mae hyn yn rhannol oherwydd dealltwriaeth wahanol y colegau unigol o'r hyn a olygir wrth 'gyfrwng Cymraeg a dwyieithog', a adlewyrchir yn eu dull o gofnodi'r ystadegau. Mae argymhellion astudiaeth cwmni Ymchwil Arad o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd yn 2014, a gwblhawyd yn rhan o werthusiad y cwmni o'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yn nodi y 'dylai colegau, gyda chymorth Colegau Cymru, wella ansawdd y data a gesglir ar yr opsiynau dysgu cyfrwng Cymraeg a dwyieithog a nifer y myfyrwyr sy'n dewis yr opsiynau hynny. Dylai'r data yma fod ar ffurf gyson sydd yn caniatáu cymharu rhwng sefydliadau a thros amser'.⁷⁸

Cyhoeddodd Llywodraeth Cymru gyfarwyddiadau newydd ar gofnodi data am addysg Gymraeg a dwyieithog o 2016/17 ymlaen, a gobeithir y bydd hynny'n gwella'r eglurder o safbwynt data. Mae'r data sydd ar gael ar hyn o bryd, er hynny, yn dangos darlun amrywiol o gyflwr addysg cyfrwng Cymraeg mewn colegau addysg bellach. Ar un llaw gwelwyd cynnydd mewn gweithgareddau addysg cyfrwng Cymraeg a dwyieithog ond, ar y llaw arall, rhaid cydnabod mai isel yw niferoedd y gweithgareddau mewn gwirionedd.

⁷⁶Llywodraeth Cymru, '£700,000 ar gyfer Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd' (07 Chwefror 2011).

⁷⁷Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Astudiaeth o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd mewn Addysg Bellach* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 25 Medi 2014), tt. 3–4.

⁷⁸Ibid, t. 64.

- **Bilingualism Champions Project** - All further education colleges have now received grant funding from the Welsh Government as part of the Bilingualism Champions project. The project aims to increase the number of modules and courses available through the medium of Welsh or bilingually and provide learners with an opportunity to maintain and develop their language skills through a range of informal activities.⁷⁶ By doing so, the hope is to 'create a support structure within colleges where there has not traditionally been much of an infrastructure to encourage Welsh medium and bilingual provision'.⁷⁷

As well as these developments within further education, efforts to secure the availability of work-based learning opportunities have also been prioritised in recent years. There is increasing investment in the creation of apprenticeships as a learning pathway for those not wishing to attend college or university after leaving school.

125

6.6.2 The evidence

At present, it is relatively difficult to ascertain exactly how many are studying through the medium of Welsh and bilingually in further education colleges. This is partly due to the individual colleges' different understanding of what is meant by 'Welsh medium and bilingual', reflected in their approach to statistical recording. Arad Research's recommendations from its study of Bilingual Champions in 2014, undertaken as part of its evaluation of the *Welsh-medium Education Strategy* notes 'colleges should, with the support of CollegesWales, improve the quality of the data collected on the Welsh medium and bilingual learning options and the number of students who choose those options. This data should be in a consistent form that allows comparisons between institutions and over time'.⁷⁸

The Welsh Government published new guidelines on recording data on Welsh medium and bilingual education from 2016/17 onwards, which it is hoped will clarify any data shared. The data currently available, however, paints a varied picture of the position of Welsh medium education in further education colleges. On the one hand there has been an increase in Welsh medium and bilingual education activities but, on the other hand, we must acknowledge that the number of activities involved is actually low.

⁷⁶Welsh Government, '£700,000 for Bilingual Champions' (07 February 2011).

⁷⁷Arad Consulting, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: A study of the work of the Bilingual Champions in Further Education* (Welsh Government Social Research, 25 September 2014). pp. 3–4.

⁷⁸*Ibid*, p. 66.

Deilliant 4 y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yw ‘Mwy o fyfyrwyr 16–19 oed yn astudio pynciau drwy gyfrwng y Gymraeg, mewn ysgolion, colegau a dysgu seiliedig ar waith’. Mae adroddiadau blynyddol y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*, er hynny, yn cyplysu data ar weithgareddau addysg myfyrwyr cyfrwng Cymraeg a dwyieithog gyda’i gilydd wrth adrodd ar ddeilliant 4, fel y gwelir yn nhabl 13. Mae hyn er bod y deilliant yn y strategaeth ei hun yn rhannu’r data yn ddwy set, sef cyfrwng Cymraeg a chyfrwng dwyieithog.

Dyma’r data ar gyfer deilliant 4 o Adroddiad Blynyddol y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg ar gyfer 2014–15.⁷⁹

126

Tabl 13: Gweithgareddau addysg myfyrwyr ôl-16 yn ôl y cyfrwng addysgu

Dangosyddion							Targedau	
	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2015	2020
Gweithgareddau addysg myfyrwyr yn ôl cyfrwng addysgu	CC+D	CC+D	CC+D	CC+D	CC+D	CC+D		
Ysgolion	17.0%	17.1%	21%	17.4%	20.1%	20.5%	18%	20%
Sefydliadau Addysg Bellach	6.1%	6.2%	5.7%	6.7%	8.4%	8.5%	7%	10%
Dysgu seiliedig ar waith	1.8%	1.5%	3.0%	3.9%	3.6%	3.0%	2.5%	4%

CC Cyfrwng Cymraeg
D Dwyieithog

¶ Mae’r data sydd ar gael ar hyn o bryd, er hynny, yn dangos darlun amrywiol o gyflwr addysg cyfrwng Cymraeg mewn colegau addysg bellach. Ar un llaw gwelwyd **cynnydd mewn gweithgareddau addysg cyfrwng Cymraeg a dwyieithog** ond, ar y llaw arall, rhaid cydnabod mai **isel** yw niferoedd y gweithgareddau mewn gwirionedd. ¶

⁷⁹Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2014/15* (Gorffennaf 2015).

Outcome 4 of the *Welsh medium Education Strategy* is 'More learners aged 16–19 studying subjects through the medium of Welsh, in schools, colleges and work-based learning'. However, *Welsh-medium Education Strategy* annual reports combine data on the educational activities of Welsh medium and bilingual students in reporting on outcome 4, as seen in table 13. This, despite the outcome in the strategy itself dividing the data into two sets, namely Welsh medium and bilingual.

Here is the data for outcome 4 of the Annual Report on the Welsh medium Education Strategy 2014–15.⁷⁹

Table 13: Post-16 student learning activities by medium of delivery

Indicators							Targets	
	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2015	2020
Student learning activities by medium of delivery	WM+B	WM+B	WM+B	WM+B	WM+B	WM+B		
Schools	17.0%	17.1%	21%	17.4%	20.1%	20.5%	18%	20%
Further Education Institutions	6.1%	6.2%	5.7%	6.7%	8.4%	8.5%	7%	10%
Work-based learning	1.8%	1.5%	3.0%	3.9%	3.6%	3.0%	2.5%	4%

WM Welsh medium
B Bilingual

¶ The data currently available, however, paints a varied picture of the position of Welsh medium education in further education colleges. On the one hand there has been an **increase in Welsh medium and bilingual education activities** but, on the other hand, we must acknowledge that the number of activities involved is actually **low.** ¶

⁷⁹Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy: Annual report 2014/15* (July 2015).

O ystyried yr ystadegau yn y tabl hwn, mae targed 2015 ar gyfer sefydliadau addysg bellach eisoes wedi'i gyflawni yn 2013/14, ond rhaid pwysleisio yr adroddir ar y data cyfrwng Cymraeg a dwyieithog ar y cyd yn y fan hon, ac felly nid yw'n eglur faint o'r gweithgareddau a gynhelir drwy gyfrwng y Gymraeg yn unig.

O edrych ar y data ar wefan StatsCymru ar gyfer gweithgareddau dysgu yn ôl y math o gymhwyster ac iaith, gwelir ar gyfer 2013/14 mai dim ond 1.4 y cant o weithgareddau dysgu a gynhaliwyd drwy gyfrwng y Gymraeg ac mai 7.3 y cant oedd drwy gyfrwng y Gymraeg ac yn ddwyieithog.⁸⁰ Dengys hyn amryfusedd yn y data a gyhoeddir gan Lywodraeth Cymru gan fod StatsCymru ac Adroddiadau Blynyddol y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg yn dangos dwy set wahanol o ddata. Er bod data StatsCymru yn cadarnhau'r hyn sydd yn yr Adroddiadau Blynyddol, sef bod y targed ar gyfer gweithgareddau cyfrwng Cymraeg a dwyieithog ar gyfer 2015 wedi'i gyrraedd, mae'n dangos bod nifer y gweithgareddau cyfrwng Cymraeg yn isel iawn. Yn wir, dim ond yn 2012/13 a 2013/14 y mae canrannau'r gweithgareddau dysgu cyfrwng Cymraeg mewn colegau addysg bellach wedi bod yn fwy nag un y cant o'r holl weithgareddau dysgu mewn colegau addysg bellach.

Wrth edrych ar ddata StatsCymru ar gyfer 2014/15 mae canran y gweithgareddau cyfrwng Cymraeg yn gostwng ymhellach, a dim ond 420 gweithgaredd dysgu cyfrwng Cymraeg sydd mewn colegau addysg bellach yn y flwyddyn honno, sef 0.09 y cant o'r holl weithgareddau dysgu. Gwelir cynnydd o saith y cant (31,745) yn y gweithgareddau dysgu dwyieithog yn 2014/15 o'i gymharu â 2013/14. Yr un pryd, ceir gostyngiad o 14 y cant yng nghyfanswm yr holl weithgareddau dysgu mewn colegau addysg bellach yn 2014/15 o'i gymharu â 2013/14. Felly, mae'r gostyngiad o 94 y cant yn y gweithgareddau dysgu cyfrwng Cymraeg yn llawer uwch na'r gostyngiad cyffredinol mewn gweithgareddau dysgu.

Mae sawl rheswm posibl dros y gostyngiad sylweddol hwn mewn gweithgareddau cyfrwng Cymraeg er 2013/14. Un rheswm efallai yw fod y newidiadau yn y dull o gofrestru data cyfrwng Cymraeg a dwyieithog ar gyfer 2016/17 yn golygu bod swyddogion y colegau eisoes wedi dechrau dilyn y drefn newydd. Os gwir hynny, mae gostyngiad mor sylweddol yn y gweithgareddau cyfrwng Cymraeg yn peri pryder mawr ac mae'n rhaid cwestiynu data'r gorffennol o'r herwydd. Gellir hefyd ei ddehongli fel arwydd o'r pwyslais a roddir mewn addysg bellach ar ddysgu dwyieithog yn hytrach nag ar addysg cyfrwng Cymraeg.

Yn wir, dim ond yn 2012/13 a 2013/14 y mae canrannau'r gweithgareddau dysgu cyfrwng Cymraeg mewn colegau addysg bellach wedi bod yn fwy nag un y cant o'r holl weithgareddau dysgu mewn colegau addysg bellach. ¶

⁸⁰StatsCymru, *Gweithgareddau dysgu yn ôl y math o gymhwyster ac iaith* (2016).

Considering the statistics in this table, the 2015 target for further education institutions has already been achieved in 2013/14, but it should be emphasised that the Welsh medium and bilingual data is jointly reported here, therefore it is unclear how many of the activities are only held through the medium of Welsh.

From looking at the data on the StatsWales website for learning activities by qualification type and language, we can see that for 2013/14 only 1.4 per cent of learning activities were held through the medium of Welsh and 7.3 per cent through the medium of Welsh and bilingually.⁸⁰ This shows an error in the data published by the Welsh Government as StatsWales and Welsh-medium Education Strategy Annual Reports show two different sets of data. Although the StatsWales data supports what is found in the Annual Reports, namely that the target for Welsh medium and bilingual activities for 2015 has been achieved, it shows that the number of activities held through the medium of Welsh is very low. Indeed, it is only in 2012/13 and 2013/14 that the percentages for Welsh medium learning activities in further education colleges have exceeded one per cent of all learning activities in further education colleges.

129

Looking at StatsWales data for 2014/15, the percentage of activities held through the medium of Welsh declines further, with only 420 learning activities held through the medium of Welsh in further education colleges that year, which represents 0.09 per cent of all learning activities. There is an increase of 7 per cent (31,745) in bilingual learning activities in 2014/15 compared with 2013/14. At the same time, there is a reduction of 14 per cent in the total number of learning activities in further education colleges in 2014/15 compared with 2013/14. Therefore, the reduction of 94 per cent in Welsh medium learning activities is far higher than the general reduction in learning activities.

There are several possible reasons for this significant reduction in Welsh medium activities since 2013/14. It may be that the changes made to recording Welsh medium and bilingual data for 2016/17 mean that college officials have already started following the new regime. If so, such a significant reduction in Welsh medium activities is of grave concern and past data must be questioned as a result. It may also be interpreted as a sign of the emphasis placed within further education on bilingual learning rather than Welsh medium education.

¶ Indeed, it is only in 2012/13 and 2013/14 that the percentages for Welsh medium learning activities in further education colleges have exceeded one per cent of all learning activities in further education colleges.¶

⁸⁰StatsWales, *Learning activities by qualification type and language, 2013/14* (2016).

Ceir adroddiad cadarnhaol o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd yn adroddiad Ymchwil Arad ar waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd yn 2014.⁸¹ Eglurir bod eu gwaith wedi arwain at gynnydd clir yn y sylw a roddir i gynllunio darpariaeth cyfrwng Cymraeg ac na fyddai'r cynnydd hwnnw o reidrwydd wedi digwydd heb ymyrraeth y prosiect. Cydnabyddir yn yr adroddiad nad yw eu holl waith wedi dwyn ffrwyth eto a bod pob coleg ar gamau gwahanol yn y broses o gynllunio'n strategol. Nodir yn glir hefyd na ellir 'ystyried y prosiect heb godi cwestiynau am y cyd-destun a'r heriau cyffredinol y mae colegau yn eu hwynebu.⁸² Mae'r heriau hyn yn cynnwys diffyg adnoddau dysgu, diffyg dilyswyr ac aseswyr cyfrwng Cymraeg a'r ffaith fod nifer o arholiadau ac asesiadau cyrff dyfarnu yn Saesneg yn unig.

130

Mae cyllid wedi'i neilltuo i gefnogi cynnydd mewn ystod o gyrsiau galwedigaethol cyfrwng Cymraeg fel rhan o Lwybrau Dysgu 14–19 er 2008/09 ac mae Cangen Datblygu'r Gymraeg mewn Addysg yn cyfrannu at y gyllideb hon yn ogystal. Mae gwerthusiad Arad o'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yn tynnu sylw at y ffaith fod y swm hwn wedi gostwng yn sylweddol yn 2014/15, i £455,000, o £1.34 miliwn yn 2013/14. Roedd ar ei uchaf yn 2010/11, ac yn 2011/12 roedd yn £1.6 miliwn. Eglurir mai trosglwyddo'r cyllid ar gyfer cyrsiau i'r System Gynllunio a Chyllido Genedlaethol newydd sy'n gyfrifol am y gostyngiad hwn, ac felly dim ond darpariaeth 14–16 oed oedd yn addas i dderbyn cyllid grant Llywbrau Dysgu. Mae Llywodraeth Cymru hefyd yn dyrannu cyllid i ganolfan Sgiliaith er mwyn darparu gwasanaeth cefnogol i'r sector addysg bellach ar draws Cymru i ddatblygu darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog. Mae Sgiliaith yn cefnogi colegau a darparwyr eraill ar draws Cymru wrth iddynt ymateb i'r gofyn cynyddol am sgiliau yn y Gymraeg drwy ddarparu nifer o weithgareddau, gan gynnwys hyfforddiant mewn methodoleg addysgu dwyieithog a rhannu arferion da mewn addysg ddwyieithog yn y sector ôl-14.

Gwelir yn nhabl 13 mai tri y cant o weithgareddau dysgu seiliedig ar waith a gynhaliwyd drwy gyfrwng y Gymraeg neu'n ddwyieithog yn ystod 2013/14. Cyfanswm o 0.3 y cant o weithgareddau yn unig a gynhaliwyd drwy gyfrwng y Gymraeg.⁸³ Nid yw'r ganran honno'n annhebyg i ganran y gweithgareddau dysgu a gynhaliwyd drwy gyfrwng y Gymraeg mewn addysg bellach y flwyddyn honno. Gwelir yn glir felly ddiffyg dilyniant ieithyddol aruthrol wrth i bobl ifanc adael yr ysgol i ddysgu mewn colegau addysg bellach ac yn y gweithle. Dylid cydnabod, er hynny, fod tuedd mewn sawl man i fyfyrwyr o ysgolion cyfrwng Cymraeg aros yn yr ysgol i wneud cymwysterau ôl-16, gan olygu o'r herwydd y byddai llai o fyfyrwyr a fyddai'n meddu ar y sgiliau angenrheidiol i ddilyn cyrsiau cyfrwng Cymraeg a dwyieithog yn y colegau.

⁸¹Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Astudiaeth o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd mewn Addysg Bellach* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 15 Medi 2014), t. 64.

⁸²Ibid, t. 64.

⁸³StatsCymru, *Gweithgareddau dysgu yn ôl y math o gymhwyster ac iaith, 2014/15* (2016).

There is positive reporting on the work of Bilingual Champions in Arad Research's report on Bilingual Champions in 2014.⁸¹ The report explains that their work has led to a clear increase in the attention given to the planning of Welsh medium provision and that this increase would not, in all likelihood, have been seen if it were not for the project's intervention. The report also acknowledges that not all of their work has reached full fruition yet and that each college is at a different stage of the strategic planning process. It is also clearly noted that 'we cannot consider the project without raising questions about its context and the challenges facing colleges generally'.⁸² These challenges include a lack of learning resources, a lack of Welsh medium validators and assessors and the fact that a number of awarding bodies' examinations and assessments are in English only.

131

Funding has been allocated to support an increase in the range of Welsh medium vocational courses as part of Learning Pathways 14–19 since 2008/09 and the Welsh in Education Development Branch also provides funding. Arad's evaluation of the *Welsh-medium Education Strategy* highlights the fact that this sum has fallen significantly in 2014/15, to £455,000, from £1.34 million in 2013/14. It was at its highest level in 2010/11, and in 2011/12 it was £1.6 million. The explanation for this is that the transfer of course funds to the new National Planning and Funding System is responsible for this reduction, therefore only 14–16 provision was suitable for Learning Pathways grant funding. The Welsh Government also allocates funds to Sgiliaith in order to provide a support service to the further education sector across Wales to develop Welsh medium and bilingual provision. Sgiliaith helps colleges and other providers across Wales to meet the increasing demand for Welsh language skills by providing a number of activities, including training in bilingual teaching methodology and the sharing of good practice within bilingual education in the post-14 sector.

Table 13 shows that 3 per cent of all work-based learning activities were held through the medium of Welsh or bilingually in 2013/14. Only 0.3 per cent of activities were held through the medium of Welsh.⁸³ That percentage resembles the percentage of learning activities held through the medium of Welsh in further education that year. Therefore, we can clearly see a staggering lack of language progression when young people leave school to attend further education colleges and the workplace. However, it should be recognised that there is a tendency in many places for students from Welsh medium schools to remain there to study post-16 qualifications, meaning that there would be fewer students with the necessary skills to undertake Welsh medium and bilingual courses at college.

⁸¹Arad Consulting, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: A study of the work of the Bilingual Champions in Further Education* (Welsh Government Social Research, 15 September 2014), p. 62.

⁸²*Ibid.*, p. 62.

⁸³StatsWales, *Learning activities by qualification type and language, 2014/15* (2016).

6.7 Addysg uwch

Yn ogystal ag addysg bellach, mae llawer o weithlu'r dyfodol yn derbyn hyfforddiant mewn addysg uwch. Fel yn achos addysg bellach, mae datblygu gweithlu dwyieithog a all wasanaethu Cymru ddwyieithog yn dibynnu ar sector addysg uwch sy'n cynnig dilyniant ieithyddol o'r ysgol i'r byd gwaith. Hynny yw, mae angen i addysg uwch gynnig cyfle i fyfyrwyr ddysgu am bynciau drwy gyfrwng y Gymraeg, arfer defnyddio'r Gymraeg wrth ddatblygu arbenigeddau a datblygu gwybodaeth a therminoleg a fydd yn caniatáu iddynt gynnal eu gwaith drwy gyfrwng y Gymraeg yn y dyfodol.

132

6.7.1 Cefndir

Y sefydliad sy'n bennaf cyfrifol am gynllunio addysg uwch cyfrwng Cymraeg mewn modd strategol ar draws prifysgolion Cymru yw'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Bu'r syniad o sefydlu Coleg Cymraeg Ffederal ar gyfer cynnig darpariaeth addysg uwch cyfrwng Cymraeg yn rhan amlwg o ymgyrchu dros y Gymraeg ddechrau'r unfed ganrif ar hugain.

Ym mis Gorffennaf 2008 cyhoeddwyd bod Bwrdd Cynllunio Coleg Ffederal i'w sefydlu, dan gadeiryddiaeth yr Athro Robin Williams. Roedd adroddiad y Bwrdd Cynllunio yn argymhell sefydlu Coleg Ffederal fel endid cyfreithiol newydd ac annibynnol a fyddai'n gweithio gyda sefydliadau addysg uwch a thrwy'r sefydliadau hynny. Ym mis Mawrth 2011 corfforwyd y Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn ffurfiol fel cwmni cyfyngedig drwy warant.

Ar hyn o bryd ariennir y Coleg Cymraeg Cenedlaethol drwy grant gan Gyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC). Yn 2013/14 derbyniodd y Coleg grant o £6.8 miliwn gan CCAUC yn ogystal â £108,000 o ffynonellau eraill.⁸⁴ Yn 2014/15, derbyniodd £8.5 miliwn gan CCAUC a £116,000 o ffynonellau eraill.⁸⁵ Swm o £5.4 miliwn fydd y Coleg yn ei dderbyn gan CCAUC ar gyfer 2016/17.⁸⁶

Yn ôl Cynllun Strategol 2014–17 y Coleg Cymraeg Cenedlaethol: 'Craidd cenhadaeth y Coleg Cymraeg Cenedlaethol yw'r egwyddor syml ond pwerus fod gan bob myfyriwr yr hawl i addysg uwch cyfrwng Cymraeg o'r radd flaenaf.'⁸⁷

Mae'r coleg wedi bwrw ati i geisio gwireddu'r amcan hwn â gweithgareddau amlochrog sy'n ymateb i'r amryfal heriau sy'n wynebu darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y maes. Er 2011 mae Cynllun Swyddi Academiaidd y coleg wedi noddi a datblygu 115 o ddarlithwyr newydd i addysgu 36 o bynciau drwy gyfrwng y Gymraeg ym mhrifysgolion Cymru. Mae cynlluniau ysgoloriaethau ar gael ar gyfer myfyrwyr israddedig, graddau mistr ac ymchwil. Erbyn heddiw, mae myfyrwyr yn gallu astudio nifer eang o feysydd yn rhannol neu'n gyfan gwbl drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'r meysydd hynny yn amrywio o fferylliaeth i'r gyfraith ac o nyrso i astudiaethau cyfrifiadureg.⁸⁸ Mae'n deg nodi felly fod y cyllid ar gyfer y Coleg Cymraeg Cenedlaethol a'i ddull gweithredu wedi ehangu'r meysydd astudio drwy gyfrwng y Gymraeg o fewn addysg uwch, ac wedi'u hehangu'r tu hwnt i'r pynciau traddodiadol a ddysgid drwy gyfrwng y Gymraeg.

⁸⁴Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Adroddiad Blynyddol 2013/14', (2014a), t. 45.

⁸⁵Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Adroddiad Blynyddol 2014/15', (2015), t. 41.

⁸⁶Gwybodaeth a ddarparwyd gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

⁸⁷Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Cynllun Strategol 2014/15 hyd at 2016/17', (2014b), t. 6.

⁸⁸Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Adroddiad Blynyddol 2014/15', (2015), t. 12.

6.7 Higher education

As well as further education, many of the future workforce receive training in higher education. As is the case with further education, developing a bilingual workforce able to serve a bilingual Wales depends on a higher education sector which provides language progression from school to the world of work. That is, higher education needs to offer opportunities to students to study subjects through the medium of Welsh, practise using Welsh in developing expertise and develop knowledge and terminology which will allow them to undertake their work through the medium of Welsh in the future.

6.7.1 Background

The organisation mainly responsible for the strategic planning of Welsh medium higher education across Welsh universities is the Coleg Cymraeg Cenedlaethol. The idea of establishing a Coleg Cymraeg Ffederal for the provision of Welsh medium higher education played a prominent role in Welsh language campaigning at the turn of the 21st century.

In July 2008, it was announced that a Coleg Ffederal Planning Board would be established, chaired by Professor Robin Williams. The Planning Board's report recommended establishing a Coleg Ffederal as a new and independent legal entity which would work with higher education institutions and via other organisations. In March 2011, the Coleg Cymraeg Cenedlaethol was formally incorporated as a company limited by guarantee.

The Coleg Cymraeg Cenedlaethol currently receives grant funding from the Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW). In 2013/14, the College received a grant of £6.8 million from HEFCW, as well as £108,000 from other sources.⁸⁴ In 2014/15, it received £8.5 million from HEFCW and £116,000 from other sources.⁸⁵ The Coleg will receive £5.4 million from HEFCW for 2016/17.⁸⁶

According to the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's Strategic Plan 2014-17: 'The Coleg Cymraeg Cenedlaethol's core mission is the simple yet powerful principle that all students are entitled to Welsh medium higher education of the highest standard.'⁸⁷

The Coleg has undertaken to achieve this objective via a comprehensive range of activities which meet the various challenges faced by Welsh medium provision in the area. Since 2011, the Coleg's Academic Staffing Scheme has sponsored and developed 115 new lecturers to teach 36 subjects through the medium of Welsh in Welsh universities. There are scholarships available to undergraduates and for master's degrees and research. Today, students can study a wide range of areas partly or fully through the medium of Welsh. Those areas vary from pharmacy to law and from nursing to computer studies.⁸⁸ It is therefore fair to say that Coleg Cymraeg Cenedlaethol funding and its work have widened the areas of study available through the medium of Welsh in higher education, and have gone beyond the traditional subjects taught through the medium of Welsh.

⁸⁴Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Annual Report 2013/14', (2014a), p. 45.

⁸⁵Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Annual Report 2014/15', (2015), p. 41.

⁸⁶Information provided by Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

⁸⁷Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Strategic Plan 2014/15 to 2016/17', (2014b), p. 6.

⁸⁸Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Annual Report 2014/15', (2015), p. 12.

Comisiynwyd Oldbell3/Dateb gan CCAUC i gynnal gwerthusiad o'r cynnydd a wnaed gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol ac fe'i cyhoeddwyd ym mis Awst 2014. Mae'r adroddiad yn edrych ar bob agwedd o waith y coleg ac yn ystyried y cyd-destun ehangach y mae'r coleg yn gweithio o'i fewn o safbwynt cyllido addysg uwch a strategaethau a pholisïau Llywodraeth Cymru a CCAUC. Mae'r gwerthusiad yn ystyried i ba raddau y mae'r coleg yn llwyddo i gwrdd â'i nodau ac yn cynnig argymhellion nid yn unig i'r coleg ond hefyd i Lywodraeth Cymru, y sefydliadau addysg uwch a CCAUC. Yn gyffredinol nodir:

Mae'n bwysig dweud ar y dechrau ... bod y Coleg wedi cyflawni llawer iawn mewn amser byr ac wedi bod yn hynod lwyddiannus wrth ennill ymddiriedaeth a pharch amrediad o randdeiliaid ar draws y llywodraeth a'r sector addysg uwch yng Nghymru. Mae hefyd yn werth nodi o'r dechrau bod y fanyleb ar gyfer yr astudiaeth hon yn cydnabod ei bod yn 'gynnar yn oes y Coleg i ymgymryd ag arfarniad o ganlyniad' y buddsoddiad a wnaed hyd yma.⁸⁹

134

Mae cryn anghytuno ynghylch polisiau cyllido addysg uwch Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd. Mae Panel Adolygu Annibynnol, dan gadeiryddiaeth yr Athro Syr Ian Diamond, wrthi'n cynnal adolygiad annibynnol o drefniadau cyllido addysg uwch a chyllid myfyrwyr yng Nghymru. Er 2012/13 mae myfyrwyr israddedig newydd, llawn amser, sy'n preswyllo yng Nghymru fel arfer yn gymwys i dderbyn Grant Ffioedd Dysgu i dalu am y cynnydd mewn ffioedd dysgu (hyd at uchafswm o £9,000) y tu hwnt i'r lefel a bennwyd ar gyfer ffioedd yn 2011/12, ym mhle bynnag yn y DU y maent yn dymuno astudio.

Yn ôl amcangyfrif CCAUC ar gyfer grantiau ffioedd 2014/15, byddai yn agos at £78 miliwn o grant ffioedd yn cael ei roi i ariannu myfyrwyr sy'n preswyllo yng Nghymru ond yn astudio mewn rhannau eraill o'r DU.⁹⁰ Er hynny, mewn adroddiad newyddion ym mis Chwefror 2015 nododd Prif Weithredwr CCAUC fod y swm yn debygol o fod yn agosach at £90 miliwn.⁹¹

Mae hwn yn swm sylweddol iawn ac un o'i sgileffeithiau posibl fu lleihau'r cyllid sydd gan CCAUC i'w wario ar flaenoriaethau eraill, gan gynnwys y cyllid a oedd ar gael i brifysgolion i gefnogi 'taliad premiwm cyfrwng Cymraeg', er mwyn cydnabod y costau ychwanegol sy'n gysylltiedig â chyflwyno darpariaeth cyfrwng Cymraeg. Mae i hyn oblygiadau o ran y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg mewn prifysgolion, fel y nodir yng ngwerthusiad Old Bell3/Dateb o weithgareddau'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol:

Roedd yn amlwg inni, er bod y Coleg wedi gwneud llawer i ymgysylltu â staff academiaidd uwch, nad yw datblygu addysg cyfrwng Cymraeg ar frig agenda y rhan fwyaf o sefydliadau ac y bydd eu hymrwymiad i weithio tuag at weledigaeth genedlaethol o ran addysg uwch cyfrwng Cymraeg yn anorfod yn parhau i fod yn ail i flaenoriaethau eraill. Mae'n bosibl bod y sefyllfa yma wedi cael ei dwysáu o ganlyniad i dynnu'r taliad premiwm cyfrwng Cymraeg, a oedd yn rhoi modd gweladwy i sefydliadau gyfarfod â'r gost y pen ychwanegol o ddarparu addysg cyfrwng Cymraeg, ac roedd yn ffynhonnell incwm sylweddol i rai prifysgolion.⁹²

⁸⁹OldBell3 a Dateb, 'Gwerthusiad o'r cynnydd a wnaed gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Adroddiad Terfynol', (Awst 2014), t. 115.

⁹⁰Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC), 'Cyllid ar gyfer addysg uwch yn 2014/15', (23 Mai 2014), t. 2.

⁹¹BBC, HEFCW: *Fear universities could fall behind over funding* (16 Chwefror 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31442791>. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

⁹²OldBell3 a Dateb, 'Gwerthusiad o'r cynnydd a wnaed gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Adroddiad Terfynol', (Awst 2014), t. 116.

HEFCW commissioned Oldbell3/Dateb to evaluate the progress made by the Coleg Cymraeg Cenedlaethol, which was reported in August 2014. The report examines every aspect of the Coleg's work and considers the wider context in which the Coleg works in terms of funding higher education and Welsh Government and HEFCW strategies and policies. The evaluation considers the extent to which the Coleg succeeds in meeting its aims and makes recommendations not only for the Coleg but also for the Welsh Government, HE institutions and HEFCW. In general, it is noted that:

It is important to say at the outset ... that the Coleg has achieved a great deal in a short time and has been highly successful in gaining the trust and respect of a range of stakeholders across government and the higher education sector in Wales. It is also worth noting from the outset that the specification for this study recognised that it is 'early in the lifetime of the Coleg to undertake an evaluation of the outcome' of the investment made thus far.⁸⁹

135

There is a great deal of debate surrounding the Welsh Government's higher education funding policies at present. An Independent Review Panel, chaired by Professor Sir Ian Diamond, is in the process of conducting an independent review of the funding arrangements for higher education and student finance in Wales. Since 2012/13, new full-time Welsh-domiciled undergraduates have normally been eligible to receive a Tuition Fees Grant to cover the rise in tuition fees (up to a maximum of £9,000) above the level determined for fees in 2011/12, in whatever part of the UK they choose to study.

According to HEFCW's estimate of fee grants in 2014/15, close to £78 million in fee grants would have been given to fund students residing in Wales but studying elsewhere in the UK.⁹⁰ Despite that, in a news report in February 2015, HEFCW's Chief Executive said that the sum was likely to be closer to £90 million.⁹¹

This is a great deal of money and one of the possible ripple effects has been a reduction in the funding available to HEFCW for other priorities, including the funding available to universities to pay the 'Welsh medium premium' in order to recognise the additional costs related to Welsh medium provision. This has implications in terms of the Welsh medium provision in universities, as identified in Old Bell3/Dateb's evaluation of the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's activities:

It was clear to us that whilst the Coleg has done much to engage senior academic staff, the development of Welsh medium provision is not at the top of most institutions' agendas and their commitment to working towards a national vision for Welsh medium higher education will inevitably remain secondary to other priorities. This situation has perhaps been compounded by the removal of the Welsh medium premium, which provided institutions with a visible means of meeting the additional per capita cost of delivering Welsh medium provision, and which represented a significant income stream for some universities.⁹²

⁸⁹OldBell3 and Dateb, 'An evaluation of the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's progress to date. Final Report', (August 2014), p. 111.

⁹⁰Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW), 'Funding for higher education in 2014/15', (23 May 2014), p. 2.

⁹¹ BBC, HEFCW: *Fear universities could fall behind over funding* (16 February 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31442791>.

⁹²OldBell3 and Dateb, 'An evaluation of the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's progress to date. Final Report', (August 2014), p. 112.

Adlewyrchir y farn hon ynghylch statws addysg cyfrwng Cymraeg o fewn prifysgolion gan yr ymatebion i ymgynghoriad yr Athro Diamond. Nododd ef fod dystiolaeth wedi dod i law ynghylch 'pwysigrwydd darpariaeth cyfrwng Cymraeg' ond bod barn gymysg ynghylch 'i ba raddau y mae trefniadau presennol [cyllido'r sector addysg uwch] yn cefnogi camau i ehangu mynediad i addysg uwch cyfrwng Cymraeg'. Serch hynny, nodwyd bod cydnabyddiaeth o rôl y Coleg Cymraeg Cenedlaethol.⁹³

Ym mis Mawrth 2016 cyhoeddwyd Adolygiad Hazelkorn ar oruchwylio addysg ôl-orfodol yng Nghymru, gan gyfeirio'n benodol at rôl a swyddogaeth CCAUC yn y dyfodol. Mae'r argymhellion sy'n deillio o'r adolygiad yn gosod fframwaith ar gyfer datblygu system addysg ôl-orfodol o'r radd flaenaf i Gymru. Argymhellir y dylid datblygu gweledigaeth newydd ar gyfer y system addysg ôl-orfodol i Gymru a sefydlu un awdurdod newydd – sef yr Awdurdod Addysg Drydyddol – fel un awdurdod rheoleiddio, goruchwylio a chydgyssylltu i'r sector ôl-orfodol.⁹⁴ Ni wneir argymhellion penodol mewn perthynas â'r Gymraeg ond gallai'r hyn a argymhellir o ran '[g]wella cysylltiadau rhwng cymwysterau a'r farchnad lafur'⁹⁵ fod yn obeithiol o ran creu dull mwy cydlynol o sicrhau bod y ddarpariaeth addysg ôl-16 a galwedigaethol yng Nghymru yn cyfrannu'n strategol at sicrhau Cymru ddwyieithog lle mae gweithlu â sgiliau o safon uchel yn y Gymraeg yn ogystal â'r Saesneg.

Ymddengys felly y bydd y blynyddoedd nesaf yn rhai hollbwysig ar gyfer y sector addysg uwch. Mae newidiadau bosibl ar y gweill o ran dulliau ariannu, cynllunio a rheoleiddio'r meysydd hyn, newidiadau fydd ag oblygiadau sylweddol o bosib i'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg.

6.7.2 Y dystiolaeth

Nid yw gwybodaeth am y niferoedd sy'n dysgu drwy gyfrwng y Gymraeg mewn addysg uwch yn cael ei chasglu a'i hadrodd yn gyson fel rhan o fframwaith monitro sefydlog. Felly, wrth geisio dadansoddi sefyllfa'r Gymraeg mewn addysg uwch, dibynnir ar dystiolaeth ddarniog.

Mae strategaeth gorfforaethol Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru 2013/14 a 2015/16 yn gosod targedau o 5,600 o fyfyrwyr yn astudio o leiaf bum credyd o'u cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg, a 3,030 o fyfyrwyr yn astudio o leiaf 40 credyd o'u cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg yn sefydliadau addysg uwch Cymru yn 2015/16.⁹⁶

Mewn ymateb i'r targedau hyn lluniodd y Coleg Cymraeg Cenedlaethol gylchlythyr 14/01.⁹⁷

⁹³[I. Diamond], *Adolygiad o Drefniadau Cyllido Addysg Uwch a Chyllid Myfyrwyr yng Nghymru. Adroddiad Interim* (Rhagfyr 2015), tt. 94–5.

⁹⁴Hazelkorn, E, *Tuag at 2030. Fframwaith ar gyfer datblygu system addysg ôl-orfodol o'r radd flaenaf i Gymru* (Mawrth 2016), t. 53.

⁹⁵Ibid, t. 57.

⁹⁶Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC), 'Strategaeth Gorfforaethol 2013–14 – 2015–16', (2013), t. 16. Fel arfer bydd myfyrwyr ar gwrs gradd israddedig yn astudio 120 credyd y flwyddyn. Fel arfer bydd myfyrwyr ar gwrs tystysgrif uwchraddedig yn astudio 60 credyd, myfyrwyr sy'n astudio diploma uwchraddedig yn astudio 120 credyd, a myfyrwyr sy'n gwneud cwrs meistrol llawn yn astudio 180 credyd yn ystod eu cyrsiau.

⁹⁷Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Cylchlythyr: Targedau Cyfrwng Cymraeg 2015/16', (19 Medi 2014), t. 3.

This viewpoint regarding the status of Welsh medium education in universities is reflected in responses to Professor Diamond's consultation. He stated that evidence had come to light regarding 'the importance of Welsh medium provision' but that there was mixed opinion as to 'the extent to which current arrangements [to fund the higher education sector] support measures to widen access to HE through the medium of Welsh'. However, it was noted that there is recognition of the role played by the Coleg Cymraeg Cenedlaethol.⁹³

In March 2016, the Hazelkorn Review was published on the oversight of post-compulsory education in Wales, with specific reference made to HEFCW's role and function in the future. The recommendations arising from the review set a framework for developing a first-class post-compulsory education system in Wales. It is recommended that a new vision for the post-compulsory education system for Wales is developed along with the establishment of a single new authority - the Tertiary Education Authority - as a single regulatory, oversight and coordinating authority for the post-compulsory sector.⁹⁴ There are no specific recommendations in relation to the Welsh language but what is recommended in terms of '[improving] connections between qualifications and the labour market'⁹⁵ could provide hope in terms of creating a more coordinated approach to ensuring that post-16 and vocational education provision in Wales makes a strategic contribution to securing a bilingual Wales which has a workforce with high quality Welsh as well as English language skills.

Therefore, it seems that the coming years will be crucial to the higher education sector. There are possible changes on the horizon in terms of funding, planning and regulating these areas, changes which may have significant implications in terms of Welsh medium provision.

6.7.2 The evidence

Information on the numbers studying through the medium of Welsh in higher education is not routinely collected or reported as part of an established monitoring framework. Therefore, in seeking to analyse the position of the Welsh language in higher education, we must rely on fragmented evidence.

HEFCW's corporate strategy for 2013/14 and 2015/16 sets a target of 5,600 students studying at least five credits from their courses through the medium of Welsh, and 3,030 students studying at least 40 credits from their courses through the medium of Welsh in higher education institutions in Wales in 2015/16.⁹⁶

In response to these targets, the Coleg Cymraeg Cenedlaethol produced the 14/01 circular.⁹⁷

⁹³[Diamond, I], *Review of Higher Education Funding and Student Finance Arrangements in Wales. Interim Report* (December 2015), pp. 93–4.

⁹⁴Hazelkorn, E., *Towards 2030: A framework for building a world-class post-compulsory education system for Wales. Final report* (March 2016), p. 53.

⁹⁵Ibid, t. 55.

⁹⁶Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW), 'Corporate Strategy 2013-14 – 2015-16', (2013), p. 16. Normally under-graduate degree students will study 120 credits per annum. Post-graduate certificate students will normally study 60 credits, post-graduate diploma students 120 credits and full master degree students 180 credits during their courses.

⁹⁷Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Circular: 2015/16 Welsh Medium Targets', (19 September 2014), p. 3.

Ynndo ceir data ynghylch y niferoedd yn 2012/13 a astudiodd o leiaf bum credyd o'u cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg a'r niferoedd a astudiodd o leiaf ddeugain credyd o'u cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg. Nodir yn ogystal faint o fyfyrwyr ym mhob sefydliad oedd yn astudio pum neu ddeugain credyd drwy gyfrwng y Gymraeg. Nodir bod 4,863 o fyfyrwyr yn astudio o leiaf bum credyd a 2,342 yn astudio o leiaf ddeugain credyd. Mae'r data'n cyfleu darlun cymysg ac anwastad rhwng y sefydliadau. Er enghraifft, yn 2012/13 astudiodd 2,019 o fyfyrwyr o leiaf bum credyd drwy gyfrwng y Gymraeg ym Mhrifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant, a 215 yn unig ym Mhrifysgol Caerdydd. Er hynny, 717 a astudiodd o leiaf ddeugain credyd ym Mhrifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant, sef 36 y cant yn unig o'r rhai a astudiodd o leiaf bum credyd. Ym Mhrifysgol Bangor, ar y llaw arall, aeth 58 y cant o'r myfyrwyr a astudiodd bum credyd ymlaen i astudio o leiaf ddeugain credyd drwy gyfrwng y Gymraeg.

Ni cheir data ynghylch y niferoedd a astudiodd o leiaf bum neu ddeugain credyd mewn blynyddoedd eraill. Mae Bwletin Ystadegol SB 94/2015 a gyhoeddwyd ym mis Medi 2015 yn rhoi ystadegau ar nifer y myfyrwyr sy'n cael rhywfaint o addysg drwy gyfrwng y Gymraeg mewn sefydliadau addysg uwch yng Nghymru hyd at 2013/14.⁹⁸ Mae'r data yn y Bwletin ar gyfer 2012/13 yn nodi bod 5,465 o fyfyrwyr wedi derbyn rhywfaint o addysg drwy gyfrwng y Gymraeg, sydd yn dipyn uwch na'r hyn a nodir yng nghylchlythyr y Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Dengys yr ystadegau diweddaraf, sy'n deillio o 2013/14, fod 5,250 o fyfyrwyr mewn sefydliadau addysg uwch yng Nghymru yn derbyn rhywfaint o'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg, sef 4.1 y cant o'r myfyrwyr sy'n astudio mewn sefydliadau addysg uwch yng Nghymru. Roedd hyn yn lleihad o bedwar y cant mewn perthynas â'r nifer yn 2012/13 ond yn gynydd o 11 y cant mewn perthynas â'r nifer yn 2011/12, pan dderbyniodd 4,335 o fyfyrwyr rywfaint o'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg.

Dylid nodi bod cyfran helaeth o'r myfyrwyr hyn oedd wedi derbyn rhywfaint o'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg yn 2013/14 yn dod o ddwy brifysgol yn unig, yn ôl y Bwletin Ystadegol, sef Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant (36 y cant o'r holl fyfyrwyr ym mhob prifysgol a oedd wedi cael rhywfaint o addysg cyfrwng Cymraeg) a Phrifysgol Bangor (29 y cant). Yn 2013/14, addysg, a oedd yn cynnwys athrawon dan hyfforddiant ac astudiaethau academiaidd mewn addysg, oedd y pwnc mwyaf poblogaidd y cafodd myfyrwyr rywfaint o addysg drwy gyfrwng y Gymraeg ynddo. Ieithoedd, sy'n cwmpasu'r Gymraeg, Llenyddiaeth Gymraeg, Astudiaethau Celtaidd ac Ieithoedd Ewropeaidd, oedd yr ail bwnc mwyaf poblogaidd (405 myfyriwr cyfwerth ag amser llawn). Roedd 125 yn astudio meddygaeth a deintyddiaeth neu bynciau sy'n gysylltiedig â meddygaeth drwy gyfrwng y Gymraeg.

Mae'r un Bwletin Ystadegol yn nodi bod 64,900 o fyfyrwyr a oedd yn hanu o Gymru yn astudio yn sefydliadau addysg uwch Cymru yn 2013/14 a bod 9,980 ohonynt yn siaradwyr Cymraeg rhugl (15 y cant o'r holl fyfyrwyr a oedd yn hanu o Gymru). Roedd 9,485 o siaradwyr Cymraeg nad oeddynt yn rhugl (15 y cant o'r holl fyfyrwyr a oedd yn hanu o Gymru). Gyda'i gilydd, felly, roedd oddeutu 30 y cant o holl fyfyrwyr prifysgolion Cymru yn 2013/14 un ai'n siarad y Gymraeg yn rhugl neu â rhywfaint o afael arni.

⁹⁸Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cymraeg mewn Sefydliadau Addysg Uwch, 2013/14* (29 Medi 2015).

It contains data on the numbers studying at least five credits from their courses through the medium of Welsh, and the numbers studying at least forty credits from their courses through the medium of Welsh in 2012/13. It also notes how many students in each institution studied five or forty credits through the medium of Welsh. It is noted that 4,863 students studied at least five credits and 2,342 studied at least forty credits. The data presents a mixed and uneven picture between the institutions. For example, in 2012/13 2,019 students studied at least five credits through the medium of Welsh at the University of Wales Trinity Saint David, and only 215 at Cardiff University. However, 717 studied at least forty credits at the University of Wales Trinity Saint David, which represents only 36 per cent of those who studied at least five credits. At Bangor University, on the other hand, 58 per cent of those students who studied five credits went on to study at least forty credits through the medium of Welsh.

There is no data on the numbers who studied at least five or forty credits in other years. Statistical Bulletin 94/2015, published in September 2015, provides statistics on the number of students receiving some education through the medium of Welsh in higher education institutions in Wales up to 2013/14.⁹⁸ Data found in the Bulletin for 2012/13 notes that 5,465 students received some education through the medium of Welsh, which is significantly higher than what is noted in the Coleg Cymraeg Cenedlaethol circular. The latest statistics, from 2013/14, show that 5,250 students in higher education institutions in Wales received some of their education through the medium of Welsh, which represents 4.1 per cent of students studying in higher education institutions in Wales. This was 4 per cent lower than the number in 2012/13 but 11 per cent higher than the number in 2011/12, when 4,335 students received some of their education through the medium of Welsh.

It should be noted that a significant proportion of these students who received some of their education through the medium of Welsh in 2013/14 came from just two universities, according to the Statistical Bulletin, namely the University of Wales Trinity Saint David (36 per cent of all students in every university who had received some of their education through the medium of Welsh) and Bangor University (29 per cent). In 2013/14, education, including teacher training and academical studies in education, was the most popular subject where students received some education through the medium of Welsh. Languages, covering Welsh, Welsh Literature, Celtic Studies and European Languages, was the second most popular subject (405 FTE students). A total of 125 were studying medicine and dentistry or subjects related to medicine through the medium of Welsh.

The same Statistical Bulletin notes that there were 64,900 Welsh-domiciled students studying in Welsh higher education institutions in 2013/14 and that 9,980 of them were fluent Welsh speakers (15 per cent of all Welsh-domiciled students). There were 9,485 non-fluent Welsh speakers (15 per cent of all Welsh-domiciled students). Therefore, a combination of around 30 per cent of all Welsh university students in 2013/14 were either fluent in Welsh or had some grasp of the language.

⁹⁸Statistics for Wales, *Welsh in Higher Education Institutions, 2013/14* (29 September 2015).

O gymryd y byddai siaradwyr Cymraeg rhugl yn fwy tebygol o astudio modiwlau drwy gyfrwng y Gymraeg, cafodd 53 y cant (sef 5,250 o unigolion) o'r myfyrwyr sy'n siarad Cymraeg yn rhugl yng Nghymru rywffaint o'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg yn 2013/14. Felly, er gwaethaf ymdrechion y Coleg Cymraeg Cenedlaethol i ddatblygu a hyrwyddo darpariaeth cyfrwng Cymraeg, tua hanner y myfyrwyr sy'n gallu siarad Cymraeg yn rhugl sy'n astudio ym mhrifysgolion Cymru sy'n cael rhywfaint o addysg cyfrwng Cymraeg.

Os ystyrir ym mhle mae'r myfyrwyr hyn sy'n siarad Cymraeg yn rhugl yn astudio a chyfrwng iaith eu haddysg, gwelir bod rhai prifysgolion yn llwyddo yn well nag eraill i sicrhau bod myfyrwyr sy'n rhugl yn y Gymraeg yn astudio drwy gyfrwng y Gymraeg. Er enghraifft, dim ond ugain y cant o'r myfyrwyr sy'n siarad Cymraeg yn rhugl a oedd wedi cael rhywfaint o addysg drwy gyfrwng y Gymraeg ym Mhrifysgol Caerdydd. Ym Mhrifysgol Bangor roedd 87 y cant o'r myfyrwyr a oedd yn siarad Cymraeg yn rhugl yn cael rhywfaint o addysg drwy gyfrwng y Gymraeg.

6.8 Cymraeg i Oedolion

Dysgir y Gymraeg gan oedolion drwy wahanol ddulliau am resymau amrywiol. Mae rhai'n dysgu heb fynychu cwrs neu hyfforddiant, er enghraifft drwy ddefnyddio adnoddau ar-lein. Cyfeirio mae 'Cymraeg i Oedolion' at gyrsiau hyfforddiant sgiliau iaith yng Nghymru sydd wedi'u hariannu gan Lywodraeth Cymru ac yn cael eu darparu gan ystod o sefydliadau sydd wedi'u cymeradwyo.

Darperir cyrsiau Cymraeg i Oedolion ar bum lefel, sef lefelau mynediad, sylfaen, canolradd, uwch a hyfedredd. Gellir dysgu ar gyrsiau byr neu ddwys. Yn ogystal trefnir cyrsiau preswyl, er enghraifft yng Nghanolfan Gymraeg Nant Gwrtheyrn. Felly mae Cymraeg i Oedolion yn cynnig cyfleoedd i unrhyw berson yng Nghymru ddysgu Cymraeg o'r newydd ac i ddysgwyr nad ydynt yn rhugl ddatblygu a gwella eu sgiliau Cymraeg.

Cydnabyddir pwysigrwydd allweddol y ddarpariaeth Cymraeg i Oedolion tuag at gynllunio ieithyddol yng Nghymru: 'Mae'r potensial i wyrdroi newid iaith yn llwyddiannus yn y maes hwn i'w weld – fel mae'r potensial o ran methiant colli adnoddau oni chaiff y datblygiadau hyn eu gweld yng nghyd-destun proses cynllunio iaith sensitif a chadarn.'⁹⁹

¶ Tua hanner y myfyrwyr sy'n gallu siarad Cymraeg yn rhugl sy'n astudio ym mhrifysgolion Cymru sy'n cael **rhywfaint o addysg cyfrwng Cymraeg.** ¶

⁹⁹Morris, S., 'Adult Education, Language Revival and Language Planning', yn C. H. Williams (gol.), *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2000), t. 214. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

Assuming that fluent Welsh speakers would be more likely to study modules through the medium of Welsh, 53 per cent (5,250) of fluent Welsh-speaking students in Wales received some of their education through the medium of Welsh in 2013/14. Therefore, despite the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's efforts to develop and promote Welsh medium provision, only around half of those students able to speak Welsh fluently and studying in Welsh universities receive some of their education through the medium of Welsh.

If we examine where these fluent Welsh-speaking students are studying and in what language medium they receive their education, we see that some universities are better than others at ensuring that fluent Welsh-speaking students study through the medium of Welsh. For example, only 20 per cent of fluent Welsh-speaking students received some of their education through the medium of Welsh at Cardiff University. At Bangor University, 87 per cent of fluent Welsh-speaking students received some of their education through the medium of Welsh.

6.8 Welsh for Adults

Welsh is learnt by adults in different ways and for different reasons. Some learn the language without attending a course or training, for example via online resources. 'Welsh for Adults' refers to language skills training courses in Wales funded by the Welsh Government and provided by a range of approved organisations.

Welsh for Adults courses are provided at five levels, namely entry, foundation, intermediate, advanced and proficiency. Short or intensive courses can be undertaken. In addition, residential courses are arranged, for example at Nant Gwrtheyrn's Welsh Language Centre. Therefore, Welsh for Adults provides opportunities for anyone in Wales to learn Welsh as a complete beginner and for learners not yet fluent to develop and improve their Welsh language skills.

The key importance of Welsh for Adults provision in relation to linguistic planning in Wales is recognised: 'The potential for successful language shift reversal in this field is evident – as is the potential for resource-draining failure unless these developments are brought about within the context of sensitive and sound language planning.'⁹⁹

¶ Only around half of those students able to speak Welsh fluently and studying in Welsh universities receive **some of their education through the medium of Welsh.** ¶

⁹⁹Morris, S. 'Adult Education, Language Revival and Language Planning', in C. H. Williams (ed.), *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales* (Cardiff: University of Wales Press, 2000), p. 214.

6.8.1 Cefndir

Yn 2006 sefydlwyd chwe Chanolfan Cymraeg i Oedolion i gydlynu'r ddarpariaeth cyrsiau o fewn eu rhanbarthau. Mae'r canolfannau'n darparu cyrsiau eu hunain ac yn contractio is-ddarparwyr i gynnig cyrsiau ar eu rhan. Ariannwyd gwaith y canolfannau gan Lywodraeth Cymru, a neilltuodd swm o dros £12.5 miliwn yn 2012/13 i gefnogi Cymraeg i Oedolion. Gostyngodd y swm hwnnw i £11 miliwn yn 2014/15 ac ymhellach i £10.6 miliwn yn 2015/16.¹⁰⁰

Adolygwyd y ddarpariaeth Cymraeg i Oedolion yn aml dros y blynyddoedd diwethaf, gan gynnwys adolygiad cynhwysfawr o Gymraeg i Oedolion yn 2013 gan grŵp adolygu a benodwyd gan Weinidog Addysg a Sgiliau Llywodraeth Cymru. Mae adroddiad yr adolygiad hwnnw, *Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion*, yn cynnig dadansoddiad trylwyr o'r maes a nifer o argymhellion ar gyfer datblygu'r maes ymhellach.

Teimlai'r grŵp adolygu fod angen ad-drefnu trefniadau rheoli ac ariannu Cymraeg i Oedolion a gosod cyfeiriad strategol newydd i'r rhaglen. Argymhellodd y grŵp y dylid creu Endid Cenedlaethol i gynnig arweiniad strategol i ddarparwyr Cymraeg i Oedolion, a sefydlwyd yr Endid hwnnw yn 2015.¹⁰¹ Adeg paratoi'r adroddiad hwn mae'r Endid wrthi'n ei sefydlu ei hun, ac wedi derbyn grant gan y Llywodraeth i'r perwyl hwnnw. Amser a ddengys sut fydd y newid strwythurol hwn yn effeithio ar y maes dros amser. Ymysg blaenoriaethau'r Endid fydd:

- Cymraeg i'r teulu
- Cymraeg yn y gweithle
- e-ddysgu
- darpariaeth led-ffurfiol ac anffurfiol.

6.8.2 Y dystiolaeth

Cydnabyddir bod y data sydd ar gael ynghylch Cymraeg i Oedolion yn anghyflawn. Mae data blynyddol ar gael ar y niferoedd sy'n cofrestru ar gyrsiau a nifer y gweithgareddau dysgu, ond nid oes data ar gael ynghylch cyrhaeddiad dysgwyr. Mae hynny'n gwneud dadansoddi llwyddiant y ddarpariaeth Cymraeg i Oedolion yn anodd. Deellir bod camau ar waith i wella ansawdd y data at y dyfodol. Serch hynny, mae rhywfaint o ddata a chryn dipyn o dystiolaeth ar gael, yn deillio o waith ymchwil a gwerthusiadau y gellir eu defnyddio at ddibenion dadansoddi sefyllfa Cymraeg i Oedolion heddiw.

¹⁰⁰Ffigurau a ddarparwyd gan Lywodraeth Cymru i Gomisiynydd y Gymraeg.

¹⁰¹Llywodraeth Cymru, *Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion. Adroddiad ac argymhellion Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion* (Gorffennaf 2013), t. 60.

6.8.1 Background

In 2006, six Welsh for Adults Centres were established to coordinate course provision within their regions. The centres provide courses themselves and use sub-contractors to provide courses on their behalf. The centres' work was funded by the Welsh Government, who allocated over £12.5 million in 2012/13 to support Welsh for Adults. That sum was reduced to £11 million in 2014/15 and then to £10.6 million in 2015/16.¹⁰⁰

Welsh for Adults provision has been reviewed on a regular basis over the years, including a comprehensive review of Welsh for Adults in 2013 by a review group appointed by the Welsh Government's Minister for Education and Skills. That review report, *Raising our sights: review of Welsh for Adults*, provides a detailed analysis of the area along with a number of recommendations for developing the area further.

143

The review group feels that arrangements for managing and funding Welsh for Adults need to be reorganised with a new strategic direction set out for the programme. The group recommended creating a National Entity to offer strategic guidance to Welsh for Adults providers, and that Entity was established in 2015.¹⁰¹ At the time of preparing this report, the Entity was being established, and had received a Government grant to that end. Time will tell how this structural change will impact the area over time. The Entity's priorities will include:

- Welsh for the family
- Welsh in the workplace
- e-learning
- semi-formal and informal provision.

6.8.2 The evidence

It is recognised that the data available on Welsh for Adults is incomplete. Annual data is available on course enrolment numbers and the number of learning activities, but there is no data available on learner attainment. That makes it difficult to analyse the success of Welsh for Adults provision. We understand that there are measures in place to improve the quality of data in the future. However, there is some data and a great deal of evidence available, arising from research and evaluations, which may be used to analyse the position of Welsh for Adults today.

¹⁰⁰Figures provided to the Welsh Language Commissioner by the Welsh Government.

¹⁰¹Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013), p. 61.

Yn ystod tymor yr hydref 1981 mynychodd 3,872 o ddysgwyr gyrsiau Cymraeg i Oedolion. O fewn degawd arall, roedd nifer y dysgwyr wedi cynyddu i 11,000¹⁰² ac erbyn 2011/12 roedd dros 18,000 yn dysgu ar gyrsiau Cymraeg i Oedolion.¹⁰³ Yn ddiddorol, cynyddodd nifer y gweithgareddau dysgu o 25,000 yn 2007/08 i 31,200 yn 2011/12.¹⁰⁴ Golyga hynny nid yn unig fod dysgwyr wedi cofrestru ar gyfer mwy nag un gweithgaredd dysgu Cymraeg i Oedolion mewn un flwyddyn, ond hefyd fod nifer y gweithgareddau yr oedd dysgwyr unigol wedi cofrestru ar eu cyfer wedi cynyddu dros amser. Ond ers hynny gwelwyd cwmp sylweddol o bron i 20 y cant yn nifer y gweithgareddau dysgu blynyddol a chwmp o 14 y cant yn nifer y dysgwyr. Yn 2014/15, cofrestrodd 14,585 o ddysgwyr unigol ar gyfer 23,105 o weithgareddau dysgu Cymraeg i Oedolion.¹⁰⁵ Gostwng hefyd wnaeth nifer y dysgwyr wnaeth sefyll arholiad Cymraeg i Oedolion, o 1,797 yn 2010 i 1,452 yn 2015.¹⁰⁶

Amcangyfrifodd y grŵp adolygu mai un ym mhob 120 o oedolion di-Gymraeg yng Nghymru oedd wrthi'n dysgu'r Gymraeg yn 2013. Mater o farn yw ystyried p'un a yw hwnnw'n nifer arwyddocaol ai peidio. Yr hyn mae hynny'n ei amlygu, yn ôl y grŵp adolygu, yw fod potensial i ddenu llawer mwy o oedolion i ddysgu'r Gymraeg.

Mae aelodau'r Grŵp Adolygu yn unfryd eu barn fod y maes wedi datblygu a phroffesiynoli o dan gyfundrefn y chwe Chanolfan, ac mae ymroddiad ac ewyllys da nifer o bobl i'w canmol. Mae hyn yn ategu'r farn a fynegwyd yn dilyn cynnal gwerthusiad o'r maes yn 2010. Serch hynny, mae angen edrych i'r dyfodol ac ystyried sut i ddatblygu ar waith y chwe Chanolfan er mwyn cryfhau'r maes ymhellach.¹⁰⁷

Diddorol yw nodi canfyddiadau astudiaeth a gynhaliwyd o brofiadau oedolion oedd yn dysgu Cymraeg mewn chwe sir yng ngogledd Cymru, sef Ynys Môn, Gwynedd, Conwy, Dinbych, Fflint a Wrecsam: 'Ganwyd mwyafrif y dysgwyr yn Lloegr (58.7 y cant) a bron traean yng Nghymru (32.3 y cant). Diddorol oedd nodi mai dim ond 13.2 y cant ohonynt oedd heb brofiad o ddysgu Cymraeg yn yr ysgol, er mai ar gyrsiau i ddechreuwr y dosbarthwyd yr holiadur.'

Gall fod yn arwyddocaol fod mwyafrif helaeth y dysgwyr ar y cwrs hwnnw i ddechreuwr eisoes wedi bod yn dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol. Mae'n bosibl fod hynny'n adlewyrchu cyrhaeddiad disgyblion fu'n dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol, er y byddai angen ymchwil bellach cyn dod i unrhyw gasgliadau pendant ynghylch hynny. Ni wyddys i ba raddau y mae'n duedd gyffredin ar gyrsiau Cymraeg i Oedolion ledled Cymru fod rhywrai a fu eisoes yn dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol yn cofrestru ar gyrsiau i ddechreuwr.¹⁰⁸

¹⁰²Y Swyddfa Gymreig (1984) a Prosser, (1999) yn H. Andrews, 'Llais y dysgwr: Profiadau oedolion sydd yn dysgu Cymraeg yng ngogledd Cymru', *Gwerddon*, rhif 9 (Rhagfyr, 2011), t. 39.

¹⁰³Llywodraeth Cymru, *Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion. Adroddiad ac argymhellion Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion* (Gorffennaf 2013), t. 19.

¹⁰⁴*Ibid.*, t. 11.

¹⁰⁵StatsCymru, *Niferoedd a chofrestriadau Dysgwyr Cymraeg i Oedolion, 2014/15* (2016).

¹⁰⁶CBAC, 'Bwletin Arholiadau Cymraeg i Oedolion', (Rhagfyr 2015), t. 2.

¹⁰⁷Llywodraeth Cymru, *Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion. Adroddiad ac argymhellion Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion* (Gorffennaf 2013), t. 57.

¹⁰⁸Andrews, H, 'Llais y dysgwr: Profiadau oedolion sydd yn dysgu Cymraeg yng ngogledd Cymru', *Gwerddon*, rhif 9 (Rhagfyr, 2011), t. 44.

During Autumn 1981, 3,872 learners attended Welsh for Adults courses. Within a decade, that figure had increased to 11,000¹⁰² and by 2011/12 over 18,000 were following Welsh for Adults courses.¹⁰³ Interestingly, the number of learning activities increased from 25,000 in 2007/08 to 31,200 in 2011/12.¹⁰⁴ That means that not only were learners enrolling for more than one Welsh for Adults learning activity in any given year, but also the number of activities for which individual learners were enrolling had increased over time. However, since then there has been a significant decrease of almost 20 per cent in the number of annual learning activities and 14 per cent in the number of learners. In 2014/15, 14,585 individual learners enrolled on 23,105 Welsh for Adults learning activities.¹⁰⁵ The number of learners undertaking Welsh for Adults exams also fell during this period, from 1,797 in 2010 to 1,452 in 2015.¹⁰⁶

The review group estimated that one in 120 non-Welsh speaking adults in Wales were learning Welsh in 2013. Whether or not that is a significant figure is a matter of opinion. What that highlights, according to the review group, is the potential to attract far more adults to learn Welsh.

The Review Group members are unanimous in their view that the programme area has developed and been professionalised under the six Centre system, and the commitment and goodwill of a number of people are to be commended. The view reflected in the evaluation of the programme area undertaken in 2010 is echoed in that respect. Nonetheless, there is a need to look to the future and consider how to build on the work of the six Centres to further strengthen Welsh for Adults.¹⁰⁷

It is interesting to note the findings of a study which examined the experiences of Welsh for Adults learners in six counties across north Wales, namely Anglesey, Gwynedd, Conwy, Denbigh, Flint and Wrexham. It stated that the majority of learners were born in England (58.7 per cent) and almost a third in Wales (32.3 per cent). It also stated that it was interesting to note that only 13.2 per cent of them did not have any experience of learning Welsh at school, although the survey was distributed to beginner courses.

It may be significant that the vast majority of learners on that course for beginners had already learnt Welsh at school. That may reflect the attainment levels of pupils who had learnt Welsh at school, although further research would be needed before drawing any definite conclusions on that. It is not known how commonplace it is on Welsh for Adults courses across Wales for those who have already learnt Welsh at school to enrol on beginner courses.¹⁰⁸

¹⁰²The Welsh Office (1984) and Prosser, (1999) in H. Andrews, 'The learner's voice: The experiences of adults learning Welsh in north Wales', *Gwerddon*, no 9 (December, 2011), p. 39, [Publication in Welsh only].

¹⁰³ Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013), p. 19.

¹⁰⁴*Ibid.*, p. 11.

¹⁰⁵StatsWales, *Welsh for Adults learners and enrolments, 2014/15* (2016).

¹⁰⁶WJEC, 'Bwletin Arholiadau Cymraeg i Oedolion', (December, 2015), p. 2, [publication in Welsh only].

¹⁰⁷Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013), p. 57.

¹⁰⁸Andrews, H. 'The learner's voice: The experiences of adults learning Welsh in north Wales', *Gwerddon*, no 9 (December, 2011), p. 44, [publication in Welsh only].

Wrth adolygu gwaith rhai canolfannau Cymraeg i Oedolion bu Estyn yn casglu adborth gan ddysgwyr ar safon y ddarpariaeth. Amlyga'r gwaith hwnnw anghysondeb yn safon y ddarpariaeth ym marn y dysgwyr, gyda 67 y cant o ddysgwyr mewn un ganolfan yn dweud bod y ddarpariaeth yn 'dda iawn', o gymharu â 37 y cant o ddysgwyr mewn canolfan arall a ddywedodd hynny.¹⁰⁹ Er hynny, yn gyffredinol roedd yr adborth yn gadarnhaol ymysg dysgwyr ym mhob canolfan a adolygwyd. Atgyfnerthir y canfyddiad hwnnw gan yr ymchwil i brofiadau dysgwyr yng ngogledd Cymru, a oedd yn dangos mai prif resymau dysgwyr dros adael cwrs cyn ei gwblhau oedd diffyg amser a phwysau blaenoriaethau eraill, yn hytrach nag anfodlonrwydd â'r ddarpariaeth addysgu.¹¹⁰

Datblygodd cyrsiau Cymraeg i oedolion yn y lle cyntaf mewn ymateb i'r galw gan unigolion oedd yn dymuno dysgu'r Gymraeg neu wella'u sgiliau. Yn ddiweddar, mae rôl bwysig Cymraeg i Oedolion yn cael ei chydabod fwyfwy fel arf cynllunio ieithyddol, yn ogystal â'i bod yn rhaglen sy'n diwallu dymuniadau unigolion. Mae'r rôl honno'n cynnwys creu siaradwyr Cymraeg newydd a hyderus a fydd yn trosglwyddo'r Gymraeg o un genhedlaeth i'r nesaf, yn ogystal â chreu gweithlu dwyieithog i wasanaethu Cymru ddwyieithog.

Canfu'r gwaith ymchwil i brofiadau dysgwyr yng ngogledd Cymru bod dysgu'r Gymraeg am resymau gwaith yn gymhellant i tua hanner y dysgwyr yn unig.¹¹¹ Yn ystod 2015 bu Comisiynydd y Gymraeg yn asesu arferion recriwtio amrywiol sefydliadau cyhoeddus dros gyfnod penodol o amser. Roedd hynny'n cynnwys cofnodi'r gofynion am sgiliau Cymraeg mewn hysbysebion a dogfennaeth recriwtio. Canfu'r ymarferiad hwnnw fod sgiliau Cymraeg yn hanfodol ar gyfer dau y cant yn unig o'r swyddi a hysbysebwyd yn ystod y cyfnod.¹¹² Efallai fod hynny'n egluro, i raddau o leiaf, pam nad yw dysgu'r Gymraeg am resymau gwaith yn gymhellant i fwy o ddysgwyr.

Yn ystod 2011/12 darparwyd cyrsiau Cymraeg i Oedolion mewn 222 o weithleoedd yng Nghymru i 2,697 o ddysgwyr.¹¹³ Mae'n bosibl y gwelir newid i'r niferoedd sydd angen dysgu yn y gweithle wrth i'r angen ymysg sefydliadau am siaradwyr Cymraeg gynyddu er mwyn cyflawni Safonau'r Gymraeg.

Mae'r angen i ddiffinio cyrhaeddiad dysgwyr yn bwnc amlwg mewn ymchwil i Gymraeg i Oedolion, ac mae i'r mater hwnnw berthnasedd pendant wrth drafod cyfraniad y rhaglen at greu gweithlu dwyieithog. Oni chynigir fframwaith eglur ar gyfer diffinio cyrhaeddiad oedolion sy'n dysgu'r Gymraeg yn unol â gofynion eu swyddi, ni fydd yn rhwydd i gyflogwr asesu i ba raddau mae dysgwr yn medru cyflawni gofynion ieithyddol ei swydd.

¹⁰⁹Llywodraeth Cymru, Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion. Adroddiad ac argymhellion Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion (Gorffennaf 2013), t. 37.

¹¹⁰Andrews, H. 'Llais y dysgwr: Profiadau oedolion sydd yn dysgu Cymraeg yng ngogledd Cymru', *Gwerddon*, rhif 9 (Rhagfyr, 2011), t. 47.

¹¹¹Ibid, t. 45.

¹¹²Comisiynydd y Gymraeg, 'Mesur newydd; meddylfryd newydd. Adroddiad Sicrwydd Comisiynydd y Gymraeg ar gyfer 2014–15', (2015a), t. 8.

¹¹³Llywodraeth Cymru, Andrews, H. 'Llais y dysgwr: Profiadau oedolion sydd yn dysgu Cymraeg yng ngogledd Cymru', *Gwerddon*, rhif 9 (Rhagfyr, 2011), t. 47. (Gorffennaf 2013), t. 29.

In reviewing the work of some Welsh for Adults centres, Estyn has collected feedback from learners on the quality of provision. That work highlights an inconsistency in the quality of provision according to the learners, with 67 per cent of learners in one centre saying that the provision was 'very good', compared with 37 per cent of learners in another centre.¹⁰⁹ However, in general, the feedback was positive amongst learners in all the centres reviewed. This finding is reinforced by learner experience research in north Wales, which showed that the main reasons for learners abandoning a course before its completion was a lack of time and the pressures of other priorities, rather than dissatisfaction with the teaching provision.¹¹⁰

Welsh for Adults courses developed in the first place in response to the demand amongst individuals to learn Welsh or improve their skills. Recently, the important role played by Welsh for Adults is increasingly recognised as a linguistic planning tool, as well as a programme for meeting individual wishes. That role includes creating new and confident Welsh speakers who will transmit the Welsh language from one generation to the next, as well as creating a bilingual workforce to serve a bilingual Wales.

The research into learner experiences in north Wales found that learning Welsh for work-based reasons was an incentive for around half the learners.¹¹¹ During 2015, the Welsh Language Commissioner assessed the various recruitment practices of public bodies over a specific period of time. That included recording Welsh language skills requirements in job advertisements and recruitment documentation. That exercise found that Welsh language skills were essential for only two per cent of the jobs advertised during the period.¹¹² That may explain, to a certain degree, why learning Welsh for work-based reasons is not an incentive for more learners.

During 2011/12, Welsh for Adults courses were provided in 222 workplaces across Wales to 2,697 learners.¹¹³ There may be an increase in the numbers needing to learn in the workplace as the need for Welsh speakers amongst organisations increases in order to meet the Welsh Language Standards.

The need to define learner attainment is a prominent topic in Welsh for Adults research, and that matter has clear relevance in discussing the programme's contribution towards creating a bilingual workplace. Unless a clear framework is established for defining adult attainment in terms of learning Welsh in accordance with job requirements, it will not be easy for employers to assess to what extent learners are able to meet the linguistic requirements of their posts.

¹⁰⁹Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013), p. 37.

¹¹⁰Andrews, H. 'The learner's voice: The experiences of adults learning Welsh in north Wales', *Gwerddon*, no 9 (December, 2011), p. 47, [publication in Welsh only].

¹¹¹Ibid, p. 45.

¹¹²Welsh Language Commissioner, 'A new measure; a new mind-set. The Welsh Language Commissioner's Assurance Report for 2014–15', (2015), p. 8.

¹¹³Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013), p. 29.

Ers tro bellach bu cryn alw am gyflwyno fframwaith o gymwysterau Cymraeg yn y gweithle. Mae canfyddiadau gwaith ymchwil i Gymraeg i Oedolion yn atgyfnerthu'r angen hwnnw. Amlygwyd gan y grŵp adolygu yr angen i gydgyssylltu'r ddarpariaeth Cymraeg i Oedolion gyda fframwaith o gymwysterau Cymraeg yn y gweithle, ac argymhellodd y dylid mynd ati i ddatblygu a gweithredu strategaeth Cymraeg yn y Gweithle ar gyfer Cymraeg i Oedolion. Mae'r dystiolaeth sydd ar gael hefyd yn amlygu'r angen i sicrhau bod cyflogwyr yn deall yn well yr angen am sgiliau Cymraeg ymysg y gweithlu a photensial Cymraeg i Oedolion wrth geisio diwallu'r angen hwnnw. Mynegwyd hynny'n glir gan y grŵp adolygu:

Dengys yr ymatebion [i holiadur a anfonodd y grŵp adolygu at 105 o weithleoedd yng Nghymru] nad yw sefydliadau bob amser yn deall y gwasanaethau sydd ar gael trwy'r Canolfannau Cymraeg i Oedolion yn llawn ac nad ydynt yn deall strwythur presennol y ddarpariaeth Cymraeg i Oedolion. Dengys hefyd mai gweithwyr sy'n dangos diddordeb mewn dysgu Cymraeg yw nifer fawr o'r dysgwyr Cymraeg yn y Gweithle yn hytrach na rhai sydd wedi cael eu dewis yn strategol oherwydd natur eu swyddi neu ystyriaethau tebyg.¹¹⁴

There has been a significant call for a Welsh language qualifications framework in the workplace for some time now. Welsh for Adults research findings reinforce that need. The review group highlighted the need to coordinate Welsh for Adults provision with a Welsh language qualifications framework in the workplace, and recommended that a Welsh in the Workplace strategy for Welsh for Adults should be developed and implemented. The evidence available also highlights the need to ensure that employers have a better understanding of the need for Welsh language skills within the workforce and the potential of Welsh for Adults in seeking to meet this need. That was expressed clearly by the review group:

149

The responses [to a survey which the review group sent to 105 workplaces in Wales] show that organisations do not always fully understand the services that are available through the Welsh for Adults Centres and they do not understand the current structure of Welsh for Adults provision. They also show that a large number of Welsh in the Workplace learners are employees who show an interest in learning Welsh rather than those who have been strategically selected because of the nature of their jobs or similar considerations.¹¹⁴

¹¹⁴Ibid, p. 29.

6.9 Beth yw'r heriau sy'n wynebu addysg cyfrwng Cymraeg heddiw?

Yn yr adran flaenorol, cynigiwyd crynodeb o'r dystiolaeth sydd ar gael ynghylch sefyllfa'r Gymraeg yng ngwahanol gyfnodau'r gyfundrefn addysg yng Nghymru. Gwelir mai anghyson yw llwyddiant y gwahanol gyfnodau hynny i greu siaradwyr Cymraeg newydd a datblygu sgiliau rhai sydd eisoes wedi dysgu'r iaith. Yn yr adran hon, trafodir rhai o'r heriau sy'n wynebu'r gyfundrefn addysg a hyfforddiant yng Nghymru heddiw wrth greu siaradwyr Cymraeg y dyfodol.

6.9.1 Rhuglder a phwynt mynediad at addysg Gymraeg

Mae ymchwil ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, yn dadansoddi rhuglder siaradwyr Cymraeg yn ôl ble a phryd dysgwyd y Gymraeg ganddynt. Dengys siart 16 fod tua phedwar o bob pum ymatebydd i'r arolwg a ddysgodd y Gymraeg gartref yn eu hystyried eu hunain yn siaradwyr Cymraeg rhugl. Gellir tybio y bydd y rhan fwyaf o'r bobl hynny wedi caffael y Gymraeg fel iaith gyntaf, er y gallai rhai ohonynt fod wedi'u magu mewn cartrefi dwyieithog neu amlieithog, ac wedi dysgu'r Gymraeg fel ail neu drydedd iaith.

Dengys y siart nad yw cyfran y siaradwyr Cymraeg rhugl mor uchel ymysg y rhai a ddysgodd y Gymraeg yn yr ysgol. Dywed hanner y bobl hynny a ddysgodd y Gymraeg yn yr ysgol feithrin yn bennaf eu bod yn siaradwyr Cymraeg rhugl. O'r bobl hynny a ddysgodd y Gymraeg yn yr ysgol gynradd yn bennaf, tua chwarter ohonynt a fedrai siarad Cymraeg yn rhugl ac mae llai nag un ym mhob pum person a ddysgodd y Gymraeg yn yr ysgol uwchradd yn bennaf yn eu hystyried eu hunain yn rhugl.

Awgryma'r data hyn fod cyswllt pendant rhwng rhuglder yn y Gymraeg a ble a phryd y dysgwyd y Gymraeg. Yn ogystal ag amlygu pwysigrwydd trosglwyddo iaith yn y teulu, mae'r siart yn dangos bod dysgu'r Gymraeg o'r cychwyn cyntaf o fewn y gyfundrefn addysg i blant nad ydynt wedi dysgu'r iaith gartref yn allweddol er mwyn cynhyrchu siaradwyr Cymraeg rhugl. Daw'r canfyddiad hwn yn arwyddocaol tu hwnt wrth ystyried mai'r ysgol yw prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg newydd heddiw.

Mae hon yn wybodaeth y bydd angen ei hystyried a'i defnyddio wrth gynllunio dyfodol y Gymraeg ac wrth weddnewid y gyfundrefn addysg yng Nghymru dros y blynyddoedd nesaf. Trafodwyd eisoes bwysigrwydd y Mudiad Meithrin a'r ysgolion meithrin wrth wireddu'r amcan o greu siaradwyr newydd, rhugl. Mae'r data'n tanlinellu pwysigrwydd y cyfnod cyn statudol i ddyfodol yr iaith a'r angen dybryd i sicrhau bod cynnydd yn y ddarpariaeth feithrin cyfrwng Cymraeg a bod rhieni yn cael gwybodaeth am fanteision dewis y llwybr addysgol hwn ar gyfer eu plant.

6.9.2 Lle'r Gymraeg o fewn polisi a deddfwriaeth addysg yng Nghymru

Er 2006 bu gofyn i Lywodraeth Cymru, yn unol â gofynion ei Chynllun Iaith Gymraeg, roi sylw arbennig i bob cyfle i wella'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg wrth lunio deddfwriaeth:

6.9 What are the challenges facing Welsh medium education today?

The previous section provided a summary of the evidence available on the position of the Welsh language during the different stages of education in Wales. We can see that those different stages have proved inconsistent in terms of creating new Welsh speakers and developing the skills of those who have already learnt the language. In this section, we examine some of the challenges faced by the education and training system in Wales today in terms of creating future Welsh speakers.

6.9.1 Fluency and entry to Welsh medium education

Research on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, analyses the fluency of Welsh speakers according to where and when they learnt Welsh. Chart 16 shows that around four in five survey respondents who learnt Welsh at home consider themselves to be fluent Welsh speakers. It may be presumed that the majority of those will have acquired Welsh as a first language, although some may have been raised in bilingual or multilingual homes, and learnt Welsh as a second or third language.

The chart shows that the proportion of fluent Welsh speakers is lower amongst those who learnt Welsh in school. Half of those who learnt Welsh mainly at nursery school say that they are fluent Welsh speakers. Of those who learnt Welsh mainly at primary school, around a quarter could speak Welsh fluently and fewer than one in five who learnt Welsh mainly at secondary school consider themselves to be fluent.

This data suggests that there is a clear link between fluency in Welsh and where and when someone learnt Welsh. As well as highlighting the importance of language transmission within the family, the chart shows that learning Welsh from the outset within the education system for children who have not learnt the language at home is crucial in terms of producing fluent Welsh speakers. This finding becomes extremely significant when considering that school is the main source of new Welsh speakers today.

This information will need to be examined and used in planning the future of the Welsh language and in transforming the education system in Wales over the coming years. The importance of Mudiad Meithrin and nursery schools has already been discussed in meeting the objective of creating fluent, new speakers. The data underlines the importance of the pre-statutory phase to the future of the language, and the pressing need to ensure that there is an increase in Welsh medium nursery provision and that parents are informed of the benefits of choosing this education path for their children.

6.9.2 The Welsh language within education policy and legislation in Wales

Since 2006, the Welsh Government, in accordance with the Welsh Language Scheme, has been required to pay particular attention to maximise opportunities to improve Welsh medium provision in making legislation:

Gall cyflwyno polisïau, deddfwriaeth, mentrau, gweithdrefnau neu wasanaethau newydd fod yn gyfle i hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg ... Byddwn yn manteisio i'r eithaf ar y cyfleoedd hyn i wella lefel y gwasanaeth i siaradwyr Cymraeg, yn enwedig os nad yw'r safon bresennol yn bodloni'r egwyddor y dylid trin y Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal.¹¹⁵

Mae'r gofyniad i brif ffrydio'r Gymraeg i bolisi a deddfwriaeth hefyd yn elfen o Safonau'r Gymraeg y mae bellach yn ofynnol i'r Llywodraeth ac awdurdodau lleol gydymffurfio â hwy, gan gynnwys polisi a deddfwriaeth ym maes addysg a sgiliau. Wrth gymryd golwg fanwl ar y Gymraeg mewn addysg heddiw, un ystyriaeth arwyddocaol yw i ba raddau y mae addysg Gymraeg bellach wedi ei hintegreiddio'n llwyr i agendâu polisi a deddfwriaeth addysg Gymreig.

Bu i gwmni Ymchwil Arad gwblhau 'dadansoddiad ciplun' o ddogfennau a gyhoeddodd Adran Addysg a Sgiliau Llywodraeth Cymru yn ystod y cyfnod 2012–14, er mwyn craffu ar y cyfeiriadau at yr iaith Gymraeg, y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg a Chynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg. Dyma ganfyddiadau Arad:

Mae'r dystiolaeth yn awgrymu nad yw gweledigaeth y Strategaeth wedi'i gwreiddio mewn ffordd gyson ar draws yr holl bartneriaid gweithredu ac ar hyd gwahanol haenau'r gyfundrefn addysg, o Lywodraeth Cymru lawr i awdurdodau lleol a darparwyr. Er bod cefnogaeth eang i'r Strategaeth a chydnyddiaeth o'r weledigaeth ar gyfer twf addysg cyfrwng Cymraeg, nid yw'r dystiolaeth yn dangos bod y weledigaeth wedi treiddio mewn ffordd sydd wedi gyrru newidiadau arwyddocaol i'r ffordd y mae partneriaid yn cynllunio darpariaeth. Mae'r Strategaeth wedi methu sicrhau'r blaengynllunio effeithiol ar draws y gwahanol gyfnodau addysg a hyfforddiant i wireddu'r deilliannau a thargedau a gyflwynwyd yn 2010.¹¹⁶

Wrth ymateb i ymgynghoriadau cyhoeddus gan Lywodraeth Cymru yn ystod y cyfnod 2012–15, mae Comisiynydd y Gymraeg wedi tynnu sylw at rai achosion lle na fu ystyriaeth ddigonol i'r iaith Gymraeg a'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg mewn deddfwriaeth a pholisïau perthnasol eraill. Ceir rhai enghreifftiau o'r achosion hynny isod. Ystyrir bod y rhain yn bolisïau allweddol o ran eu heffaith ar addysg yng Nghymru a'u potensial i gyfrannu at gyflawni amcanion y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*.

- **Drafft deng mlynedd ar gyfer gweithlu'r Blynyddoedd Cynnar, gofal plant a chwarae yng Nghymru** – Tynnwyd sylw at ddiffyg ystyriaeth ddigonol i'r Gymraeg ac argymhellwyd bod angen i'r cynllun gynnig ffordd eglur a phenodol ymlaen i fynd i'r afael â'r diffygion yn y ddarpariaeth bresennol ar gyfer gofal cyfrwng Cymraeg.
- **Dechrau'n Deg** – Tynnwyd sylw at ddiffyg darpariaeth cyfrwng Cymraeg fel rhan o'r rhaglen hon a nodwyd yr angen i'r rhaglen roi gwell cefnogaeth i amcanion y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*.

¹¹⁵Llywodraeth Cymru, *Cynllun Iaith Gymraeg 2011–16* (2011), t. 3.

¹¹⁶Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016), t. 152.

The introduction of new policies, legislation, initiatives, procedures and services can provide an opportunity to promote and facilitate the use of Welsh ... We will make the most of these opportunities to improve the level of service for Welsh speakers, especially where the current standard falls short of the principle that the Welsh and English languages should be treated on a basis of equality.¹¹⁵

The requirement to mainstream the Welsh language into policy and legislation is also an element of the Welsh Language Standards which the Government and local authorities are now required to comply with, including education and skills policy and legislation. In examining the Welsh language in education today, one significant consideration is the extent to which Welsh medium education has now been fully integrated into Welsh education policy and legislation agendas.

153

Arad Research undertook an 'overview analysis' of documents published by the Welsh Government's Department for Education and Skills during 2012–14, in order to scrutinise references to the Welsh language, the Welsh-medium Education Strategy and Welsh in Education Strategic Plans. Arad concluded:

The evidence suggests that the Strategy's vision has not been embedded consistently across all delivery partners and throughout the various layers of the education system, from Welsh Government down to local authorities and providers. Although there is general support for the Strategy and recognition of the vision for the growth of Welsh-medium education, the evidence does not show the vision as having permeated in such a way as to have driven significant changes in the way partners plan provision. The Strategy has failed to ensure effective forward planning across the various stages of education and training, in order to realise the outcomes and targets presented in 2010.¹¹⁶

In responding to Welsh Government public consultations during 2012-15, the Welsh Language Commissioner has highlighted some cases where other relevant policies and legislation have failed to give due regard to the Welsh language and the Welsh-medium Education Strategy. Some examples of those cases are identified below. These are considered key policies in terms of their impact on education in Wales and their potential to contribute towards meeting the objectives of the *Welsh-medium Education Strategy*.

- **Draft 10-year plan for the early years, childcare and play workforce in Wales** – The lack of due regard to the Welsh language was highlighted and it was recommended that the plan needed to propose a clear and specific way forward in order to meet the failings in current provision for Welsh medium care.
- **Flying Start** – The lack of Welsh medium provision within this programme was highlighted along with the need for the programme to better support the objectives of the *Welsh-medium Education Strategy*.

¹¹⁵Welsh Government, *Welsh Language Scheme 2011-16* (2011), p. 3.

¹¹⁶Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016). p. 152.

Tabl 14: Darpariaeth cyfrwng Cymraeg Dechrau'n Deg, 2014/15

Sir	% y plant sy'n derbyn darpariaeth gofal plant Dechrau'n Deg cyfrwng Cymraeg	% y lleoedd cyfrwng Cymraeg Dechrau'n Deg sydd ar gael	% y plant BI.2 sy'n derbyn addysg cyfrwng Cymraeg
Castell-nedd Port Talbot	1.5	4.6	17.7
Conwy	9.5	9.18	23.7
Casnewydd	0	0	4.6
Caerdydd	7.7	12.3	15
Abertawe	1.8	3.7	13.6
Caerfyrddin	25	30	55.6
Merthyr Tudful	1	5	9.8
Sir Benfro	1.7	14	21.2
Rhondda Cynon Taf	9	11	20.5
Torfaen	5	7	10.2
Wrecsam	4.1	13.1	12.1

Ffynhonnell: RhAG¹¹⁷

- o **Cynllun Gweithredu ar gyfer Trechu Tlodi 2012–2016** – Noda'r cynllun hwn y bwriad i 'integreiddio darpariaeth gofal plant ar draws y Blynyddoedd Cynnar o'r cyfnod cyn-geni at 7 oed, gan gynnwys Dechrau'n Deg a'r Cyfnod Sylfaen'.¹¹⁸ Cydnabyddir y gall sgiliau iaith gyfrannu at yr ymdrech i drechu tlodi, gan gynnwys sgiliau Cymraeg. Er hynny, ni cheir unrhyw gyfeiriad at yr iaith Gymraeg na'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yn y cynllun pwysig hwn.
- o **Anghenion Dysgu Ychwanegol** – Cydnabyddir mai dim ond yn y Gymraeg y gall rhai plant a phobl ifanc fynegi eu hanghenion yn effeithiol ac felly fod darparu ar eu cyfer yn Gymraeg yn allweddol i ansawdd y cymorth dysgu ychwanegol. Wrth ymateb i Fil Drafft Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru) yn ystod tymor yr hydref 2015, nodwyd nad yw'n cynnwys unrhyw ddarpariaeth benodol ar gyfer gwella gwasanaethau cyfrwng Cymraeg.

¹¹⁷RhAG, *Rhaglen Dechrau'n Deg yn milwrio'n erbyn twf Addysg Gymraeg* (5 Hydref 2013), <http://www.rhag.net/stori.php?iaith=cym&id=144>.

¹¹⁸Llywodraeth Cymru, *Cynllun Gweithredu ar gyfer Trechu Tlodi 2012-2016* (2012), t. 12.

Table 14: Flying Start Welsh language provision, 2014/15

Local Authority	% of children receiving Welsh medium Flying Start childcare provision	% of Welsh medium Flying Start places available	% yr.2 children receiving Welsh medium education
Neath Port Talbot	1.5	4.6	17.7
Conwy	9.5	9.18	23.7
Newport	0	0	4.6
Cardiff	7.7	12.3	15
Swansea	1.8	3.7	13.6
Carmarthenshire	25	30	55.6
Merthyr Tydfil	1	5	9.8
Pembrokeshire	1.7	14	21.2
Rhondda Cynon Taf	9	11	20.5
Torfaen	5	7	10.2
Wrexham	4.1	13.1	12.1

Source: RhAG¹¹⁷

- o **Tackling Poverty Action Plan 2012–2016** – This plan identifies the intention to 'integrate childcare provision across Early Years from pre-birth to 7 years, including Flying Start and Foundation Phase'.¹¹⁸ It is recognised that language skills may contribute towards efforts to tackle poverty, including Welsh language skills. Despite that, there are no references to the Welsh language nor the *Welsh-medium Education Strategy* in this important plan.
- o **Additional Learning Needs** – It is recognised that some children and young people can only express their needs effectively through the medium of Welsh and therefore that providing for them in Welsh is crucial in terms of the quality of additional learning support. In responding to the Draft Additional Learning Needs and Education Tribunal (Wales) Bill during Autumn 2015, it was noted that it contained no specific provision for improving Welsh language services.

¹¹⁷RhAG, *Flying Start policy impedes growth of Welsh-medium education* (5 October 2013), <http://www.rhag.net/stori.php?iaith=eng&id=144>.

¹¹⁸Welsh Government, *Tackling Poverty Action Plan 2012-2016* (2012b), p. 11.

- **Cludiant** – Mae natur darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg yn golygu, ar y cyfan, fod yn rhaid i ddysgwyr deithio'n bellach i fynychu ysgol cyfrwng Cymraeg na'r pellter y byddent yn ei deithio i fynychu'r ysgol cyfrwng Saesneg agosaf i'w cartrefi. Golyga'r ddibyniaeth hon ar gludiant gan y rhan fwyaf o'r disgyblion sy'n mynychu ysgolion cyfrwng Cymraeg y byddai diddymu cludiant am ddim neu gynyddu ffioedd mewn unrhyw fodd yn cael effaith andwyol ac anghymesur ar y rhai sy'n dewis addysg cyfrwng Cymraeg. Mewn arolwg a gynhaliodd Comisiynydd y Gymraeg yn 2015, daeth yn amlwg fod 50 y cant neu fwy o'r dysgwyr ôl-16 sy'n mynychu addysg cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog yn dibynnu ar gludiant, yn achos mwyafrif yr awdurdodau a ymatebodd i'r arolwg.¹¹⁹ Gwelwyd hefyd fod hanner awdurdodau lleol Cymru yn diwygio'u polisiau ynghylch cludiant i ysgolion neu'n ystyried gwneud hynny. Mae'r newidiadau arfaethedig yn cynnwys diddymu cludiant am ddim i ddysgwyr ôl-16, cyflwyno ffi neu gynyddu'r ffi bresennol. Gallai costau teithio cymharol uchel a phrinder cludiant cyhoeddus mewn rhai ardaloedd olygu na fyddai dewis addysg cyfrwng Cymraeg yn opsiwn ymarferol bosibl i nifer o deuluoedd.

Nodir yn adroddiad ymchwiliad y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg:

Rhaid i Lywodraeth Cymru fynd i'r afael â'r mater fel bod polisiau trefniadaeth dysgwyr yn cefnogi, ac nid yn tanseilio, sut y caiff y strategaeth addysg cyfrwng Cymraeg ei darparu. Efallai bod angen ailystyried y Mesur Teithio gan Ddysgwyr er mwyn sicrhau bod deddfwriaeth yn cyd-fynd ag amcanion Cynlluniau Strategol a'r Strategaeth.¹²⁰

6.9.3 Cynyddu isadeiledd darpariaeth cyfrwng Cymraeg

Un ffordd amlwg o hwyluso cynnydd yn y niferoedd sy'n derbyn addysg cyfrwng Cymraeg fyddai cynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg sydd ar gael. Mae *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* Llywodraeth Cymru yn gwbl glir o ran y disgwyliadau ar awdurdodau lleol i gynllunio ar gyfer addysg cyfrwng Cymraeg: 'Disgwylir i awdurdodau lleol gynllunio'n gynhwysfawr ar gyfer addysg cyfrwng Cymraeg ar draws eu meysydd cyfrifoldeb ... i gydnabod anghenion lleol ac ymateb iddynt ac i roi polisiau ar waith i gyflawni'r nodau cenedlaethol.'¹²¹

Mae gweledigaeth y Llywodraeth yn gwbl glir hefyd am ei hawydd i ysgogi newid yn yr isadeiledd. Mae'n nodi: 'Bydd y Strategaeth hon yn sicrhau newid parhaus yn yr isadeiledd addysg er mwyn sicrhau cynaliadwyedd addysg cyfrwng Cymraeg a dilyniant dysgwyr o un cyfnod i'r nesaf.'¹²²

Mae'r Llywodraeth hefyd yn ategu ei gweledigaeth i gryfhau a chynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg gan ysgolion. Noda'r Llywodraeth fod: 'disgwyl i ysgolion cyfrwng Cymraeg a dwyieithog, yn eu prosesau cynllunio a hunanwerthuso eu hunain, adlewyrchu cyfeiriad targedau cenedlaethol ac awdurdodau lleol i ddiogelu ac atgyfnerthu darpariaeth cyfrwng Cymraeg ac, mewn rhai ardaloedd, darpariaeth ddwyieithog'.¹²³

¹¹⁹Comisiynydd y Gymraeg, 'Arolwg cludiant i ddysgwyr ôl-16 sy'n mynychu addysg cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog', (2015d), t. 6. Erbyn diwedd mis Gorffennaf 2015 roedd 21 o'r 22 awdurdod lleol wedi ymateb i'r arolwg.

¹²⁰Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg (CSCAu)', (Rhagfyr 2015a), t.13.

¹²¹Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Ebrill 2010), t. 11.

¹²²*Ibid.*, t. 12.

¹²³*Ibid.*, t. 13.

- **Transport** – The nature of Welsh medium education provision means that, on the whole, learners must travel further to attend a Welsh medium school than if they attended the nearest English medium school. This reliance on transport by the majority of pupils attending Welsh medium schools means that ending free transport or any rise in fees would have a detrimental and disproportionate impact on those choosing Welsh medium education. In a survey undertaken by the Welsh Language Commissioner in 2015, it became clear that 50 per cent or more of post-16 learners attending Welsh medium or bilingual education relied on transport, in the case of the majority of authorities who responded to the survey.¹¹⁹ It was also reported that half of all Welsh local authorities were revising their school transport policies or considering doing so. The proposed changes include withdrawing free transport for post-16 learners, introducing a fee or raising the current fee. Comparatively high travel costs and a lack of public transport in some areas could mean that choosing Welsh medium education was no longer a viable option for a number of families.

The Children, Young People and Education Committee inquiry report states:

It must be addressed by Welsh Government so that its learner transport policies are supporting, not undermining, the delivery of its Welsh medium education strategy. It may be that the Learner Travel Measure needs to be reconsidered, to ensure that legislation aligns with the objectives of WESPs and the WMES.¹²⁰

6.9.3 Increasing Welsh medium provision infrastructure

One obvious way of facilitating an increase in the numbers receiving Welsh medium education would be to increase the Welsh medium provision available. The Welsh Government's *Welsh-medium Education Strategy* is quite clear about what is expected of local authorities in planning for Welsh medium education: 'Local authorities are expected to plan comprehensively for Welsh-medium education across their areas of responsibility, and to work with other partners across regions and sectors, including voluntary organisations, to recognise and respond to local needs of learners and to implement policies to fulfil the national aims.'¹²¹

The Government's vision is also quite clear regarding its desire to affect change within the infrastructure. It states: 'This Strategy will bring about enduring change in the education infrastructure to ensure the sustainability of Welsh-medium education and the progression of learners from one stage to the next.'¹²²

The Government also supports its vision to strengthen and increase Welsh medium provision within schools. It states: 'To expect Welsh-medium and bilingual schools, in their own planning and self-evaluation processes, to reflect the direction of national and local authority targets to safeguard and strengthen Welsh-medium and, in some areas, bilingual provision'.¹²³

¹¹⁹Welsh Language Commissioner, 'Survey of transport for post-16 learners attending Welsh-medium or bilingual education, (2015), p. 6. By the end of July 2015, 21 out of 22 local authorities had responded to the survey.

¹²⁰National Assembly for Wales, 'Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans (WESPs)', (December 2015a), p.13.

¹²¹Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010), p. 11.

¹²²*Ibid*, p. 12.

¹²³*Ibid*, p. 13.

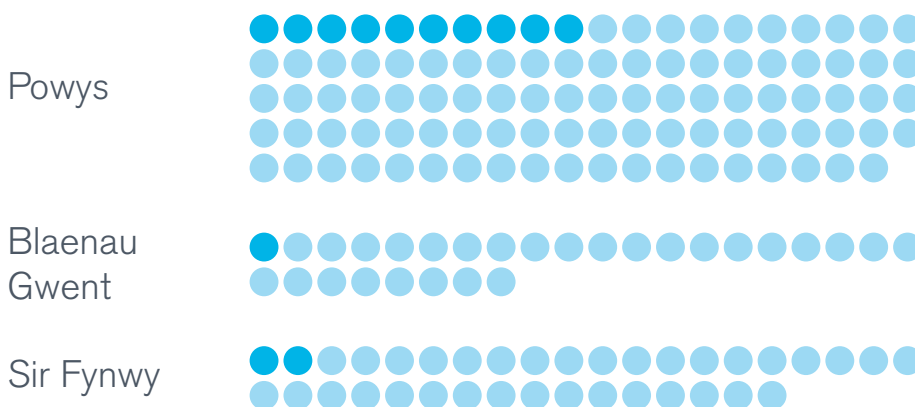
Er gwaethaf y datganiadau polisi clir hyn, ac fel dengys y dystiolaeth yn adrannau blaenorol yr adroddiad hwn, prin fu'r cynnydd yn y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Ni fu cynnydd yng nghanran yr ysgolion cyfrwng Cymraeg yng Nghymru yn ystod y chwe blynedd diwethaf, a gwelwyd cynnydd o lai nag un y cant yng nghanran yr ysgolion dwyieithog neu ddwy ffrwd yn yr un cyfnod. Wrth gwrs, nid yw hynny'n cymryd i ystyriaeth unrhyw gynnydd neu leihad yn nifer y lleoedd sydd ar gael o fewn ysgolion unigol o'r fath.

158

Mae posibilrwydd y cynyddir y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg dros y blynyddoedd nesaf yn benodol drwy'r Rhaglen Addysg ac Ysgolion ar gyfer y 21ain ganrif. Bydd ardaloedd pob un o'r 22 awdurdod lleol yn elwa o'r rhaglen i wella ysgolion, a fydd yn fodd o ailadeiladu ac ailwampio dros 150 o ysgolion a cholegau. Gall y rhaglen gynnwys cynigion sy'n ymdrin â galw penodol am leoedd mewn darpariaeth cyfrwng Cymraeg.¹²⁴ Amser a ddengys i ba raddau y bydd Llywodraeth Cymru ac awdurdodau lleol yn defnyddio'r gronfa hon yn bwrpasol ar gyfer sicrhau twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg.

Mewn rhai ardaloedd, gwelwyd awdurdodau lleol yn gweithredu yn groes i weledigaeth y strategaeth. Mae'r enghreifftiau o hynny a welwyd dros y blynyddoedd diwethaf yn cynnwys penderfyniad un awdurdod lleol i gau dwy ysgol gynradd – un ysgol cyfrwng Cymraeg a'r llall yn ysgol ddwyieithog – a chreu yn eu lle un ysgol newydd ddwy ffrwd. Roedd hynny i bob pwrpas yn benderfyniad i israddio categori iaith yr ysgol gynradd cyfrwng Cymraeg. Penderfynodd awdurdod lleol arall gau ysgol gynradd cyfrwng Cymraeg heb gynnig ysgol cyfrwng Cymraeg newydd yn ei lle, er gwaethaf ei ymrwymiad yn ei Chynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg i ddiogelu ei holl ysgolion Cymraeg. O gau yr ysgol cyfrwng Cymraeg honno, byddai'n rhaid i ddisgyblion deithio i ardal arall, gyda rhai disgyblion yn gorfod teithio i ardal awdurdod lleol arall, er mwyn derbyn addysg cyfrwng Cymraeg.

Cyfran yr ysgolion sy'n rhai cyfrwng Cymraeg

¹²⁴Llywodraeth Cymru, *Canllawiau Achos Busnes y Rhaglen Ysgolion ac Addysg ar gyfer y 21ain Ganrif* (Mawrth 2015), t. 2.

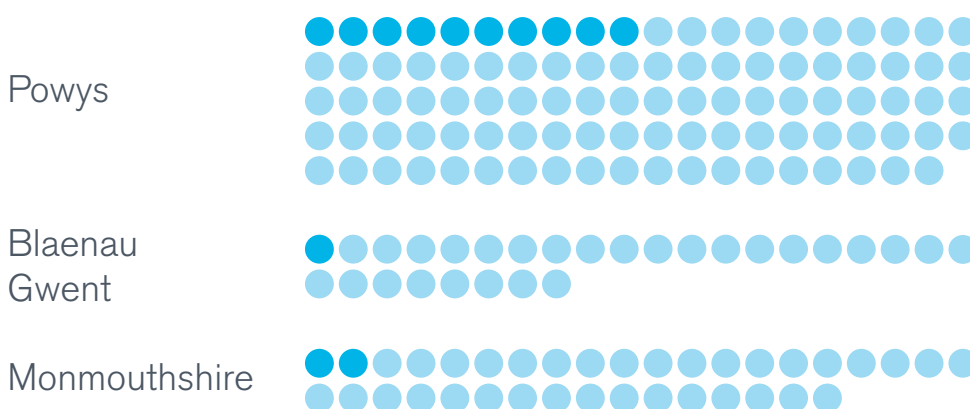
Despite these clear policy statements, and as shown by the evidence in previous sections of this report, there has been little increase in Welsh medium provision over recent years. The percentage of Welsh medium schools in Wales has not increased during the last six years, and there has been an increase of less than 1 per cent in the percentage of bilingual or dual stream schools during the same period. Of course, that does not take into account any increase or reduction in the number of places available within such individual schools.

159

There may be an increase in Welsh medium provision over the coming years, specifically via the 21st Century Schools and Education Programme. Each of the 22 local authority areas will benefit from the school improvement programme, which will allow the rebuilding and refurbishment of more than 150 schools and colleges. The programme may contain proposals which address specific demand for Welsh medium provision.¹²⁴ Time will tell how the Welsh Government and local authorities use this fund in a purposeful manner to ensure the growth of Welsh medium education.

In some areas, local authorities have contravened the strategy's vision. Amongst the examples of that seen over recent years is the decision taken by one local authority to close two primary schools – one Welsh medium school and one bilingual school – and replace them with one new dual stream school. Effectively, that was a decision to downgrade the language category of the Welsh medium primary school. Another local authority decided to close a Welsh medium primary school without replacing it with a new Welsh medium school, despite its commitment in its Welsh in Education Strategic Plan to safeguard all of its Welsh medium schools. Closing that Welsh medium school would force pupils to travel to a different area, with some pupils having to travel to another local authority area, in order to receive a Welsh medium education.

Proportion of schools that are Welsh medium

¹²⁴Welsh Government, *21st Century Schools and Education Funding Programme Business Case Guidance* (March 2015), p. 2.

Mae peidio â chael darpariaeth cyfrwng Cymraeg addas yn gyfleus neu o fewn pellter teithio rhesymol yn rhwystr ychwanegol sy'n wynebu'r rheini sydd am ddewis addysg Gymraeg. O edrych ar y data yn nhabl 11 (Nifer yr ysgolion fesul awdurdod lleol 2014/15), gwelwn pam mae hynny'n wir mewn rhai ardaloedd. Er enghraifft, dim ond deg ysgol cyfrwng Cymraeg sydd ym Mhowys, sir fwyaf Cymru o ran arwynebedd tir, o gyfanswm o 99 o ysgolion. Ym Mlaenau Gwent i gyd, un ysgol cyfrwng Cymraeg yn unig sydd yna, o gyfanswm o 28 o ysgolion, a dim ond dwy ysgol Gymraeg yn sir Fynwy, o gyfanswm o 36 o ysgolion. Heb gynyddu'r isadeiledd addysg cyfrwng Cymraeg, dewis anodd fydd yn wynebu rhieni mewn nifer o ardaloedd yng Nghymru sydd am i'w plant dderbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg.

160

Er bod rhai awdurdodau lleol yn mynd ati i ddatblygu eu capasiti yn y sector addysg Gymraeg, nid ydynt bob amser yn gwneud hynny mewn modd strategol sy'n hyrwyddo dilyniant neu'n lleihau pellteroedd teithio i ddisgyblion. Er enghraifft, gwelwyd rhai awdurdodau lleol yn cymeradwyo cynigion i agor ysgolion uwchradd cyfrwng Cymraeg, heb fynd ati ar yr un pryd i sicrhau unrhyw ddarpariaeth ôl-16 cyfrwng Cymraeg.

Yn hytrach na sefydlu ysgol o'r newydd, un dull posib o gynyddu'r ddarpariaeth yw trawsnewid iaith y cyfrwng addysgu mewn ysgolion unigol. Un gŵyn sydd wedi'i chyflwyno ynghylch y broses o drawsnewid iaith ysgol yw ei bod yn broses weinyddol feichus a'i bod o ganlyniad yn anodd ei gweithredu'n llwyddiannus. Mewn rhai ardaloedd mae awdurdodau lleol wedi arbrofi â modelau amgenach o gynyddu capasiti yn y ddarpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg sy'n osgoi'r broses honno. Yn ei ddogfen *Sefydlu Ysgolion Cymraeg fel Dosbarthiadau Cychwynnol: Astudiaeth Achos Caerdydd*, mae RhAG yn nodi sut y bu i Gyngor Dinas a Sir Caerdydd sefydlu dosbarth cyfrwng Cymraeg cychwynnol mewn ysgol oedd eisoes yn bodoli, a gosod y dosbarth cychwynnol hwn dan arweinyddiaeth pennaeth yr ysgol honno. Ym mhen amser wedyn, symudodd y ddarpariaeth newydd i leoliad annibynnol, ac wrth wneud hynny droi'n ysgol annibynnol. O ganlyniad, bu i ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yr awdurdod gynyddu.

Adroddwyd yn adrannau blaenorol yr adroddiad hwn ar y diffyg capasiti cyfrwng Cymraeg o fewn addysg bellach, o fewn dysgu seiliedig ar waith ac mewn prifysgolion, a'r mesurau sydd ar waith i geisio cynyddu'r capasiti hwnnw.

6.9.4 Ateb a chynyddu'r galw am addysg cyfrwng Cymraeg

Mae Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013 yn gosod gofyniad statudol ar rai awdurdodau lleol i fesur y galw am addysg gynradd cyfrwng Cymraeg ymhlith rhieni â phlant iau nag oed ysgol, yn ogystal â gofyniad i hyrwyddo addysg cyfrwng Cymraeg.

O fesur y galw am addysg gynradd cyfrwng Cymraeg mewn modd ystyrlon, gall awdurdodau lleol gynllunio'n briodol ar gyfer darparu digon o leoedd i bawb sy'n dymuno derbyn addysg Gymraeg yn lleol. Yn yr un modd, gallai sicrhau bod pob rhiant yn gwbl ymwybodol o werth sgiliau iaith Gymraeg i'w plant ac yn derbyn gwybodaeth am holl fanteision dwyieithrwydd arwain at gynnydd sylweddol yn y niferoedd fyddai'n dewis addysg Gymraeg.

Not having suitable Welsh medium provision conveniently located or within a reasonable travelling distance is an additional barrier facing those wishing to attend Welsh medium education. From looking at the data in table 11 (Number of schools by local authority 2014/15), we see why that is the case in some areas. For example, there are only 10 Welsh medium schools in Powys, the largest county in Wales in terms of area, out of a total of 99 schools. In the whole of Blaenau Gwent, there is only one Welsh medium school, out of a total of 28 schools, and there are only two Welsh medium schools in Monmouthshire, out of a total of 36 schools. Without improving the Welsh medium education infrastructure, parents in a number of areas across Wales who would like their children to receive their education through the medium of Welsh will face a tough decision.

Although some local authorities are developing their capacity in the Welsh medium education sector, they do not always do so in a strategic manner which promotes progression or reduces travel distances for pupils. For example, some local authorities have approved proposals to open Welsh medium secondary schools, without also securing Welsh medium post-16 provision.

Instead of establishing a new school, one possible approach to increasing provision is to change the teaching language in individual schools. One complaint made in terms of changing a school's language is the administrative burden which then makes it difficult to implement successfully. In some areas, local authorities have experimented with alternative models of building the capacity of Welsh medium education provision which avoids that process. In its document, *Establishing Welsh Schools as Starter Classes: Cardiff Case Study*, RhAG notes how Cardiff City and County Council established a Welsh medium starter class in an existing school, placing that starter class under the leadership of the head of that school. In due course, that new provision relocated to an independent setting, and in doing so became an independent school. As a result, the authority's Welsh medium provision increased.

In previous sections of this report, we have reported on the lack of capacity in terms of Welsh medium further education, work-based learning and within universities, and the measures in place to try and increase that capacity.

6.9.4 Meeting and increasing the demand for Welsh medium education

The School Standards and Organisation (Wales) Act 2013 places a statutory duty on some local authorities to measure the demand for Welsh medium primary education amongst parents with children below school age, as well as a requirement to promote Welsh medium education.

From measuring the demand for Welsh medium primary education in a meaningful way, local authorities can undertake appropriate planning to provide enough places for all those wishing to attend Welsh medium education in the local area. Similarly, ensuring that every parent is fully aware of the value of Welsh language skills for their children and receive information on all the benefits of bilingualism could lead to a significant increase in the numbers choosing Welsh medium education.

Er y gofynion statudol hyn, mae amheuan gan rai a yw'r drefn o fesur y galw am addysg cyfrwng Cymraeg yn cael ei gweithredu'n llawn ym mhob awdurdod lleol. Mae RhAG, er enghraifft, yn nodi pryder mawr am weithdrefnau awdurdodau lleol i fesur y galw:

Does dim digon o dystiolaeth bod Awdurdodau Lleol yn mabwysiadu ac yn gweithredu prosesau cadarn ar gyfer mesur y galw am addysg Gymraeg (oedran statudol) a chyn ysgol ac ymateb i ganfyddiadau'r arolygon rhieni. Yn wir, rhaid gofyn fel rhan o'r cylch cyntaf hwn [o Gynlluniau Strategol], faint o'r siroedd sydd wedi mynd ati i fesur y galw yn unol â'r gofyniad statudol ohonynt bellach gan ddilyn trefn rhagnodedig y rheoliadau?¹²⁵

162

Ceir rhai achosion cadarnhaol lle mae awdurdodau lleol wedi ymrwymo i gynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg sy'n bodoli. Er enghraifft, yn 2015 ymrwymodd Cyngor Caerdydd i agor dwy ysgol gynradd Gymraeg newydd yn y ddinas erbyn Medi 2017, un yn ardal Tre-biwt a'r llall yn y Sblot.

Stori wahanol iawn fu mewn sir arall. Ni lwyddodd un awdurdod lleol i sicrhau digon o leoedd i blant mewn ysgolion cynradd cyfrwng Cymraeg ac o ganlyniad collwyd nifer o blant fyddai wedi elwa ar addysg cyfrwng Gymraeg. Heb broses addas o fesur y galw, gallai problemau tebyg ddod i'r amlwg mewn awdurdodau lleol eraill ar ddechrau unrhyw flwyddyn academaidd.

Argymhellodd Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg Cynlluniad Cenedlaethol Cymru fel a ganlyn:

Mynegwyd pryderon [wrth y Pwyllgor] ynghylch amseriad asesiadau a darparu gwybodaeth annigonol i rieni, a oedd yn golygu nad oeddent yn gallu ymateb mewn ffordd ystyrlon [i'r holiadur am leoedd ysgol] ... soniodd y cyfranwyr am y rôl ddeuol sydd gan awdurdodau lleol wrth asesu'r galw am ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg, yn ogystal â hyrwyddo ei thwf. Roedd barn gref bod awdurdodau lleol wedi cael trafferth deal y rôl ddeuol hon yn llawn. Mae'n rhaid ymateb i hyn.¹²⁶

Ymatebodd y Gweinidog Addysg a Sgiliau ar y pryd drwy nodi bod modd i Lywodraeth Cymru gyflawni'r argymhelliad hwn 'fel rhan o'i thrafodaeth barhaus gydag awdurdodau lleol'. Nododd y Gweinidog hefyd:

Dros y flwyddyn nesaf, bydd Llywodraeth Cymru'n parhau â'r gweithgaredd marchnata a chyfathrebu, ac mae eisoes wrthi'n datblygu llyfryn gyda gwybodaeth i rieni ar addysg cyfrwng Cymraeg; adnoddau i awdurdodau lleol eu teilwra a'u defnyddio ar eu gwefannau; a deunyddiau i gynorthwyo rhieni.¹²⁷

¹²⁵RhAG, 'Cynulliad Cenedlaethol Cymru – Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg. Ymchwiliad Strategol Cymraeg mewn Addysg – ymateb gan rhieni dros Addysg Gymraeg (RhAG)', (2015), t. 2.

¹²⁶Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg (CSCAu)', (Rhagfyr 2015A), t. 10.

¹²⁷Llywodraeth Cymru – Y Gweinidog Addysg a Sgiliau, 'Ymateb Ysgrifenedig i Adroddiad y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg ar Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg gan Huw Lewis, y Gweinidog Addysg a Sgiliau', [-]b, t.10.

Despite these statutory requirements, there are some doubts as to whether the system for measuring the demand for Welsh medium education is being fully implemented within all local authorities. RhAG, for example, identifies serious concerns about how local authorities measure the demand:

There is not enough evidence that Local Authorities are adopting and implementing robust processes for measuring the demand for Welsh medium education (statutory age) and pre-school and responding to the findings of the parent surveys. Indeed, we must ask, as part of this initial cycle [of Strategic Plans], how many counties have actually measured demand in accordance with their statutory requirements following the prescribed regulatory regime?¹²⁵

163

There are some positive cases where local authorities have undertaken to increase existing Welsh medium provision. For example, in 2015 Cardiff Council committed to opening two new Welsh medium schools in the capital by September 2017, one in the Butetown area and the other in Splott.

It was a very different picture in another county. One local authority did not succeed in securing enough places for pupils in Welsh medium schools and as a result a number of children who would have benefited from Welsh medium education were lost. Without a suitable approach towards measuring the demand, similar issues could arise in other local authorities at the start of any academic year.

The National Assembly for Wales Children, Young People and Education Committee recommended the following:

Concerns were raised about the timings of assessments and the provision of inadequate information to parents, which meant they were not able to respond in a meaningful way [to the survey on school places] ... Contributors pointed to the dual role local authorities have in both assessing the demand for Welsh-medium provision whilst also promoting its growth. There was a strong view that local authorities have struggled to fully grasp this dual role. This must be addressed.¹²⁶

The then Education and Skills Minister responded by saying that the Welsh Government could achieve this recommendation 'as part of its ongoing relationship with local authorities'. The Minister also stated:

Over the coming year, Welsh Government will continue with the marketing and communications activity, and is already in the process of developing a booklet with information for parents on Welsh-medium education; resources for local authorities to tailor and use on their websites; and materials to support parents.¹²⁷

¹²⁵RhAG, 'National Assembly for Wales - Children, Young People and Education Committee. Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans - response from Parents for Welsh Medium Education', (2015), p. 2, [publication in Welsh only, author's translation].

¹²⁶National Assembly for Wales, 'Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans (WESPs)', (December 2015a), p. 10.

¹²⁷[Welsh Government - Minister for Education and Skills], 'Written Response to the Children, Young People and Education Committee's Report on Welsh in Education Strategic Plans by Huw Lewis, Minister for Education and Skills', [-]b, p.10.

O roi'r broblem o ddarparu lleoedd digonol mewn rhai ardaloedd o'r neilltu, mae darbwyllo rhieni o werth addysg cyfrwng Cymraeg mewn ardaloedd eraill yn parhau i fod yn dalcen caled wrth geisio cynyddu'r galw am addysg Gymraeg. Yn sicr, mae'n bur anodd i rieni sy'n ystyried rhoi addysg Gymraeg i'w plant ddod o hyd i ffynonellau gwybodaeth am fanteision addysg Gymraeg. Er enghraifft, gwybodaeth sylfaenol iawn yn unig a geir ar wefan Llywodraeth Cymru ac awdurdodau lleol, gyda rhai yn dewis cyhoeddi mwy nag eraill am fuddiannau addysg Gymraeg neu ddwyieithog. Mae RhAG yn tynnu sylw penodol at y diffyg gwybodaeth sydd ar gael i rieni:

Ers diflaniad Bwrdd yr Iaith Gymraeg, mae bwlch amlwg o ran hyrwyddo addysg Gymraeg ... nodwn fod ymgyrch benodol gan y Llywodraeth i hyrwyddo addysg Gymraeg a manteision dwyieithrwydd ond mae'n bryder bod ymwybyddiaeth gyffredinol am yr ymgyrch honno yn isel iawn ... Mae rhieni'n awchu am y wybodaeth: mae'n rhaid i'r Llywodraeth arwain ar hyn ar fyrder.¹²⁸

Model arall ar gyfer cynyddu niferoedd y disgyblion sydd o fewn y sector addysg cyfrwng Cymraeg yw creu mwy nag un pwynt mynediad at yr addysg honno. Yn draddodiadol, yn yr ardaloedd hynny lle ceir dewis rhwng addysg cyfrwng Cymraeg ac addysg cyfrwng Saesneg, mae rhieni'n gorfod gwneud penderfyniad am addysg eu plant pan fyddant yn dair oed. Er 2004 bu Bwrdd yr Iaith Gymraeg yn gweithredu prosiect 'trochi hwyr' oedd yn cynnig cyfle i ddisgyblion mewn addysg cyfrwng Saesneg astudio drwy gyfrwng y Gymraeg am gyfnod dwys – 'cyfnod trochi' – ac o ganlyniad fedru dewis parhau â'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg. Yr awdurdodau lleol sydd bellach yn gyfrifol am weithredu'r prosiect hwn.

Yn yr ardaloedd hynny lle mae cyfran uwch o siaradwyr Cymraeg, a lle mae'r ddarpariaeth addysg gynradd yn cael ei chynnig yn bennaf drwy gyfrwng y Gymraeg neu'n ddwyieithog, ceir canolfannau ar gyfer 'hwyrddyfodiaid'. Mae'r canolfannau ar gyfer hwyrddyfodiaid yn cynnig cyrsiau iaith dwys i ddisgyblion sy'n mudo i ardaloedd traddodiadol Gymreig yng nghanol eu haddysg gynradd. Nod y canolfannau hyn yw rhoi sgiliau iaith priodol i'r disgyblion hyn fel y gallant ymdopi â chyfrwng addysg eu hysgol leol ac ymuno â'r ysgolion hynny maes o law. Yn 2014/15 roedd deg awdurdod lleol yn cynnal 16 canolfan o'r math hwn, ac un awdurdod yn darparu canolfan ar gyfer disgyblion yn y sector uwchradd.

¹²⁸RhAG, 'Cynulliad Cenedlaethol Cymru – Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg. Ymchwiliad Strategol Cymraeg mewn Addysg – ymateb gan rhieni dros Addysg Gymraeg (RhAG)', (2015), t. 8.

Putting the issue of providing enough places in some areas aside, persuading parents of the value of Welsh medium education in other areas continues to be difficult in seeking to increase the demand for Welsh medium education. Certainly, it is quite difficult for parents who are considering sending their children to Welsh medium schools to find information on the benefits of Welsh medium education. For example, only very basic information is available on the websites of the Welsh Government and local authorities, with some choosing to publish more than others on the benefits of a Welsh medium or bilingual education. RhAG highlights the lack of information available to parents:

Since the disappearance of the Welsh Language Board, there has been a prominent gap in terms of promoting Welsh medium education ... we note the Government's specific campaign to promote Welsh medium education and the benefits of bilingualism but the very low general awareness of that campaign is a concern ... Parents are eager for information: the Government must take the lead on this urgently.¹²⁸

165

Another model for increasing the number of pupils within the Welsh medium education sector is to create more than one entry point to that education. Traditionally, in those areas where there is a choice between Welsh medium and English medium education, parents have to make a choice regarding their children's education at three years old. Since 2004, the Welsh Language Board had been implementing a 'late immersion' project which offered pupils in English medium education the opportunity to study through the medium of Welsh for an intensive period - 'immersion period' - and then to be able to choose whether or not to continue with Welsh medium education. Local authorities are now responsible for implementing this project.

In those areas with a higher proportion of Welsh speakers, and where primary education provision is mainly offered through the medium of Welsh or bilingually, there are centres for 'latecomers'. The centres for latecomers offer intensive language courses to pupils moving to Welsh-speaking heartlands in the middle of their primary education. The aim of these centres is to provide these pupils with appropriate language skills so that they can cope with the medium of education at their local school and join those schools in due course. In 2014/15, 10 local authorities had 16 such centres in operation, and one authority provided a centre for secondary pupils.

¹²⁸RhAG, 'National Assembly for Wales – Children, Young People and Education Committee. Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans – response from Parents for Welsh Medium Education', (2015), p. 8, [publication in Welsh only, author's translation].

Mae pwyslais y sector addysg bellach, o ran datblygu ei ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg, ar gwrdd â gofynion y dysgwyr eu hunain. Fel y nodir yn Strategaeth Colegau Cymru ar gyfer y maes, 'sicrhau darpariaeth i fodloni anghenion a dyheadau dysgwyr ar sail cyfleoedd cyfartal ar draws Cymru' yw'r weledigaeth.¹²⁹ Yn unol â hynny, gellir tybio y bydd cynnydd yn y nifer sy'n dysgu drwy gyfrwng y Gymraeg o fewn addysg bellach yn dibynnu ar y cynnydd yn y galw am addysg cyfrwng Cymraeg ymysg myfyrwyr. Mae llwyddiant strategaeth o'r fath yn ddibynnol ar ymwybyddiaeth ymysg dysgwyr o werth sgiliau Cymraeg, yn enwedig mantais sgiliau Cymraeg ar gyfer cyflogaeth. Adlewyrchir hyn yng ngwerthusiad Ymchwil Arad o'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*, lle nodir, 'pwysleisiodd penaethiaid a rhanddeiliaid yr angen i godi proffil darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg ôl-16 drwy farchnata a hyrwyddo manteision cynnal a gwella sgiliau Cymraeg',¹³⁰ ac mae un o argymhellion yr adroddiad ar brosiect yr Hyrwyddwyr Dwyieithog yn gofyn i Golegau Cymru 'lunio canllawiau ar ddulliau o annog myfyrwyr i ddilyn rhan o'u cysiau drwy gyfrwng y Gymraeg'.¹³¹

Yr un pryd, mae adroddiad ymchwil Arad yn pwysleisio'r angen i sefydliadau addysg bellach fabwysiadu cynlluniau strategol sy'n nodi 'sut y byddant yn ehangu darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y colegau i gefnogi twf yn y sector'.¹³² Gofynna hynny am strategaeth gadarn i gynyddu'r dysgu cyfrwng Cymraeg nad yw'n gwbl ddbynnol ar ofynion a galw'r dysgwyr eu hunain wrth gynllunio darpariaeth ond sydd hefyd yn anelu at ddiwallu anghenion gofynion gweithlu Cymru am sgiliau Cymraeg. Yn hyn o beth, dylid ystyried canfyddiadau ymchwil adroddiadau megis *Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector*¹³³ a *Polisiau Sgiliau a'r Iaith Gymraeg*,¹³⁴ yn ogystal â blaenoriaethau Llywodraeth Cymru ar gyfer cynllunio'r gweithlu.

¹²⁹Colegau Cymru, 'Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd yn AB', (2010), t. 3.

¹³⁰Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016), t. 90.

¹³¹Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Astudiaeth o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd mewn Addysg Bellach* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 25 Medi 2014), t. 70.

¹³²Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016), t. 166.

¹³³D. Vivian ac eraill, *Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014).

¹³⁴Bwrdd Cyflogaeth a Sgiliau Cymru, 'Polisiau Sgiliau a'r Iaith Gymraeg', (Chwefror 2011).

In terms of developing Welsh medium provision, the further education sector focuses on meeting the requirements of the learners themselves. As noted in the Colleges Wales strategy for the area, the vision is 'to ensure provision to satisfy the needs and aspirations of learners on the basis of equal opportunities across Wales'.¹²⁹ In accordance with that, it may be assumed that there will be a rise in the number of those learning through the medium of Welsh within further education, subject to the increase in the demand for Welsh medium education amongst students. The success of such a strategy depends on learners' awareness of the value of Welsh language skills, especially the benefits of Welsh language skills for employment purposes. This is reflected in Arad Research's evaluation of the *Welsh-medium Education Strategy*, where it is noted, 'headteachers and stakeholders emphasised the need to raise the profile of post-16 Welsh-medium education provision by marketing and promoting the advantages of maintaining and improving Welsh language skills',¹³⁰ and one of the recommendations of the Bilingual Champions project report asks Colleges Wales to develop 'guidance ... for colleges highlighting effective ways of encouraging students to follow part of their courses through the medium of Welsh'.¹³¹

At the same time, Arad Research's report emphasises the need for further education institutions to adopt strategic plans which note 'how they will expand Welsh medium provision in colleges to support growth in the sector'.¹³² That calls for a robust strategy to increase Welsh medium learning which is not fully reliant on the learners' requirements and demands in planning provision but which also aims towards meeting the Welsh language skills needs of the Welsh workforce. In that respect, consideration should be given to the research findings of reports such as *Welsh language skills needs in eight sectors*¹³³ and *Skills Policies and the Welsh Language*,¹³⁴ as well as Welsh Government priorities for workforce planning.

¹²⁹Colleges Wales, 'National Strategy on Bilingualism in FE', (2010), p. 3.

¹³⁰Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016), p. 91.

¹³¹Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: A study of the work of the Bilingual Champions in Further Education* (Welsh Government Social Research, 25 September 2014), p. 68.

¹³²Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016), p. 166.

¹³³Vivian D. et al., *Welsh language skills needs in eight sectors* (Welsh Government Social Research, 2014).

¹³⁴Wales Employment and Skills Board, 'Polisiau Sgiliau a'r Iaith Gymraeg', (Febrary 2011), [Publication accessible in Welsh only].

Wrth ystyried dysgu seiliedig ar waith, nid oes llawer o alw am addysg cyfrwng Cymraeg gan ddysgwyr, ym marn cyflogwyr a darparwyr.^{135, 136} Yn ôl arolwg yn 2014, 'Pan ofynnwyd iddynt, dywedodd un o bob 10 dysgwr y byddai'n well ganddynt ddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg neu yn Gymraeg a Saesneg ar y cyd.¹³⁷ Wrth geisio egluro'r rhesymau dros hynny, nododd darparwyr a ymatebodd i'r arolwg y rhwystrau canlynol i ddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg: diffyg hunanhyder ieithyddol ymysg dysgwyr; diffyg cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg y tu allan i'r coleg a'r gweithle; a diffyg swyddi sy'n cydnabod y Gymraeg fel sgil dymunol. Fel yn achos addysg bellach, gellir dadlau efallai y byddai strategaeth ar gyfer cynyddu addysg cyfrwng Cymraeg mewn gweithleoedd, wedi'i selio ar anghenion y gweithlu yn hytrach na dymuniadau myfyrwyr yn unig, yn fwy tebygol o lwyddo. Nodwyd hefyd gan ddarparwyr dysgu seiliedig ar waith fod sgiliau Cymraeg y bobl ifanc a'r cyflogwyr yn aml yn annigonol i'w galluogi i gadw at y Gymraeg wrth drafod materion technegol, ac felly byddent yn troi i'r Saesneg yn naturiol er mwyn cyfathrebu'n effeithiol. Yn ogystal, nodwyd mai'r Saesneg yw iaith bob dydd llawer o weithleoedd.¹³⁸

Gellir dadlau yr un achos yng nghyswllt Cymraeg i Oedolion. Canfu arolwg o gymhelliant oedolion sy'n dysgu'r Gymraeg yng ngogledd Cymru mai deugain y cant yn unig o ddysgwyr oedd yn cysylltu dysgu'r Gymraeg â'r gweithle a manteision gyrfaol. Awgryma hynny y gellid cynyddu'n sylweddol nifer yr oedolion sy'n dysgu'r Gymraeg pe bai gwell ymwybyddiaeth o werth sgiliau Cymraeg o fewn cyflogaeth.

6.9.5 Dilyniant ieithyddol

Mae sicrhau dilyniant ieithyddol rhwng y Cyfnodau Allweddol wedi bod yn destun pryder i addysgwyr a gwneuthurwyr polisi ers blynyddoedd lawer.¹³⁹ Yr arweiniad polisi a geir ar y mater hwn yn y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yw mai 'addysg cyfrwng Cymraeg o'r blynyddoedd cynnar, gyda dilyniant ieithyddol cadarn drwy bob cyfnod addysg, sy'n cynnig yr amodau gorau ar gyfer meithrin pobl ifanc sy'n wirioneddol ddwyieithog'.¹⁴⁰ Mae Estyn yn cefnogi'r farn honno:

Ar draws Cymru, mae nifer o ddisgyblion y buont yn dilyn Cymraeg fel iaith gyntaf yn yr ysgol gynradd yn peidio ag astudio Cymraeg fel iaith gyntaf ar ôl trosglwyddo i'r ysgol uwchradd. O ganlyniad, nid yw'r disgyblion hyn yn datblygu eu medrau yn y Gymraeg hyd eithaf eu gallu a chaiff ychydig o ddisgyblion sydd wedi astudio'r Gymraeg fel iaith gyntaf eu cofrestru'n amhriodol ar gyfer yr arholiad TGAU ail iaith Gymraeg.¹⁴¹

Mae tracio dilyniant ieithyddol o'r cylch meithrin i addysg gynradd yn amod grant i'r Mudiad Meithrin. Mae'r mudiad yn casglu data ar gyfraddau dilyniant pob cylch meithrin ac yn gweld bod rhwng 80 y cant ac 85 y cant o'r plant yn trosglwyddo i addysg gynradd cyfrwng Cymraeg.¹⁴²

¹³⁵Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2014–15* (Gorffennaf 2015), t. 9.

¹³⁶York Consulting, Old Bell 3, IFF Research a Phrifysgol Caerdydd, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 16 Mawrth 2016b), t. 71. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

¹³⁷Ystadegau ar gyfer Cymru, *Post-16 Learner Voice Wales survey results, 2014* (17 Ebrill 2014), t. 4. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

¹³⁸York Consulting, Old Bell 3, IFF Research a Phrifysgol Caerdydd, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 16 Mawrth 2016), t. 71. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

¹³⁹Baker, C. a Jones, M, P. *Dilyniant mewn Addysg Gymraeg* (Bwrdd yr Iaith Gymraeg)

¹⁴⁰Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Ebrill 2010), t. 15.

¹⁴¹Estyn, 'Dilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog', (Tachwedd 2014), t. 5.

¹⁴²Mae'r sylw hwn wedi'i ddarparu yn uniongyrchol gan y Mudiad Meithrin.

In examining work-based learning, there is limited demand for Welsh medium education amongst learners, according to employers and providers.^{135, 136} According to a 2014 survey, 'When asked, one in ten learners said they would prefer to learn in Welsh or in a mixture of both Welsh and English.'¹³⁷ In seeking to explain the reasons for that, providers who responded to the survey identified the following obstacles to learning through the medium of Welsh: lack of linguistic self-confidence amongst learners; lack of opportunities to use Welsh outside college and the workplace; and a lack of posts which recognise the Welsh language as a desirable skill. As in the case of further education, it could be argued that a strategy for increasing Welsh medium education within workplaces, based on the needs of the workplace rather than just students' wishes, would be more likely to succeed. Work-based Learning providers also noted that the Welsh language skills of young people and employers are often insufficient to allow them to stick to Welsh when discussing technical issues, so they would therefore switch to English naturally for effective communication. In addition, it was noted that English is the everyday language of many workplaces.¹³⁸

The same could be argued in terms of Welsh for Adults. A survey undertaken in north Wales on the motivations of Welsh for Adults learners found that only 40 per cent of learners connected learning Welsh with the workplace and career benefits. That suggests that the number of adults learning Welsh could be increased significantly if there was better awareness of the value of Welsh language skills within employment.

6.9.5 Linguistic progression

Ensuring linguistic progression between the Key Stages has been a cause for concern for educators and policy makers for many years.¹³⁹ The policy guidance given on this issue in the *Welsh-medium Education Strategy* is 'Welsh-medium education from the early years, with robust linguistic progression through every phase of education, offers the best conditions for developing young people who are truly bilingual'.¹⁴⁰ Estyn supports this view:

Across Wales, a number of pupils who studied Welsh as a first language at primary school do not study Welsh as a first language after transferring to secondary school. As a result, these pupils do not develop their Welsh skills to the best of their ability, and a few pupils who have studied Welsh as a first language are entered inappropriately for the Welsh second language GCSE examination.¹⁴¹

Tracking linguistic progression from the *cylch meithrin* to primary school is a grant condition for Mudiad Meithrin. The Mudiad collects data on each *cylch meithrin*'s progression rates and sees that 80-85 per cent of children transfer to Welsh medium primary education.¹⁴²

¹³⁵Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy: Annual report 2014–15* (July 2015), p. 9.

¹³⁶York Consulting, Old Bell 3, IFF Research and Cardiff University, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Welsh Government Social Research, 16 March 2016b), p. 3.

¹³⁷Statistic for Wales, *Post-16 Learner Voice Wales survey results, 2014* (17 April 2014), p. 4.

¹³⁸York Consulting, Old Bell 3, IFF Research and Cardiff University, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Welsh Government Social Research, 16 March 2016b), p. 72.

¹³⁹Baker, C. and Jones, M.P. *Continuity in Welsh Language Education* (Welsh Language Board)

¹⁴⁰Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010), p. 15.

¹⁴¹Estyn, 'Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools', (November 2014), p. 5.

¹⁴²Information provided to the Welsh Language Commissioner by Mudiad Meithrin

Nid yw'r gyfradd dilyniant ieithyddol yr un mor gadarnhaol wrth edrych ar gyfnodau eraill y gyfundrefn addysg. Targed Deilliant 2 y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg yw fod 'mwy o ddysgwyr yn parhau i wella eu sgiliau iaith wrth drosglwyddo o'r ysgol gynradd i'r ysgol uwchradd'. Anelwyd at sicrhau erbyn 2015 fod o leiaf 19 y cant o ddisgyblion Blwyddyn 9 yn cael eu hasesu drwy gyfrwng y Gymraeg. Yn 2014, 17.1 y cant o ddisgyblion a aseswyd drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae nifer y disgyblion a asesir yn Gymraeg ym Mlwyddyn 9 wedi gostwng yn flynyddol er 2011.

Cynigiodd Estyn ystadegau ynghylch y gyfradd dilyniant ar lefel genedlaethol:

170

'Mae cyfran y disgyblion sydd yn astudio'r Gymraeg fel iaith gyntaf yn disgyn o 19.8 y cant yng nghyfnod allweddol 2, i 16.3 y cant yng nghyfnod allweddol 3, ac yna i 15.3 y cant yng nghyfnod allweddol 4.¹⁴³

Gwelir bod cyfraddau'r golled ieithyddol rhwng yr ysgol gynradd a'r uwchradd yn arbennig o arwyddocaol mewn rhai ardaloedd penodol.¹⁴⁴ Amlygodd Estyn yr angen i fynd i'r afael â'r diffyg dilyniant hwn mewn rhai ardaloedd:

Mae disgwyl ar i bob awdurdod lleol yng Nghymru gynllunio er mwyn cyflawni deilliannau a thargedau'r Strategaeth Addysg cyfrwng Cymraeg trwy gyflwyno cynlluniau strategol y Gymraeg mewn addysg. Fodd bynnag, mae cryn amrywiaeth yng ngweledigaeth a disgwyliadau'r awdurdodau lleol yn yr ardaloedd lle mae cyfran uchel o ysgolion dwyieithog.¹⁴⁵

Targed Deilliant 3 y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* yw bod 'mwy o ddysgwyr yn astudio ar gyfer cymwysterau drwy gyfrwng y Gymraeg'. Mae targedau penodol wedi'u gosod ar gyfer cynyddu'r niferoedd sy'n astudio am ddau gymhwyster arall drwy gyfrwng y Gymraeg (84 y cant erbyn 2015), hynny yw, cymwysterau ac eithrio'r Gymraeg iaith gyntaf fel pwnc, a thargedau i gynyddu'r niferoedd sy'n astudio am bum pwnc arall drwy gyfrwng y Gymraeg (62 y cant erbyn 2015). Awgryma'r wybodaeth yn adroddiadau blynyddol diweddaraf y Llywodraeth ar gyflawniad y strategaeth (2014/15) na fydd y targedau hyn yn cael eu cyflawni.

Cyhoeddodd Estyn 12 argymhelliad penodol i geisio gwella'r dilyniant ieithyddol rhwng y Cyfnodau Allweddol. Derbyniwyd yr argymhellion hynny gan Lywodraeth Cymru.¹⁴⁶ Serch hynny, nid yw'n gwbl glir eto sut y bwriedir gwella cyfraddau dilyniant at y dyfodol. Mae rhai wedi cwestiynu'r targedau sydd wedi'u gosod yng nghyswllt deilliannau'r strategaeth, a gellir dadlau nad yw cyrraedd y targedau hynny, neu beidio â'u cyrraedd, yn rhoi'r darlun llawn o ran dilyniant ieithyddol mewn addysg yng Nghymru. Yr un pryd, nid oes unrhyw amheuaeth bod nifer sylweddol o blant yn dewis rhoi'r gorau i addysg cyfrwng Cymraeg yn ystod eu taith drwy'r gyfundrefn addysg.

¹⁴³Estyn, 'Dilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog', (Tachwedd 2014), t. 5.

¹⁴⁴Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2014–15* (Gorffennaf 2015), t. 25

¹⁴⁵Estyn, 'Dilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog', (Tachwedd 2014), t. 13.

¹⁴⁶Llywodraeth Cymru, *Ymateb i adolygiad thematig Estyn o ddilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog* (Tachwedd 2014).

The rate of linguistic progression is not as positive when looking at other stages within education. The Outcome 2 target found in the Welsh-medium Education Strategy is 'More learners continuing to improve their language skills on transfer from primary to secondary school'. The aim was to ensure that by 2015 at least 19 per cent of Year 9 pupils were assessed through the medium of Welsh. In 2014, 17.1 per cent of pupils were assessed through the medium of Welsh. The number of pupils assessed through the medium of Welsh in Year 9 has fallen year-on-year since 2011.

Estyn offered statistics on the national progression rate:

171

'The proportion of pupils studying Welsh as a first language falls from 19.8 per cent in key stage 2, to 16.3 per cent in key stage 3, and then to 15.3% in key stage 4.'¹⁴³

We can see that the rate of linguistic loss from primary to secondary school is especially significant in some specific areas.¹⁴⁴ Estyn highlighted the need to address this lack of progression in some areas:

All local authorities in Wales are expected to plan to achieve the outcomes and targets of the Welsh-medium Education Strategy by delivering strategic plans for Welsh in education. However, there is considerable variation in the vision and expectations of local authorities in areas that have a high proportion of bilingual schools.¹⁴⁵

The Outcome 3 target found in the *Welsh-medium Education Strategy* is 'more learners studying for qualifications through the medium of Welsh'. Specific targets have been set for increasing the numbers studying two other qualifications through the medium of Welsh (84 per cent by 2015), that is, qualifications other than Welsh first language as a subject, and targets for increasing the numbers studying five other subjects through the medium of Welsh (62 per cent by 2015). Information found in the Government's most recent annual reports on achieving the strategy (2014/15) suggests that these targets will not be met.

Estyn published 12 specific recommendations for improving linguistic progression between the Key Stages. These recommendations were accepted by the Welsh Government.¹⁴⁶ However, it is not entirely clear yet how future progression rates will be improved. Some have questioned the targets set in terms of the strategy's outcomes, and it could be argued that reaching or not reaching those targets does not provide a full picture of linguistic progression within education in Wales. At the same time, there is no doubt that a significant number of children choose to abandon Welsh medium education during the course of their studies.

¹⁴³Estyn, 'Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools', (November 2014), p. 5

¹⁴⁴Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy: Annual report 2014–15* (July 2015), p. 24

¹⁴⁵Estyn, 'Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools', (November 2014), p. 13.

¹⁴⁶Welsh Government, *Response to Estyn thematic review of linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools* (November 2014).

Gan ystyried y sefyllfa'r tu hwnt i gyfnod addysg statudol, nodwyd eisoes mai 0.09 y cant o fyfyrwyr addysg bellach yng Nghymru a dderbyniodd eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg yn 2014/15¹⁴⁷ a 4.1 y cant yn unig o fyfyrwyr addysg uwch a dderbyniodd o leiaf rywfaent o'u haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg yn 2013/14. O gymharu'r ffigurau hynny â chanrannau'r plant sy'n dysgu drwy gyfrwng y Gymraeg yn yr ysgol, mae'n amlwg y collir y mwyafrif helaeth o fyfyrwyr o'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg wrth iddynt symud o'r ysgol i'r coleg a'r brifysgol. Tra mae'r cyfraddau dilyniant o fewn ysgolion yn siomedig, mae'r diffyg dilyniant ieithyddol o'r ysgol i'r coleg a'r brifysgol yn destun pryder.

6.9.6 Sicrhau cyflenwad priodol o adnoddau Cymraeg a staff sydd â sgiliau Cymraeg

Ni ellir gwarchod nac ehangu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg heb sicrhau cyflenwad digonol o staff sy'n meddu ar y sgiliau iaith priodol, yn ogystal â'r arbenigedd(au) cywir, i addysgu yn y sector.

Yn y sector cyn statudol ceir heriau o ran canfod digon o staff sy'n meddu ar y cymwysterau a'r sgiliau ieithyddol angenrheidiol. Un o'r heriau cyson i'r sector yw gweithio'n unol â gofynion yr Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC) a chwrdd â'r gofynion allanol gorfodol o safbwynt lefelau cymwysterau sy'n ofynnol i staff y cylchoedd meithrin. Mae'r mudiad yn rhag-weld y bydd y gofynion am gymwysterau yn cynyddu i'r dyfodol. Her ychwanegol i'r Mudiad Meithrin yw recriwtio nifer digonol o staff sydd hefyd yn gymwys o ran eu sgiliau Cymraeg. Er mwyn mynd i'r afael â hynny mae'r mudiad yn gweithredu cynllun Cam wrth Gam â nawdd gan y Llywodraeth. Mae'r cynllun hwn yn llwyddo i gynhyrchu 200 o weithwyr bob blwyddyn sydd â chymhwyster Lefel 3 ac sy'n medru gweithio yn Gymraeg. Mae'r Mudiad yn tracio llwybrau gyrfaol mynychwyr y cynllun Cam wrth Gam ac mae'r data'n awgrymu bod oddeutu 90 y cant ohonynt yn parhau i weithio yn y sector addysg cyfrwng Cymraeg ar ôl ennill eu cymhwyster.

Er hynny, mae cadw gweithwyr o fewn y cylchoedd meithrin eu hunain yn heriol gan fod cyflogau'n gymharol isel o'u cymharu, er enghraifft, â chyflogau cynorthwywyr dosbarth mewn ysgolion. Os oes cynnydd yn nifer y plant sy'n mynychu cylch meithrin, yna mae'n rhaid cadw'r gymhareb staffio drwy gyflogi mwy o staff. O ganlyniad, mae costau cynnal cylchoedd meithrin hefyd yn cynyddu.¹⁴⁸

Nid yw'n ymddangos bod recriwtio athrawon i'r sector cynradd cyfrwng Cymraeg mor heriol ag ydyw i sectorau addysg eraill. Yn wir, bu i Lywodraeth Cymru (sy'n gyfrifol am reoli mynediad i'r cwrs hyfforddi athrawon) leihau'r niferoedd sy'n dilyn y cwrs cynradd yn ystod y degawd diwethaf gan fod llai o alw am staff o fewn y sector hwn yn gyffredinol. Er hynny, ymddengys bod recriwtio athrawon cynradd yn parhau i fod yn sialens mewn rhai ardaloedd penodol.

Mae'r darlun ar gyfer y sector uwchradd yn fwy heriol. Yn 2015, cyhoeddodd grŵp aelodaeth Cymdeithas Ysgolion Dros Addysg Gymraeg (CYDAG) ganfyddiadau eu hymchwil i heriau staffio ysgolion uwchradd cyfrwng Cymraeg a dwyieithog. Prif ganfyddiadau CYDAG oedd fod prinder dybryd o athrawon Mathemateg, Gwyddoniaeth a Saesneg yn y sector uwchradd, a bod prinder athrawon cyflenwi ar gyfer cyfnodau mamolaeth a salwch.¹⁴⁹

¹⁴⁷StatsCymru, *Gweithgareddau dysgu yn ôl y math o gymhwyster ac iaith 2014/15*, (2016)

¹⁴⁸Tystiolaeth/sylwadau wedi'u darparu yn uniongyrchol gan swyddogion y Mudiad Meithrin.

¹⁴⁹CYDAG, 'Prinder Athrawon Uwchradd yn y sector cyfrwng Cymraeg a dwyieithog', (2015), t. 1.

Examining the situation beyond statutory education, it has already been noted that 0.09 per cent of further education students in Wales received their education through the medium of Welsh in 2014/15¹⁴⁷ and only 4.1 per cent of higher education students received at least some of their education through the medium of Welsh in 2013/14. Comparing those figures with the percentages of children learning through the medium of Welsh at school, it is clear that the vast majority of students leave Welsh medium provision when moving from school to college and university. Whilst linguistic progression rates within schools is disappointing, the lack of linguistic progression from school to college and university is a cause for concern.

6.9.6 Securing an appropriate supply of Welsh language resources and staff with Welsh language skills

Welsh medium provision cannot be protected nor widened without securing a sufficient supply of staff with the appropriate language skills, as well as the correct expertise, to teach within the sector.

In the pre-statutory sector, there are challenges in terms of finding enough staff with the necessary qualifications and linguistic skills. One of the constant challenges facing the sector is to work in line with the Care and Social Services Inspectorate Wales' (CSSIW) requirements and meet the compulsory external requirements in terms of the qualification levels required by *cylch meithrin* staff. The Mudiad predicts a greater call for qualifications in the future. Another challenge facing the Mudiad Meithrin is to recruit enough staff who are also qualified in terms of their Welsh language skills. In order to address that, the Mudiad operates the *Cam wrth Gam* scheme, with Government support. This scheme produces 200 workers each year with a Level 3 qualification, who can work through the medium of Welsh. The Mudiad tracks the career paths of *Cam wrth Gam* participants and the data suggests that around 90 per cent continue working in the Welsh medium education sector after gaining their qualifications.

However, retaining workers within the *cylchoedd meithrin* themselves is challenging as wages are relatively low compared with, for example, the wages of classroom assistants in schools. Should there be an increase in the number of children attending a *cylch meithrin*, then the staffing ratio must be maintained by employing more staff. As a result, *cylchoedd meithrin* maintenance costs also rise.¹⁴⁸

It does not appear that recruiting teachers to the Welsh medium primary sector is as challenging as for other education sectors. Indeed, the Welsh Government (responsible for controlling entry to the teacher training course) has reduced the number of primary course participants during the past decade as there is less demand for staff within this sector in general. However, it appears that primary teacher recruitment continues to be a challenge in some specific areas.

The situation within the secondary sector is more challenging. In 2015, the Association of Schools in favour of Welsh Medium Education (CYDAG) published its research findings on staffing challenges within Welsh medium and bilingual secondary schools. CYDAG's main findings were that there was a severe shortage of Mathematics, Science and English teachers within the secondary sector, and that there was a shortage of supply teachers covering maternity and sickness absence.¹⁴⁹

¹⁴⁷StatsWales, *Learning activities by qualification type and language 2014/15*, (2016).

¹⁴⁸Evidence/comments provided to the Welsh Language Commissioner by the Mudiad Meithrin.

¹⁴⁹CYDAG, 'Prinder Athrawon Uwchradd yn y sector cyfrwng Cymraeg a dwyieithog, (2015), p. 1, [Publication in Welsh only].

Roedd Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn awyddus i wybod a oedd athrawon cyflenwi yn effeithio ar ddisgyblion, ac os felly ym mha fodd. Cynhaliodd y pwyllgor arolwg ar gyfer pobl ifanc, rhieni a gofaldwyr a chafwyd bron i 1,500 o ymatebion. Roedd un o gwestiynau'r ymchwil (a oedd ar gyfer disgyblion mewn ysgolion cyfrwng Cymraeg) yn gofyn a oedd yr iaith a ddefnyddid gan yr athro cyflenwi yn wahanol i iaith arferol y dosbarth. Bu i 46.6 y cant (1 11/238) nodi bod yr iaith a ddefnyddid gan athrawon cyflenwi yn wahanol. Derbyniodd y pwyllgor dystiolaeth fod athrawon cyflenwi weithiau'n cael eu defnyddio mewn amgylchiadau penodol heb y sgiliau a oedd yn angenrheidiol, ac roedd hyn yn cynnwys y gallu i addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg.¹⁵⁰

Argymhelliad cyffredinol y pwyllgor oedd galw ar Lywodraeth Cymru i edrych ar yr opsiynau wrth gyflogi athrawon cyflenwi ac awgrymwyd y gallai'r canllawiau newydd ynglŷn â Rheoli Presenoldeb Gweithlu Ysgolion yn Effeithiol helpu yn hyn o beth. Er hynny, mae'r pwyllgor wedi derbyn tystiolaeth nad yw'r 'canllawiau ynghylch Rheoli Presenoldeb Gweithlu Ysgolion yn gwneud darpariaethau penodol ynglŷn â darparu athrawon cyflenwi cyfrwng Cymraeg'.

Bu rhai ymdrechion i fynd i'r afael â hyn. Er enghraifft, mae'r Llywodraeth wedi bod yn cynnig cymhelliant ariannol o hyd at £3,000 i fyfyrwyr i ddilyn y cwrs TAR (Tystysgrif Addysg i Raddedigion) mewn rhai pynciau lle mae prinder. Yn ogystal, er mwyn ceisio cynyddu capasiti'r athrawon sydd eisoes yn addysgu mewn ysgolion yng Nghymru i addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg, ers degawd bellach mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn ariannu cwrs 'Cyfnod Sabothol'. Yn wreiddiol, y bwriad oedd targedu athrawon oedd yn meddu ar sgiliau Cymraeg ond nad oeddynt yn teimlo'n ddigon hyderus i ddefnyddio'r iaith wrth addysgu. Bellach, mae'r cwrs ar gael i gynorthwywyr dosbarth ac i athrawon mewn ysgolion cyfrwng Saesneg hefyd.

Ond mae'n amlwg o ymchwil CYDAG fod problemau recriwtio'n parhau:

Un o'r prif heriau wrth symud ymlaen yw sicrhau bod y Cynllun [Sabothol] yn ei gyfanrwydd (yn cynnwys dulliau recriwtio, targedu unigolion ac ysgolion) yn cael ei weithredu yn fwy strategol a phwrpasol. Mae angen sicrhau cyswllt clir rhwng y Cynllun hwn a blaenoriaethau Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg ar draws yr awdurdodau lleol a'r consortia.¹⁵¹

Yn sgil pasio Deddf Addysg (Cymru) 2014 mae angen i Gyngor y Gweithlu Addysg sicrhau bod pob person sy'n gymwys i addysgu yng Nghymru wedi'i gofrestru.¹⁵² Nid oes gofyn i bersonau cofrestredig nodi eu sgiliau iaith Gymraeg. O fod yn ceisio cynllunio at ddyfodol lle y gwelir twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg, ni ellir ond dirnad y bydd methiant i gasglu gwybodaeth am sgiliau iaith y gweithlu yn rhwystr i gynllunio'r ddarpariaeth Gymraeg at y dyfodol.

¹⁵⁰Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Waith Athrawon Cyflenwi', (Rhagfyr 2015b), t. 58.

¹⁵¹Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg - Adolygiad o'r Cynllun Sabothol Iaith Gymraeg ar gyfer ymarferwyr addysgol: profiad cyfranogwyr 2011-2012* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, Ionawr 2014), t. 3

¹⁵²*Deddf Addysg (Cymru) 2014 (2014 dccc 5)*.

The National Assembly for Wales Children, Young People and Education Committee were keen to learn whether supply teachers impacted pupils, and if so how. The committee undertook a survey of young people, parents and carers and attracted almost 1,500 responses. One research question (aimed at Welsh medium pupils) asked whether the language used by the supply teacher was different to the language normally used in the classroom. 46.6 per cent (1 11/238) stated that the language used by supply teachers was different. The committee heard evidence that supply teachers were sometimes used in specific circumstances without having the necessary skills, which included the ability to teach through the medium of Welsh.¹⁵⁰

The committee's general recommendation was to call on the Welsh Government to examine the options when employing supply teachers and it was suggested that the new guidance on Effective Management of School Workforce Attendance could help in this respect. Despite this, the committee has heard evidence that 'the guidance on Effective Management of School Workforce Attendance does not make specific provisions in relation to providing Welsh medium supply teachers'.

There have been some efforts to address this. For example, the Government has been offering a financial incentive of up to £3,000 to students to follow the PGCE course in some subjects where there are shortages. Also, in order to try and increase the capacity of teachers already teaching in schools in Wales to teach through the medium of Welsh, the Welsh Government, over the past decade, has been funding a 'Sabbatical Scheme'. The original intention was to target teachers with Welsh language skills but who did not feel confident enough to use the language when teaching. The scheme is now also available to classroom assistants and teachers in English medium schools.

But it is clear from CYDAG's research that problems continue:

One of the main challenges for the future is to ensure that the WLSS as a whole (including recruitment methods, the targeting of individual practitioners and schools) is implemented in a more strategic and targeted manner. A clear link between the WLSS and the priorities of the Welsh in Education Strategic Plans must be established across local authorities and consortia.¹⁵¹

Following the passing of the Education (Wales) Act 2014 the Education Workforce Council needs to ensure that every person qualified to teach in Wales is registered.¹⁵² Registered persons are not required to identify their Welsh language skills. From seeking to plan for a future where a growth in Welsh medium education is seen, we must draw the conclusion that a failure to collect information on the workforce's language skills will prevent the future planning of Welsh medium provision.

¹⁵⁰National Assembly for Wales, 'Inquiry into Supply Teaching', (December 2015b), p. 57.

¹⁵¹Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy - Review of the Welsh-language Sabbatical Scheme for educational practitioners: participant experiences 2011-2012* (Welsh Government Social Research, January 2014), p. 3

¹⁵²*Education (Wales) Act 2014 (2014 anaw 5)*.

Mewn addysg bellach, mae'r anawsterau sy'n llesteirio'r gwaith o ehangu cyfleoedd astudio drwy gyfrwng y Gymraeg yn cynnwys diffyg aseswyr a chymedrolwyr sydd â sgiliau addas yn y Gymraeg, yn ogystal â diffyg adnoddau dysgu Cymraeg. Noda gwerthusiad Ymchwil Arad o'r *Strategaeth Ad Cyfrwng Cymraeg*:

Mae angen i gyrff dyfarnu sicrhau bod capasiti digonol ganddynt i ddarparu cymwysterau'n ddwyieithog, yn benodol aseswyr a chymedrolwyr gyda sgiliau Cymraeg

Fe roddir argymhelliad penodol i Gymwysterau Cymru y:

Dylai gydweithio â chyrff dyfarnu i sicrhau bod cefnogaeth gyfartal ar gael i ddysgwyr yn y sector cyfrwng Cymraeg ac nad ydynt o dan anfantais o gymharu â'r cymorth adnoddau sydd ar gael i ddysgwyr yn y sector cyfrwng Saesneg.¹⁵³

Mae diffyg darlithwyr â'r sgiliau addas i ddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg hefyd yn anhawster o fewn addysg bellach, ac o fewn dysgu seiliedig ar waith.¹⁵⁴ Wrth geisio mynd i'r afael â hynny, mae Llywodraeth Cymru wedi ehangu'r Cynllun Sabothol fel ei fod ar gael ar gyfer darlithwyr addysg bellach yn ogystal.

Gan droi'r sylw at addysg uwch, yn ôl Bwletin Ystadegol SB 94/2015 roedd 10,280 aelod o staff academaidd ym mhrifysgolion Cymru yn 2013/14.¹⁵⁵ O'r rhain roedd 975 ohonynt, sef 9.4 y cant o'r staff academaidd, yn gallu addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg. Roedd 61 y cant (sef 595 unigolyn) o'r staff academaidd a oedd yn gallu addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg yn gwneud hynny. Roedd y 975 unigolyn a allai addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg yn gynydd o 32 y cant o'i gymharu â'r nifer a allai addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg yn 2008/9, ond cynnydd o 24 y cant yn unig a fu yng nghanran y staff academaidd sy'n addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg. Ar sail hynny, ymddengys bod potensial i ehangu'r cyfleoedd i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg mewn prifysgolion drwy roi cefnogaeth i sicrhau bod y rheini sy'n gymwys i addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg yn gwneud hynny.

6.9.7 Addysg cyfrwng Cymraeg ac addysg ddwyieithog

Diffinnir ysgol cyfrwng Cymraeg fel ysgol y mae'r Gymraeg yn gyfrwng o leiaf 70 y cant o'r addysgu ac mai'r Gymraeg a ddefnyddir o ddydd i ddydd er mwyn cyfathrebu â'r disgyblion. Gall plentyn ddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg mewn ysgolion o gategoriâu ieithyddol eraill, o leiaf yn rhannol, ond ni fyddai'r profiad ieithyddol o reidrwydd yr un fath â'r profiad mewn ysgol cyfrwng Cymraeg o ran cyfran yr addysgu cyfrwng Cymraeg a'r defnydd llai ffurfiol o'r Gymraeg yn yr ysgol.

Yn ei adroddiad, *Dilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog*, mae Estyn yn nodi'r canfyddiadau canlynol ynghylch dewisiadau a chyrhaeddiad ieithyddol mewn ysgolion o gategoriâu iaith gwahanol:

¹⁵³Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016), t. 170.

¹⁵⁴York Consulting, Old Bell 3, IFF Research a Phrifysgol Caerdydd, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 16 Mawrth 2016), t. 73. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

¹⁵⁵Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cymraeg mewn Sefydliadau Addysg Uwch, 2013/14* (29 Medi 2015).

In further education, the difficulties which hinder the widening of study opportunities through the medium of Welsh include a lack of assessors and moderators with suitable Welsh language skills, as well as a lack of Welsh medium learning resources. Arad Research's evaluation of the *Welsh-medium Education Strategy* notes:

Awarding bodies need to ensure they have sufficient capacity to provide qualifications bilingually, most specifically assessors and moderators who have Welsh-language skills'

There is also a specific recommendation that Qualifications Wales:

Should co-operate with awarding bodies to ensure that learners in the Welsh-medium sector can access equal support, and that they are not disadvantaged compared to the support and resources available to learners in the English-medium sector.¹⁵³

A lack of lecturers with the suitable skills to teach through the medium of Welsh is also causing difficulty within further education, as well as within work-based learning.¹⁵⁴ In seeking to address this, the Welsh Government has extended the Sabbatical Scheme so that it is also available to further education lecturers.

Turning to higher education, according to SB 94/2015, there were 10,280 academic staff in Welsh universities in 2013/14.¹⁵⁵ Of these 975, 9.4 per cent of the academic staff could teach through the medium of Welsh. A total of 61 per cent (595) of the academic staff who could teach through the medium of Welsh did so. The 975 individuals who could teach through the medium of Welsh was an increase of 32 per cent compared to that figure in 2008/09, but there was only an increase of 24 per cent in the percentage of academic staff teaching through the medium of Welsh. Based on that, it appears that there is room to widen opportunities to study through the medium of Welsh at university by providing support to ensure that those eligible to teach through the medium of Welsh can do so.

6.9.7 Welsh medium education and bilingual education

A Welsh medium school is defined as one where the Welsh language is the medium of at least 70 per cent of the teaching and Welsh is used on a daily basis to communicate with the pupils. A child may learn through the medium of Welsh in schools with other linguistic categories, at least partially, but that linguistic experience would not necessarily be the same as the experience in a Welsh medium school in terms of the proportion of Welsh medium teaching and the less formal use of Welsh at the school.

In its report, *Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools*, Estyn notes the following findings regarding linguistic choice and attainment in schools with different language categories:

¹⁵³Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016), p. 170.

¹⁵⁴York Consulting, Old Bell 3, IFF Research and Cardiff University, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011–14: Apprenticeships* (Welsh Government Social Research, 16 March 2016b), p. 73.

¹⁵⁵Statistics for Wales, *Welsh in Higher Education Institutions, 2013/14* (29 September 2015).

Yn gyffredinol, y disgyblion sydd yn dilyn y mwyafrif o gyrsiau TGAU ychwanegol drwy'r Gymraeg sydd â gallu gorau i drafod ac ysgrifennu yn y Gymraeg ... Ar y cyfan, nid oes gan ddisgyblion yr ysgolion dwyieithog sydd â chyfrannau isel yn dilyn cyrsiau drwy'r Gymraeg fedrau siarad ac ysgrifennu Cymraeg digon da ... Nid yw'r mwyafrif yn hyderus wrth ddefnyddio'r Gymraeg ar lafar neu yn ysgrifenedig oherwydd diffyg cyfleoedd i ddefnyddio'r iaith mewn ystod o gyd-destunau ar draws y cwricwlwm.

Dim ond mewn un o bob tair ysgol ddwyieithog y mae rhan fwyaf y disgyblion sydd yn astudio Cymraeg fel iaith gyntaf yn dilyn dau gwrs TGAU ychwanegol neu fwy drwy'r Gymraeg. Dim ond mewn ychydig iawn o ysgolion dwyieithog y mae'r rhan fwyaf o ddisgyblion yn dilyn pum cwrs TGAU ychwanegol neu fwy drwy'r Gymraeg.¹⁵⁶

178

Gwneir sylw hefyd yn yr adroddiad ynghylch y fframwaith categoreiddio cyfrwng iaith ysgolion:

Nid yw'r categoreiddio swyddogol, gan gynnwys is-gategori 2A–Ch am ysgolion dwyieithog, yn cael ei ddefnyddio yn gywir bob tro gan ysgolion ac awdurdodau lleol. Er enghraifft, mae rhai ysgolion a ddynodir yn gyfrwng Cymraeg yn cynnig llawer o bynciau drwy'r Saesneg yn ogystal â'r Gymraeg i ddisgyblion.¹⁵⁷

Mae RhAG hefyd yn cwestiynu'r fframwaith sydd yn ei le ar gyfer categoreiddio ysgolion a'r effaith a gaiff hynny ar iaith addysg eu disgyblion:

Er bod diffiniadau wedi'u cynnig yn genedlaethol am wahanol sefydliadau addysgol sy'n cynnig addysg trwy gyfrwng y Gymraeg, nid yw awdurdodau addysg lleol yn aml yn rhoi gwybodaeth glir i rieni am yr ysgolion yn eu gofal. Mae angen i awdurdodau addysg lleol a llywodraethwyr ysgolion nodi'n glir i ba ddiffiniad ieithyddol y mae eu hysgolion yn perthyn, fel bod modd i rieni wneud dewisiadau ystyrlon. Rhaid rhoi mwy o bwyslais ar ddeilliannau ieithyddol tebygol y gwahanol fodolau: rhaid cael mwy o onestrydd ynghylch hyn.¹⁵⁸

Bydd y rheini a dderbyniodd addysg cyfrwng Cymraeg yn yr ysgol ac sy'n dymuno parhau i ddilyn cymwysterau drwy gyfrwng y Gymraeg yn y coleg, ar y cyfan, **dan anfantais** o'u cymharu â'r rheini sy'n symud i'r chweched dosbarth. 7

¹⁵⁶Estyn, 'Dilyniant leithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog', (Tachwedd 2014), t. 5.

¹⁵⁷Ibid, t. 3

¹⁵⁸RhAG, 'Cynulliad Cenedlaethol Cymru – Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg. Ymchwiliad Strategol Cymraeg mewn Addysg – ymateb gan rhieni dros Addysg Gymraeg (RhAG)', (2015), t. 8.

In general, pupils who follow the most additional GCSE courses through the medium of Welsh have the best ability to discuss and write in Welsh ... On the whole, pupils in bilingual schools with low proportions of pupils who follow courses through the medium of Welsh do not have good enough speaking and writing skills in Welsh ... The majority of pupils are not confident in using Welsh orally or in writing because of the lack of opportunities to use the language in a range of contexts across the curriculum.

Only in one in three bilingual schools do most pupils who study Welsh as a first language follow two or more additional GCSE courses through the medium of Welsh. Only in a very few bilingual schools do most pupils follow five or more additional GCSE courses through the medium of Welsh.¹⁵⁶

179

The report also comments on the language categorisation framework for schools:

Official categorisation, including sub-category 2A-Ch for bilingual schools, is not always used correctly by schools and local authorities. For example, some designated Welsh-medium schools offer many subjects to pupils through the medium of English as well as Welsh.¹⁵⁷

RhAG also questions the framework in place for categorising schools and its impact on pupils' language of education:

Although definitions have been offered nationally on different educational institutions which offer education through the medium of Welsh, local education authorities often do not give parents clear information on the schools in their care. Local education authorities and school governors need to identify clearly to which linguistic definition their schools belong, so that parents can make meaningful choices. There has to be more emphasis on the linguistic outcomes likely to stem from the different models: there has to be more honesty about this.¹⁵⁸

Those who have received a Welsh medium education at school and who wish to continue to undertake qualifications through the medium of Welsh at college will, on the whole, be at a **disadvantage** compared to those who move on to sixth form.】

¹⁵⁶Estyn, 'Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools', (November 2014), p. 5.

¹⁵⁷ibid, p. 3.

¹⁵⁸RhAG, 'National Assembly for Wales - Children, Young People and Education Committee. Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans - response from Parents for Welsh Medium Education', (2015), p. 8, [publication in Welsh only, author's translation]

Awgrymir felly fod angen arweiniad pellach ynghylch sut i gategoreiddio ysgolion o ran iaith er mwyn ei gwneud yn haws i rieni ddewis cyfrwng addysg eu plant, yn ôl eu dymuniad. Yn ogystal, mae'r sylwadau sy'n dilyn yn codi cwestiynau ynghylch y graddau y mae ysgolion nad ydynt yn rhai cyfrwng Cymraeg yn cyfrannu'n ystyrlon at gyflawni amcanion y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* a strategaeth *iaith fyw: iaith byw*.

O ystyried yr hyn a ddywed Estyn ynghylch methiant rhai ysgolion dwyieithog i gynhyrchu siaradwyr Cymraeg rhugl a hyderus, rhaid cwestiynu'r diffyg cysondeb rhwng y pwyslais amlwg iawn ar ddysgu cyfrwng Cymraeg yn yr ysgol a'r pwyslais ar addysg ddwyieithog o fewn addysg bellach. Mae'r model addysg cyfrwng Cymraeg yn un cwbl arferedig o fewn addysg statudol. Addysg cyfrwng Cymraeg yw pwyslais strategaeth y Llywodraeth ar gyfer y maes addysg yng Nghymru yn ei gyfanrwydd. Er hynny, dysgu dwyieithog yw pwyslais *Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd Colegau Cymru*. Mae'n bosib fod rhesymau ymarferol wedi arwain at y pwyslais ar ddysgu dwyieithog mewn rhai colegau, yn hytrach na dysgu cyfrwng Cymraeg. Yr un pryd, gan gymryd bod canfyddiadau Estyn ar ddeilliannau tebygol dysgu dwyieithog mewn ysgolion yr un mor berthnasol i addysg bellach, rhaid cwestiynu pam mai cynyddu dysgu dwyieithog yw'r amcan strategol o fewn addysg bellach.

Cyfyd hyn gwestiwn amlwg ynghylch sicrhau dilyniant o ysgolion uwchradd cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog i addysg bellach. Mae'n deg dweud mai dosbarthiadau chweched dosbarth (Blynyddoedd 12 a 13) ysgolion uwchradd yw prif ddarparwyr addysg cyfrwng Cymraeg yn yr ystod oedran 16–19. Mae hyn yn wir hyd yn oed mewn ardaloedd lle mae systemau trydyddol yn bodoli ers blynyddoedd gan fod ysgolion cyfrwng Cymraeg yn dal i fod â chweched dosbarth yn yr ardaloedd hynny. Yn hynny o beth, ni ellir ond casglu y bydd y rheini a dderbyniodd addysg cyfrwng Cymraeg yn yr ysgol ac sy'n dymuno parhau i ddilyn cymwysterau drwy gyfrwng y Gymraeg yn y coleg, ar y cyfan, dan anfantais o'u cymharu â'r rheini sy'n symud i'r chweched dosbarth.

It is therefore suggested that further guidance is needed on how to categorise schools in terms of language in order to make it easier for parents to choose their children's education medium, according to their wishes. In addition, the following comments raise questions regarding the extent to which schools which are not Welsh medium schools make a meaningful contribution towards meeting the objectives of the *Welsh-medium Education Strategy* and *A living language: a language for living*.

Considering what is said by Estyn about the failure of some bilingual schools to produce fluent and confident Welsh speakers, we must question the lack of consistency between the very clear emphasis on Welsh medium learning within schools and the emphasis on bilingual education in further education. The Welsh medium education model is fully practised within statutory education. Welsh medium education is the focus of the Government's strategy for education in Wales in its entirety. However, bilingual learning is the focus of Colleges Wales' *National Strategy for Bilingualism*. It is possible that practical reasons have led to the emphasis on bilingual learning in some colleges, rather than Welsh medium learning. At the same time, accepting that Estyn's findings on the likely outcomes of bilingual learning in schools is as relevant to further education, we must question why increasing bilingual learning is the strategic aim of further education.

This raises an obvious question regarding ensuring progression from Welsh medium or bilingual secondary schools to further education. It is fair to say that secondary sixth forms (Years 12 and 13) are the main provider of Welsh medium education for the 16–19 age range. This is even true in areas where tertiary systems have existed for years as Welsh medium schools continue to have sixth forms in those areas. In that respect, we can only conclude that those who have received a Welsh medium education at school and who wish to continue to undertake qualifications through the medium of Welsh at college will, on the whole, be at a disadvantage compared to those who move on to sixth form.

Rhan 4

Part 4

7 Defnyddio'r Gymraeg

Yn ogystal â chreu siaradwyr Cymraeg newydd, yr amcan craidd arall ar gyfer y Gymraeg wrth edrych tua'r dyfodol yw cynyddu ei defnydd. Yn y rhan hon o'r adroddiad cyflwynir tystiolaeth ynghylch y defnydd o'r Gymraeg mewn gwahanol agweddau ar fywyd ac ystyrir rhai rhesymau posibl dros ddefnyddio a diffyg defnyddio'r Gymraeg.

7 Use of Welsh

183

As well as creating new Welsh speakers, the other core objective for the future of the Welsh language is to increase its usage. In this section of the report, we present evidence regarding the use of Welsh in different aspects of life and we consider some possible reasons for the use or lack of use of Welsh.

7.1 Prif ganfyddiadau

- Mae tystiolaeth ymchwil yn gyson yn dangos agweddau cadarnhaol iawn tuag at y Gymraeg yng Nghymru a dymuniad clir ymysg siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r Gymraeg.
- Mae rhai arwyddion cadarnhaol fod defnydd sylweddol o'r Gymraeg heddiw. Er enghraifft, mae 13 y cant o holl boblogaeth Cymru (361,000) yn siarad Gymraeg bob dydd, sydd yn uwch na chanran y boblogaeth sy'n rhugl yn y Gymraeg.
- Mae technoleg yn newid y modd y mae pobl yn cyfathrebu â'i gilydd, er enghraifft yn y cartref, yn y gweithle ac yn gymdeithasol, gan arwain at fwy o gyfathrebu drwy ddulliau ysgrifenedig. Mae gan gyfradd uchel o siaradwyr Cymraeg rhugl sgiliau ysgrifenedig o safon uchel, ac felly hefyd gyfran sylweddol o siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl. Gall hynny hwyluso cyfathrebu drwy gyfrwng y Gymraeg yn y dyfodol, os bydd y dechnoleg ar gael a fydd yn caniatáu defnyddio'r Gymraeg.
- Mae tystiolaeth yn dangos nad yw defnydd unigolion o'r Gymraeg bob amser yn adlewyrchu'r dymuniad clir i'w defnyddio. Awgryma hynny fod ffactorau ar waith sy'n rhwystro defnydd o'r Gymraeg gan siaradwyr Cymraeg. Ymddengys bod y ffactorau ymarferol a seicolegol sy'n dylanwadu ar ddefnyddio'r Gymraeg yn cynnwys: y cyfleoedd sydd ar gael i ddefnyddio'r Gymraeg; isadeiledd y Gymraeg a pha mor hygyrch yw'r Gymraeg i'w defnyddwyr; digonolrwydd sgiliau Cymraeg unigolion a'r hyder i ddefnyddio'r sgiliau hynny.

7.1 Main findings

- Research evidence constantly shows very positive attitudes towards the Welsh language in Wales and a clear desire amongst Welsh speakers to use the language.
- There are some positive signs of significant use of Welsh today. For example, 13 per cent of the Welsh population (361,000) speak Welsh every day, which is higher than the percentage of fluent Welsh speakers.
- Technology is changing the way in which people communicate, for example at home, in the workplace and socially, leading to more written interaction. A high proportion of fluent Welsh speakers have a high standard of written skills, as well as a significant proportion of Welsh speakers who are not fluent. That may facilitate communication through the medium of Welsh in the future, if the technology is available which allows the use of Welsh.
- Evidence shows that an individual's use of Welsh does not always reflect a clear desire to use the language. That suggests that there are factors at play which prevent the use of Welsh by Welsh speakers. It appears that the practical and psychological factors which influence the use of Welsh include: the opportunities available to use Welsh; the structure of the Welsh language and how accessible it is to users; the sufficiency of individuals' Welsh language skills and the confidence to use those skills.

7.2 Defnyddio'r Gymraeg yn y cartref

Mewn adran flaenorol yn yr adroddiad hwn dadansoddwyd cyfraddau trosglwyddo'r Gymraeg gan rieni i'w plant yn y cartref. Ystyriwyd faint o blant sy'n gallu siarad Cymraeg yn ôl iaith eu rhieni. Wrth gwrs, nid yw'r gallu i siarad Cymraeg o reidrydd yn sicrhau defnydd o'r Gymraeg. Mae'r adran nesaf yn ystyried y dystiolaeth sydd ar gael ynghylch faint o ddefnydd a wneir o'r Gymraeg yn y cartref a'r rhesymau dros hynny.

7.2.1 Cefndir

Maes strategol cyntaf *iaith fyw: iaith byw* yw'r teulu. Nodir mai un o'r canlyniadau y dymunir ei weld drwy roi'r strategaeth ar waith yw: 'Cynnydd yn nifer y teuluoedd lle defnyddir y Gymraeg fel y brif iaith gyda'r plant gan o leiaf un oedolyn o'r teulu sydd mewn cyswllt agos â nhw'.¹⁵⁹ Nodir yn ogystal mai 'cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg o fewn teuluoedd yw un o flaenoriaethau allweddol Llywodraeth Cymru ar gyfer diogelu dyfodol y Gymraeg'.¹⁶⁰

7.2.2 Y dystiolaeth

Dengys ymchwil ddiweddar Beaufort Research mai ychydig dros un o bob pump (22 y cant) o siaradwyr Cymraeg a ddywedodd mai Cymraeg yw unig iaith y cartref.¹⁶¹ Cefnogir hynny gan ganfyddiadau arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, a ganfu mai 21 y cant o holl siaradwyr y Gymraeg sy'n dweud eu bod yn defnyddio'r Gymraeg gartref bob amser neu bron bob amser.¹⁶² O ddadansoddi data'r arolwg hwnnw yn ôl siaradwyr Cymraeg rhugl yn unig, dywedodd 67 y cant eu bod un ai'n defnyddio'r Gymraeg bob amser, y Gymraeg yn bennaf, neu'r Gymraeg a'r Saesneg yn weddol gyfartal yn y cartref.¹⁶³

Mae'r Cyfrifiad Ysgolion Blynyddol ar Lefel Disgyblion (CYBLD) yng Nghymru yn holi rhieni disgyblion 5–16 mlwydd oed a yw eu plant yn gallu siarad Cymraeg ac a ydynt yn siarad Cymraeg gartref ai peidio. Ni chynigir arweiniad i rieni ynghylch sut i ateb y cwestiynau hyn, felly mater iddynt hwy yw dehongli'r cwestiynau fel y mynnant. O ran y defnydd o'r Gymraeg yn y cartref, gellir tybio y byddai'r rhan fwyaf o rieni yn rhoi ateb cadarnhaol i'r cwestiwn os gwneir unrhyw ddefnydd o gwbl o'r Gymraeg yn y cartref gan y plentyn, waeth faint o ddefnydd a wneir ohoni, er nid oes sicrwydd ynglŷn â hynny. Yn 2014/15, dywedodd 10.5 y cant o rieni fod eu plant yn siarad Cymraeg gartref.¹⁶⁴ Bu canran a nifer y plant ysgol sy'n siarad Cymraeg gartref yn gyson iawn yn ystod y blynyddoedd diwethaf, yn ôl canlyniadau Cyfrifiad yr Ysgolion.

Mae ymchwil a gynhaliwyd gan gwmni Beaufort yn dangos bod y defnydd o'r Gymraeg yn y cartref gan siaradwyr Cymraeg rhugl yn llawer is mewn aelwydydd cymysg eu hiaith o'i gymharu â'r defnydd ar aelwydydd lle gall pawb siarad Cymraeg. Mae hyn yn cynnwys gwylio llai o raglenni teledu Cymraeg a gwrando ar raglenni radio Cymraeg.¹⁶⁵

¹⁵⁹Llywodraeth Cymru, *iaith fyw: iaith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), t. 25.

¹⁶⁰Ibid, t. 25.

¹⁶¹Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t.34.

¹⁶²Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015).

¹⁶³Ibid, t. 8.

¹⁶⁴StatsCymru, *Siarad Cymraeg gartref, asesiad rhieni, gan ddisgyblion o oed 5 neu drosodd mewn ysgolion gynradd, canol ac uwchradd yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a chategori 2014/15* (2015c).

¹⁶⁵Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 47.

7.2 The use of Welsh at home

In a previous section of this report, we analysed the transmission rates of the Welsh language from parents to their children at home. Consideration was given to the number of children able to speak Welsh according to their parents' language. Of course, the ability to speak Welsh does not necessarily guarantee the use of Welsh. The next section examines the evidence available on how much Welsh is used at home and the reasons for that.

7.2.1 Background

The first strategic area in *A Living Language: a language for living is the family*. One of the desired outcomes in implementing the strategy is: 'More families where Welsh is the main language used with the children by at least one adult family member in regular contact with them.'¹⁵⁹ It is also noted that 'increasing the use of Welsh within families is one of the Welsh Government's key priorities for safeguarding the future of the Welsh language'.¹⁶⁰

7.2.2 The evidence

Recent research by Beaufort Research shows that a little over one in five (22 per cent) Welsh speakers said that Welsh is the only language used at home.¹⁶¹ That is supported by survey findings on *Welsh language use in Wales 2013-15*, which found that 21 per cent of all Welsh speakers say that they use Welsh at home always or almost always.¹⁶² From analysing that survey data based on fluent Welsh speakers only, 67 per cent said that they either use Welsh at home always, mainly, or that there is roughly equal use of Welsh and English at home.¹⁶³

The Pupil Level Annual School Census (PLASC) in Wales asks the parents of pupils aged 5-16 whether their children can speak Welsh and whether or not they speak Welsh at home. No guidance is offered to parents on how to answer these questions, so it is up to them to interpret the questions as they see fit. In terms of using Welsh at home, we can assume that the majority of parents would answer the question positively if the child makes any use of Welsh at all at home, whatever the level, although that is not guaranteed. In 2014/15, 10.5 per cent of parents said that their children speak Welsh at home.¹⁶⁴ The percentage and number of schoolchildren who speak Welsh at home has been very consistent in recent years, according to School Census results.

Research undertaken by Beaufort shows that the use of Welsh at home by fluent Welsh speakers is much lower in mixed-language households compared to households where everyone can speak Welsh. This includes consuming less Welsh language television and radio.¹⁶⁵

¹⁵⁹Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012-17* (March 2012), p. 25.

¹⁶⁰Ibid, p. 25.

¹⁶¹Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 31.

¹⁶²Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013-15* (26 November 2015).

¹⁶³Ibid, p. 8.

¹⁶⁴StatsWales, *Speaking Welsh at home, as assessed by parents, of pupils aged 5 and over in primary, middle and secondary schools by local authority, region and category 2014/15* (2015c).

¹⁶⁵Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 44.

Atgyfnerthwyd y canfyddiad hwn gan ganlyniadau arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, sy'n dangos bod cydberthynas agos rhwng y defnydd o'r Gymraeg yn y cartref gan unigolion a rhuglder eu rhieni neu warchodwr. O edrych yn benodol ar blant a phobl ifanc 3–15 mlwydd oed, roedd defnydd cyson o'r Gymraeg yn y cartref yn fwy amlwg mewn cartrefi lle ceir dau riant rhugl o'u cymharu â chartrefi o gyfansoddiad ieithyddol arall.¹⁶⁶ Roedd defnydd cyson o'r Gymraeg hefyd yn gymharol uwch mewn cartrefi lle ceir un riant rhugl ac un eithaf rhugl. Roedd y defnydd o'r Gymraeg mewn cartrefi sydd ag un riant rhugl ac un riant heb fawr o allu yn y Gymraeg, os o gwbl, yn gymharol isel.

Tabl 15: Yr iaith a siaredir yn bennaf gartref (Cymraeg a/neu Saesneg) gan blant a phobl ifanc (3 i 15 oed), yn ôl rhuglder rhieni %

Rhuglder y tad a'r fam	Bob amser / bron bob amser yn Gymraeg	Cymraeg yn bennaf	Cymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal	Saesneg yn bennaf	Bob amser / bron bob amser yn Saesneg
Tad a mam rhugl	78	10	5	6	2
Tad rhugl – mam eithaf rhugl	23	15	27	25	9
Tad rhugl – mam â rhywfaint o Gymraeg	5	2	42	38	13
Tad rhugl – mam â dim Cymraeg	0	1	43	45	11
Mam rhugl – tad eithaf rhugl	42	3	32	16	7
Mam rhugl – tad â rhywfaint o Gymraeg	20	9	41	21	9
Mam rhugl – tad â dim Cymraeg	7	6	38	35	14

Yn ogystal â rhuglder, mae data sy'n dangos cydberthynas rhwng y defnydd o'r Gymraeg yn y cartref ac ymhle y dysgwyd y Gymraeg. Yn ôl arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, roedd defnydd cyson o'r Gymraeg yn y cartref yn uwch ymysg y rheini a ddysgodd siarad Cymraeg gartref fel plentyn (74 y cant) o'i gymharu â'r rheini a ddysgodd siarad Cymraeg yn yr ysgol feithrin, er enghraifft (11 y cant). Naw y cant o'r rhai a ddysgodd siarad Cymraeg mewn ysgol gynradd a phedwar y cant o'r rhai a ddysgodd mewn ysgol uwchradd sy'n siarad Cymraeg yn gyson yn y cartref, yn ôl yr arolwg hwnnw.

¹⁶⁶Yn yr arolwg hwn roedd defnydd cyson o'r Gymraeg yn cynnwys siarad Cymraeg bob tro/bron bob tro, Cymraeg bennaf, neu Cymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal.

This finding was reinforced by survey results on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, which show a close relationship between the use of Welsh at home by individuals and the fluency of their parents and carers. Looking specifically at children and young people aged 3–15, regular use of Welsh at home was more prominent in households with two fluent parents compared with mixed-language households.¹⁶⁶ Regular use of Welsh was also comparatively high in households with one fluent and one quite fluent parent. The use of Welsh in households with one fluent parent and one parent with very limited Welsh, if at all, was comparatively low.

Table 15: The language predominantly spoken at home (Welsh and/or English), by children and young people (aged 3 to 15), by fluency %

189

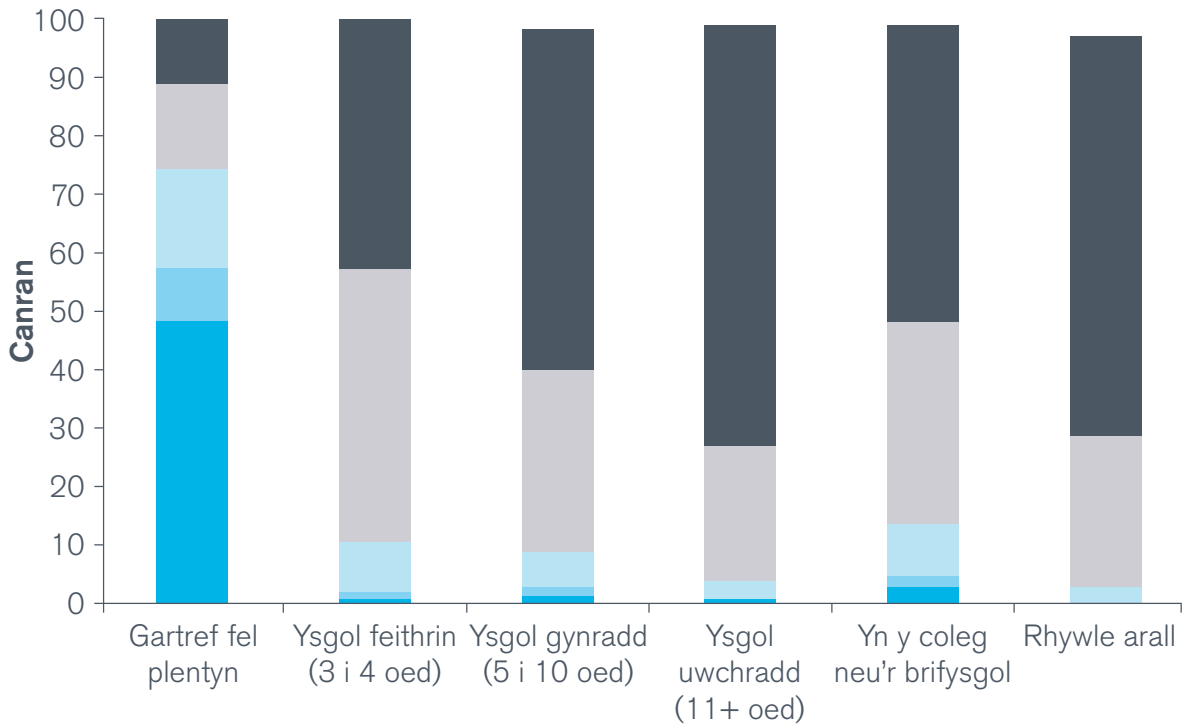
Fluency of the mother and father	Always / almost always Welsh	Mainly Welsh	Roughly equal use of Welsh and English	Mainly English	Always / almost always Welsh
Fluent mother and father	78	10	5	6	2
Fluent father – mother fairly fluent	23	15	27	25	9
Fluent father – mother with some Welsh	5	2	42	38	13
Fluent father – mother with no Welsh	0	1	43	45	11
Fluent mother – father fairly fluent	42	3	32	16	7
Fluent mother – father with some Welsh	20	9	41	21	9
Fluent mother – father with no Welsh	7	6	38	35	14

As well as fluency, there is data showing the relationship between the use of Welsh at home and where Welsh was learnt. According to the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, regular use of Welsh at home was higher amongst parents who learnt to speak Welsh at home as a child (74 per cent) compared with those who learnt to speak Welsh at nursery school, for example (11 per cent). According to this survey, only nine per cent of those who learnt to speak Welsh at primary school and four per cent who learnt at secondary school speak Welsh regularly at home.

¹⁶⁶In this survey regular use of Welsh included the use of Welsh always or almost always, mainly Welsh or the use of Welsh and English more or less equally.

Siart 17: Yr iaith a siaredir yn bennaf gartref (Cymraeg a/neu Saesneg), yn ôl ble bu iddynt ddysgu siarad Cymraeg

- Bob amser / bron bob amser yn Gymraeg
- Cymraeg yn bennaf
- Cymraeg a Saesneg yn weddol gyfartal
- Saesneg yn bennaf
- Bob amser / bron bob amser yn Saesneg

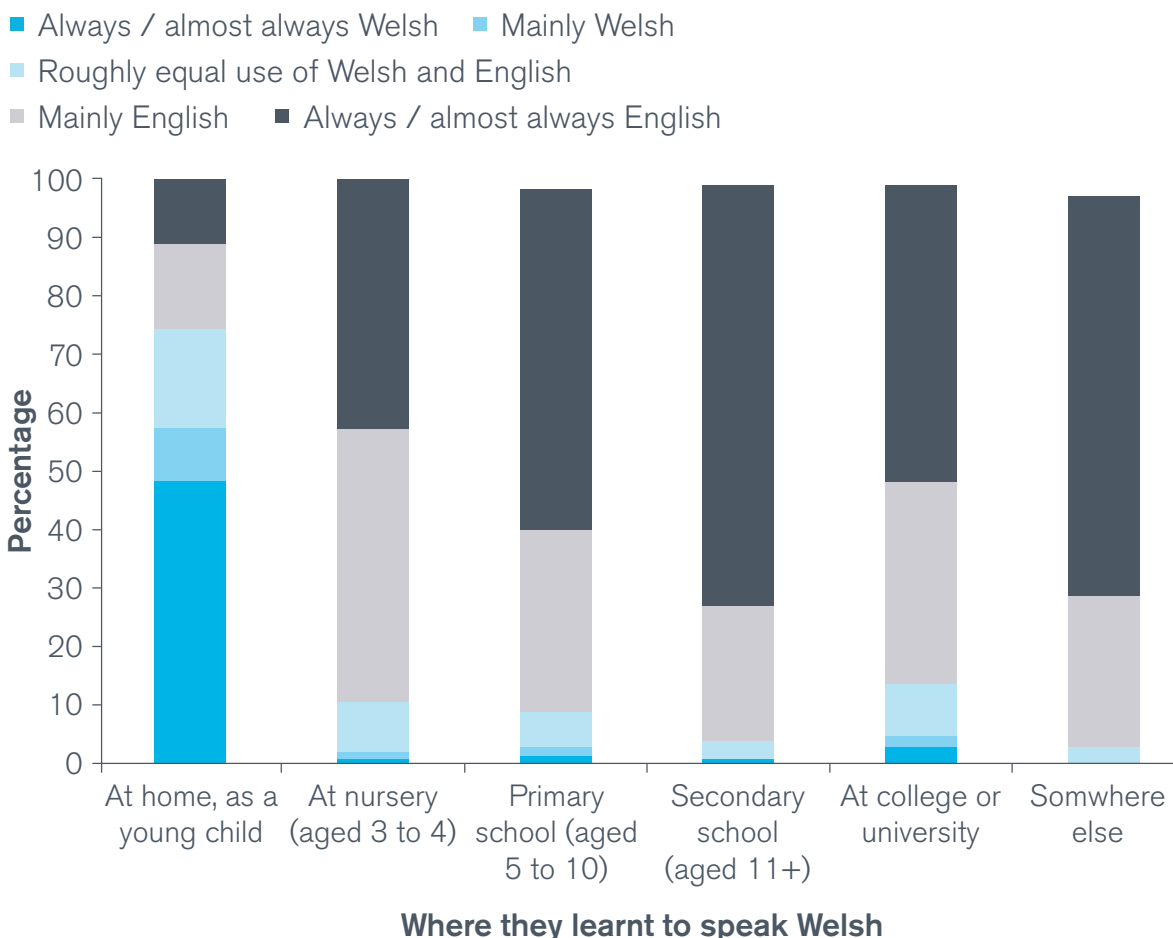

Ble bu iddynt ddysgu siarad Cymraeg

Canfu'r un adroddiad fod cynifer â hanner y rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn yr ysgol feithrin yn bennaf a chwarter (26 y cant) y rhai a ddysgodd yn yr ysgol gynradd yn bennaf yn siaradwyr Cymraeg rhugl. Tra mae tebygrwydd yn y data rhwng rhuglder yn y Gymraeg a'r defnydd o'r Gymraeg gartref ymysg y rheini a ddysgodd y Gymraeg gartref fel plentyn, gwelir yn glir fod cyfraddau'r defnydd o'r Gymraeg gartref yn llawer is na chyfraddau rhuglder ymysg y rheini a ddysgodd Gymraeg yn yr ysgol.

Un eglurhad posibl am hynny yw fod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg gartref ymysg y rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn yr ysgol yn dueddol o fod yn brin. Mae dadansoddiad o ddata'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* yn dangos bod canran sylweddol iawn o'r rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn yr ysgol yn dod o gartrefi heb riant sy'n rhugl yn y Gymraeg. Er enghraifft, o'r rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn bennaf drwy'r ysgol feithrin, roedd cymaint â 77 y cant heb yr un riant rhugl. Y ffigur cyfatebol ar gyfer y rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn bennaf drwy'r ysgol gynradd oedd 83 y cant, ac 89 y cant i'r rhai a ddysgodd mewn ysgol uwchradd.

Chart 17: The language predominantly spoken at home (Welsh and/or English), by where they learnt to speak Welsh

The same report also found that as many as half of those who learnt to speak Welsh at nursery school mainly and a quarter (26 per cent) of those who learnt at primary school mainly were fluent Welsh speakers. Whilst data on fluency in Welsh and the use of Welsh at home amongst those who learnt Welsh at home as a child is similar, we can clearly see that rates of use of Welsh at home is far lower than rates of fluency amongst those who learnt Welsh at school.

One possible explanation for that is that opportunities to use Welsh at home amongst those who learnt to speak Welsh at school tend to be limited. Analysis of the survey data on *Welsh language use in Wales, 2013–15* shows that a very significant percentage of those who learnt to speak Welsh at school come from households with no parent who is fluent in Welsh. For example, of those who learnt to speak Welsh mainly at nursery school, as many as 77 per cent did not have a fluent parent. The corresponding figure for those who learnt to speak Welsh mainly at primary school was 83 per cent, and 89 per cent for those who learnt at secondary school.

7.3 Defnydd anffurfiol o'r Gymraeg yn yr ysgol

Mewn adran flaenorol o'r adroddiad hwn, trafodwyd y Gymraeg fel cyfrwng dysgu mewn addysg. Yn ogystal â bod yn fodd o ddatblygu sgiliau Cymraeg plant a phobl ifanc drwy addysgu ffurfiol, mae'r ysgol yn cynnig cyfle i ddisgyblion ac athrawon fwynhau cyfathrebu â'i gilydd yn Gymraeg tu hwnt i furiau'r dosbarth, er enghraifft yn ystod cyfnodau egwyl ac wrth gynnal digwyddiadau allgyrsiol. Yn yr adran hon, ystyrir i ba raddau y defnyddir y Gymraeg fel cyfrwng cyfathrebu anffurfiol mewn ysgolion.

7.3.1 Cefndir

Cydnabyddir bod sicrhau defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion yn bwysig, nid yn unig er mwyn rhoi cyfle i ddisgyblion ymarfer eu sgiliau Cymraeg ond hefyd oherwydd bod yr iaith a siaredir yn yr ysgol yn debygol o ddylanwadu ar ddefnydd iaith plant yn ehangach. Gan gydnabod hynny, mae Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg yn gofyn i awdurdodau lleol amlinellu sut maent yn cefnogi ysgolion i gynorthwyo disgyblion i wneud defnydd anffurfiol o'r Gymraeg yn yr ysgol.

7.3.2 Y dystiolaeth

Prin yw'r dystiolaeth sydd ar gael ynghylch y defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion. Crynhoir y dystiolaeth sydd ar gael yn yr adran hon, ond canolbwyntir yn bennaf ar rai ymdrechion sydd wedi bod ar waith i gynyddu'r defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion a llwyddiant yr ymdrechion hynny.

¶ Cydnabyddir bod sicrhau defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion yn bwysig, nid yn unig er mwyn rhoi cyfle i ddisgyblion ymarfer eu sgiliau Cymraeg ond hefyd oherwydd bod yr iaith a siaredir yn yr ysgol yn **debygol o ddylanwadu ar ddefnydd iaith plant yn ehangach.** ¶

7.3 Informal use of Welsh at school

In a previous section of this report, the Welsh language as a learning medium in education is discussed. As well as being a tool for developing the Welsh language skills of children and young people via formal teaching, the school offers the opportunity for pupils and teachers to enjoy communicating in Welsh beyond the classroom, for example during breaktimes and extra-curricular activities. In this section, we consider to what extent the Welsh language is used as an informal communication tool in schools.

7.3.1 Background

193

It is acknowledged that ensuring the informal use of Welsh in schools is important, not only to allow pupils to practise their Welsh language skills but also because the language spoken at school is likely to influence children's wider use of language. Recognising that, Welsh in Education Strategic Plans ask local authorities to outline how they support schools in assisting pupils to make informal use of Welsh at school.

7.3.2 The evidence

Evidence on the informal use of Welsh at school is limited. The evidence available is summarised in this section, but we mainly concentrate on some of the efforts to increase the informal use of Welsh at school and how successful they have been.

It is acknowledged that ensuring the informal use of Welsh in schools is important, not only to allow pupils to practise their Welsh language skills but also because the language spoken at school is **likely to influence children's wider use of language.**

Ym mis Gorffennaf 2009 cynhaliodd Grŵp Hyrwyddo Iaith Gwynedd arolwg o'r defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg gan blant ysgolion cynradd Gwynedd.¹⁶⁷ Pwrpas yr arolwg oedd canfod y ffactorau sy'n dylanwadu ar ddewis a defnydd iaith plant. Fel rhan o'r gwaith hwn, awgrymwyd nad 'oes un ateb syml ar gael i gymell disgyblion ysgol gynradd i ddefnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol yn yr ysgol a thu hwnt', ond yn hytrach ei fod yn dibynnu ar nifer o wahanol ffactorau y mae angen mynd i'r afael â hwy os ydym am newid patrwm arferion ieithyddol disgyblion:

Mae gosod cyd-destun polisi a chefnogaeth ganolog Awdurdod Addysg yn angenrheidiol ond hefyd rhaid wrth arweiniad ar lefel lleol gan gynnwys brwdfrydedd a gweledigaeth Pennaeth ac Athrawon. Mae angen gosod y Gymraeg a dwyieithrwydd mewn cyd-destun blaengar a chyfoes sy'n perthyn i fyd modern yr unfed ganrif ar hugain gyda dwyieithrwydd yn perthyn i deulu o rhwng 60% a 70% o ddinasyddion y byd. Nid ar chwarae bach mae cyflawni hynny ac mae angen hyfforddiant pwrpasol ar athrawon a staff ategol i weithredu gweledigaeth ar lawr gwlad.¹⁶⁸

Yn sgil y gwaith hwnnw, sefydlwyd gweithgor i ddylanwadu ar y defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg gan blant, ac o ganlyniad i waith y gweithgor sefydlwyd Siarter Iaith Gymraeg Ysgolion Cynradd Gwynedd yn 2011. Ym mis Awst 2015 cyhoeddodd Llywodraeth Cymru fwrriad i ymestyn y siarter honno i bob ysgol gynradd cyfrwng Cymraeg a dwyieithog yng Nghymru.¹⁶⁹ Mae'r siarter yn ymrwymo athrawon a staff ysgolion i weithio ochr yn ochr â rhieni a'r gymuned er mwyn cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg.

Yn dilyn y gwaith o sefydlu Siarter Iaith Gymraeg Ysgolion Cynradd Gwynedd, cafwyd ymgais i gynllunio ar gyfer y sector uwchradd er mwyn sicrhau dilyniant i ymdrechion y sector cynradd. Ym mis Medi 2013 sefydlwyd Gweithgor Cynyddu Defnydd Cymdeithasol y Gymraeg yn y Sector Uwchradd ac ym mis Mawrth 2014 comisiynodd y gweithgor gwmni Trywydd i gynnal arolwg o'r defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn ysgolion uwchradd Gwynedd. Un o'r prif themâu a ddaeth i'r amlwg drwy'r arolwg hwnnw oedd diffyg defnydd o'r Gymraeg yng nghanolfannau hamdden a chlybiau ieuenctid y sir gan aelodau staff a phlant Cymraeg eu hiaith. Nododd Rheolwr y Gwasanaeth Ieuenctid a'r Canolfannau Hamdden fod 'pobl ifanc yn ymwybodol iawn o Gymreictod o fewn ffiniau'r ysgol ond eu bod y tu allan i'r ysgol am wrthryfela yn erbyn y Gymraeg; ffactor sy'n gallu amharu ar iaith y gweithgareddau'.¹⁷⁰

Argymhellwyd y dylai canolfannau hamdden a chlybiau ieuenctid fod yn rhagweithiol wrth hyrwyddo cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg. Yn fwy cyffredinol, nododd yr ymchwilyr hefyd fod yn rhaid ystyried effaith polisiau cynllunio a pholisiau economaidd yr awdurdod lleol ar gymunedau cynhenid Gymraeg ac ar sefyllfa ieithyddol ysgolion y sir, gan fod ganddynt y 'grym i gryfhau neu i wanhau sefyllfa'r ysgol'.¹⁷¹

¹⁶⁷Roberts, D. B., ac Thomas, E., 'Adroddiad Arolwg Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant Sector Cynradd Gwynedd', (2010), t. 22.

¹⁶⁸Ibid, t. 22.

¹⁶⁹Llywodraeth Cymru, *Rhoi dros £220,000 i ymestyn Siarter Iaith Gymraeg i bob rhan o'r Gogledd* (3 Awst 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150803-welsh-language-charter/?lang=cy>.

¹⁷⁰Trywydd, 'Cynyddu defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant a Phobl Ifanc Ysgolion Uwchradd Gwynedd: Adroddiad ar yr arolwg gan gwmni Trywydd', (Hydref 2014), t. 41.

¹⁷¹Ibid, t. 42.

In July 2009, the Gwynedd Language Promoting Group conducted a survey on the social use of Welsh by primary school children in the county.¹⁶⁷ The purpose of the survey was to identify factors which influence children's language choice and use. As part of this work, it was suggested that there was no 'simple solution available to persuade primary school children to use Welsh socially at school and beyond', but instead that it depended on a number of different factors which need to be addressed in order to change pupils' linguistic patterns:

Setting a policy context and an Education Authority's centrally-based support are both needed but there also needs to be local level guidance, including enthusiasm and vision on the part of the Head and Teachers. The Welsh language and bilingualism need to be placed in a forward-thinking and contemporary context which belongs to the modern age of the 21st century with bilingualism belonging to 60-70% of the world's citizens. That is no small feat and teachers and support staff need purposeful training in order to fulfil the vision on the ground.¹⁶⁸

As a result of that work, a working group was established to influence the social use of Welsh amongst children, and as a result the Welsh Language Charter for Primary Schools in Gwynedd was established in 2011. In August 2015, the Welsh Government published its intention to extend that charter to every Welsh medium and bilingual primary school in Wales.¹⁶⁹ The charter commits teachers and school staff to work alongside parents and the community to increase the use of Welsh.

Following the establishment of the Welsh Language Charter for Primary Schools in Gwynedd, an attempt was made to plan for the secondary sector in order to secure progression to efforts within the primary sector. In September 2013, a Working Group for Increasing the Social Use of Welsh in the Secondary Sector was established and in March 2014 the working group commissioned Trywydd to undertake a survey on the social use of Welsh within Gwynedd's secondary schools. One of the main themes which emerged from that survey was the lack of use of Welsh in leisure centres and youth clubs by Welsh-speaking staff and children. The manager of the Youth Service and Leisure Centres stated that 'young people are very aware of Welshness within school boundaries but that they want to rebel against the Welsh language outside the school; a factor that can affect the language of the activities'.¹⁷⁰

It was recommended that leisure centres and youth clubs should be proactive in promoting opportunities to use Welsh. On a more general note, the researchers also stated that consideration had to be given to the impact of the local authority's planning policies and economic policies on Welsh indigenous communities and the linguistic position of the county's schools, as they have 'the power to strengthen or weaken a school's position'.¹⁷¹

¹⁶⁷Roberts, D. B., and Thomas, E., *Adroddiad Arolwg Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant Sector Cynradd Gwynedd*, (2010). [Publication accessible in Welsh only].

¹⁶⁸*Ibid*, p. 22, [Publication accessible in Welsh only, author's translation]

¹⁶⁹Welsh Government, *Over £220,000 to extend Welsh Language Charter across North Wales* (3 August 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150803-welsh-language-charter/?skip=1&lang=en>.

¹⁷⁰Trywydd, 'Increasing the Social Use of the Welsh Language Among Children and Young People in Gwynedd's Secondary Schools : Report on the survey by Trywydd', (October 2014), p. 41.

¹⁷¹*Ibid*, p. 42.

Er mwyn ceisio mynd i'r afael â'r heriau o gynnal y defnydd o'r Gymraeg y tu allan i'r dosbarth, sefydlodd Bwrdd yr Iaith Gymraeg brosiect peilot yn 2007 gydag wyth o ysgolion uwchradd yn y de i gefnogi arferion iaith, sef y Prosiect Cefnogi Arferion Iaith. Mae enghreifftiau o'r gweithgareddau a gynhaliwyd yn rhan o'r prosiect hwnnw yn cynnwys: sefydlu gorsaf radio; cynnal clybiau drama, celf a chwaraeon wythnosol; cynnal teithiau tu allan i'r ysgol; trefnu gwyliau a chynnal digwyddiadau ysgol gyfan. Mewn adroddiad ar gyflawniad y prosiect nodir bod cymryd rhan ynddo wedi cael effaith gadarnhaol ar y defnydd o'r Gymraeg gan 90 y cant o'r disgyblion hŷn, ar gyfartaledd, a 100 y cant o'r disgyblion iau.

196

Mewn cyfweiliadau dwys gyda rhieni yng Nghwm Rhymni yn rhan o brosiect ymchwil yn 2014, gwelwyd bod addysg cyfrwng Cymraeg wedi bod yn ganolog i'r ymdrechion adfywio ieithyddol yn yr ardal.¹⁷² Er hynny, mae'r astudiaeth yn dangos bod y Gymraeg yn cael ei gweld fel 'fffenomenon academaidd', gyda'r rhieni'n cyfeirio at hyn fel 'Cymraeg o naw tan hanner awr wedi tri yn unig'. Cyfeiriodd y rhieni a gyfrannodd at yr astudiaeth hefyd at y cyswllt positif rhwng addysg cyfrwng Cymraeg a'r cyfleoedd cymdeithasol a grëwyd i'w plant i ddefnyddio'r Gymraeg.

Mae ymchwil ddiweddar yn awgrymu mai prin y mae siaradwyr Cymraeg yn defnyddio'r iaith y tu allan i'r ystafell ddosbarth mewn ysgolion cyfrwng Saesneg.¹⁷³ Bu Urdd Gobaith Cymru yn cynnal prosiect Cymraeg Bob Dydd i geisio ymestyn y defnydd o'r Gymraeg y tu allan i'r ystafell ddosbarth mewn ysgolion uwchradd cyfrwng Saesneg. Mewn adroddiad ar adolygiad o'r prosiect hwnnw nodwyd y canlynol:

Un pwynt cyffredin a godwyd yn ystod yr ymweliadau â'r ysgolion a Gwersyll yr Urdd oedd nad oedd dysgwyr ar draws yr ysgolion yn cael llawer o gyfle o ddydd i ddydd i glywed na defnyddio'r iaith y tu allan i'r dosbarth. I'r dysgwyr hyn, yr ysgol yw'r cyswllt pennaf sydd ganddynt â'r Gymraeg.¹⁷⁴

Er gwaethaf y twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg, mae pryderon wedi'u lleisio ynglŷn ag amharodrwydd ymddangosiadol disgyblion i ddefnyddio'r iaith yn gymdeithasol yn yr ysgol, yn enwedig yn y rhannau hynny o Gymru lle gwelir bod presenoldeb yr iaith yn y gymuned yn amrywio. Dywed rhai sylwebwyr bod addysg, yn fwy nag unrhyw sector arall, yn amlygu'r gystadleuaeth rhwng ieithoedd mwyafrifol a lleiafrifol.¹⁷⁵ Er ei bod yn ofynnol i awdurdodau lleol gynnwys o fewn Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg fesurau i gynyddu'r defnydd anffurfiol o'r Gymraeg, awgrymwyd bod diffyg cynllunio bwriadus i gyflawni hynny yn parhau'n broblem. Awgrymwyd bod awdurdodau lleol yn orddibynnol ar weithgarwch mudiadau allanol ac ambell brosiect.¹⁷⁶ Dadleuwyd hefyd fod gweithgareddau mudiadau allanol i gynyddu'r defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn addysg yn rhoi modd i 'ysgolion osgoi'r cyfrifoldeb o ddelio gyda sefyllfa defnydd iaith o fewn yr ysgol'.¹⁷⁷

¹⁷²S. Hodges, 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), t.103. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

¹⁷³Morris, D. (gol.), *Welsh in the Twenty-First Century* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2010). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

¹⁷⁴Arad, *Adolygiad o Brosiect Cymraeg Bob Dydd* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 19 Ionawr 2016), t. 8.

¹⁷⁵Hodges, S, 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), t.93. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

¹⁷⁶Llywodraeth Cymru, *Cynyddu Nifer y Cymunedau lle Defnyddir y Gymraeg fel Prif Iaith. Adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffenn* (Rhagfyr 2013a), t. 30.

¹⁷⁷Ibid, t. 30.

In order to try and address the challenges of maintaining the use of Welsh outside the classroom, the Welsh Language Board established a pilot project in 2007 with eight secondary schools in the south to support language practices, the Language Practices' Support Project. Examples of the activities which took place as part of that project include: establishing a radio station; holding weekly drama, art and sports clubs; conducting school trips; arranging holidays and whole school events. In a report on the project's achievement, it is noted that participation had a positive impact on the use of Welsh amongst 90 per cent of older pupils, on average, and 100 per cent of younger pupils.

In intensive interviews with parents from Cwm Rhymni as part of a research project in 2014, it was found that Welsh medium education had played a central role in efforts to revive the language in the area.¹⁷² However, the study shows that the Welsh language is seen as an 'academic phenomenon', with parents referring to this as 'Welsh from nine to three thirty only'. The parents who participated in the study also referred to the positive link between Welsh medium education and the social opportunities created for their children to use the Welsh language.

Recent research suggests that Welsh speakers rarely use Welsh outside the classroom in English-medium schools.¹⁷³ Urdd Gobaith Cymru undertook a Welsh Everyday project to try and extend the use of Welsh outside the classroom in English-medium schools. A review report on that project stated:

One observation made repeatedly during the school visits and the visit to the Urdd camp, was that learners across the schools do not have much opportunity to hear or use the language outside the classroom on a day-to-day basis. For these learners, the school is the main link that they have with the language.¹⁷⁴

Despite the growth in Welsh medium education, concerns have been raised about pupils' perceived unwillingness to use Welsh socially at school, especially in those parts of Wales where the presence of Welsh within the community varies. Some commentators say that education, more than any other sector, highlights the competition between majority and minority languages.¹⁷⁵ Although local authorities are required to include measures within their Welsh in Education Strategic Plans to increase the informal use of Welsh, it has been suggested that a lack of concerted planning to achieve that continues to be a problem. It has been suggested that local authorities are too dependent on the activity of external organisations and occasional projects.¹⁷⁶ It has also been argued that the activity of external organisations to increase the informal use of Welsh within education allows schools to 'avoid the responsibility of dealing with the situation of language use within the school'.¹⁷⁷

¹⁷²S. Hodges, 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), p.103.

¹⁷³Morris, D. (ed.), *Welsh in the Twenty-First Century* (Cardiff: University of Wales Press, 2010).

¹⁷⁴Arad, *Review of the Everyday Welsh Project* (Welsh Government Social Research, 19 January 2016), p. 8.

¹⁷⁵Hodges, S. 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), p.93.

¹⁷⁶Welsh Government, *Increasing the number of communities where Welsh is the main language. Report of the Task and Finish Group* (December 2013), p. 30.

¹⁷⁷Ibid, p. 30.

Atgyfnerthir yr angen i wneud mwy i annog a hwyluso defnydd anffurfiol o'r Gymraeg mewn ysgolion yn yr argymhellion a gynigiwyd gan gwmni Ymchwil Arad yn sgil ei werthusiad o *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* Llywodraeth Cymru:

Fel rhan o ddatganiad polisi i atgyfnerthu neges y Strategaeth, dylai Llywodraeth Cymru gydnabod yr angen am weithredoedd ychwanegol i ddatblygu a chryfhau sgiliau llafar Cymraeg yn y sector cyfrwng Cymraeg. Dylai'r gweithredoedd hyn ganolbwyntio ar wella sgiliau ar gyfer paratoi dysgwyr ar gyfer y gweithlu. Dylai Llywodraeth Cymru gynnal adolygiad o sut i gyflwyno cyfleoedd newydd o'r fath mewn cyd-destunau ffurfiol ac anffurfiol.¹⁷⁸

The need to do more to encourage and facilitate the informal use of Welsh at school is reinforced in the recommendations made by Arad Research following its evaluation of the Welsh Government's *Welsh-medium Education Strategy*:

As part of a policy statement reinforcing the message of the Strategy, the Welsh Government should recognise the need for additional action to develop and strengthen spoken Welsh language skills in the Welsh-medium sector. This action should focus on improving skills in order to prepare learners for the workforce. Welsh Government should carry out a review of how such new opportunities should be presented in formal and informal contexts.¹⁷⁸

7.4 Defnyddio'r Gymraeg yn y gweithle

Mae'r rhan fwyaf o oedolion yn treulio cyfran sylweddol o'u hamser o ddydd i ddydd yn y gwaith ac felly mae'r gweithle yn fan allweddol wrth ystyried defnydd pobl o'r Gymraeg a sut i gynyddu'r defnydd ohoni. Mae'r Ganolfan Cynllunio Iaith, sy'n rhan o gwmni cynllunio ieithyddol iaith Cyf, wedi diffinio dibenion defnyddio'r Gymraeg gan bobl yn y gwaith fel a ganlyn:

- gweithredu eu swyddi eu hunain,
- derbyn gwasanaethau a gwybodaeth gan y sefydliad; a
- chymdeithasu'n anffurfiol ag eraill o fewn y sefydliad.¹⁷⁹

200

7.4.1 Cefndir

Cydabyddir bod cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle yn allweddol i ffyniant y Gymraeg i'r dyfodol. Gwelir yn *Iaith Pawb* (2003), *Iaith fyw: iaith byw* (2012) a *Bwrw Mlaen* (2014) gydnabyddiaeth gynyddol gan wneuthurwyr polisi yng Nghymru fod datblygu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle yn allweddol er mwyn ennyn hyder siaradwyr y Gymraeg i'w defnyddio, codi statws yr iaith a'i normaleiddio fel iaith bob dydd.

Yn unol â gofynion Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, bu'n ofynnol i'r sector cyhoeddus yng Nghymru ddarparu gwasanaethau Cymraeg i'r cyhoedd ac yn unol â hynny gwelwyd rhai sefydliadau'n cynllunio sgiliau Cymraeg eu gweithluoedd drwy recriwtio a hyfforddi. Mae'n debyg fod hynny wedi arwain at gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle, mewn rhai sefydliadau o leiaf. Tan yn ddiweddar ni fu'n ofynnol i weithleoedd yng Nghymru fynd ati i sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei defnyddio'n fewnol. Serch hynny, mae rhai sefydliadau a chwmnïau wedi bod yn gweithio drwy gyfrwng y Gymraeg neu'n ddwyieithog ac yn parhau i wneud hynny. Nododd Bwrdd yr Iaith Gymraeg yn 2009 fod y defnydd o'r Gymraeg o fewn gweithleoedd fel arfer yn ganlyniad ffactorau hanesyddol, demograffig a/neu statws.¹⁸⁰ Cefnogir hynny gan ddau adroddiad ymchwil sy'n awgrymu y gall y defnydd o'r Gymraeg o fewn gweinyddiaeth sefydliad ddibynnu ar hanes gwleidyddol y sefydliad.¹⁸¹

Bu Bwrdd yr Iaith Gymraeg yn annog sefydliadau cyhoeddus i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn fewnol drwy gynnig grantiau ariannol i gynnal prosiectau hyrwyddo gweithleoedd dwyieithog. Daeth y cynllun hwnnw i ben yn 2011 yn sgil diddymu'r Bwrdd.

Dros y blynyddoedd nesaf, wrth i nifer cynyddol o sefydliadau ddod yn ddarostyngedig i ddyletswyddau a osodir yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, bydd rheidrwydd ar rhai sefydliadau i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg o fewn y gweithle. Er enghraifft, eleni daeth yn ddyletswydd ar 26 o sefydliadau i ddatblygu polisi ynghylch defnyddio'r Gymraeg yn fewnol a chynnig rhai gwasanaethau mewnol i'w gweithwyr drwy gyfrwng y Gymraeg, ffurflenni adnoddau dynol er enghraifft. Drwy wneud hynny, bwriedir cynnig dilyniant mewn cyfleoedd i unigolion ddefnyddio'r Gymraeg o'r byd addysg i'r byd gwaith a chynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle.

¹⁷⁹Y Ganolfan Cynllunio Iaith, 'Defnydd Mewnol o'r Gymraeg Mewn Gweithleoedd: Adroddiad Terfynol', (Tachwedd 2010), tt. 8–9.

¹⁸⁰Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Hyrwyddo a Hwyluso Gweithleoedd Dwyieithog', (2009).

¹⁸¹Carlin, P., 'Astudiaeth gymharol o'r camau i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yng Nghyngor Gwynedd a Chyngor Sir Ceredigion', (Traethawd Gradd Meistr, Prifysgol Aberystwyth, 2004); P. Carlin, 'On both sides of the Menai? Planning for language in north-west Wales', *Revista de Llingua i Dret*, cyf. 59 (2013), tt. 92–110.

7.4 The use of Welsh in the workplace

The majority of adults spend a significant amount of their time at work, therefore the workplace is crucial in considering people's use of Welsh and how to increase its use. The Centre for Language Planning, which is part of the linguistic planning company Iaith Cyf, has defined the purposes of using Welsh in the workplace as follows:

- the execution of their own duties,
- receiving services and information from the organisation; and
- socializing informally with other people within the organisation¹⁷⁹

201

7.4.1 Background

It is recognised that increasing the use of Welsh in the workplace is crucial to the future prosperity of the Welsh language. *Iaith Pawb* (2003), *A living language: a language for living* (2012) and *Moving Forward* (2014) identify an increasing recognition amongst policy makers in Wales that developing the use of Welsh in the workplace is key in terms of developing the confidence of Welsh speakers to use the language, raising the status of the language and normalising it as an everyday language.

In accordance with the requirements of the Welsh Language Act 1993, the Welsh public sector has been required to provide Welsh language services to the public and, accordingly, some organisations have planned the Welsh language skills of their workforces via recruitment and training. It appears that has led to increased use of Welsh in the workplace, in some organisations at least. Until recently, Welsh workplaces were not required to ensure that the Welsh language was used internally. However, some organisations and companies have been working through the medium of Welsh or bilingually and continue to do so. In 2009, the Welsh Language Board noted that the use of Welsh in the workplace was usually the result of historic demographic and/or status-based factors.¹⁸⁰ That is supported by two research reports which suggest that the use of Welsh within an organisation's administration may depend on the organisation's political history.¹⁸¹

The Welsh Language Board encouraged public bodies to increase the internal use of Welsh by offering grants for bilingual workplace promotion projects. That scheme came to a close in 2011 following the abolition of the Board.

Over the coming years, as an increasing number of organisations become subject to duties set out under the Welsh Language (Wales) Measure 2011, some organisations will be compelled to increase the use of Welsh in the workplace. For example, this year 26 organisations were required to develop a policy on the internal use of Welsh and offer some internal services to workers through the medium of Welsh, for example HR forms. By doing so, the aim is to offer progression of opportunity for people to use Welsh from the world of education to the world of work and increase the use of Welsh in the workplace.

¹⁷⁹Welsh Centre for Language Planning, 'Internal Use of Welsh in the Workplace: Final Report', (November 2010), p. 8.

¹⁸⁰Welsh Language Board, 'Promoting and Facilitating Bilingual Workplaces', (2009).

¹⁸¹Carlin, P., 'Astudiaeth gymharol o'r camau i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yng Nghyngor Gwynedd a Chyngor Sir Ceredigion', (Masters Dissertation, Aberystwyth University, 2004). [Publication in Welsh only]; Carlin, P., 'On both sides of the Menai? Planning for language in north-west Wales', *Revista de Llengua i Dret*, vol. 59 (2013), pp. 92-110.

7.4.2 Y dystiolaeth

Ni chesglir data ar sgiliau Cymraeg pob gweithiwr yng Nghymru. Serch hynny, mae rhywfaint o wybodaeth ar gael ynghylch ble mae siaradwyr Cymraeg yn gweithio ac amllder eu defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle. Er enghraifft, mae'r cyfrifiad yn darparu data ar sgiliau Cymraeg unigolion yn ogystal â'u meysydd cyflogaeth. Mae'r data sydd ar gael yn awgrymu bod siaradwyr Cymraeg fwyaf tebygol o weithio mewn gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd.¹⁸²

Cynhaliwyd peth ymchwil i'r defnydd o'r Gymraeg o fewn sectorau gwaith. Yn 2013 comisiynodd Llywodraeth Cymru arolwg o anghenion o ran sgiliau Cymraeg mewn wyth sector cyflogaeth penodol, gan gynnwys gofal plant, gofal cymdeithasol a lletygarwch. Canfuwyd bod 66 y cant o'r 4,000 o gyflogwyr a fu'n rhan o'r arolwg staff yn meddu ar sgiliau Cymraeg. Ar draws y sectorau hyn, gwelwyd bod gan bron chwarter (24 y cant) yr holl weithlu sgiliau Cymraeg 'ar ryw lefel neu'i gilydd'.¹⁸³ Roedd y canrannau hynny'n amrywio'n sylweddol yn ddaearyddol.

Cydnabyddir nad yw 'sgiliau Cymraeg ymhlith y staff o reidrwydd yn golygu y gwneir defnydd gwirioneddol o'r sgiliau hynny yn y gweithle'.¹⁸⁴ Yn ôl yr arolwg ar yr *Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector* (2014), er bod gan ddau draean (66 y cant) o'r cyflogwyr staff â sgiliau Cymraeg, dim ond 35 y cant o'r cyflogwyr a ddywedodd fod y Gymraeg yn cael ei defnyddio yn y gweithle.¹⁸⁵ Dengys yr arolwg hwnnw, mewn perthynas â'r sectorau a arolygwyd, fod y gyfran o staff sy'n defnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith ar ei uchaf lle mae'r crynodiad uchaf o siaradwyr Cymraeg, h.y. gofal plant, y sector creadigol a bwyd-amaeth. Nid oedd yr arolwg yn darparu gwybodaeth ynghylch amllder y defnydd o'r Gymraeg o fewn y sectorau hyn.

Mae'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* yn darparu rhywfaint o ddata ynghylch amllder y defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle. Canfu'r arolwg hwnnw fod un ym mhob pump (19 y cant) o'r holl siaradwyr Cymraeg mewn gwaith yn defnyddio'r Gymraeg â'u cyd-weithwyr 'bob amser', a bod 66 y cant ohonynt yn defnyddio'r Gymraeg ar rai adegau o leiaf.¹⁸⁶ Un y cant o siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl sy'n siarad Cymraeg â'u cyd-weithwyr 'bob amser', yn ôl yr arolwg hwnnw, a thri y cant sy'n gwneud hynny 'fel arfer'. Canfuwyd hefyd fod 35 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl yn defnyddio'r Gymraeg â'u cyd-weithwyr 'bob amser', tra mae 23 y cant yn gwneud hynny 'fel arfer'.

¹⁸²Comisiynydd y Gymraeg, *Dadansoddiadau'r Cyfrifiad 2011* (2015b), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Cyhoeddiadau/Pages/ManylionCyhoeddiad.aspx?PublicationId=f8642f35-f97f-4a12-a61b-6d6fb74ff956&Category=Ymchwil%20ac%20Ystadegau>.

¹⁸³Vivian, D. ac eraill, *Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014).

¹⁸⁴Ibid, t. 65.

¹⁸⁵Ibid, t. 4.

¹⁸⁶Holwyd cwestiynau ynghylch y gweithle i oedolion 16+ oed yn unig.

7.4.2 The evidence

Data is not collected on the Welsh language skills of every worker in Wales. However, some information is available on where Welsh speakers work and how often they use Welsh in the workplace. For example, the census provides data on the Welsh language skills of individuals as well as their areas of employment. The data available suggests that Welsh speakers are most likely to work in public administration, education and health.¹⁸²

Some research into the use of Welsh has been conducted within work sectors. In 2013, the Welsh Government commissioned a survey on Welsh language skills needs in eight specific employment sectors, including childcare, social care and hospitality. It was found that 66 per cent of the 4,000 employers who participated in the staff survey had Welsh language skills. Across these sectors, it was seen that nearly a quarter (24 per cent) of the entire workforce had 'some level' of Welsh language skills.¹⁸³ Those percentages varied significantly on a geographical level.

It is recognised that 'the existence of Welsh language skills among staff does not necessarily mean these skills will actually be used in the workplace'.¹⁸⁴ According to the survey on *Welsh Language Skills Needs in Eight Sectors* (2014), although two thirds (66 per cent) of employers have staff with Welsh language skills, only 35 per cent of employers said that Welsh was used in the workplace.¹⁸⁵ That survey shows, in relation to the sectors in question, that the proportion of staff who use Welsh in the workplace is at its highest where the concentration of Welsh speakers is at its highest, i.e. childcare, the creative sector and agri-food. The survey did not provide information on how often Welsh was used within these sectors.

The survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15* provides some data on how often Welsh is used in the workplace. That survey found that one in five (19 per cent) Welsh speakers in work 'always' used Welsh with colleagues, and 66 per cent used Welsh at least sometimes.¹⁸⁶ One per cent of non-fluent Welsh speakers 'always' speak Welsh with their colleagues, according to that survey, and three per cent 'usually' do so. It was also reported that 35 per cent of fluent Welsh speakers 'always' use Welsh with their colleagues, whilst 23 per cent 'usually' do so.

¹⁸²Welsh Language Commissioner, *Census 2011 analysis* (2015b), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/english/publications/pages/publicationdetails.aspx?publicationid=f8642f35-f97f-4a12-a61b-6d6fb74ff956&category=ymchwil%20ac%20ystadegau>.

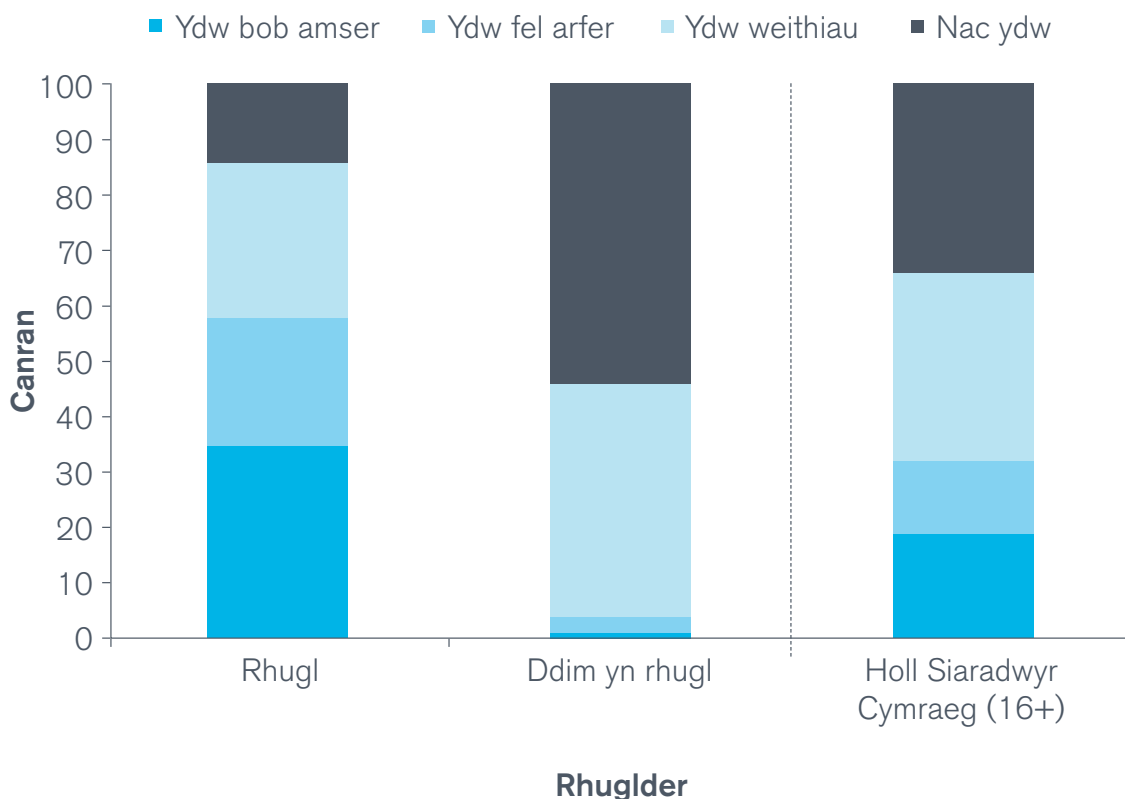
¹⁸³Vivian, D. et al., *Welsh language skills needs in eight sectors* (Welsh Government Social Research, 2014).

¹⁸⁴Ibid, p. 65.

¹⁸⁵Ibid, p. 4.

¹⁸⁶Questions about the workplace were asked of adults aged 16+ only.

Siart 18: Defnydd o'r Gymraeg â chydweithwyr, yn ôl rhuglder (Siaradwyr Cymraeg 16+ mewn gwaith)

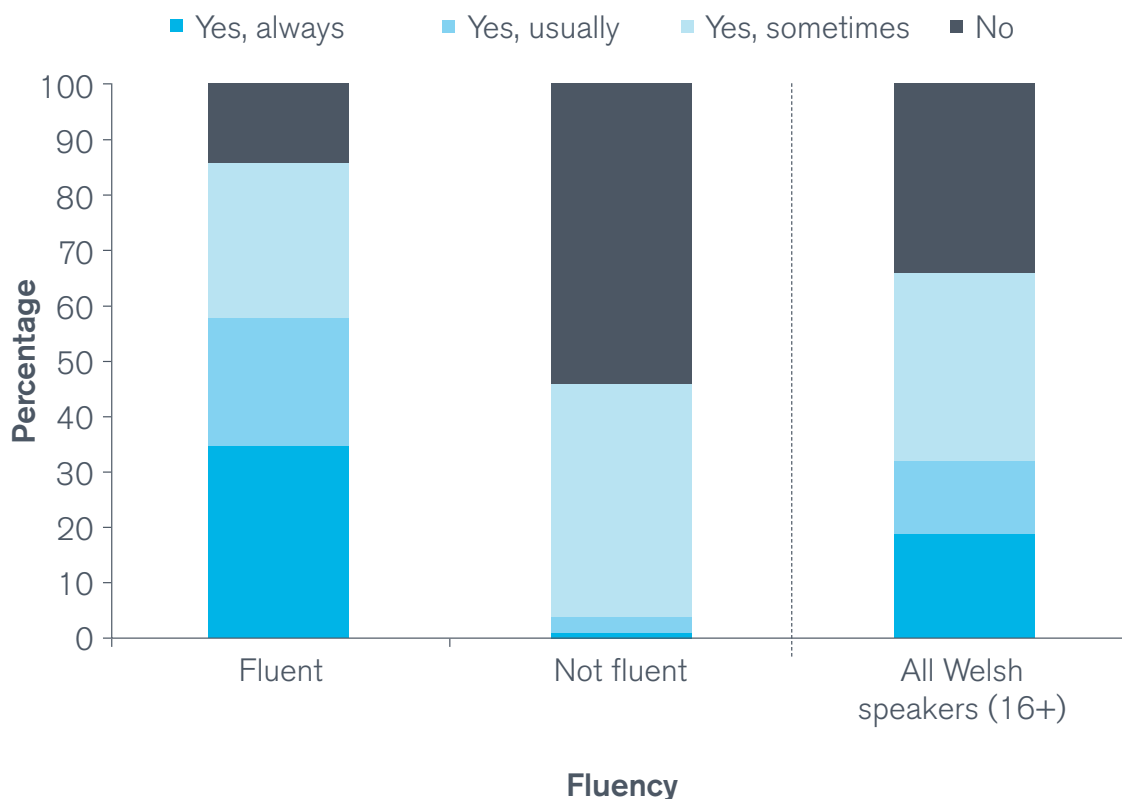
204

Nododd 66 y cant o'r holl siaradwyr Cymraeg sydd mewn gwaith eu bod yn defnyddio'r Gymraeg o leiaf weithiau â phobl y tu allan i'w sefydliad. Siaradwyr Cymraeg rhugl oedd fwyaf tebygol o siarad Cymraeg â phobl y tu allan i'w sefydliad, gyda naw ym mhob deg (89 y cant) yn gwneud hynny o leiaf weithiau.

Awgryma canfyddiadau'r arolwg gyswllt rhwng amllder defnydd pobl o'r Gymraeg y tu allan i'r gwaith a lefel eu defnydd o'r Gymraeg yn y gwaith. Dywedodd ychydig dan hanner y siaradwyr Cymraeg oedd yn defnyddio'r iaith bob dydd eu bod yn siarad Cymraeg yn y gwaith bob amser neu fel arfer wrth ddelio â phobl allanol.¹⁸⁷ Ychydig iawn o bobl nad oeddynt yn siarad Cymraeg yn ddyddiol yn eu bywydau o ddydd i ddydd oedd yn gwneud defnydd sylweddol o'r Gymraeg yn y gwaith.

¹⁸⁷Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru*, 2013–15 (26 Tachwedd 2015), t. 96.

Chart 18: Use of the Welsh language with colleagues, by fluency (Welsh speakers 16+ who are in employment)

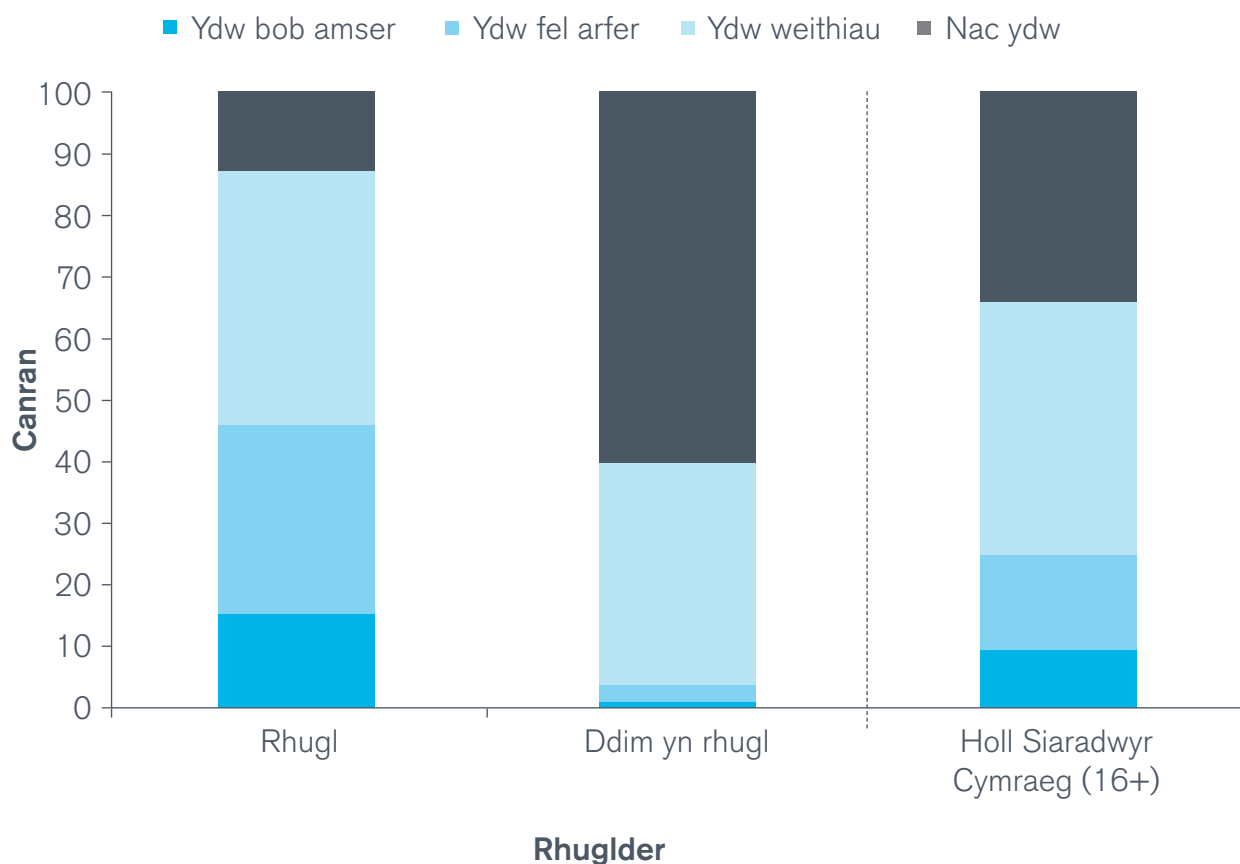
205

A total of 66 per cent of all Welsh speakers in work said that they used Welsh sometimes at least with people outside their organisation. Fluent Welsh speakers were most likely to speak Welsh with people outside their organisation, with nine in ten (89 per cent) doing so sometimes at least.

The survey findings suggest a link between how often people use Welsh outside work and their use of Welsh in the workplace. Just under half of the Welsh speakers who used the language on a daily basis said that they always or usually spoke Welsh in work when dealing with people from outside.¹⁸⁷ Very few people who did not speak Welsh on a daily basis made significant use of Welsh in work.

¹⁸⁷Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 96.

Siart 19: Defnydd o'r Gymraeg â phobl tu allan i'r sefydliad, yn ôl rhuglder (Siaradwyr Cymraeg 16+ sydd mewn gwaith)

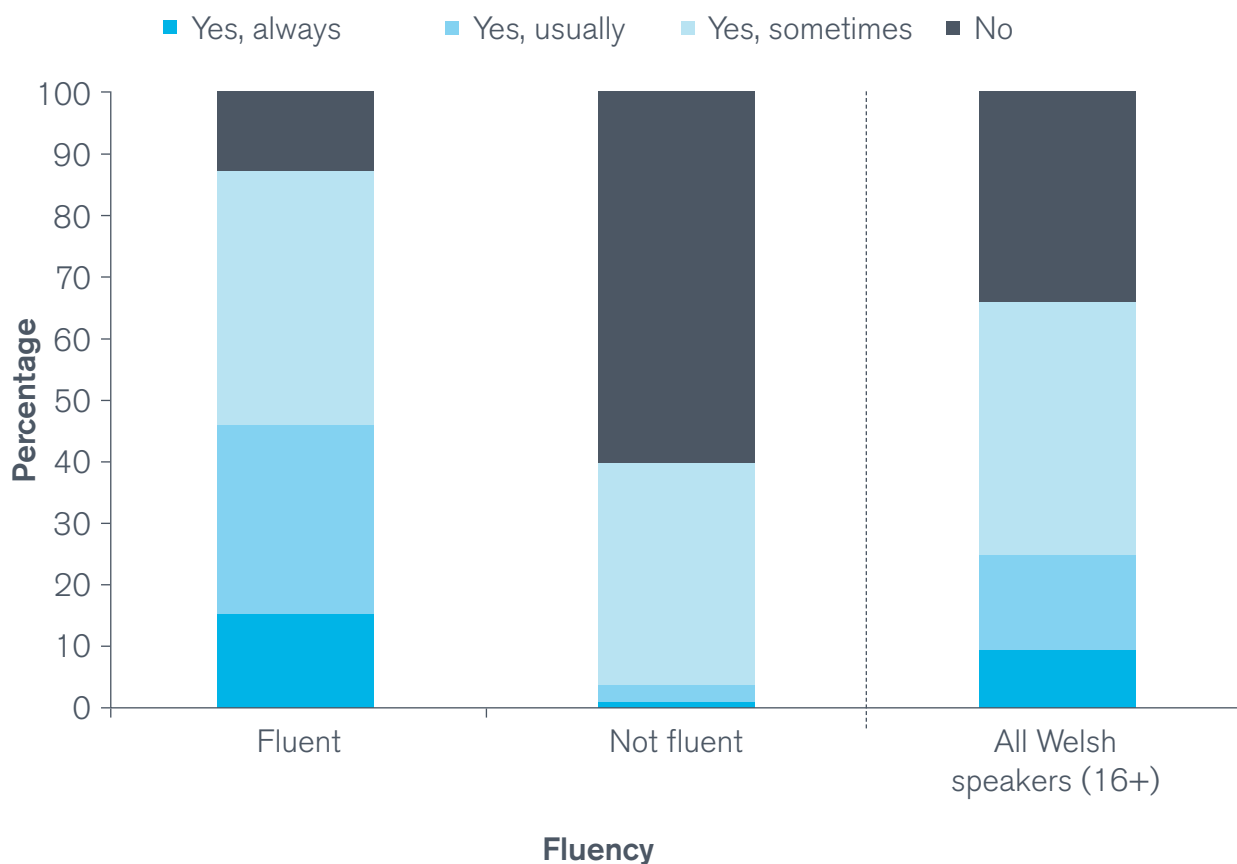
206

Canfu'r arolwg hwnnw hefyd fod ychydig llai na hanner y siaradwyr Cymraeg yn ysgrifennu yn Gymraeg yn eu gwaith.¹⁸⁸ Yn ôl y disgwyl, y rheini sydd â'r sgiliau ysgrifenedig gorau sy'n ysgrifennu'r Gymraeg fwyaf yn y gwaith, gyda thraean y siaradwyr Cymraeg (32 y cant) sydd â sgiliau ysgrifenedig da iawn yn ysgrifennu yn Gymraeg bob amser yn y gwaith.¹⁸⁹ Prin yw'r defnydd ysgrifenedig o'r Gymraeg gan weithwyr nad ydynt mor hyderus yn eu sgiliau, er bod ychydig dros chwarter y grŵp hwn yn defnyddio'r Gymraeg o leiaf weithiau wrth ysgrifennu yn y gwaith.

¹⁸⁸Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 96.

¹⁸⁹Ibid, p. 97.

Chart 19: Use of Welsh with people outside the organisation, by fluency (Welsh speakers 16+ who are in employment)

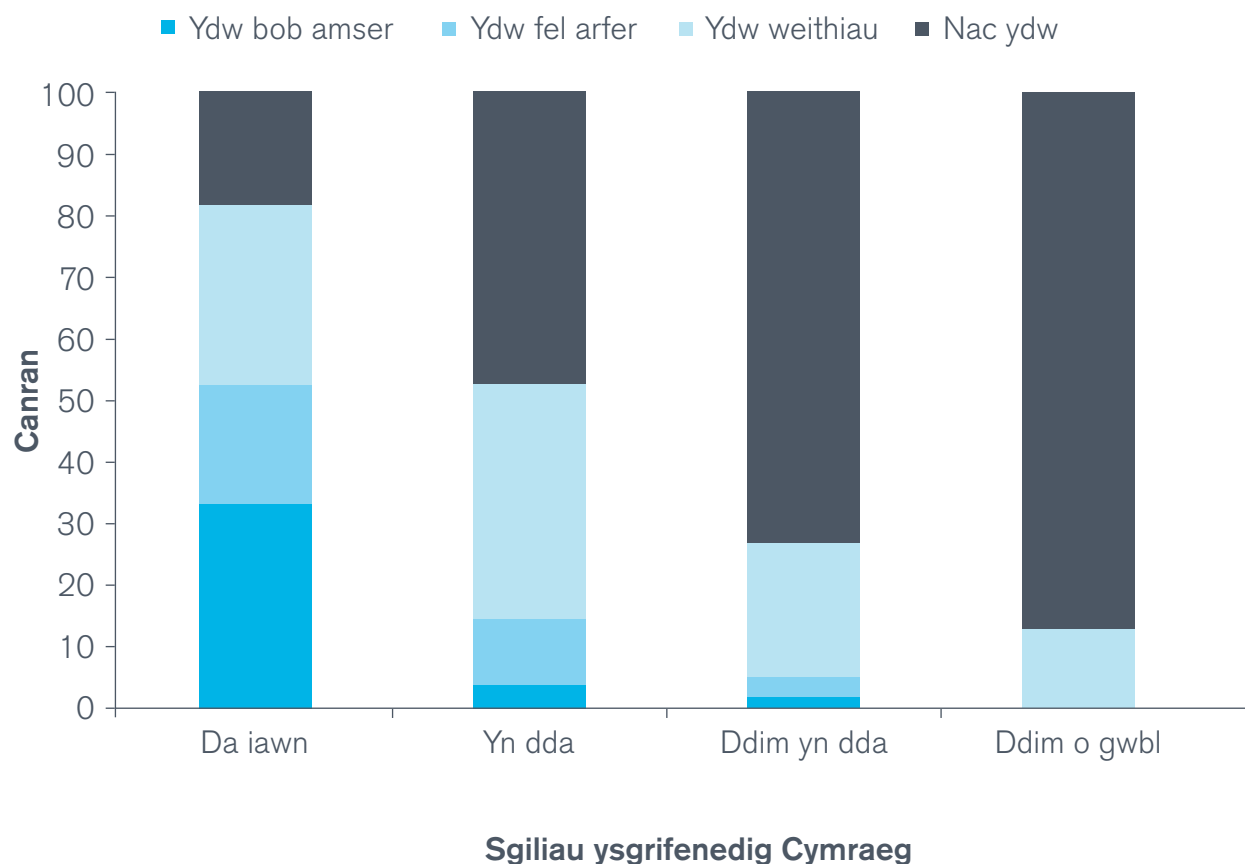

That survey also found that just under half of Welsh speakers wrote in Welsh in work.¹⁸⁸ As expected, those with the best written skills write in Welsh in work the most, with a third of Welsh speakers (32 per cent) with very good written skills always writing in Welsh in work.¹⁸⁹ There is limited written use of Welsh amongst workers who are less confident about their skills, although just over a quarter of that group use Welsh at least sometimes when writing in work.

¹⁸⁸Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 96.

¹⁸⁹*Ibid.*, p. 96.

Siart 20: Defnydd o Gymraeg ysgrifenedig yn y gweithle, yn ôl gallu i ysgrifennu yn Gymraeg

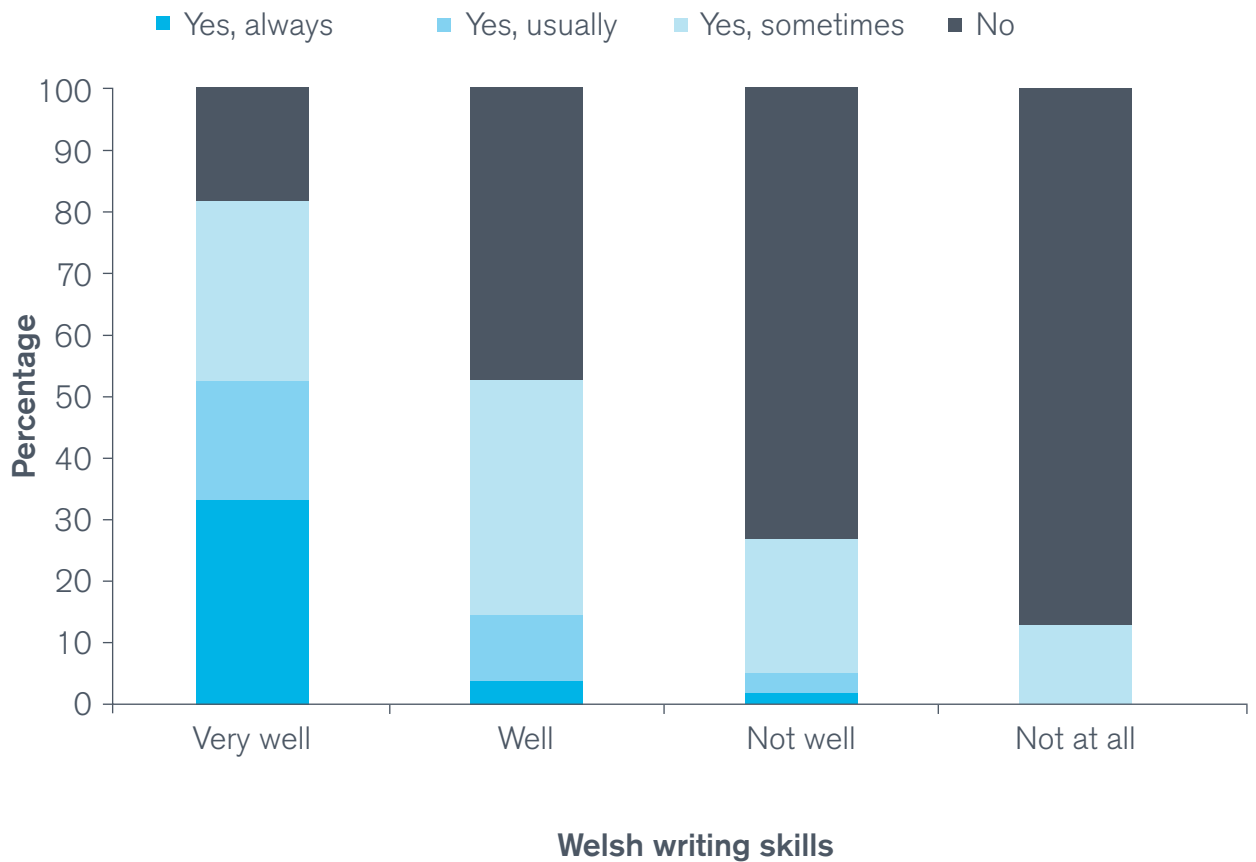

Y tu hwnt i hynny, prin yw'r dystiolaeth sydd ar gael ynghylch pa mor aml y defnyddir y Gymraeg mewn gweithleoedd yng Nghymru.

Fel y nodwyd, mae cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle yn rhan amlwg o strategaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg. Yn unol â hynny, bwriedir i ddyletswyddau a osodir ar sefydliadau yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 sicrhau mwy o gyfleoedd i weithwyr ddefnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith.

Cyfeiriwyd eisoes at sefydlu Endid Cenedlaethol newydd yn ddiweddar i lywio strategaeth genedlaethol uchelgeisiol ar gyfer datblygu'r maes Cymraeg i Oedolion. Ar ei wefan, noda'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol fod Cymraeg yn y gweithle yn un o'i bedwar prif flaenoriaeth. Wrth i'r angen am weithwyr sy'n siarad Cymraeg gynyddu er mwyn ateb gofynion Safonau'r Gymraeg, bydd gan y Ganolfan rôl allweddol yn cynorthwyo sefydliadau a chwmnïau yng Nghymru i ddiwallu eu hanghenion am weithwyr sy'n siarad Cymraeg. Yr un pryd, er mwyn cyflawni'r amcan strategol o gynyddu'r Gymraeg yn y gweithle, bydd angen cymryd camau i annog a chefnogi sefydliadau o bob math i wneud yn siŵr fod aelodau staff sy'n medru'r Gymraeg yn defnyddio'r sgiliau hynny'n gyson. Mae Cynllun Gweithredu 2016–17 strategaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer yr iaith Gymraeg yn cynnwys camau i gefnogi'r defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle yn benodol o fewn busnesau yn Nyffryn Teifi.

Chart 20: Use of written Welsh in the workplace, by ability to write in Welsh

Beyond that, there is limited evidence on how often Welsh is used in the workplace in Wales.

As noted, increasing the use of Welsh in the workplace plays a prominent role in the Welsh Government's strategy for the Welsh language. In accordance with that, the duties placed on organisations under the Welsh Language (Wales) Measure 2011 are intended to ensure more opportunities for workers to use Welsh in work.

Reference has already been made to the recent establishment of a new National Entity to steer an ambitious national strategy for developing Welsh for Adults. On its website, the National Centre for Learning Welsh identifies Welsh in the workplace as one of its four main priorities. As the need for Welsh-speaking staff increases in order to meet the requirements of the Welsh Language Standards, the Centre will have a crucial role in helping Welsh organisations and companies to meet the needs of the Welsh-speaking workforce. At the same time, in order to meet the strategic aim of increasing Welsh in the workplace, action will be needed to encourage and support organisations of all kinds to ensure that Welsh-speaking staff use those skills regularly. The Welsh Government's 2016–17 Action Plan for its strategy for the Welsh language includes action to support the use of Welsh in the workplace, specifically in businesses in the Teifi Valley.

Fel a nodwyd yn flaenorol, prin yw'r defnydd o'r Gymraeg ar hyn o bryd fel cyfrwng dysgu mewn colegau a phrifysgolion ac mewn dysgu seiliedig ar waith, gan achosi diffyg dilyniant rhwng defnyddio'r Gymraeg yn yr ysgol a'i defnyddio yn y gweithle. Gall hynny olygu bod plant sy'n gadael addysg cyfrwng Cymraeg yn rhoi'r gorau i arfer eu sgiliau Cymraeg wrth ddysgu yn ystod y cyfnod sy'n eu paratoi ar gyfer y byd gwaith. Yn ymarferol ac yn seicolegol, gall hynny effeithio ar y graddau y mae siaradwyr Cymraeg yn medru ac yn dewis defnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith.

As noted previously, use of Welsh as a learning medium within colleges and universities and work-based learning is currently limited, which leads to a lack of progression from using Welsh at school to using Welsh in the workplace. That can mean that children who leave Welsh medium education stop practising their Welsh language skills when learning in the period which prepares them for the world of work. Practically and psychologically, that can affect the extent to which Welsh speakers can and choose to use Welsh in work.

7.5 Defnyddio'r Gymraeg yn y gymuned

Mae strategaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg, *laith fyw: iaith byw*, yn dynodi 'cryfhau'r Gymraeg a chynyddu ei defnydd yn gymunedol' fel un o chwe maes strategol o flaenoriaeth. Cynigir gwybodaeth yn adran 5.5 yr adroddiad ynghylch faint o bobl sy'n gallu siarad Cymraeg o fewn cymunedau Cymru. Yn yr adran hon, ystyrir tystiolaeth ynghylch y defnydd o'r Gymraeg mewn cymunedau.

7.5.1 Cefndir

Yn arferol ystyrir 'cymuned' yn ardal ddaearyddol sydd â ffiniau pendant ar fap. Dadansoddir data'r cyfrifiad yn ôl ffiniau daearyddol, gan gynnwys cymunedau. Mesurir y newid ym mhatrymau'r boblogaeth dros amser yn ôl y ffiniau daearyddol hyn, gan gynnwys patrymau ieithyddol.

Ond nid yn nhermau daearyddol yn unig y mae diffinio cymuned. Yn ôl Prifysgol Bangor (2015), mae'r 'Cysyniad [o] "[g]ymuned" yn un aml-haenog a chymhleth, sy'n ymestyn ymhell y tu hwnt i drafodaethau traddodiadol yn ymwneud â lleoliad daearyddol yn unig.¹⁹⁰

Gellir ystyried cymuned yn nhermau unigolion a grwpiau sy'n ymwneud â'i gilydd oherwydd eu bod yn rhannu nodweddion megis crefydd, diwylliant neu iaith. Erbyn heddiw, gall cymuned hefyd fod yn un rithiol, hynny yw, cymuned ar-lein nad yw ei haelodau o reidrwydd wedi'u cyfyngu i ardal ddaearyddol benodol.

Felly, wrth ystyried sut ac i ba raddau y defnyddir y Gymraeg yn y gymuned, rhaid ystyried hynny y tu hwnt i gymunedau traddodiadol yn unig. Yr un pryd, ni ellir diystyru'r ffaith fod cymunedau daearyddol yn parhau i gael eu hystyried yn beuoedd allweddol ar gyfer cynnal defnydd o'r Gymraeg i'r dyfodol:

Mae tystiolaeth o wledydd ar draws y byd, dros nifer o ddegawdau, yn dangos bod cyswllt cryf rhwng hyfywedd a goroesiad iaith a bodolaeth ardaloedd daearyddol lle ystyrir yr iaith honno fel y brif iaith. Awgryma'r dystiolaeth hefyd fod angen dwysedd uchel o siaradwyr i'r Gymraeg gael ei defnyddio fel iaith arferol cymuned.¹⁹¹

7.5.2 Y dystiolaeth

Mewn astudiaeth gan Brifysgol Bangor ar ran Llywodraeth Cymru (2015), *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned*, daethpwyd i'r casgliad fod cynyddu defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned yn fwy na chynnal a chynnig gweithgareddau a digwyddiadau cymunedol drwy gyfrwng y Gymraeg yn unig. Nodwyd bod defnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol yn cynnwys defnyddio'r Gymraeg yn anffurfiol (ac yn ffurfiol i raddau) wrth i unigolion ymwneud â'i gilydd ar y stryd, yn y siop neu'r dafarn, neu wrth geisio gwasanaethau cyhoeddus: 'Ceir tystiolaeth yn yr astudiaeth hon o'r angen i gynyddu'r pwyslais ar gefnogi'r Gymraeg o fewn rhyngweithiadau dydd i ddydd, sy'n digwydd y tu hwnt i glybiau a chymdeithasau ffurfiol, er mwyn normaleiddio'r defnydd o'r Gymraeg ar lefel gymunedol.'¹⁹²

¹⁹⁰Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015), t. 11.

¹⁹¹Llywodraeth Cymru, *laith fyw: iaith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), t. 33.

¹⁹²Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015), t.123.

7.5 The use of Welsh in the community

The Welsh Government's strategy for the Welsh language, *A living language: a language for living*, denotes strengthening the Welsh language and increasing its use in the community as one of six strategic priority areas. Section 5.5 of the report provides information on how many people can speak Welsh within Welsh communities. This section examines evidence on the use of Welsh within communities.

7.5.1 Background

A 'community' is normally considered to be a geographical area with definite boundaries on a map. Census data is analysed by geographical boundaries, including communities. Changes in population patterns over time are measured according to these geographical boundaries, including linguistic patterns.

But community is not only defined in geographical terms. According to Bangor University (2015), the 'concept of "community"' is multilayered and complex, and extends far beyond traditional discussions regarding geographical location alone'.¹⁹⁰

A community can be considered in terms of interconnecting individuals and groups as they share characteristics such as religion, culture or language. Today, a community can also be virtual, that is, an online community of which its members are not necessarily confined to a specific geographic area.

Therefore, in considering how and to what extent the Welsh language is used in the community, that must be considered beyond traditional communities only. At the same time, we cannot dismiss the fact that geographical communities continue to be considered key domains in maintaining the future use of Welsh:

Evidence from countries around the world, over a number of decades, shows that there is a strong correlation between the viability and survival of a language and the existence of geographical areas where that language is considered to be the predominant language. The evidence also suggests that a high density of speakers is required for Welsh to be an everyday language of a community.¹⁹¹

7.5.2 The evidence

A study by Bangor University on behalf of the Welsh Government (2015), *Welsh language Use in the Community*, came to the conclusion that increasing the use of Welsh in the community involved more than just conducting and offering community-based events and activities in Welsh. It was noted that using Welsh socially included the informal use of Welsh (and its formal use to an extent) as individuals interacted on the street, in the shop or in the pub, or in seeking to use public services: 'There is evidence in this study of the need to increase the emphasis on supporting the Welsh language in day-to-day interactions, which happens beyond clubs and formal socialising, in order to normalise Welsh language use on a community level.'¹⁹²

¹⁹⁰Bangor University, *Welsh Language Use in the Community. Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015), p. 11.

¹⁹¹Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17* (March 2012), p. 33.

¹⁹²Bangor University, *Welsh Language Use in the Community. Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015), p.126.

Un anhawster wrth geisio deall patrymau'r defnydd o'r Gymraeg yn gymunedol, yn enwedig defnydd anffurfiol, yw diffyg tystiolaeth. Mae data'r cyfrifiad yn darparu tystiolaeth ynghylch gallu yn y Gymraeg ar lefel gymunedol ond nid yw'n darparu tystiolaeth ynghylch y defnydd o'r iaith. Ni chesglir yn gyson o ffynonellau eraill ddata y gellir eu defnyddio i greu darlun o sefyllfa'r Gymraeg yn y gymuned. Ond yn achlysurol cynhaliwyd rhai astudiaethau o'r defnydd o'r Gymraeg yn gymdeithasol, a chrynhoir eu canfyddiadau isod.

Un o'r ffynonellau mwyaf defnyddiol ar gyfer y defnydd o'r Gymraeg yn gymunedol yw'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*. Holwyd siaradwyr Cymraeg am eu defnydd o'r Gymraeg mewn cyd-destunau gwahanol, er enghraifft wrth siarad â chymydog, iaith eu sgwrs ddiwethaf â rhywun heblaw aelod o'r teulu, a'u defnydd yn anffurfiol, megis mewn siop neu ar fws.

O'r holl siaradwyr Cymraeg dros 16 oed, gan gynnwys siaradwyr Cymraeg rhugl a'r rhai nad ydynt yn rhugl, nododd traean (32 y cant) mai Cymraeg oedd iaith y sgwrs ddiwethaf ag unigolyn heblaw aelod o'r teulu. Dywedodd 57 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl mai Cymraeg oedd iaith y sgwrs ddiwethaf.

Mae'r ganran a nododd mai Cymraeg oedd iaith eu sgwrs ddiwethaf yn uwch yn yr ardaloedd hynny sydd â'r cyfraddau uchaf o siaradwyr Cymraeg yn byw ynddynt. Mae'n debyg mai'r rheswm dros hynny yw fod unigolion sy'n byw yn yr ardaloedd hynny yn fwy tebygol o ddod i gyswllt â siaradwyr Cymraeg eraill o'u cymharu â phobl mewn ardaloedd eraill o Gymru.

Tabl 16: Canran y rhai ddywedodd mai Cymraeg oedd iaith y sgwrs ddiwethaf gyda rhywun heblaw aelod o'r teulu, yn ôl ardal awdurdod lleol (10 uchaf)

Ardal Awdurdod Lleol	%
Gwynedd	68
Ynys Môn	57
Ceredigion	50
Sir Gaerfyrddin	41
Conwy	33
Sir Ddinbych	28
Sir Benfro	28
Castell Nedd Port Talbot	28
Powys	21
Caerdydd	17

Ffynhonnell: Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15

One difficulty in trying to understand use of Welsh patterns within the community, especially informal use, is the lack of evidence. Census data provides evidence on ability in Welsh on a community level but it does not provide evidence on the use of Welsh. There is a lack of routine data collection from other sources which can be used to paint a picture of the position of the Welsh language in the community. But there have been some studies held on the use of Welsh at a social level and their findings are summarised below.

One of the most useful sources on the use of Welsh in the community is the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*. Welsh speakers were questioned on their use of Welsh in different contexts, for example when speaking with a neighbour, what language was spoken during their most recent conversation with someone other than a family member, and their informal use of Welsh, such as in a shop or on a bus.

Out of all the Welsh speakers aged 16 and over, including fluent Welsh speakers and non-fluent Welsh speakers, a third (32 per cent) said that they had spoken Welsh during their most recent conversation with someone, other than a family member. 57 per cent of fluent Welsh speakers said that their most recent conversation had been conducted in Welsh.

The percentage who said that they had spoken Welsh during their most recent conversation is higher in those areas with the highest concentration of Welsh speakers living there. It is likely that the reason for that is that individuals living in those areas are more likely to come into contact with other Welsh speakers compared with people in other parts of Wales.

Table 16: Percentage who said that Welsh was the language of the last conversation with someone who was not a member of their family, by local authority area (10 highest)

Local Authority Area	%
Gwynedd	68
Anglesey	57
Ceredigion	50
Carmarthenshire	41
Conwy	33
Denbighshire	28
Pembrokeshire	28
Neath Port Talbot	28
Powys	21
Cardiff	17

Source: Welsh language use in Wales, 2013–15

Nododd traean (33 y cant) o'r holl siaradwyr Cymraeg eu bod yn siarad o leiaf yr un faint o Gymraeg a Saesneg â'u cymydog agosaf. Roedd yn agos at un o bob pump (18 y cant) yn siarad Cymraeg bob amser neu bron bob amser â'u cymydog. Dylid nodi yma ei bod yn bosibl fod cyfranwyr wedi dehongli 'cymydog agosaf' mewn ffyrdd gwahanol. Er enghraifft, gall rhywun sy'n byw mewn fflat ddewis o blith nifer o gymdogion sy'n byw yr un mor agos atynt; gall rhywun sy'n byw mewn tŷ teras ddewis o'r naill ochr neu'r llall.

Dywedodd tua thri o bob pum siaradwr Cymraeg rhugl eu bod yn siarad o leiaf yr un faint o Gymraeg a Saesneg â'u cymydog (58 y cant), gyda thraean (34 y cant) o siaradwyr rhugl yn siarad Cymraeg bob amser neu bron bob amser â'u cymydog agosaf.

216

Yn ôl canlyniadau'r arolwg, mae traean o holl siaradwyr y Gymraeg (34 y cant) yn teimlo'u bod yn siarad o leiaf yr un faint o Gymraeg â Saesneg wrth ymwneud ag eraill yn eu gweithgareddau bob dydd, siopa neu deithio ar fws er enghraifft. Dywedodd ychydig llai nag un o bob pump (18 y cant) eu bod yn defnyddio'r Gymraeg yn bennaf neu bob amser wrth ymwneud â gweithgareddau o'r fath.

Mae canran y siaradwyr Cymraeg rhugl sy'n defnyddio'r Gymraeg cymaint â'r Saesneg yn eu gweithgareddau bob dydd yr un fath â'r ganran sy'n siarad y ddwy iaith yn gyfartal â'u cymydog (58 y cant). Er hyn, mae canran y siaradwyr rhugl sy'n siarad Cymraeg bob amser neu bron bob amser yn eu gweithgareddau bob dydd yn is (18 y cant), o'i chymharu â'r 34 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl sy'n siarad Cymraeg â'u cymydog bob amser.

Mae gan glybiau a chymdeithasau, ynghyd â digwyddiadau a gynhelir gan sefydliadau a mudiadau amrywiol, rôl bwysig o ran darparu cyfleoedd i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r iaith yn gymdeithasol, boed hynny mewn amgylchedd cwbl Gymraeg neu ddwyieithog. Er hynny, mae tystiolaeth feintiol yn gymharol brin ynghylch y niferoedd sy'n mynychu digwyddiadau a gweithgareddau cymdeithasol a diwylliannol, neu chwaraeon, drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae Arolwg Celfyddydau Cymru yn darparu rhywfaint o dystiolaeth meintiol ynghylch y niferoedd sy'n mynychu digwyddiadau celfyddydol yng Nghymru. Ceir gwybodaeth ar fynychu digwyddiadau cyfrwng Cymraeg gan bartneriaid cyllido Llywodraeth Cymru, megis yr Urdd, Mentrau Iaith, yr Eisteddfod Genedlaethol a Chlybiau Ffermwyr Ifanc, yn Adroddiadau Blynyddol Llywodraeth Cymru ar weithrediad ei Strategaeth Iaith Gymraeg.

Yn Adroddiad Blynyddol Llywodraeth Cymru (2014/15) ar *Iaith fyw, iaith byw* cyflwynir data am y niferoedd a fynychodd ddigwyddiadau cyfrwng Cymraeg a drefnwyd.¹⁹³ Cynhaliwyd 689 o weithgareddau cymunedol drwy gyfrwng y Gymraeg yn ystod 2014/2015 gan bartneriaid cyllido'r Llywodraeth, sef 70 yn fwy nag yn 2013/14. Cynyddodd nifer mynychwyr y gweithgareddau hyn o 11,840 yn 2013/14 i 35,862 yn 2014/15. Mae'r data diweddaraf yn cynnwys y niferoedd a fynychodd ŵyl Tafwyl Menter Caerdydd, ac felly nid yw'r data hynny o reidrwydd yn dangos cynnydd ledled Cymru.

Cesglir gwybodaeth gan Urdd Gobaith Cymru ac Eisteddfod Genedlaethol Cymru am y niferoedd sy'n mynychu eisteddfodau, ond gall ffactorau megis lleoliad yr eisteddfod a'r tywydd effeithio ar y niferoedd o flwyddyn i flwyddyn ac ni ddarperir gwybodaeth ar gyfran y mynychwyr sy'n siarad Cymraeg.

¹⁹³Llywodraeth Cymru, *Iaith fyw: iaith byw, Strategaeth y Gymraeg 2012–17: Adroddiad blynyddol 2014–15* (2015), t. 37.

A third (33 per cent) of all Welsh speakers said that they spoke Welsh at least as much as English with their nearest neighbour. Nearly one in five (18 per cent) spoke Welsh always or almost always with their neighbour. We should note that participants may have interpreted 'nearest neighbour' differently. For example, someone living in a flat may choose from a number of neighbours living equally as close to them; someone living in a terraced house may choose from one side or the other.

Around three in five fluent Welsh speakers said that they spoke Welsh at least as much as English with their neighbour (58 per cent), with a third (34 per cent) of fluent speakers always or almost always speaking Welsh with their nearest neighbour.

217

According to the survey results, a third of all Welsh speakers (34 per cent) feel that they speak Welsh at least as much as English when interacting with others in their day-to-day activities, e.g. shopping or travelling on the bus. Just under one in five (18 per cent) said that they mainly or always used Welsh when undertaking such activities.

The percentage of fluent Welsh speakers who use Welsh as much as English in their day-to-day activities is the same as the percentage who speak both languages equally with their neighbour (58 per cent). Despite this, the percentage of fluent speakers who always or almost always speak Welsh in their day-to-day activities is lower (18 per cent), compared with 34 per cent of fluent Welsh speakers who always speak Welsh with their neighbour.

Clubs and societies, as well as events held by various organisations and institutions, play an important role in terms of providing Welsh speakers with opportunities to use the language socially, be that in a completely Welsh or bilingual environment. However, quantitative evidence is relatively scarce in terms of the numbers attending social and cultural events and activities, or sporting events, through the medium of Welsh. The Arts Council of Wales' survey provides some quantitative evidence on the numbers attending arts events in Wales. Information is provided on attendance in Welsh medium events held by Welsh Government funding partners, such as the Urdd, the National Eisteddfod and Young Farmers Clubs, in the Welsh Government's Annual Reports on the implementation of its Welsh Language Strategy.

In the Welsh Government's Annual Report (2014/15) on *A living language, a language for living*, data is presented on the numbers attending organised Welsh medium events.¹⁹³ A total of 689 community activities were held through the medium of Welsh during 2014/15 by Government funded partners, which is 70 more than in 2013/14. The numbers attending these activities rose from 11,840 in 2013/14 to 35,862 in 2014/15. The most recent data includes the numbers who attended Tafwyl held by Menter Caerdydd, therefore that data may not necessarily indicate an all-Wales increase.

Urdd Gobaith Cymru and the National Eisteddfod of Wales collect information on the numbers attending eisteddfodau, but factors such as where the eisteddfod is located and the weather can impact numbers from year to year and no information is provided on the proportion of Welsh speakers in attendance.

¹⁹³Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17. Annual report 2014–15* (2015), p. 37.

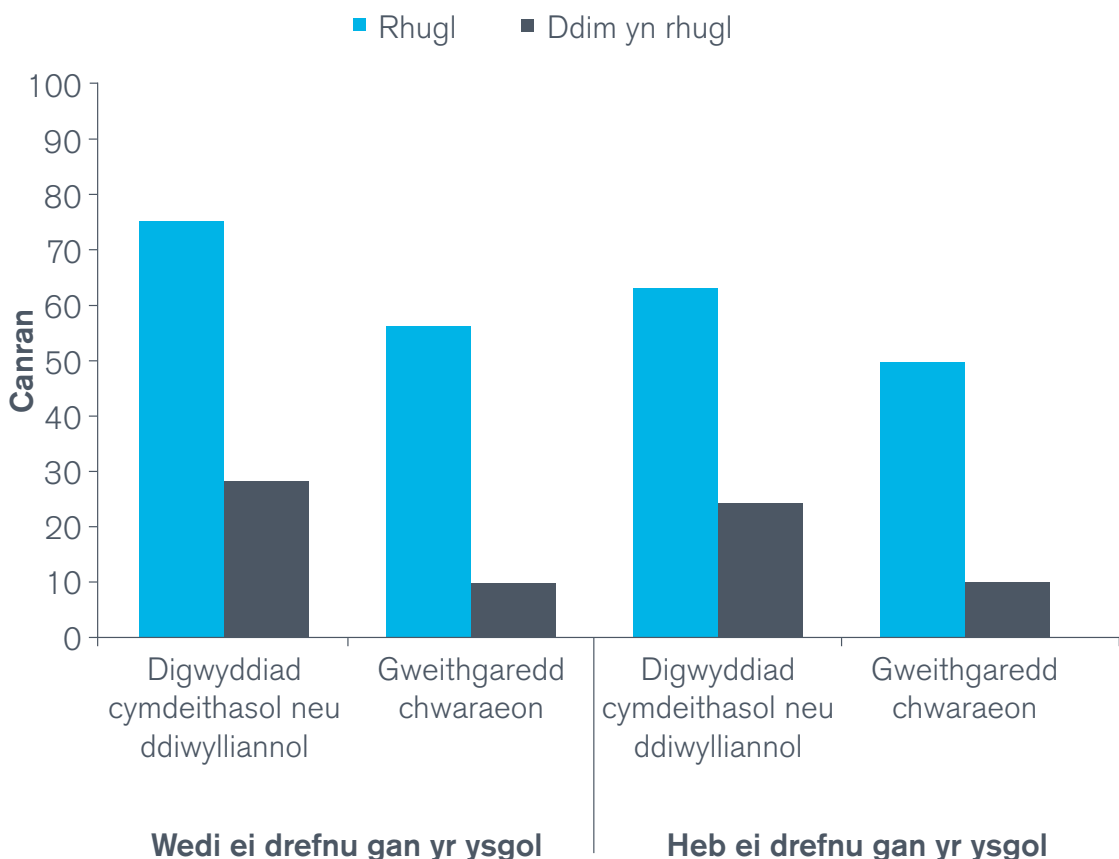
Mae adroddiad ymchwil Cyngor Celfyddydau Cymru 2010 yn nodi bod 16 y cant o holl boblogaeth Cymru wedi mynychu digwyddiad celfyddydol cyfrwng Cymraeg yn ystod y deuddeg mis blaenorol.¹⁹⁴ O'r rhai oedd wedi mynychu digwyddiad o'r fath, roedd dau draean yn meddu ar rywfaif o sgiliau Cymraeg. Roedd cyfraddau mynychu digwyddiadau celfyddydol cyfrwng Cymraeg ar eu huchaf ymysg y rhai oedd â'r gallu i siarad Cymraeg yn 'rhugl' neu'n 'weddol rugl' (42 y cant). O'r rhai hynny oedd wedi mynychu digwyddiad Cymraeg neu wedi cymryd rhan mewn digwyddiad Cymraeg, roedd 89 y cant o'r siaradwyr Cymraeg 'rhugl' a 'gweddol rugl' yn mynychu digwyddiadau o'r fath o leiaf unwaith y flwyddyn.

218

Yn yr adroddiad ymchwil *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* ceir tystiolaeth bellach ynghylch y ganran sy'n mynychu digwyddiad neu weithgaredd cymdeithasol, diwylliannol neu chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg. O'r holl siaradwyr Cymraeg yn yr arolwg, nododd 43 y cant eu bod wedi mynychu digwyddiad o'r fath, gyda'r ganran yn cynyddu i 56 y cant ymhlith siaradwyr Cymraeg rhugl.

Mae'r arolwg hwnnw hefyd yn cynnwys tystiolaeth am ganran y plant a'r bobl ifanc 3–15 mlwydd oed sydd wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd cymdeithasol, diwylliannol neu ddigwyddiad chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg. Ar y cyfan, roedd plant a phobl ifanc, boed yn rhugl ai peidio, yn fwy tebygol o fod wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd diwylliannol drwy gyfrwng y Gymraeg na digwyddiad chwaraeon cyfrwng Cymraeg.

Siart 21: Canran siaradwyr Cymraeg (3 i 15 oed), oedd wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd cymdeithasol, diwylliannol neu chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg, yn ôl rhuglder

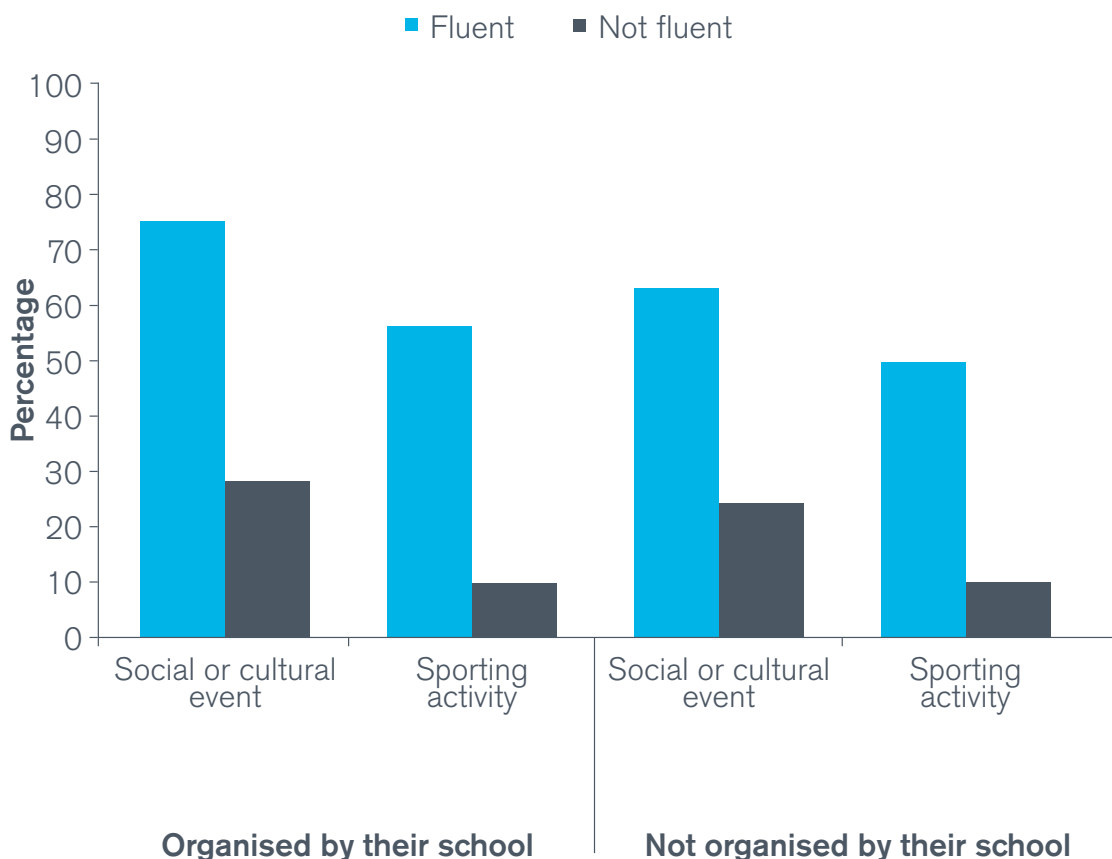
¹⁹⁴Cyngor Celfyddydau Cymru, 'Y Celfyddydau yng Nghymru, 2010', (Gorffennaf 2010), t.26.

The Arts Council of Wales' research report in 2010 noted that 16 per cent of the entire Welsh population had attended Welsh medium arts events in the previous 12 months.¹⁹⁴ Of those who had attended such an event, two thirds had some Welsh language skills. Attendance rates at Welsh medium arts events were highest amongst those who could speak Welsh 'fluently' or 'quite fluently' (42 per cent). Of those who had attended or participated in a Welsh medium event, 89 per cent of 'fluent' and 'quite fluent' Welsh speakers attended such events at least once a year.

The research report *Welsh language use in Wales, 2013–15* provides further evidence on the percentage attending Welsh medium social, cultural or sporting events or activities. Out of all the Welsh speakers in the survey, 43 per cent noted that they had attended such an event, with the percentage rising to 56 per cent amongst fluent Welsh speakers.

That survey also includes evidence on the percentage of children and young people aged 3–15 who have attended a social, cultural or sporting event or activity through the medium of Welsh. On the whole, children and young people, fluent or not, were more likely to have attended a cultural event or activity through the medium of Welsh than a Welsh medium sporting event.

Chart 21: Percentage of Welsh speakers (aged 3 to 15), who have attended a social, cultural or sporting event or activity through the medium of Welsh, by fluency

¹⁹⁴Welsh Government, *Increasing the number of communities where Welsh is the the main language*, (December 2013), p. 59.

Yn ôl y disgwyl, mae llawer mwy o siaradwyr Cymraeg rhugl yn mynychu digwyddiadau o'r fath na siaradwyr nad ydynt yn rhugl. Er bod cyfraddau mynychu digwyddiadau a drefnwyd gan yr ysgol a rhai na threfnwyd gan yr ysgol yn debyg, gwelir yn glir fod digwyddiadau a drefnir gan yr ysgol yn rhan amlwg o'r ddarpariaeth digwyddiadau a gweithgareddau cyfrwng Cymraeg a fynychir.

Yn ôl y grŵp gorchwyl a gorffen ar gynyddu nifer y cymunedau lle defnyddir y Gymraeg fel prif iaith (2013), yr her amlycaf sy'n wynebu clybiau, mudiadau ac ysgolion sy'n ceisio darparu gweithgareddau drwy gyfrwng y Gymraeg yw'r 'dasg o gynnal y Gymraeg o fewn eu gweithgareddau, tra'n llwyddo ar yr un pryd i estyn allan a chynnwys unigolion nad ydyn nhw'n medru deall na siarad Cymraeg'.¹⁹⁵

Amlygodd astudiaeth ddiweddar fod diffyg darpariaeth o weithgareddau drwy gyfrwng y Gymraeg i bobl ifanc ym mhob un o ardaloedd yr astudiaeth.¹⁹⁶ Un peth mae hynny'n ei achosi yw 'peryglu'r dilyniant a'r cynnydd ieithyddol o'r sector addysg, ac atgyfnerthu canfyddiad rhai pobl ifanc mai iaith addysg yn unig yw'r Gymraeg ac nid iaith ar gyfer cymdeithasu y tu hwnt i ffiniau'r ysgol'.¹⁹⁷

Nid o fewn cymunedau daearyddol penodol yn unig y mae'r Gymraeg yn cael ei defnyddio'n gymdeithasol. Mae technoleg wedi effeithio'n sylweddol ar ein ffordd o fyw a chyfathrebu, a bu'r datblygiadau yn chwim a di-baid dros yr ugain mlynedd diwethaf. Un o'r datblygiadau arwyddocaol hyn oedd dyfodiad rhwydweithiau cymdeithasol ar-lein. Mae'r rhwydweithiau hyn bellach yn rhan annatod o'n bywydau ac ar flaenau ein bysedd drwy ffonau symudol a thechnoleg y llechen. Fe'u defnyddir i gadw cyswllt â ffrindiau a theulu ymhell ac agos, i drefnu digwyddiadau, i rannu deunydd megis lluniau a ffilmiau ac at ystod o ddibenion cyfathrebu eraill.

Dengys ffigyrau blynyddol Ofcom fod y defnydd o rwydweithiau cymdeithasol (ymhlith oedolion sydd ar-lein) wedi cynyddu'n sylweddol yng Nghymru dros y blynyddoedd diwethaf – yn 2008 roedd llai nag un o bob pump (16 y cant) o'r boblogaeth yn rhyngweithio ag eraill ar lein.¹⁹⁸ Erbyn 2012, roedd y ffigwr wedi cynyddu i dros hanner y boblogaeth (53 y cant).¹⁹⁹ Mae'r niferoedd sy'n defnyddio rhai cyfryngau cymdeithasol yn uchel iawn, gyda 83 y cant o oedolion yn defnyddio Facebook a 48 y cant yn defnyddio Twitter, er enghraifft.²⁰⁰

¹⁹⁵Llywodraeth Cymru, Cynyddu nifer y cymunedau lle defnyddir y Gymraeg fel prif iaith (Rhagfyr 2013), t. 58.

¹⁹⁶Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015), t. 122.

¹⁹⁷Ibid, t. 121.

¹⁹⁸Ofcom yw rheoleiddwr ac awdurdod cystadleuaeth annibynnol i ddiwydiannau cyfathrebiadau'r DU.

¹⁹⁹Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru', (1 Awst 2013), t. 46.

²⁰⁰Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru', (6 Awst 2015), tt. 6–7.

As expected, many more fluent Welsh speakers attend such events than non-fluent speakers. Although attendance rates for events organised by the school and not organised by the school are similar, it is clear that events organised by the school are a prominent part of Welsh medium event and activity provision attended.

According to the task and finish group on increasing the number of communities where Welsh is the main language (2013), one of the greatest challenges facing local societies and movements is the 'task of maintaining the Welsh language within their activities, while managing at the same time to reach out and include individuals who cannot understand or speak Welsh'.¹⁹⁵

221

A recent study highlighted the fact that there was a lack of Welsh medium activities for young people in each of the study areas.¹⁹⁶ As a result it 'hinders language continuity and progression from the education sector, and reinforces the perception amongst some young people that Welsh is the language of education only and not a language for socialising beyond the confines of the school'.¹⁹⁷

The Welsh language is not only used within specific geographical communities on a social level. Technology has had a significant impact on our way of life and communication, and there have been rapid and relentless developments over the past 20 years. One of these significant developments was the emergence of online social networks. These networks are now an integral part of our lives and they are at our fingertips via smartphones and tablets. They are used to keep in touch with friends and family near and far, to arrange events, to share material such as photos and films as well as a range of other communication purposes.

Ofcom's annual figures show that the use of social networks (amongst adults who are online) has seen a significant rise in Wales in recent years – in 2008 fewer than one in five (16 per cent) of the population interacted with others online.¹⁹⁸ By 2012, that figure had risen to over half the population (53 per cent).¹⁹⁹ The numbers using some social media is very high, with 83 per cent of adults using Facebook and 48 per cent using Twitter, for example.²⁰⁰

¹⁹⁵Welsh Government, *Increasing the number of communities where Welsh is the the main language*, (December 2013), p. 59.

¹⁹⁶Bangor University, *Welsh Language Use in the Community. Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015), p. 122.

¹⁹⁷*Ibid*, p. 124.

¹⁹⁸Ofcom is the independent competition and regulatory authority for the UK's communication industries.

¹⁹⁹Ofcom, *Communications Market Report: Wales*, (1 August 2013), p. 42.

²⁰⁰Ofcom, *Communications Market Report: Wales*, (6 August 2015), pp. 6–7.

Tynnwyd sylw at botensial technoleg fel arf i atgyfnerthu cymunedau ieithyddol ac adfywio ieithoedd sydd wedi'u gwanhau, a hynny drwy ddarparu cynnwys hygyrch mewn ieithoedd lleiafrifol a rhwydweithiau o gefnogaeth i siaradwyr a dysgwyr.²⁰¹ Dadleuwyd yng nghyswllt y Gymraeg yn benodol fod y defnydd o'r Gymraeg ar safleoedd rhwydweithio cymdeithasol yn chwarae rôl bwysig drwy gysylltu siaradwyr y Gymraeg â'i gilydd ar draws y ffiniau daearyddol.²⁰²

Ceir dwy ffynhonnell ymchwil ddiweddar sy'n dangos patrymau cyson o ran y defnydd o'r Gymraeg ar Facebook a Twitter yn benodol. Canfu arolwg Beaufort Research yn 2013 fod un o bob pump (22 y cant) o siaradwyr Cymraeg wedi defnyddio'r Gymraeg ar Facebook yn ystod yr wythnos flaenorol, a bod wyth y cant wedi defnyddio'r Gymraeg ar Twitter dros yr un cyfnod.²⁰³

Yn ddiddorol, adroddwyd yn 2016 fod 161,000 o ddefnyddwyr Facebook wedi cofnodi yn eu proffiliau personol eu bod yn siaradwyr Cymraeg. Mae hynny tua hanner nifer yr holl siaradwyr Cymraeg rhugl yng Nghymru a dros chwarter nifer yr holl siaradwyr Cymraeg yng Nghymru.

Canfu'r ymchwil ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* batrwm tebyg o ran cyfraddau'r defnydd o'r Gymraeg ar y ddau gyfrwng hyn.²⁰⁴ Yn ôl yr arolwg, roedd 18 y cant o'r holl siaradwyr Cymraeg sy'n defnyddio Facebook yn defnyddio o leiaf yr un faint o Gymraeg a Saesneg arni (39 y cant ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl). Deuddeg y cant o ddefnyddwyr Twitter oedd yn defnyddio o leiaf cymaint o'r Gymraeg â'r Saesneg ar y cyfrwng hwnnw (31 y cant ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl).

Mae'r dystiolaeth hefyd yn awgrymu mai pobl ifanc sydd fwyaf tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg ar rwydweithiau cymdeithasol. Dangosodd arolwg Beaufort Research yn 2013 fod cynifer â dau draean (64 y cant) o'r siaradwyr Cymraeg rhwng 16 a 24 mlwydd oed wedi defnyddio Twitter, boed yn y Gymraeg neu'r Saesneg, yn ystod yr wythnos flaenorol;²⁰⁵ a bod 31 y cant o'r siaradwyr yn y grŵp oedran hwnnw wedi gwneud hynny yn y Gymraeg, o'i gymharu ag wyth y cant ar gyfartaledd ar draws yr holl grwpiau oedran.²⁰⁶

Mae'r dystiolaeth gyfredol am y defnydd o'r Gymraeg ar gyfryngau cymdeithasol yn dangos bod rhuglder yn y Gymraeg yn tueddu i arwain at ddefnydd mwy rheolaidd o'r iaith ar lein: canfu'r arolwg ar y defnydd o'r Gymraeg, er enghraifft, fod siaradwyr Cymraeg rhugl yn llawer mwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg ar Facebook a Twitter na'r rhai sydd heb fod yn rhugl.²⁰⁷

²⁰¹Crystal, 2000; Cunliffe, 2007, 2009 yn D. Cunliffe, D. Morris a C. Prys, 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', yn E. H. G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), tt. 75–6. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²⁰²D. Cunliffe, D. Morris a C. Prys, 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', yn E. H. G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), t. 85. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²⁰³Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), tt. 27–8.

²⁰⁴Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015).

²⁰⁵Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 29.

²⁰⁶*Ibid.*, t. 31.

²⁰⁷Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 81.

Technology's potential as a tool to reinforce linguistic communities and revive weakened languages, by providing accessible content in minority languages and support networks for speakers and learners is highlighted.²⁰¹ In terms of the Welsh language, it has been argued that the use of Welsh on social networks plays an important role by connecting Welsh speakers across geographical boundaries.²⁰²

There are two recent research sources which show routine patterns in terms of the use of Welsh on Facebook and Twitter specifically. A survey by Beaufort Research in 2013 found that one in five (22 per cent) Welsh speakers had used Welsh on Facebook during the previous week, and that 8 per cent had used Welsh on Twitter in the same period.²⁰³

223

Interestingly, it was reported in 2016 that 161,000 Facebook users had recorded that they were Welsh speakers in their personal profiles. That equates to around half of all fluent Welsh speakers in Wales, and over a quarter of all Welsh speakers in Wales.

The research on *Welsh language use in Wales, 2013–15* found a similar pattern in terms of the rates of use of Welsh on these two platforms.²⁰⁴ According to the survey, 18 per cent of all Welsh speakers on Facebook used at least as much Welsh as English (39 per cent amongst fluent Welsh speakers). A total of 12 per cent of Twitter users used at least as much Welsh as English on this platform (31 per cent amongst fluent Welsh speakers).

The evidence also suggests that young people are most likely to use Welsh on social networks. Beaufort Research's survey in 2013 showed that as many as two thirds (64 per cent) of Welsh speakers aged 16–24 had used Twitter, either in Welsh or English, during the previous week;²⁰⁵ and 31 per cent of speakers in this age group had done so in Welsh, compared with eight per cent on average across all age groups.²⁰⁶

Current evidence on the use of Welsh on social media shows that fluency in Welsh tends to lead to more regular use of Welsh online: the survey on Welsh language use found, for example, that fluent Welsh speakers were far more likely to use Welsh on Facebook and Twitter than non-fluent Welsh speakers.²⁰⁷

²⁰¹Crystal, 2000; Cunliffe, 2007, 2009 in D. Cunliffe, D. Morris and C. Prys, 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', in E. H. G. Jones and E. Uribe-Jongbloed, *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012), pp. 75–6.

²⁰²D. Cunliffe, D. Morris and C. Prys, 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', in E. H. G. Jones and E. Uribe-Jongbloed, *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012), p. 85.

²⁰³Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), pp. 27–8.

²⁰⁴Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015).

²⁰⁵Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), t. 29.

²⁰⁶*ibid.*, p. 28.

²⁰⁷Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 82.

7.6 Ymgymryd â gweithgareddau bob dydd drwy gyfrwng y Gymraeg

Wrth ystyried y defnydd o'r Gymraeg gan unigolion, canolbwyntiwyd hyd yma ar gyd-destunau penodol yr ysgol, y cartref, y gweithle a'r gymuned. Yn y rhan hon o'r adroddiad, trafodir y defnydd o'r Gymraeg gan unigolion wrth ymgymryd â rhai gweithgareddau bob dydd. Nid ymdrinnir â phob math o weithgaredd beunyddiol. Yn hytrach canolbwyntir ar ddau fath enghreifftiol o weithgaredd, sef defnyddio'r cyfryngau a defnyddio gwasanaethau. Nid yw'r defnydd o'r Gymraeg wrth ymgymryd â'r gweithgareddau hyn o reidrwydd yn adlewyrchu'r defnydd o'r iaith wrth ymgymryd â'r ystod eang o weithgareddau eraill yn ein bywydau. Canolbwyntir ar y ddau weithgaredd penodol hyn gan eu bod yn weithgareddau y mae pawb, bron, os nad pob un ohonom, yn ymgymryd â hwy'n gyson. Maent hefyd yn weithgareddau a flaenoriaethwyd gan ymgyrchwyr iaith dros y blynyddoedd, ac sy'n dal i gael eu blaenoriaethu, fel rhai y dylid gallu ymgymryd â hwy drwy gyfrwng y Gymraeg.

224

7.6.1 Y Cyfryngau

Cydnabu Llywodraeth Cymru yn *laith fyw: iaith byw* fod y 'gallu i fanteisio ar lyfrau, radio a theledu Cymraeg o safon uchel yn ogystal â deunydd ar-lein yn hanfodol er mwyn sicrhau bod yr iaith yn ffynnu', ac y dylid 'sicrhau bod modd i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio cyfryngau electronig drwy gyfrwng y Gymraeg, os ydynt yn dymuno gwneud hynny'.²⁰⁸ Er nad yw darlledu yn fater sydd wedi'i ddatganoli, mae'r Llywodraeth wedi ymrwymo i 'wneud ei gorau i sicrhau bod darlledu yn y Gymraeg yn parhau i ddatblygu a gwella'. Mynegir hefyd yn *laith fyw: iaith byw* fod disgwyl i 'gomisiynwyr allweddol deunyddiau Cymraeg, sy'n cynnwys Cyngor Llyfrau Cymru a sefydliadau eraill, gynyddu'n sylweddol nifer y deunyddiau sy'n cael eu cyhoeddi'n electronig'.²⁰⁹

Canfu ymchwil yn 2013 na fu llawer o newid yn ddiweddar yn y niferoedd sy'n defnyddio'r cyfryngau Cymraeg:

O'i gymharu â 2005 mae cyfrannau tebyg o siaradwyr Cymraeg yn gwyllo'r teledu yn Gymraeg, yn gwrando ar raglenni radio Cymraeg ac yn darllen cylchgronau neu bapurau newydd Cymraeg ag yr oedd saith mlynedd yn ôl.²¹⁰

²⁰⁸Llywodraeth Cymru, *laith fyw: iaith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), tt. 45–6.

²⁰⁹Ibid, t. 49.

²¹⁰Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 13.

7.6 Undertaking daily activities through the medium of Welsh

In examining the use of Welsh by individuals, we have up until now focused on the specific contexts of the school, home, workplace and community. In this section of the report, we discuss the use of Welsh by individuals when undertaking some daily activities. We do not cover every kind of daily activity. Instead, we focus on two sample activities, namely the use of media and the use of services. The use of Welsh in undertaking these activities does not necessarily reflect the use of Welsh when undertaking a wide range of other activities in our lives. We focus on these two specific activities as they are ones which are regularly undertaken by almost each and every one of us, if not all. They are also activities prioritised by language campaigners over the years, and which continue to be prioritised, as ones which should be available to be undertaken through the medium of Welsh.

225

7.6.1 The Media

The Welsh Government in *A living language: a language for living* recognises that 'Access to high-quality Welsh-language books, radio, television and online content is vital in ensuring that the language thrives', and 'Welsh speakers should be able to conduct their lives electronically through the medium of Welsh, should they so desire'.²⁰⁸ Although broadcasting is not a devolved matter, the Government has committed to doing 'all it can to ensure that Welsh-language broadcasting continues to develop and improve'. *A living language: a language for living* also states 'the key commissioners of Welsh-language materials, including the Welsh Books Council and other organisations, to increase significantly the proportion of material that is published electronically'.²⁰⁹

Research conducted in 2013 found that there had been little change in the numbers using Welsh language media:

Compared with 2005, it noted similar proportions of Welsh speakers are watching TV in Welsh, listening to Welsh language radio and reading a Welsh language magazine or newspaper now as was the case seven years ago.²¹⁰

²⁰⁸Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17* (March 2012), pp. 45–6.

²⁰⁹*Ibid.*, p. 49.

²¹⁰Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 12.

Yn yr adran hon, ystyrir rhai rhesymau pam mae siaradwyr Cymraeg yn dewis gwyllo, gwranddo a darllen yn Gymraeg wrth ddefnyddio'r cyfryngau.

Gwyllo

Fel yr unig ddarlledwr teledu cyhoeddus cyfrwng Cymraeg ym Mhrydain a'r unig sianel deledu Gymraeg yn y byd, S4C yw prif ffynhonnell cynnwys clyweledol Cymraeg. Darperir ystod o raglenni gan y sianel i gynulleidfa o bob oedran a hynny ar draws plattfformau amrywiol – gan gynnwys Sky, Freesat, Virgin Media a YouView.²¹¹ Nid yw S4C yn cynhyrchu rhaglenni; yn hytrach, mae'n eu comisiynu. Mae BBC Cymru yn cyfrannu tua deg awr yr wythnos o raglenni teledu i S4C, gan gynnwys *Newyddion 9*, yr opera sebon *Pobol y Cwm* a rhaglenni chwaraeon fel *Clwb Rygbi (Pro 12)*.

226

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf gwelwyd newidiadau mawr mewn patrymau gwyllo yn gyffredinol. Er bod gwyllo ar y pryd (gwyllo llinol) yn boblogaidd o hyd, rhoddir sylw cynyddol i anghenion y carfanau sy'n dewis defnyddio cynnwys ar alw ac ar draws dyfeisiau amrywiol.²¹² Yn 2015 dywedodd 48 y cant o boblogaeth Cymru iddynt ddefnyddio gwasanaethau 'dal i fyny' – cynnydd o wyth y cant o'i gymharu â'r flwyddyn flaenorol.²¹³

Mae cip ar ffigurau gwyllo S4C er 2010 yn dangos lleihad yn y nifer sy'n gwyllo'r cynnwys drwy ddulliau traddodiadol.²¹⁴ Yr un pryd, gwelwyd twf trawiadol yn y defnydd o gynnwys cyfrwng Cymraeg ar blatfformau newydd ac ar-lein – er enghraifft S4C Clic, TV Player a TV Catch-Up,²¹⁵ a hefyd er Rhagfyr 2014 ar BBC iPlayer. Oddi ar 2010 mae nifer y sesiynau gwyllo S4C ar draws ei holl blatfformau ar-lein wedi cynyddu dros 250 y cant – o 1.6 miliwn yn 2010 i 5.7 miliwn yn 2015. Yn ystod y cyfnod rhwng Mawrth 2014 a Mawrth 2015 cynyddodd nifer y sesiynau gwyllo S4C ar iPlayer o 11,000 i 474,000.²¹⁶ Mae'r niferoedd sy'n gwyllo cynnwys Cymraeg ar-lein y BBC wedi mynd o nerth i nerth hefyd, wrth i nifer y porwyr unigol wythnosol gynyddu o 40,000 yn 2013/2014 i 89,000 yn 2014/2015.²¹⁷

Gwelwyd hefyd gynnydd cyffredinol yn y defnydd o apiau i gyrchu a gwyllo cynnwys ar ddyfeisiau iOS ac Android. Rhwng diwedd 2013 a Mawrth 2015 gwelwyd cynnydd o 57 y cant yn nifer yr apiau a ddatblygwyd gan S4C, a chafwyd 318,190 o lawrlwythiadau.²¹⁸ Ym mis Mai 2014 lansiodd BBC Cymru Fyw, sef gwasanaeth ar-lein Cymraeg newydd ac ap Cymraeg cyntaf y BBC. Treblodd nifer defnyddwyr y gwasanaeth hwn o fewn cyfnod byr – o 10,000 ym Mai 2014 i dros 30,000 erbyn Ebrill 2015.²¹⁹

²¹¹S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), t. 6.

²¹²Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru', (6 Awst 2015), t. 24.

²¹³Ibid, t. 5.

²¹⁴Gweler adroddiadau blynyddol S4C 2010/11 – 2014/15.

²¹⁵S4C, 'S4C: Edrych i'r Dyfodol', (2015b), t. 28.

²¹⁶S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), t. 46.

²¹⁷BBC, 'Arolwg Tim Rheoli BBC Cymru 2014/15', (2015), t. 9.

²¹⁸S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), t. 46.

²¹⁹Sefydliad Materion Cymreig, 'IWA Wales Media Audit 2015', (Tachwedd 2015), t. 67. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

In this section, we examine some of the reasons why Welsh speakers choose to watch, listen and read Welsh when consuming the media.

Viewing

As the only Welsh language public service TV broadcaster in Britain and the only Welsh language TV channel in the world, S4C is the main Welsh language audiovisual source. The channel provides a range of programming to audiences of all ages across various platforms - including Sky, Freesat, Virgin Media and YouView.²¹¹ S4C does not produce any programmes; instead, they are commissioned by the channel. BBC Cymru Wales contributes around 10 hours of TV programming to S4C, including *Newyddion 9*, the soap opera *Pobol y Cwm* and sports programmes such as *Clwb Rygbi (Pro 12)*.

227

In recent years there have been significant changes in viewing patterns in general. Although linear viewing is still popular, there is an increasing focus on the needs of those who choose to use on-demand services and across various devices.²¹² In 2015, 48 per cent of the Welsh population said that they used 'catch-up' services - an increase of eight per cent compared with the previous year.²¹³

S4C's viewing figures since 2010 show a reduction in the number viewing content via traditional methods.²¹⁴ At the same time, there has been a dramatic increase in the consumption of Welsh medium content on new and online platforms - for example S4C Clic, TV Player and TV Catch-Up,²¹⁵ and also BBC iPlayer since December 2014. Since 2010, the number of S4C viewing sessions across all of its online platforms has increased over 250 per cent - from 1.6 million in 2010 to 5.7 million in 2015. From March 2014 to March 2015, the number of S4C viewing sessions on iPlayer increased from 11,000 to 474,000.²¹⁶ The numbers viewing the BBC's online Welsh language content have also gone from strength to strength, as the number of individual browsers increased from 40,000 in 2013/14 to 89,000 in 2014/15.²¹⁷

There has also been a general increase in the use of apps to source and view content on iOS and Android devices. From the end of 2013 to March 2015, there was an increase of 57 per cent in the number of apps developed by S4C, and there were 318,190 downloads.²¹⁸ May 2014 saw the launch of BBC Cymru Fyw, a new Welsh language online service and the BBC's first Welsh language app. The number of service users trebled within a short period - from 10,000 in May 2014 to over 30,000 by April 2015.²¹⁹

²¹¹S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 month period to 31 March 2015, (2015a), p. 6.

²¹²Ofcom, 'Communications Market Report: Wales', (6 August 2015), p. 24.

²¹³*Ibid.*, p. 5.

²¹⁴See S4C annual reports 2010/11 - 2014/15.

²¹⁵S4C, 'S4C: Looking to the Future', (2015b), p. 28.

²¹⁶S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 month period to 31 March 2015, (2015a), p. 46.

²¹⁷BBC, 'BBC Wales Management Review 2014/15', (2015), p. 9.

²¹⁸S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 month period to 31 March 2015, (2015a), p. 46.

²¹⁹Institute of Welsh Affairs, 'IWA Wales Media Audit 2015', (November 2015), p. 67.

Mae'n ymddangos hefyd y bu cynnydd yn y defnydd o gynnwys cyfrwng Cymraeg ar-lein i blant. Er enghraifft, tyfodd gynulleidfa Cyw o 185,000 yn 2012 i 380,000 o wylwyr bob mis yn 2015. Mae'r defnydd o gynnwys Cyw yn cynrychioli '77% o sesiynau S4C ar wasanaeth iPlayer a 44% o'r holl sesiynau ar Clic'.²²⁰ Erbyn Mawrth 2015 roedd ap Cyw wedi'i lawrlwytho 180,697 o weithiau.²²¹

Nid yw siaradwyr Cymraeg yn dibynnu'n llwyr ar ddarlledwyr cyhoeddus am gynnwys Cymraeg i'w wyllo. Er enghraifft, gellir defnyddio safleoedd fel YouTube i rannu a chael mynediad at gynnwys Cymraeg. Nodir gan D. Cunliffe a Rh. ap Dyfrig fod y Gymraeg yn bresennol ar y safle ers ei dyddiau cynnar yn 2005, ac nad yw'n anodd dod o hyd i gynnwys Cymraeg arno. Er na wyddys faint o gynnwys Cymraeg sydd ar YouTube heddiw, barnodd Cunliffe ac ap Dyfrig fod YouTube yn ofod cyfryngol lle gwneir defnydd cyson o'r Gymraeg.²²²

Gwrando

BBC Radio Cymru yw prif ddarparwr cynnwys cyfrwng Cymraeg ar y radio a'r unig un sy'n darlledu yn Gymraeg yn unig. Ceir ambell orsaf radio fasnachol analog y mae'n ofynnol iddi gynnig rhywfaint o allbwn cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog (e.e. Capital FM yn Nghaernarfon; Capital FM Arfordir Gogledd Cymru; Radio Carmarthenshire; Scarlet FM; Radio Ceredigion; The Wave; Swansea Sound).²²³

Nid oes darpariaeth radio cymunedol cyfrwng Cymraeg ar hyn o bryd. Dyfarnwyd trwydded gan Ofcom i Radio Beca ym mis Mai 2012 i wasanaethu sir Ceredigion, sir Benfro a sir Gaerfyrddin. Ond tynnwyd y drwydded yn ôl dair blynedd yn ddiweddarach heb i'r orsaf ddechrau darlledu.²²⁴ Mae MônFM a Tudno FM yn ardal Llandudno yn darlledu'n ddwyieithog, ac mae Point FM yn ardal y Rhyl yn cynnig rhywfaint o gynnwys cyfrwng Cymraeg.²²⁵

Canfu Arolwg Beaufort yn 2013 fod ychydig llai na hanner (46 y cant) y siaradwyr Cymraeg wedi gwrandao ar radio yn Gymraeg yn ystod yr wythnos flaenorol. Serch hynny, mae tueddiadau gwrandao dros y blynyddoedd diwethaf yn awgrymu bod llai a llai o bobl yn gwrandao ar gynnwys Cymraeg ar y radio. Yn 2010/11 roedd 150,000 yn gwrandao ar Radio Cymru bob wythnos, ar gyfartaledd.²²⁶ Erbyn 2014/15 roedd y ffigwr wedi gostwng i 119,000.²²⁷

Nid yw'r gostyngiad yn nifer y gwrandawyr yn unigryw i radio cyfrwng Cymraeg. Gwelwyd gostyngiad dros y blynyddoedd diwethaf yn nifer gwrandawyr gorsafoedd cyfrwng Saesneg poblogaidd fel BBC Radio 1 a Radio 2. Mae'n debyg iawn, felly, fod y gostyngiad yn nifer gwrandawyr Radio Cymru, i raddau o leiaf, yn adlewyrchu tuedd gyffredinol o wrando llai ar y radio.

²²⁰S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), t. 22.

²²¹Ibid, t. 46.

²²²Cunliffe, D. and. ap Dyfrig, R., 'The Welsh Language on YouTube: Initial Observations', yn E. H. G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012a), t. 130. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²²³Gweler rhestr o drwyddedau radio analog: Ofcom, *Analogue: FM & AM* (4 Mai 2016), <http://www.ofcom.org.uk/static/radiolicensing/html/radio-stations/analogue/analogue-main.htm>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²²⁴Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru', (6 Awst 2015), t. 60.

²²⁵Sefydliad Materion Cymreig, 'IWA Wales Media Audit 2015', (Tachwedd 2015), t. 59. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²²⁶BBC, 'Cymru: Arolwg y Tîm Rheoli 2010/11', (2011), t. 8.

²²⁷BBC, 'Arolwg Tîm Rheoli BBC Cymru 2014/15', (2015), t. 3.

It also appears that there has been a rise in the use of online Welsh language children's content. For example, the Cyw audience grew from 185,000 in 2012 to a monthly audience of 380,000 in 2015. The consumption of Cyw content accounts for '77% of S4C's viewing sessions on iPlayer and 44% of all sessions on Clic'.²²⁰ By March 2015 the Cyw app had been downloaded 180,697 times.²²¹

Welsh speakers are not fully reliant on public service broadcasters to view Welsh language content. For example, sites such as YouTube can be used to share and access Welsh language content. D. Cunliffe and Rh. ap Dyfrig state that the Welsh language has existed on the site since its early days in 2005, and that it is not difficult to find Welsh language content on there. Although we do not know how much Welsh language content is available on YouTube today, Cunliffe and ap Dyfrig declared that YouTube was a media space where there is regular use of Welsh.²²²

229

Listening

BBC Radio Cymru is the main Welsh language content provider on the radio and the only one to exclusively broadcast in Welsh. There are some analogue commercial radio stations which are required to offer some output through the medium of Welsh or bilingually (e.g. Capital FM in Caernarfon; Capital FM on the north Wales coast; Radio Carmarthenshire; Scarlet FM; Radio Ceredigion; The Wave; Swansea Sound).²²³

There is currently no Welsh medium community radio provision. Ofcom awarded a licence to Radio Beca in May 2012 to serve Ceredigion, Pembrokeshire and Carmarthenshire. But the licence was withdrawn three years later without the station having gone on air.²²⁴ MônFM and Tudno FM in Llandudno broadcast in both Welsh and English, and Point FM in Rhyl offer some content in Welsh.²²⁵

Beaufort's 2013 survey found that just under half (46 per cent) of Welsh speakers had listened to the radio in Welsh during the previous week. Despite that, listening patterns in recent years suggest that fewer and fewer people listen to Welsh language content on the radio. In 2010/11, an average 150,000 listened to Radio Cymru every week.²²⁶ By 2014/15, that figure had fallen to 119,000.²²⁷

The drop in listener numbers is not unique to Welsh language radio. In recent years, there has been a drop amongst popular English language stations such as BBC Radio 1 and Radio 2. Therefore, it is very likely that the drop in Radio Cymru listeners, to some extent at least, reflects a general trend where there is less consumption of radio.

²²⁰S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 month period to 31 March 2015, (2015a), p. 22.

²²¹Ibid, p. 46

²²²Cunliffe, D. and ap Dyfrig, R., 'The Welsh Language on YouTube: Initial Observations', in E.H.G. Jones and E. Uribe-Jongbloed (eds), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012a), p. 130.

²²³See list of analogue radio licences: Ofcom, *Analogue: FM & AM* (4 May 2016), <http://www.ofcom.org.uk/static/radio-licensing/html/radio-stations/analogue/analogue-main.htm>.

²²⁴Ofcom, 'Communications Market Report: Wales', (6 August 2015), p. 55.

²²⁵Institute of Welsh Affairs, 'IWA Wales Media Audit 2015', (November 2015), p. 59.

²²⁶BBC, 'Wales: Management review 2010/11, (2011), p. 8.

²²⁷BBC, 'BBC Wales Management Review 2014/15', (2015), p. 3.

Darllen

Gwyddom rywfaint am arferion darllen siaradwyr Cymraeg drwy ddau arolwg a gynhaliwyd: un yn 2012 oedd yn canolbwyntio'n benodol ar arferion darllen llyfrau Cymraeg²²⁸ ac un mwy cyffredinol y flwyddyn ganlynol.²²⁹

Awgrymwyd yn 2012 fod mwy o siaradwyr Cymraeg yn darllen llyfrau Cymraeg nag a oedd yn 2006, â thua 55 y cant ohonynt yn darllen llyfrau Cymraeg o leiaf weithiau, a 24 y cant yn gwneud hynny o leiaf unwaith y flwyddyn. Roedd ffigurau 2013 yn fwy cadarnhaol eto. Casglwyd bod 54 y cant o siaradwyr Cymraeg wedi darllen llyfr Cymraeg yn ystod y flwyddyn flaenorol.²³⁰

230

Darganfuwyd yn 2012 mai siaradwyr Cymraeg rhugl a siaradwyr Cymraeg sydd wedi'u lleoli yng nghadarnleoedd y Gymraeg (e.e. Ynys Môn, Gwynedd, Ceredigion a sir Gaerfyrddin) sydd fwyaf tebygol o ddarllen llyfrau Cymraeg.²³¹ Casglwyd hefyd, o ran oedran, mai siaradwyr Cymraeg ifanc (16 i 24 oed) oedd leiaf tebygol o fod yn darllen llyfrau Cymraeg, gyda 47 y cant ohonynt yn gwneud hynny o leiaf weithiau. Canfuwyd bod 62 y cant o unigolion 60 oed neu hŷn yn darllen llyfrau Cymraeg.²³² Er hyn, daeth ymchwil y flwyddyn ganlynol i'r casgliad nad oedd gwahaniaeth sylweddol rhwng grwpiau oedran o ran canrannau'r siaradwyr Cymraeg sy'n darllen llyfrau Cymraeg. Casglwyd mai ychydig yn fwy tebygol o wneud hynny yn unig, o'u cymharu â siaradwyr Cymraeg rhwng 16 a 24 oed, yr oedd pobl 60 oed a throsodd.²³³

Casglodd ymchwil 2013 dystiolaeth hefyd ar arferion darllen deunyddiau eraill a oedd wedi'u hargraffu, h.y. papurau newydd a chylchgronau. Darganfu'r arolwg fod 38 y cant o siaradwyr Cymraeg wedi darllen cylchgrawn neu bapur newydd Cymraeg yn ystod yr wythnos flaenorol.²³⁴ Roedd y gynulleidfa hŷn yn dipyn mwy tebygol na siaradwyr Cymraeg ifanc o ddarllen cylchgronau a phapurau newydd Cymraeg, yn ôl yr arolwg hwnnw.²³⁵ Mae'n bosibl fod hynny'n adlewyrchu patrwm cyffredinol o ran y defnydd o gylchgronau a phapurau newydd.

Cyhoeddir a gwerthir llai o lyfrau Cymraeg heddiw nag yn y gorffennol. Mae cylchrediad cylchgronau Cymraeg a phapurau bro yn gostwng. Yn 2014/15 cefnogodd Cyngor Llyfrau Cymru 367 o lyfrau Cymraeg, o'i gymharu â 399 yn 2012/13.²³⁶ Gwelwyd gostyngiad o saith y cant yng ngwerthiant llyfrau Cymraeg yn y cyfnod hwnnw.²³⁷ Mae'r Cyngor wedi cefnogi nifer eithaf sefydlog o gylchgronau Cymraeg dros y blynyddoedd diwethaf: 17 yn 2011 ac 16 yn 2014/15, ond gostwng wnaeth nifer y copïau a werthwyd yn ystod y cyfnod hwnnw.²³⁸ Mae tua 50 o bapurau bro mewn bodolaeth, ond gostyngodd eu cylchrediad o 41,151 i 35,950 rhwng 2012/13 a 2014/15.²³⁹

²²⁸Beaufort Research, 'Prynu a Darllen Llyfrau Cymraeg: Arolwg Omnibws Siaradwyr Cymraeg 2012. Adroddiad o Ganfyddiadau'r Arolwg', (Cyngor Llyfrau Cymru, 2012).

²²⁹Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013).

²³⁰Ibid, t. 26.

²³¹Beaufort Research, 'Prynu a Darllen Llyfrau Cymraeg: Arolwg Omnibws Siaradwyr Cymraeg 2012. Adroddiad o Ganfyddiadau'r Arolwg', (Cyngor Llyfrau Cymru, 2012), tt. 4-5.

²³²Ibid, t. 5.

²³³Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 31.

²³⁴Ibid, t. 25.

²³⁵Ibid, t. 31.

²³⁶Llywodraeth Cymru, *laith fyw: laith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17*. Adroddiad Blynyddol 2014–15 (2015), t. 41.

²³⁷Ibid, t. 41.

²³⁸Cyngor Llyfrau Cymru, 'Adroddiad Blynyddol 2011/12', (2012), t. 39 a 50.

²³⁹Llywodraeth Cymru, *laith fyw: laith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17*. Adroddiad Blynyddol 2014–15 (2015), tt. 42-43.

Reading

We know a certain amount about the reading habits of Welsh speakers from two surveys undertaken: one in 2012 which focussed specifically on reading Welsh language books²²⁸ and a more general survey the following year.²²⁹

In 2012, it was suggested that more Welsh speakers read Welsh language books than in 2006, with around 55 per cent having ever read a Welsh language book, and 24 per cent doing so at least once a year. The 2013 figures were even more positive. It was reported that 54 per cent of Welsh speakers had read a Welsh language book in the previous year.²³⁰

In 2012, it was found that fluent Welsh speakers and Welsh speakers living in Welsh-speaking heartlands (e.g. Anglesey, Gwynedd, Ceredigion and Carmarthenshire) were most likely to read Welsh language books.²³¹ In terms of age, the report also concluded that young Welsh speakers (aged 16-24) were least likely to read Welsh language books at all, with 47 per cent doing so. It was found that 62 per cent of those aged 60 and over read Welsh language books.²³² However, research from the following year concluded that there was no significant difference between age groups in terms of the percentages of Welsh speakers who read Welsh language books. The report concluded that those aged 60 and over were only slightly more likely to do so than Welsh speakers aged 16-24.²³³

The 2013 research also gathered evidence on other print media reading habits, i.e. newspapers and magazines. The survey found that 38 per cent of Welsh speakers had read a Welsh language magazine or newspaper in the previous week.²³⁴ The older audience was far more likely to read Welsh language magazines and newspapers than young Welsh speakers, according to this survey.²³⁵ It is possible that this reflects a general pattern in terms of the consumption of magazines and newspapers.

Fewer Welsh language books are published and sold today than in the past. The circulation of Welsh language magazines and papurau bro is on the decline. In 2014/15, the Welsh Books Council supported 367 Welsh language books, compared with 399 in 2012/13.²³⁶ There was a decline of 7 per cent in the sale of Welsh language books during that period.²³⁷ The Council has supported quite a constant number of Welsh language magazines in recent years: 17 in 2011 and sixteen in 2014/15, but the number of copies sold during that period fell.²³⁸ There are around 50 papurau bro in existence, but their circulation fell from 41,151 to 35,950 from 2012/13 to 2014/15.²³⁹

²²⁸Beaufort Research, 'Buying & Reading Welsh-language Books: Welsh Speakers Omnibus Survey 2012. Report on Survey Findings', (Welsh Books Council, 2012).

²²⁹Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013).

²³⁰Ibid, p. 23.

²³¹Beaufort Research, 'Buying & Reading Welsh-language Books: Welsh Speakers Omnibus Survey 2012. Report on Survey Findings', (Welsh Books Council, 2012), pp. 4-5.

²³²Ibid, p. 5.

²³³Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 28.

²³⁴Ibid, p. 23.

²³⁵Ibid, p. 28.

²³⁶Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012-17. Annual report 2014-15* (2015), p. 40.

²³⁷Ibid, p. 40.

²³⁸Welsh Books Council, 'Annual Report 2011/12', (2012), p. 39 and 50.

²³⁹Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012-17. Annual report 2014-15* (2015), pp. 41-42.

Nid yw'n eglur i ba raddau y mae'r tueddiadau hyn yn y niferoedd sy'n darllen deunydd print Cymraeg yn adlewyrchu tuedd gyffredinol mewn defnyddio deunyddiau o'r fath.

Yr un pryd, cafwyd datblygiadau digidol a thechnolegol dros y blynyddoedd diwethaf sydd wedi dylanwadu ar y diwydiant cyhoeddi yng Nghymru. Erbyn heddiw mae 23 o deitlau ar gael ar Ap Llyfrau Cymru.²⁴⁰ Mentrodd rhai papurau bro ar lein. Ac yn y flwyddyn ariannol 2013/14 ymddangosodd cylchgrawn *Y Neuadd* ar-lein am y tro cyntaf.²⁴¹ Cafodd yr e-lyfrau Cymraeg cyntaf ar gyfer Kindle eu lansio mis Rhagfyr 2011.²⁴²

Anodd yw gwybod faint a ddefnydd o wneir o e-lyfrau Cymraeg. Casglwyd yn 2012, o blith siaradwyr Cymraeg oedd â mynediad i'r we ac a oedd hefyd wedi prynu llyfrau Cymraeg, mai dau y cant yn unig oedd wedi prynu e-lyfr Cymraeg.²⁴³ Mewn ymateb i arolwg yn 2013, pedwar y cant yn unig o siaradwyr Cymraeg a ddywedodd eu bod wedi darllen e-lyfr Cymraeg yn ystod y flwyddyn flaenorol.²⁴⁴ Ers hynny, cafwyd buddsoddiad mewn cynnwys Cymraeg electronig ac mae ystod y deunydd sydd ar gael wedi ehangu. Er enghraifft, mae nifer yr e-lyfrau sydd ar werth drwy siop lyfrau ar-lein Gwales wedi cynyddu o 70 yn 2010/11 i 264 yn 2014/15. Yr un pryd, nid yw nifer yr e-lyfrau Cymraeg a gyhoeddir wedi cynyddu'n fflynyddol – cyhoeddwyd 62 e-lyfr yn 2014/15, sy'n llai na'r nifer yn 2012/13 (69).²⁴⁵ Heb ymchwil bellach nid oes modd gwybod i ba raddau mae'r datblygiadau hyn wedi dylanwadu ar ddefnydd deunyddiau Cymraeg.

Nid oes papur newydd print, cyfrwng Cymraeg, yn cael ei gyhoeddi'n ddyddiol. Yn 2008 penderfynwyd na ddylid sefydlu papur newydd Cymraeg dyddiol yn yr hinsawdd economaidd a chymdeithasol ar y pryd.²⁴⁶ Yn hytrach na sefydlu papur newydd dyddiol, cefnogodd y Llywodraeth fenter Golwg Cyf i ddarparu gwasanaeth newyddion dyddiol ar-lein drwy gyfrwng y Gymraeg a chryfhau fersiwn print y cylchgrawn.²⁴⁷ Lanswyd y gwasanaeth newyddion ar-lein hwnnw ym mis Mai 2009.²⁴⁸ Dengys data a gesglir gan Lywodraeth Cymru fod y defnydd o'r gwasanaeth wedi cynyddu bob blwyddyn ers hynny.²⁴⁹

Ceir cynnwys Cymraeg ar-lein hefyd ar ffurf blogiau, a chynyddodd y nifer yn gyson er creu'r blog Cymraeg cyntaf yn 2001. Erbyn hyn mae rhestr Hedyn o flogiau cyfrwng Cymraeg yn cynnwys 691 o flogiau, gyda 452 ohonynt yn rhai byw,²⁵⁰ er bod cofrestr Indigenous Blogs yn awgrymu nifer llawer llai, sef 278.²⁵¹

²⁴⁰Ibid, t. 33.

²⁴¹Cyngor Llyfrau Cymru, 'Adroddiad Blynyddol 2013/14', (2014), t. 18.

²⁴²Llywodraeth Cymru, *laith fyw: laith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17* (Mawrth 2012), t. 5.

²⁴³Beaufort Research, 'Prynu a Darllen Llyfrau Cymraeg: Arolwg Omnibws Siaradwyr Cymraeg 2012. Adroddiad o Ganfyddiadau'r Arolwg', (Cyngor Llyfrau Cymru, 2012), t. 13.

²⁴⁴Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 26.

²⁴⁵Llywodraeth Cymru, *laith fyw: laith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17. Adroddiad Blynyddol 2014–15* (2015), t. 41.

²⁴⁶Bwrdd yr Iaith Cymraeg, 'Arolwg o'r Wasg Brintiedig Cyfrwng Cymraeg; Arolwg Annibynnol a Gomisiynwyd oddi wrth Dr Tony Bianchi, gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg', (Ionawr 2008).

²⁴⁷Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Diweddariad cyffredinol ar gynnydd ac amlinellid o amcanion y dyfodol gan y Gweinidog dros Dreftadaeth', (26 Mehefin 2008), tt. 2-3.

²⁴⁸Ymgynghoriaeth Wavehill, 'Adolygiad o ddatblygiad y gwasanaeth newyddion ar-lein Golwg 360: Adroddiad i Gyngor Llyfrau Cymru', (Cyngor Llyfrau Cymru, Medi 2010), t. 3.

²⁴⁹Llywodraeth Cymru, *laith fyw: laith byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–17. Adroddiad Blynyddol 2014–15* (2015), t. 41.

²⁵⁰Hedyn, *Categori: Blog Cymraeg* (12 Ebrill 2016), http://hedyn.net/wici/Categori:Blog_Cymraeg.

²⁵¹Indigenous Blogs.Com, <http://indigenoustweets.com/blogs/>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig]

It is unclear to what extent these trends in the numbers reading Welsh language printed media reflect a general trend in terms of consuming such media.

At the same time, there have been digital and technological developments in recent years which have impacted the publication industry in Wales. Today, there are 23 titles available on the Welsh Books App.²⁴⁰ Some papurau bro ventured online. And in the 2013/14 financial year, the *Y Neuadd* magazine appeared online for the first time.²⁴¹ The first Welsh language e-books became available on the Kindle in December 2011.²⁴²

It is difficult to know how much use is made of Welsh language e-books. In 2012, it was concluded that, amongst Welsh speakers with internet access who had also purchased Welsh language books, that only 2 per cent had purchased a Welsh language e-book.²⁴³ In response to a 2013 survey, only 4 per cent of Welsh speakers said that they had read an e-book in Welsh in the last year.²⁴⁴ However, there has been investment in Welsh language electronic content and the range of material available has grown. For example, the number of e-books sold via the Gwales online book shop has increased from 70 in 2010/11 to 264 in 2014/15. At the same time, the number of Welsh language e-books published annually has not seen an increase - 62 e-books were published in 2014/15, which is less than in 2012/13 (69).²⁴⁵ Without further research, we cannot ascertain to what extent these developments have impacted the consumption of Welsh language material.

There is no Welsh language daily printed newspaper. In 2008 it was decided that a Welsh language daily newspaper should not be established in the social and economic climate at that time.²⁴⁶ Rather than establishing a daily newspaper, the Government supported Golwg Cyf to provide a daily online news service in Welsh and strengthen the print version of the magazine.²⁴⁷ That online news service was launched in May 2009.²⁴⁸ Data collected by the Welsh Government shows year-on-year growth in terms of service use.²⁴⁹

There is also online Welsh language content in the form of blogs, and the number has risen constantly since creating the first Welsh language blog in 2001. Hedyn's list of Welsh language blogs now includes 691 blogs, with 452 of those live,²⁵⁰ although the Indigenous Blogs register suggests that there are far fewer, namely 278.²⁵¹

²⁴⁰Ibid, p. 33.

²⁴¹Welsh Books Council, 'Annual Report 2013/14', (2014), p. 18.

²⁴²Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17*. (March 2012), p. 5.

²⁴³Beaufort Research, 'Buying & Reading Welsh-language Books: Welsh Speakers Omnibus Survey 2012. Report on Survey Findings', (Welsh Books Council, 2012), p. 13.

²⁴⁴Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 24.

²⁴⁵Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17. Annual report 2014–15* (2015), p. 40.

²⁴⁶Welsh Language Board, 'A review of the Welsh language print media: An Independent Review Commissioned from Dr Tony Bianchi, by the Welsh Language Board', (January 2008).

²⁴⁷National Assembly for Wales, 'Diweddariad cyffredinol ar gynnydd ac amlinellad o amcanion y dyfodol gan y Gweinidog dros Dreftadaeth', (26 June 2008), pp. 2-3, [Publication accessible in Welsh only].

²⁴⁸Wavehill Consulting, 'Review of the development of the online news service Golwg 360: Report for Welsh Books Council', (September 2010), p. 3.

²⁴⁹Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17. Annual report 2014–15* (2015), p. 41.

²⁵⁰Hedyn, *Categori: Blog Cymraeg* (12 April 2016), http://hedyn.net/wici/Categori:Blog_Cymraeg, [Publication in Welsh only].

²⁵¹Indigenous Blogs.Com, <http://indigenoustweets.com/blogs/>.

Mae diwylliant y cyfryngau'n datblygu i fod yn fwyfwy deinamig, cyd-gysylltiedig a chystaddeuol. Cyfeiriodd un sylwebydd at: 'llyf cynnwys ar lwyfannau cyfryngau lluosog, y cydgyssylltu rhwng diwydiannau cyfryngau lluosog, ac ymddygiad mudol cynulleidfaoedd a wnaiff fynd bron unrhyw le i chwilio am y mathau o brofiadau adloniant y maent am eu cael'.²⁵² Wrth i batrymau defnyddio'r cyfryngau newid, mae darparwyr cynnwys dan bwysau i roi gwasanaeth modern a pherthnasol o safon uchel i ddiwallu anghenion defnyddwyr ar draws platfformau amrywiol.

Nid oes modd i ddarparwyr cynnwys yn y Gymraeg, boed ar y teledu, ar y radio, neu ar blatfformau eraill, osgoi'r heriau sy'n gysylltiedig â'r newid hwn. Mae'r defnyddwyr yn disgwyl gwasanaeth safonol yn y Gymraeg a'r Saesneg, ac mae hynny'n gwbl resymol wrth reswm. Yr un pryd, mae'r ychydig ddarparwyr cynnwys cyfrwng Cymraeg, yn fwy nag unrhyw ddarparwyr eraill, yn wynebu'r her o baratoi ystod eang o gynnwys at ddant cynulleidfaoedd amrywiol, a hynny i safon uchel gydag adnoddau cymharol gyfyngedig:

Mewn byd aml-lwyfan, digidol, rhaid i S4C gyda'i un sianel linol gynnig yr ehangder o gynnwys gwasanaeth cyhoeddus sydd ar gael yn Saesneg ar BBC One, Two, Three a Four, CBeebies, CBBC, ITV, Channel Four a Channel Five – heb sôn am y cannoedd o ddarlledwyr masnachol sy'n bodoli bellach. Rhaid i S4C gynnig cynnwys sy'n addysgu, yn hysbysu ac yn diddanu, i bobl o bob oed, ac mae'n llwyddo i wneud hyn.²⁵³

Amlygodd canfyddiadau Arolwg Beaufort yn 2013 berthnasedd yr ystyriaethau hyn i'r defnydd o gyfryngau Cymraeg, gyda rhai cyfranwyr yn nodi nad ydynt yn teimlo bod y cynnwys radio a theledu sydd ar gael yn eu targedu'n effeithiol, ac y gallasai'r cynnwys fod yn fwy deinamig, amrywiol a modern.²⁵⁴

Mynediad at gynnwys cyfrwng Cymraeg

Yn ogystal ag argaeledd a safon y cynnwys, ystyriaeth arall wrth ddadansoddi'r defnydd o'r cyfryngau Cymraeg yw i ba raddau y gellir cael mynediad hwylus at y cynnwys sydd ar gael. Wrth i ddulliau cynhyrchu a rhannu cynnwys ddatblygu mae mynediad ato'n fwy dibynnol nag erioed ar gysylltiad band eang a band eang symudol. Dywed S4C nad yw 12 y cant o'i darpariaeth yn cael ei wyllo'n fyw bellach, ac felly mae cysylltiad band eang yn hollbwysig er mwyn caniatáu mynediad at ei gynnwys.²⁵⁵ Yr un pryd, canfu Ofcom fod gan gyfran is o siaradwyr Cymraeg fynediad at y we gartref, o'i gymharu â'r gyfartaledd Cymru gyfan (76 y cant o'i gymharu ag 86 y cant).

Er mwyn cael mynediad at rai mathau o gynnwys, mae'n rhaid meddu ar ddyfeisiau technolegol. Canfu arolwg gan Gyngor Llyfrau Cymru (2011) fod 83 allan o 100 o ymatebwyr am weld llyfrau Cymraeg yn cael eu cyhoeddi ar ffurf electronig yn ogystal ag ar bapur. Ond 30 yn unig o'r ymatebwyr hynny oedd berchen teclyn ar gyfer darllen e-lyfrau.²⁵⁶ Mae cyfran y siaradwyr Cymraeg sy'n meddu ar ffôn clyfar neu ddyfais llechen yn debyg i gyfran y boblogaeth gyfan sy'n meddu ar ddyfeisiau o'r fath.²⁵⁷ Ar gyfartaledd, mae siaradwyr Cymraeg yn fwy tebygol nag oedolion eraill yng Nghymru o feddu ar set radio ddigidol yn y cartref.²⁵⁸

²⁵²Jenkins, H, *Convergence culture: where old and new media collide* (New York; London: New York University Press, 2006).

²⁵³S4C, 'Dyfodol Teledu Cymraeg', (Mai 2014), tt. 10-11.

²⁵⁴Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 21.

²⁵⁵S4C, 'Dyfodol Teledu Cymraeg', (Mai 2014), t. 22-23.

²⁵⁶Prifysgol Bangor, 'E-gyhoeddi yn y Gymraeg. Adroddiad ar gyfer Cyngor Llyfrau Cymru', (Hydref 2011), t. 6.

²⁵⁷Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Wales', (6 Awst 2015), t. 36.

²⁵⁸Ibid, t. 7.

Media culture is developing to be increasingly dynamic, coordinated and competitive. One commentator referred to: 'the flow of content across multiple media platforms, the cooperation between multiple media industries, and the migratory behavior of audiences who will go almost anywhere in search of the kinds of entertainment experiences they want'.²⁵² As patterns of media consumption change, content providers are under pressure to provide a high quality modern and relevant service to meet the needs of users across various platforms.

Welsh language content providers, be they on TV, radio, or other platforms, cannot avoid the challenges associated with this change. Users expect a quality service in both Welsh and English, which is of course completely reasonable. At the same time, the limited number of Welsh language content providers, more than any other provider, face the challenge of preparing a wide range of content to suit various audiences, and to a high standard with relatively limited resources:

In a multi-platform, digital world, S4C, with its one linear channel, must offer the breadth of public service content that is available in English on BBCs One, Two, Three and Four, CBeebies, CBBC, ITV, Channel Four and Five - without mentioning the hundreds of commercial broadcasters that now also exist. S4C must, and does, offer content that educates, informs and entertains, for people of all ages.²⁵³

The Beaufort Survey findings in 2013 highlighted the relevance of these considerations to the use of Welsh language media, with some contributors noting that they do not feel that TV and radio content targets them effectively, and that content could be more dynamic, diverse and modern.²⁵⁴

Access to Welsh language content

As well as the availability and standard of content, another consideration in analysing the consumption of Welsh language media is the extent to which the content available is easily accessible. As approaches to content production and sharing develop, access becomes more reliant than ever on broadband and mobile broadband connectivity. S4C says that 12 per cent of its provision is no longer viewed live, therefore broadband connectivity is crucial to accessing it.²⁵⁵ At the same time, Ofcom found that a lower proportion of Welsh speakers had internet access at home, compared with the Wales average (76 per cent compared with 86 per cent).

Technological devices are needed to access certain content. A survey by the Welsh Books Council (2011) found that 83 out of 100 respondents wished to see Welsh books being published in electronic form as well as on paper. But only 30 of those respondents possessed an e-book reader.²⁵⁶ The proportion of Welsh speakers who own a smartphone or tablet is similar to the proportion of the whole population who own such devices.²⁵⁷ On average, Welsh speakers are more likely to own a digital radio set in the home than other adults in Wales.²⁵⁸

²⁵²Jenkins, H, *Convergence culture: where old and new media collide* (New York; London: New York University Press, 2006).

²⁵³S4C, 'The Future of Welsh Language Television', (May 2014), p. 10-11.

²⁵⁴Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 19.

²⁵⁵S4C, 'The Future of Welsh Language Television', (May 2014), p. 13.

²⁵⁶Bangor University, 'E-publishing in Welsh. Report for the Welsh Books Council', (October 2011), p. 6.

²⁵⁷Ofcom, Communications Market Report: Wales, (6 August 2015), p. 33.

²⁵⁸Ibid, p. 7.

7.6.2 Gwasanaethau

Mae defnyddio gwasanaethau yn elfen gyson o fywyd bob dydd, er enghraifft i brynu nwyddau o siop neu ar-lein, ymweld â'r meddyg neu'r ysbyty, neu dderbyn cyfriflen banc. Gan gydnabod hynny, mae gwella gwasanaethau Cymraeg yn un o amcanion pennaf cynllunio ieithyddol yng Nghymru.

Rhoddodd Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 ddyletswydd ar sefydliadau cyhoeddus i weithredu'r egwyddor o drin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal wrth gynnal busnes cyhoeddus a gweinyddu cyfiawnder yng Nghymru. Fe'i gwnaed yn ofynnol i sefydliadau baratoi cynlluniau iaith Gymraeg er mwyn rhoi'r egwyddor hon ar waith. Darparwyd rhai gwasanaethau yn Gymraeg cyn hynny ond mae'n deg dweud mai Saesneg fu'r norm ar gyfer ymwneud unigolion â chwmnïau a sefydliadau cyn 1993. Roedd Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 yn ymgais i newid hynny:

Ar 31 Mawrth 2015 roedd 566 o gynlluniau iaith yn weithredol. Maent yn cynnwys 353 gan sefydliadau cyhoeddus, 54 gan sefydliadau addysgol, 40 gan gyrff y Goron a phedwar gan gwmnïau preifat o dan ddyletswydd statudol. Yn ogystal roedd 12 cynllun iaith yn weithredol gan sefydliadau cyhoeddus ar sail wirfoddol, dau gan gwmni preifat ar sail wirfoddol a 101 gan y trydydd sector.²⁵⁹

Yn 2011 pasiwyd Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Un o nodau'r mesur hwnnw yw 'cynnig mwy o eglurder a chysondeb i siaradwyr Cymraeg o ran y gwasanaethau y gallant ddisgwyl eu derbyn yn Gymraeg'.²⁶⁰ Yn sgil y Mesur, sefydlwyd fframwaith newydd o ddyletswyddau iaith ar sefydliadau ar ffurf Safonau'r Gymraeg. Mae'r dyletswyddau hynny, sy'n cael eu pennu a'u gosod ar sefydliadau ar hyn o bryd, yn cynnwys dyletswydd i ddarparu ystod eang o wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg. Er 30 Mawrth eleni, mae'n ofynnol i Weinidogion Cymru, awdurdodau lleol a pharciau cenedlaethol gydymffurfio â'r dyletswyddau hyn, a thros amser daw'n ofynnol i lawer mwy o sefydliadau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol gydymffurfio. Mae'n ofynnol i'r sefydliadau hyn gadw cofnod o gydymffurfiaeth â safonau a bydd Comisiynydd y Gymraeg yn monitro'r gydymffurfiaeth honno. Drwy hynny, bydd mwy o wybodaeth ar gael yn y dyfodol ynghylch y cynnydd yn y ddarpariaeth a safon gwasanaethau Cymraeg.

Efallai mai'r gwahaniaeth pennaf rhwng fframweithiau dyletswyddau iaith Cynlluniau Iaith Gymraeg a Safonau'r Gymraeg, yn ogystal â nifer ac ystod y dyletswyddau eu hunain, yw'r drefn orfodi sydd ynghlwm wrth fframwaith Safonau'r Gymraeg. Os bydd sefydliad yn methu cydymffurfio â safon neu safonau, mae Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 yn rhoi i Gomisiynydd y Gymraeg bwerau i orfodi'r sefydliad i gydymffurfio, er enghraifft ei gwneud yn ofynnol i'r sefydliad gymryd camau i sicrhau cydymffurfiaeth neu gyflwyno cosb sifil i'r sefydliad. Pe bai sefydliad yn methu cydymffurfio â'r camau gorfodi hynny, gall y Comisiynydd ofyn i lys sirol osod gorchymyn ar y sefydliad i gydymffurfio. Yn hyn o beth mae fframwaith Safonau'r Gymraeg yn wahanol iawn i'r fframwaith blaenorol o ddyletswyddau iaith ar sefydliadau, yn yr ystyr y gellir dwyn sefydliad i gyfrif am fethu gwneud yr hyn sy'n ofynnol, gan gynnwys methiant i ddarparu gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg.

²⁵⁹Comisiynydd y Gymraeg, 'Adroddiad Blynyddol 2014–15', (2015), t. 56.

²⁶⁰Llywodraeth Cymru – Y Gweinidog dros Dreftadaeth, 'Memorandwm Esboniadol Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru) 2010', (4 Mawrth 2010), t.11.

7.6.2 Services

Service use is a routine part of everyday life, for example shopping in-store or online, visiting the GP or hospital, or receiving a bank statement. Recognising that, improving Welsh language services is one of the main objectives of linguistic planning in Wales.

The Welsh Language Act 1993 placed a duty upon public bodies to treat the Welsh and English languages on the basis of equality in the conduct of public business and administration of justice in Wales. Organisations were required to prepare Welsh language schemes in order to meet this principle. Some services were already being delivered in Welsh but it is fair to say that English had been the norm in terms of individual engagement with companies and organisations before 1993. The 1993 Welsh Language Act was an attempt to change that:

On 31 March 2015, 566 language schemes were in operation. They include 353 in public organisations, 54 in educational establishments, 40 in Crown organisations and four in private companies who have a statutory duty. Also, 12 language schemes were being operated by public organisations on a voluntary basis, 2 language schemes by private companies on a voluntary basis and 101 language schemes in the third sector.²⁵⁹

In 2011 the Welsh Language (Wales) Measure 2011 was passed. One of the aims of that measure is to 'provide greater clarity and consistency for Welsh speakers in terms of the services they can expect to receive in Welsh'.²⁶⁰ As a result of the Measure, a new framework of language duties on organisations was established in the form of Welsh language standards. Those duties, which are currently being determined and imposed on organisations, include a duty to deliver a wide range of services through the medium of Welsh. Since 30 March this year, Welsh Ministers, local authorities and national parks have been required to comply with these duties, and over time many more public, private and voluntary organisations will be required to comply. These organisations are required to document their compliance with the standards and the Welsh Language Commissioner will monitor that compliance. By doing so, there will be more information available in the future on the increase in provision and improvement in the standard of Welsh language services.

Perhaps the main difference between the language duty frameworks of Welsh Language Schemes and the Welsh Language Standards, in addition to the number and range of duties themselves, is the enforcement regime attached to the Welsh Language Standards framework. Should an organisation fail to comply with a standard or standards, the Welsh Language (Wales) Measure 2011 gives the Welsh Language Commissioner powers to compel the organisations to comply, for example requiring the organisation to take action to ensure compliance or imposing a civil penalty on the organisation. Should an organisation fail to comply with such enforcement action, the Commissioner may ask the county court to order the organisation to comply. In this respect, the Welsh Language Standards framework is very different to the previous framework of language duties on organisations, in the sense that an organisation can be held accountable for failing to do what is required, including failing to deliver services through the medium of Welsh.

²⁵⁹Welsh Language Commissioner, 'Annual Report 2014–15', (2015), p. 57.

²⁶⁰Welsh Government - Minister for Heritage, 'Explanatory Memorandum to the Proposed Welsh Language (Wales) Measure 2010', (4 March 2010), p.10.

Er mwyn annog y sectorau preifat a gwirfoddol i ddarparu gwasanaethau Cymraeg, bu Bwrdd yr Iaith Gymraeg a Chomisiynydd y Gymraeg yn cytuno ar bolisiau iaith gyda rhai cwmnïau a sefydliadau. Bellach gall cwmnïau a sefydliadau nad oes rheidrwydd arnynt i ddarparu gwasanaethau Cymraeg ddefnyddio Cynllun Hybu'r Gymraeg ar wefan y Comisiynydd er mwyn cynyddu eu defnydd o'r Gymraeg.

Crynoir yma'r dystiolaeth sydd ar gael am y defnydd o wasanaethau Cymraeg.

Y dymuniad i ddefnyddio gwasanaethau yn Gymraeg

Mae canfyddiadau gwaith ymchwil yn dangos yn gyson ddymuniad clir a chynyddol ymysg siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio gwasanaethau yn Gymraeg:

Yn ôl Arolwg Cymdeithasol Cymru 1992, byddai 63–64% o siaradwyr Cymraeg rhugl yn defnyddio gwasanaethau Cymraeg pe byddent ar gael, ac yn fwy diweddar, nododd arolwg Llais Defnyddwyr Cymru 2010 fod 80% o siaradwyr Cymraeg yn cytuno neu'n cytuno'n gryf y dylai siaradwyr Cymraeg fod â'r hawl i dderbyn pob gwasanaeth trwy gyfrwng y Gymraeg. Yn fwy cyffredinol, mae gwaith ymchwil diweddar gan y BBC a S4C ar ran Llywodraeth Cymru wedi dangos y byddai 84% o siaradwyr Cymraeg yn croesawu mwy o gyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg.²⁶¹

Cefnogir hynny gan ymchwil a gyhoeddwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg ar wasanaethau Cymraeg awdurdodau lleol. Dengys yr ymchwil honno fod naw allan o ddeg, bron, o siaradwyr Cymraeg (86 y cant) yn teimlo'i bod yn bwysig iawn neu'n weddol bwysig eu bod yn gallu cael mynediad at wasanaethau a gwybodaeth gan awdurdodau lleol yn Gymraeg.²⁶²

Y defnydd o wasanaethau Cymraeg

Fel rhan o'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* holwyd oedolion am eu harferion o ran defnyddio gwasanaethau cyhoeddus yn Gymraeg. Dywedodd dros hanner (53 y cant) y siaradwyr Cymraeg eu bod yn ceisio defnyddio'r Gymraeg bob amser neu fel arfer wrth ymwneud â gwasanaethau cyhoeddus. Dywedwyd hynny gan 79 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl.²⁶³

Yn rhan o'r un arolwg holwyd y rheini oedd yn ceisio defnyddio gwasanaethau cyhoeddus yn Gymraeg pa mor llwyddiannus oeddynt wrth wneud hynny. Ni ofynnwyd cwestiynau am resymau dros fethu defnyddio'r Gymraeg; holwyd yn unig a oedd siaradwyr Cymraeg yn llwyddo i ddefnyddio gwasanaethau yn y Gymraeg ai peidio.

O'r unigolion hynny oedd yn ceisio defnyddio'r Gymraeg bob amser gyda sefydliadau cyhoeddus, roedd ychydig dros hanner, 54 y cant, yn teimlo eu bod yn cael llwyddiant bob tro neu bron bob tro, a 29 y cant yn llwyddo fel arfer.²⁶⁴

²⁶¹Cyngor ar Bopeth, 'Hefyd ar gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o wasanaethau Cymraeg', (2015), t. 18.

²⁶²Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Gwasanaethau Cymraeg Awdurdodau Lleol', (2015), t. 5.

²⁶³Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 85.

²⁶⁴Ibid, t. 89.

In order to encourage the private and voluntary sectors to deliver Welsh language services, the Welsh Language Board and Welsh Language Commissioner undertook to agree language policies with some companies and organisations. Companies and organisations not required to deliver services through the medium of Welsh can now use the Welsh Language Promotion Scheme on the Commissioner's website to increase their use of Welsh.

Below is a summary of the evidence gathered on the use of Welsh language services.

The desire to use a service through the medium of Welsh

Research findings routinely show a clear and increasing desire amongst Welsh speakers to use services through the medium of Welsh:

The Welsh Social Survey of 1992 found that 63-64% of fluent Welsh speakers would use services in Welsh if available. More recently, a survey conducted by Consumer Focus Wales in 2010 found 80% of respondents agreed or strongly agreed Welsh speakers should have the right to access all services in Welsh. More generally, recent research undertaken by the BBC and S4C on behalf of the Welsh Government shows that 84% of Welsh speakers would welcome more opportunities to use Welsh.²⁶¹

That is supported by research published by the Welsh Language Commissioner on local authority Welsh language services. That research shows that almost nine in ten Welsh speakers (86 per cent) feel that it is very important or fairly important to be able to access local authority services and information in Welsh.²⁶²

The use made of Welsh language services

As part of the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15* adults were questioned on their use of public services in Welsh. Over half (53 per cent) of Welsh speakers said that they tried to use Welsh at least occasionally when dealing with public services. That was stated by 79 per cent of fluent Welsh speakers.²⁶³

In the same survey, those who tried to access public services in Welsh were asked how successful they were in doing so. No questions were asked on the reasons for failing to use the Welsh language; all that was asked was whether or not Welsh speakers succeeded in accessing services in Welsh.

Of those individuals who always tried to use Welsh with public organisations, a little over half, 54 per cent, felt that they were always or almost always successful, and 29 per cent were usually successful.²⁶⁴

²⁶¹Citizens Advice Bureau, 'English by default: Understanding the use and non-use of Welsh language services', (2015), p. 17.

²⁶²Beaufort Research, 'Research Report: Local Authority Welsh Language Services', (2015), p. 5.

²⁶³Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 85.

²⁶⁴*Ibid.*, p. 89.

O'r rhai oedd yn ceisio defnyddio'r Gymraeg o leiaf weithiau wrth ymwneud â sefydliadau cyhoeddus, dywedodd 22 y cant eu bod yn llwyddo bob tro neu bron bob tro. Dywedodd traean arall eu bod fel arfer yn llwyddo, a 40 y cant eu bod yn llwyddo weithiau.

Yn ogystal â'r defnydd o wasanaethau cyhoeddus yn gyffredinol, holodd yr arolwg am y defnydd o ffurflenni swyddogol yn Gymraeg. Dywedodd 63 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl eu bod yn ceisio llenwi ffurflenni swyddogol yn Gymraeg o leiaf weithiau; dywedodd 37 y cant o holl siaradwyr y Gymraeg eu bod yn ceisio gwneud hynny.

Amlyga'r dystiolaeth hon ddymuniad clir ymysg siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio gwasanaethau yn Gymraeg a bod siaradwyr Cymraeg, yn enwedig rhai rhugl, yn ceisio defnyddio gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael gan sefydliadau cyhoeddus. Ni wyddys i ba raddau y mae profiadau darparwyr gwasanaethau cyhoeddus, o ran eu defnydd o wasanaethau Cymraeg, yn adlewyrchu'r dystiolaeth hon gan ddefnyddwyr.

Yn ogystal â'r dystiolaeth hon, mae gwybodaeth ar gael o ffynonellau gweinyddol ynghylch y defnydd o rai gwasanaethau cyhoeddus Cymraeg, ond nid yw'r data hwnnw'n ddibynadwy.²⁶⁵ Prin yw'r dystiolaeth sydd ar gael ar ddefnydd gwasanaethau heblaw'r rhai cyhoeddus hynny a ddarperir yn unol â dyletswyddau statudol.

Of those who tried to use Welsh at least sometimes when dealing with public organisations, 22 per cent said that they succeeded every time or almost every time. Another third said that they usually succeeded, and 40 per cent said that they succeeded sometimes.

As well as the general use of public services, the survey asked about the use of official forms in Welsh. A total of 63 per cent of fluent Welsh speakers said that they tried to complete official forms in Welsh at least sometimes; 37 per cent of all Welsh speakers said that they tried to do so.

This evidence highlights a clear desire amongst Welsh speakers to use services in Welsh and that Welsh speakers, especially those who are fluent, try to use Welsh language services available from public organisations. It is not known to what extent the experiences of public service users, in terms of their use of Welsh language services, reflect this evidence from users.

As well as this evidence, information is available from administrative sources on the use of some Welsh language public services, but that data is not reliable.²⁶⁵ The evidence available on the use of services, apart from those public services delivered in accordance with statutory duties, is limited.

7.7 Amllder siarad Cymraeg

Yn ogystal ag ystyried y defnydd o'r Gymraeg gan unigolion mewn cyd-destunau penodol ac wrth ymgymryd â gweithgareddau bob dydd, gellir dadansoddi'r defnydd o'r Gymraeg yn ôl pa mor aml mae unigolion yn ei defnyddio.

Yn ôl yr arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, mae 13 y cant o boblogaeth Cymru yn siarad Cymraeg bob dydd. Mae hyn yn cynrychioli oddeutu 361,000 o bobl.²⁶⁶ Gan ganolbwyntio ar siaradwyr Cymraeg yn benodol, mae ychydig dros eu hanner (53 y cant) yn siarad Cymraeg yn feunyddiol, tra mae un ym mhob pump yn ei siarad bob wythnos. Canran fechan yn unig o siaradwyr Cymraeg a ddywedodd nad ydynt byth yn siarad yr iaith (chwech y cant).

242

Siaradwyr Cymraeg sy'n siarad Cymraeg yn feunyddiol

Siaradwyr Cymraeg sy'n ei siarad yn wythnosol

O ddadansoddi amllder siarad Cymraeg yn ôl oedran, mae'r data yn dangos patrwm cymharol gyson ar draws y grwpiau oedran, gyda rhwng 53 a 59 y cant yn siarad Cymraeg bob dydd. Yr eithriad i hyn yw'r grŵp 16–29 mlwydd oed; 39 y cant o'r grŵp hwn sy'n siarad Cymraeg bob dydd.²⁶⁷

²⁶⁶Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 38.

²⁶⁷Ibid, t. 41.

7.7 Frequency of speaking Welsh

As well as examining the use of Welsh by individuals in specific circumstances and in undertaking their daily activities, the use of Welsh can be analysed according to how often it is used by individuals.

According to the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15*, 13 per cent of the Welsh population speak Welsh on a daily basis. This is equivalent to 361,000 people.²⁶⁶ Focussing on Welsh speakers in particular, just over half (53 per cent) speak Welsh on a daily basis, whilst one in five speak it every week. Only a small percentage of Welsh speakers said that they never speak Welsh (6 per cent).

243

Welsh speakers who speak Welsh daily

Welsh speakers who speak it weekly

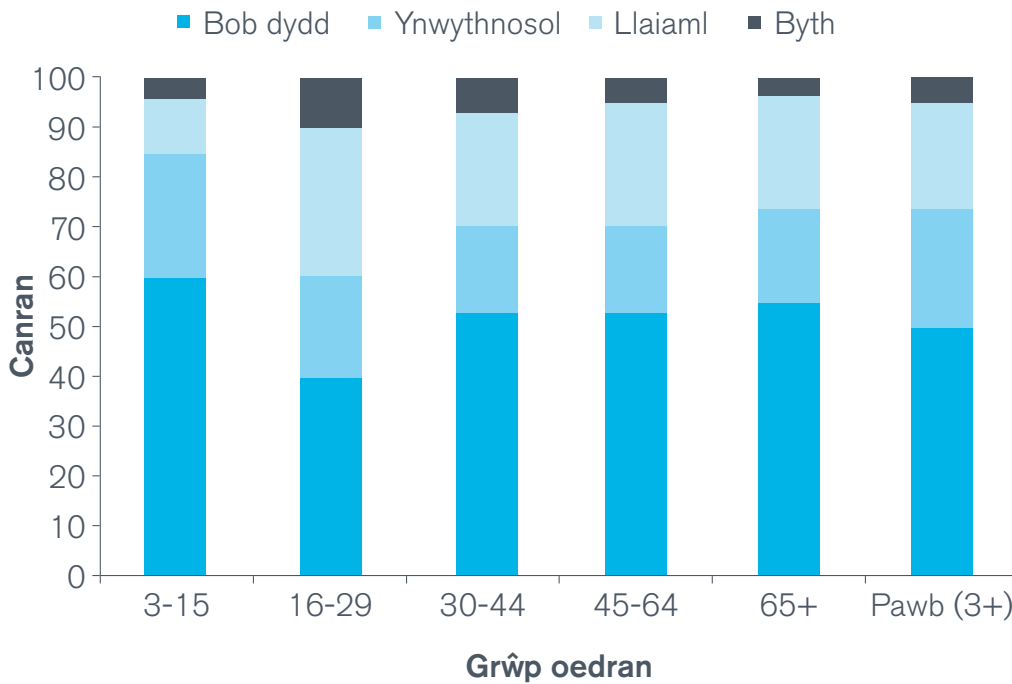

From analysing the frequency of speaking Welsh by age, the data shows a relatively consistent pattern across all age groups, with 53–59 per cent speaking Welsh on a daily basis. The exception to this is the 16–29 age group; 39 per cent of this group speak Welsh on a daily basis.²⁶⁷

²⁶⁶Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 39.

²⁶⁷Ibid, p. 42.

Siart 22: Amlder defnydd y Gymraeg o blith holl siaradwyr Cymraeg, yn ôl oedran

244

Wrth edrych yn benodol ar y defnydd o'r Gymraeg yn y cartref ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl, gwelir bod cryn amrywiaeth rhwng y grwpiau oedran o ran pa mor aml y siaredir y Gymraeg.

Siart 23: Yr iaith a siaredir gartref (Cymraeg a/neu Saesneg) gan siaradwyr Cymraeg rhugl, yn ôl oedran

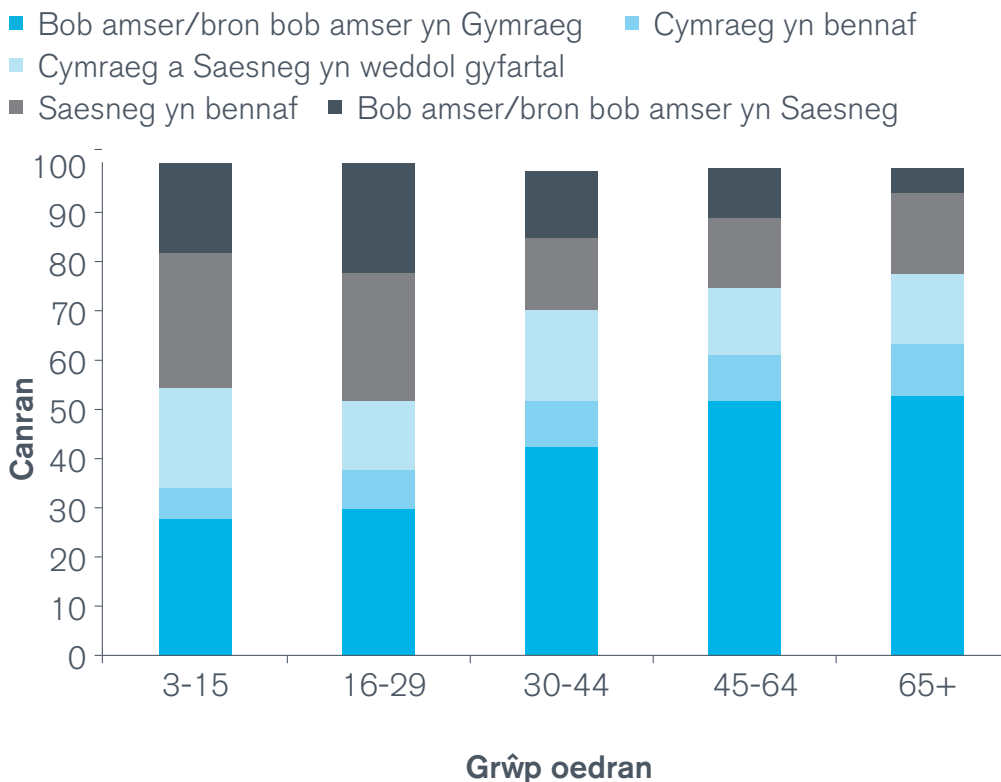
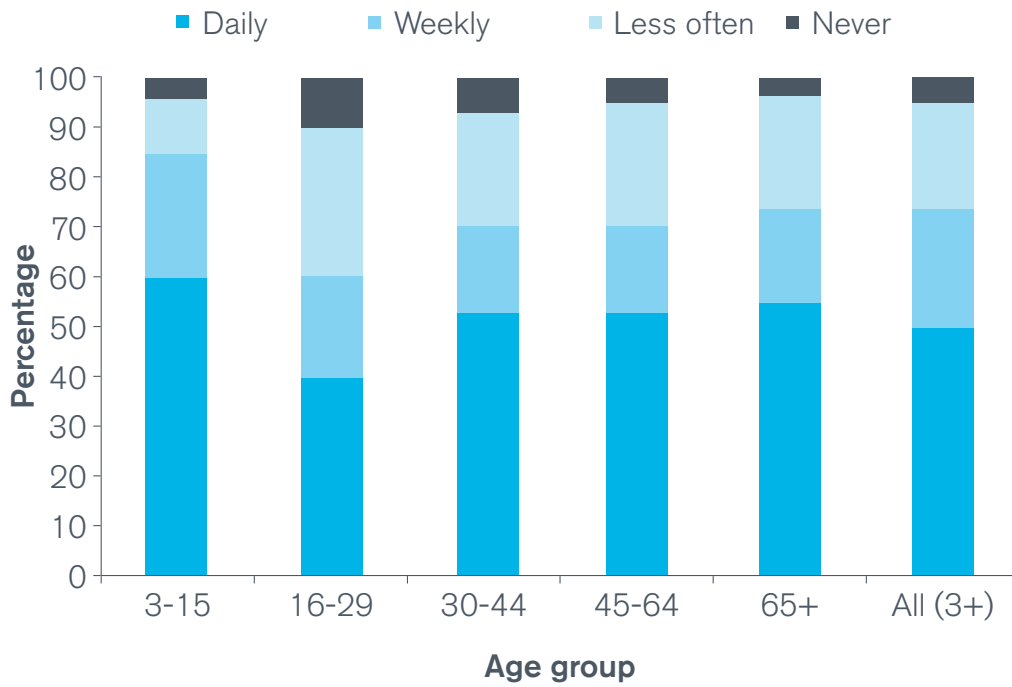

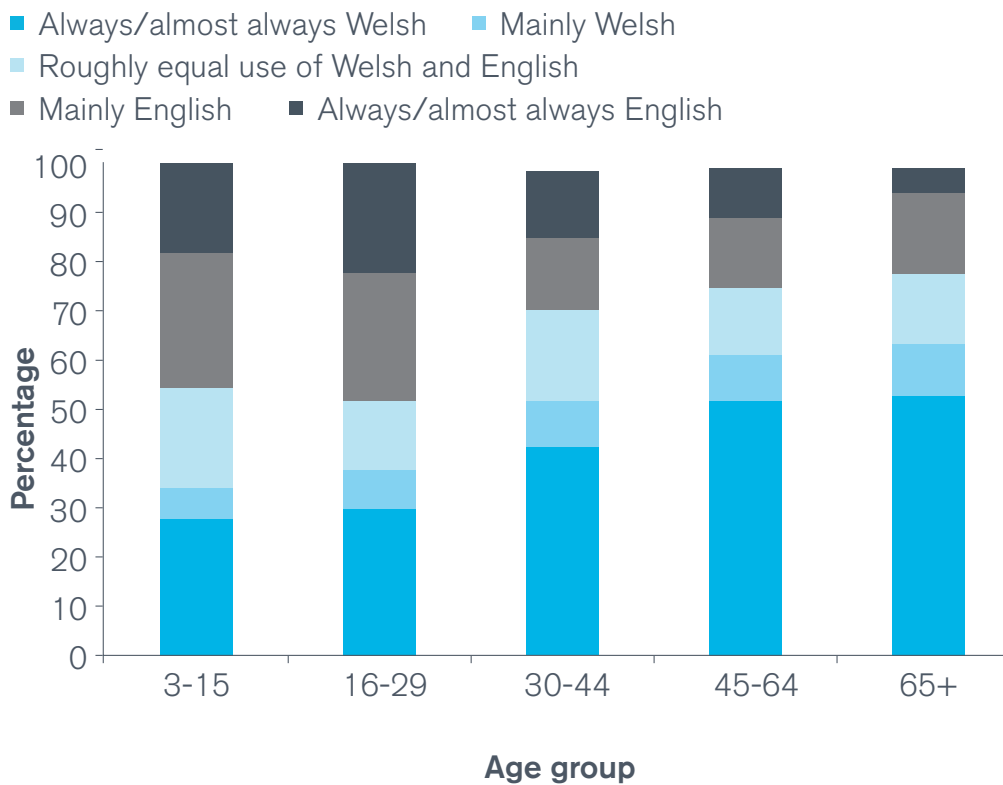
Chart 22: Frequency of use of the Welsh language amongst all Welsh speakers, by age

245

Looking specifically at the use of Welsh at home amongst fluent Welsh speakers, we can see a significant difference between age groups in terms of how often Welsh is spoken.

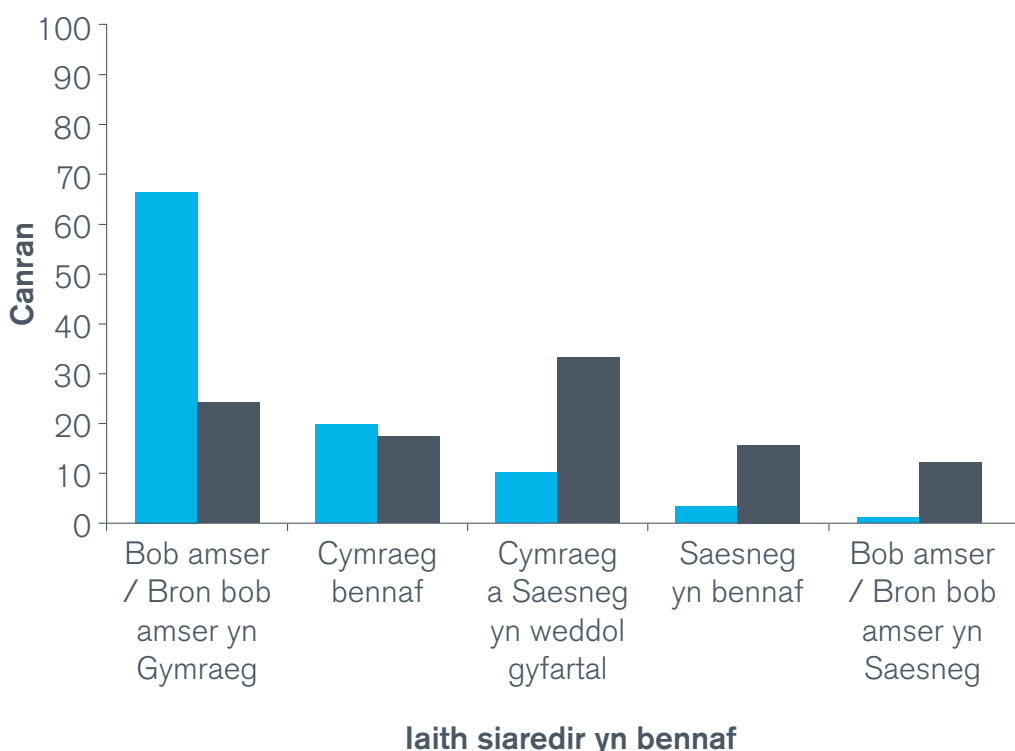
Chart 23: Language spoken by fluent Welsh speakers at home (Welsh and/or English), by age

O edrych ar siartiau 22 a 23 gyda'i gilydd, mae'n ymddangos mai'r grŵp oedran 16–29 oed sy'n defnyddio'r Gymraeg leiaf aml, ar gyfartaledd. Awgrymir hefyd y defnyddir y Gymraeg yn llawer amlach yn yr ysgol nag yn y cartref gan blant 3–15 mlwydd oed. Mae'r siart ganlynol yn dangos defnydd amlach o'r Gymraeg gan blant rhugl 3–15 oed yn yr ysgol na chyda'u ffrindiau, er bod cyfran sylweddol ohonynt yn defnyddio'r Gymraeg bob amser neu yn bennaf, neu'n defnyddio yr un faint o Gymraeg a Saesneg, wrth siarad â ffrindiau.

Siart 24: Yr iaith a siaredir yn bennaf gan siaradwyr Cymraeg rhugl (3 i 15 oed) yn yr ysgol a chyda ffrindiau

■ 3-15 (Iaith siaredir yn bennaf yn yr ysgol) ■ 3-15 (Iaith siaredir yn bennaf gyda ffrindiau)

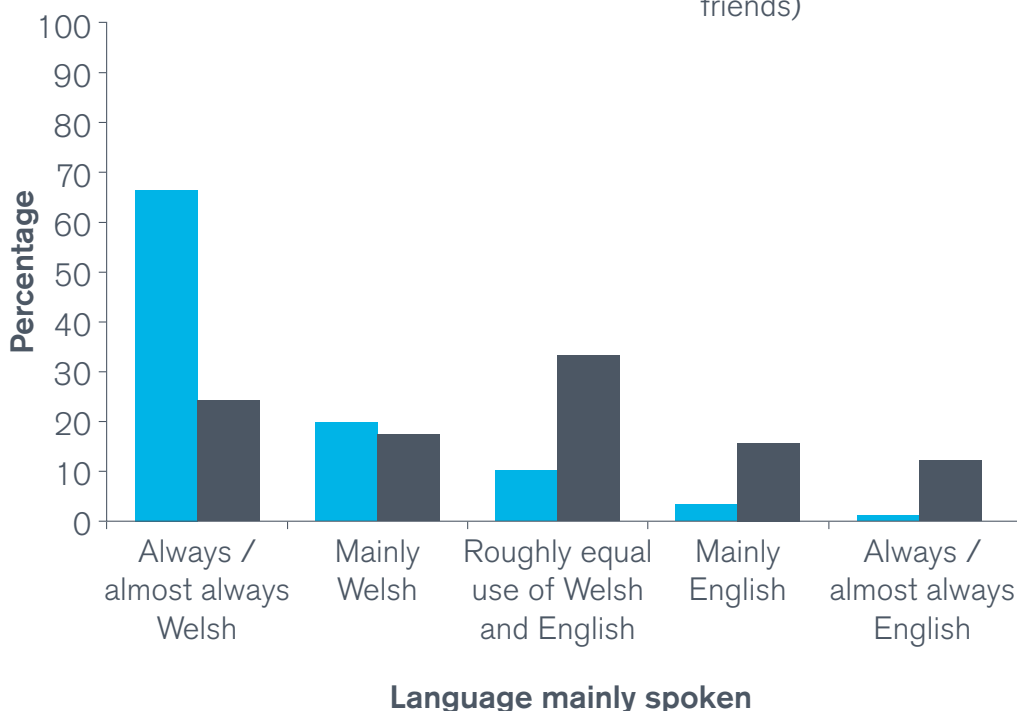
Un o ganfyddiadau ymchwil a wnaed gan Beaufort Research (2013) oedd ei bod yn anorffod fod defnydd iaith unigolyn yn amrywio dros amser, gan ddibynnu ar drywydd bywyd ac amgylchedd yr unigolyn.²⁶⁸ Gwyddys bod y niferoedd sy'n derbyn addysg cyfrwng Cymraeg ac sy'n astudio'r Gymraeg fel pwnc yn llawer iawn uwch mewn ysgolion o'u cymharu â'r niferoedd mewn addysg bellach ac uwch. Efallai fod hynny'n esbonio, i raddau o leiaf, y defnydd cymharol is o'r Gymraeg bob dydd gan y grŵp oedran 16–29 oed o'i gymharu â grwpiau oedran eraill. Mae rhesymau posibl eraill dros hynny yn cynnwys symud o Gymru yn ystod y cyfnod oedran hwnnw i astudio neu weithio, dechrau gwaith mewn cwmni neu sefydliad lle nad yw'r Gymraeg yn cael ei defnyddio, neu ymgartrefu gyda chymar neu bobl eraill nad ydynt yn siarad Cymraeg.

²⁶⁸Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 59.

Looking at charts 22 and 23 combined, it appears that the 16–29 age group use Welsh least often, on average. It is also suggested that Welsh is used far more often at school than at home amongst children aged 3–15. The following chart shows more frequent use of Welsh amongst fluent Welsh speakers aged 3–15 at school than with friends, although a significant proportion always or mainly use Welsh, or use Welsh as much as English, when speaking with friends.

Chart 24: The language predominantly spoken by fluent Welsh speakers (age 3 to 15) at school and with friends

■ 3-15 (Language mainly spoken at school) ■ 3-15 (Language mainly spoken with friends)

One of the findings of the research undertaken by Beaufort Research (2013) was that it was inevitable for an individual's use of the Welsh language to vary over time, depending on life stage and environment.²⁶⁸ We know that the numbers receiving Welsh medium education and studying Welsh as a subject is far higher in schools compared with numbers in FE and HE. That may explain, to some degree at least, the relatively low use of Welsh on a daily basis amongst the 16–29 age group compared with other age groups. The other possible reasons for that include moving away from Wales during that age period to study or work, starting work at a company or organisation where Welsh is not used, or living with a partner or others who do not speak Welsh.

²⁶⁸Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 56.

Daeth arolwg diweddar i'r casgliad fod amgylchiadau unigolion wedi'u '[c]yfuno â chael eu magu gyda theulu a ffrindiau drwy gyfrwng y Saesneg yn bennaf ... yn arwain at golli eu gafael ar y Gymraeg'.²⁶⁹ Nododd H.Jones (2012): 'Heb rywun arall yn y cartref [â'r gallu i siarad Cymraeg] bydd dylanwad y byd y tu allan i'r tŷ yn bwysicach iddynt, o ran defnydd gweithredol llafar o'r iaith'.²⁷⁰

Yn ogystal ag oedran, ffactor dylanwadol arall ar amllder defnydd unigolion o'r Gymraeg yw daearyddiaeth. Nid yw'n syndod mai yn yr ardaloedd hynny sydd â'r crynodiad uchaf o siaradwyr Cymraeg y mae'r canrannau uchaf o bobl sy'n siarad Cymraeg bob dydd – Gwynedd: 85 y cant; Ynys Môn: 77 y cant; Ceredigion: 73 y cant; a sir Gaerfyrddin: 71 y cant. Yr ardaloedd hynny sydd hefyd wedi profi'r gostyngiad mwyaf yn nifer a chanran y bobl sy'n siarad Cymraeg bob dydd, dros y degawd diwethaf. Yn ystod y cyfnod hwnnw, gwelwyd cynnydd sylweddol yn nifer y bobl sy'n siarad Cymraeg bob dydd yn ne-ddwyrain Cymru, yn enwedig yng Nghaerdydd.²⁷¹

²⁶⁹Ibid, t. 59.

²⁷⁰Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Darlun Ystadegol o Sefyllfa'r Gymraeg', (Chwefror 2012), t. 8.

²⁷¹Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* (26 Tachwedd 2015), t. 44.

A recent survey concluded that such a change in circumstances when 'combined with having grown up speaking with family and friends mostly in English ... resulted in their Welsh language usage falling away'.²⁶⁹ H.Jones (2012) noted: 'Without someone else in the household [able to speak Welsh], the influence of the world outside will be more important for them, as regards active, spoken use of the language'.²⁷⁰

As well as age, another influencing factor on the frequency of using Welsh is geography. It is no surprise that it is those areas with the highest concentration of Welsh speakers that have the highest percentages of people who speak Welsh on a daily basis - Gwynedd: 85 per cent; Anglesey: 77 per cent; Ceredigion: 73 per cent; and Carmarthenshire: 71 per cent. Those areas have also experienced the largest reduction in the number and percentage of people who speak Welsh on a daily basis, over the last decade. During that period, there has been a significant increase in the number of people who speak Welsh on a daily basis in south-east Wales, especially in Cardiff.²⁷¹

²⁶⁹Ibid, p. 56.

²⁷⁰Welsh Language Board, Statistical overview of the Welsh language (February 2012), p. 9.

²⁷¹Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 45.

7.8 Ffactorau ymarferol sy'n dylanwadu ar y defnydd o'r Gymraeg

Mae'r dystiolaeth yn adrannau blaenorol yr adroddiad yn dangos defnydd sylweddol o'r Gymraeg ond hefyd defnydd anghyson o ran lle, pryd a pha mor aml y defnyddir hi. Yn yr adran hon o'r adroddiad ystyrir rhai ffactorau sy'n effeithio ar y defnydd o'r Gymraeg heddiw, a thrwy hynny resymau dros yr anghysondeb yn ei defnydd. Trafodir yn gyntaf ffactorau ymarferol sy'n gallu hwyluso neu rwystro defnyddio'r Gymraeg a hefyd rai ffactorau seicolegol sy'n dylanwadu ar arferion ieithyddol siaradwyr Cymraeg.

7.8.1 Cyfleoedd

Wrth reswm, mae'r defnydd o'r Gymraeg gan unigolion yn dibynnu'n llwyr ar y cyfleoedd sydd ar gael iddynt wneud hynny.

Mewn adrannau blaenorol o'r adroddiad hwn, ystyriwyd y cyfleoedd sydd ar gael i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r iaith yn y cartref, ym myd addysg, yn y gweithle ac yn y gymuned. Gwelwyd bod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn gyfyngedig mewn rhai cyd-destunau. Er enghraifft, mae prinder cyfleoedd i blant mewn rhai ardaloedd dderbyn eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg a phrinder cyfle yn gyffredinol i siaradwyr Cymraeg weithio drwy gyfrwng y Gymraeg.

Ceir tystiolaeth o ddylanwad cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg ar arferion ieithyddol unigolion wrth edrych yn benodol ar y defnydd o wasanaethau Cymraeg. Cydnabyddir mai anghyson iawn yw'r ddarpariaeth o wasanaethau Cymraeg yn gyffredinol, ar hyn o bryd:

Er gwaethaf yr holl lwyddiannau a gyflawnwyd o dan Ddeddf 1993, mae siaradwyr Cymraeg yn dal i wynebu anghysondebau ac anawsterau o ran derbyn gwasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg.²⁷²

Roedd 80 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl yn teimlo nad yw darparwyr gwasanaethau fel y rhai yr oedd ein gwaith ymchwil yn canolbwyntio arnynt yn gwneud digon i ddiwallu anghenion cwsmeriaid Cymraeg ar hyn o bryd.²⁷³

Atgyfnerthir y safbwynt hwn gan gwyno cyson ynghylch diffyg gwasanaethau Cymraeg. Yn unol â Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 a Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, mae gan unigolion hawl i gwyno wrth sefydliadau ac wrth Gomisiynydd y Gymraeg am ddiffyg gwasanaeth Cymraeg. Yn 2014/15 derbyniodd Comisiynydd y Gymraeg 241 o gwynion. Ni wyddys faint o gwynion a gyflwynwyd i ddarparwyr y gwasanaethau eu hunain. Dengys y cwynion a gyflwynwyd i'r Comisiynydd mai diffyg gohebiaeth, gwasanaethau ffôn, gwefannau a ffurflenni Cymraeg y cwynwyd amdanynt amlaf.²⁷⁴ Gellir troi at ganfyddiadau ymchwil gymdeithasol er mwyn ceisio deall sut mae hyn yn effeithio ar arferion ieithyddol siaradwyr y Gymraeg.

²⁷²Llywodraeth Cymru – Y Gweinidog dros Dreftadaeth, 'Memorandwm Esboniadol Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru) 2010', (4 Mawrth 2010), t.10.

²⁷³Cyngor ar Bopeth, 'Hefyd ar gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o wasanaethau Cymraeg', (2015), t. 8.

²⁷⁴Comisiynydd y Gymraeg, 'Adroddiad Blynyddol 2014–15', (2015), tt. 36-8.

7.8 Practical factors which influence the use of Welsh

The evidence found in previous sections of this report shows significant use of Welsh but also inconsistent use in terms of where, when and how often the language is used. In this section of the report, we consider some of the factors affecting the use of Welsh today, and in so doing reasons for its inconsistent use. Firstly, we examine practical factors which can facilitate or impair the use of Welsh and also some psychological factors which influence Welsh speakers' linguistic habits.

7.8.1 Opportunities

It stands to reason that the use of Welsh by individuals is completely determined by the opportunities available to do so.

In previous sections of this report, we have examined the opportunities available to Welsh speakers to use Welsh at home, in education, in the workplace and in the community. Opportunities to use Welsh were found to be limited in some contexts. For example, in some areas there are limited opportunities for children to receive a Welsh medium education along with a general lack of opportunity for Welsh speakers to work through the medium of Welsh.

There is evidence of opportunities to use Welsh influencing an individual's language habits when considering the use of Welsh language services in particular. It is recognised that the provision of Welsh language services is very inconsistent in general at present:

For all of the successes that have been achieved under the 1993 Act, Welsh speakers can still face inconsistencies and difficulties in accessing services through the medium of Welsh.²⁷²

80 per cent of fluent Welsh speakers felt that service providers such as those we focused on in our research don't do enough to cater for the needs of Welsh speaking customers at the moment.²⁷³

This viewpoint is reinforced by regular complaints on the lack of Welsh language services. In accordance with the Welsh Language Act 1993 and the Welsh Language (Wales) Measure 2011, individuals have the right to complain to organisations and the Welsh Language Commissioner about the lack of Welsh language services. In 2014/15, the Welsh Language Commissioner received 241 complaints. It is not known how many were made to the service providers themselves. The complaints received by the Commissioner show that the most common involved a lack of correspondence, telephone services, websites and forms through the medium of Welsh.²⁷⁴ Social research findings may be sourced to try and understand how this affects the linguistic habits of Welsh speakers.

²⁷²Welsh Government - Minister for Heritage, 'Explanatory Memorandum to the Proposed Welsh Language (Wales) Measure 2010', (4 March 2010), p.9.

²⁷³Citizens Advice Bureau, 'English by default: Understanding the use and non-use of Welsh language services', (2015), p. 8.

²⁷⁴The Welsh Language Commissioner, Annual Report 2014–2015, (2015), pp. 37–9.

Wrth gyfrannu at ymchwil i wasanaethau Cymraeg llywodraeth leol, dywedodd siaradwyr Cymraeg mai'r rhwystrau pennaf i ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg oedd: problemau ymarferol yn ymwneud â mynediad at y gwasanaethau hynny, hynny yw, nad oedd gwasanaeth Cymraeg ar gael; diffyg ymwybyddiaeth am argaeledd gwasanaeth Cymraeg; diffyg cynnig rhagweithiol o wasanaeth Cymraeg; defnydd gor-dechnegol neu or-ffurfiol o'r Gymraeg wrth ddarparu'r gwasanaeth; a phryder y byddai'n cymryd mwy o amser i ddefnyddio gwasanaeth yn Gymraeg nag yn Saesneg.²⁷⁵ Dywedodd 77 y cant o siaradwyr Cymraeg y byddent yn fwy tebygol o ddefnyddio gwasanaeth Cymraeg pe bai'n cael ei gynnig ar y cychwyn cyntaf, yn hytrach nag ar gais. Diffygion yn y gwasanaeth Cymraeg ei hun felly, neu ddiffyg hyder mewn gwasanaeth Cymraeg, oedd y prif rwystr i'r defnydd o'r Gymraeg, yn ôl yr ymchwil hon, yn hytrach na diffyg dymuniad neu barodrwydd siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio gwasanaethau yn Gymraeg.

Cafwyd canfyddiadau tebyg gan ymchwil i brofiadau defnyddwyr gwasanaethau Cymraeg mewn ystod eang o sectorau:

Credwn fod diffyg ymwybyddiaeth o gynnig gwasanaeth Cymraeg ac absenoldeb gwasanaeth Cymraeg yn rhwystrau mwy sylweddol i ddefnyddio'r Gymraeg na dymuniad i ddefnyddio'r Saesneg. Mae diffyg amlygrwydd / arwyddion clywadwy o wasanaethau ac absenoldeb cynnig gweithredol o wasanaethau yn y Gymraeg yn thema allweddol a ddaw i'r amlwg o'n gwaith ymchwil.²⁷⁶

Yn ôl ymchwil a gynhaliwyd yn y maes, mae diffyg dewis rhagweithiol o wasanaeth Cymraeg yn rhwystr amlwg iawn i ddefnydd unigolion o'r Gymraeg wrth ymwneud â'r gwasanaeth iechyd.²⁷⁷

Awgryma'r dystiolaeth fod mwy yn dymuno defnyddio gwasanaethau Cymraeg nag sy'n gwneud hynny ac mai diffyg cyfleoedd i'w ddefnyddio yw'r prif rwystr. Mae hynny'n wir hefyd mewn rhai cyd-destunau eraill, er enghraifft ym myd addysg. Mae'n deg tybio y gall profiadau ieithyddol unigolyn mewn un agwedd o'i fywyd effeithio ar ei ddefnydd o'r Gymraeg mewn agweddau eraill o'i fywyd. Mae rhywfaint o dystiolaeth o'r maes addysg fod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn yr ysgol yn effeithio ar y defnydd o'r Gymraeg yn fwy cyffredinol.²⁷⁸ Gellir casglu felly fod cynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn allweddol i gynyddu'r defnydd o'r iaith.

¶...Credwn fod **diffyg ymwybyddiaeth** o gynnig gwasanaeth Cymraeg ac **absenoldeb** gwasanaeth Cymraeg yn rhwystrau mwy sylweddol i ddefnyddio'r Gymraeg na dymuniad i ddefnyddio'r Saesneg. ¶

Cyngor ar Bopeth

²⁷⁵Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Gwasanaethau Cymraeg Awdurdodau Lleol', (2015), t. 25.

²⁷⁶Cyngor ar Bopeth, 'Hefyd ar gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o wasanaethau Cymraeg', (2015), t.55.

²⁷⁷Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Ymchwil gwasanaethau gofal sylfaenol cyfrwng Cymraeg', (Chwefror 2014), t. 54.

²⁷⁸Hodges, S., 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymini, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), t. 103. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

In contributing to research on local government Welsh language services, participants who spoke Welsh said that the main barriers to using Welsh language services were: practical issues involving access to those services, that is, that there were no Welsh language services available; lack of awareness of the availability of Welsh language services; lack of an active offer of Welsh language services; overly technical or formal use of Welsh when delivering services; and concerns that it would take longer to receive a service in Welsh than in English.²⁷⁵ A total of 77 per cent of Welsh speakers said that they would be more likely to use a Welsh language service if it was offered up front, rather than having to ask for it. Therefore, shortcomings in the Welsh language services themselves, or a lack of confidence in Welsh language services, were the main barrier to using Welsh, according to this research, rather than a lack of desire or willingness amongst Welsh speakers to use Welsh language services.

Similar findings stemmed from research into the experiences of Welsh language service users in a wide range of sectors:

We believe that a lack of awareness of a Welsh language service offer and the absence of a Welsh language service are more significant barriers to using Welsh than a preference for using English. A lack of visibility / audible indications of services and the absence of an active offer of services in Welsh is a key theme to emerge from our research.²⁷⁶

According to research in the area, the absence of a proactive offer of services in Welsh is a very prominent barrier to individuals' use of Welsh in dealing with health services.²⁷⁷

The evidence suggests that more people wish to use services in Welsh than actually do so and that the lack of opportunities to use them is the main barrier. That is also true in some other contexts, such as education. It is fair to assume that an individual's linguistic experiences in one aspect of their lives affects their use of Welsh in other aspects of their lives. There is some evidence from the field of education that opportunities to use Welsh at school affect the use of Welsh in a more general sense.²⁷⁸ Therefore, we can conclude that providing more opportunities to use Welsh is crucial to increasing the use of the language.

“...We believe that a **lack of awareness** of a Welsh language service offer and the **absence** of a Welsh language service are more significant barriers to using Welsh than a preference for using English.”

Cyngor ar Bopeth

²⁷⁵Beaufort Research, 'Research Report: Local Authority Welsh Language Services', (2015), p. 23.

²⁷⁶Citizens Advice Bureau, 'English by default: Understanding the use and non-use of Welsh language services', (2015), p. 53.

²⁷⁷Beaufort Research, 'Research Report: Welsh-medium primary care services research', (February 2014), p. 59.

²⁷⁸Hodges, S., 'Caught in the Middle: Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), p. 103.

Yr un pryd, nid yw'r cyfle, neu ddiffyg cyfle, i ddefnyddio'r Gymraeg ynddo'i hun yn egluro'n llawn pam mae siaradwyr Cymraeg yn dewis defnyddio'r Gymraeg neu beidio. Mae angen ystyried pa ffactorau eraill all fod yn dylanwadu ar yr arferion hynny hefyd.

7.8.2 Rhuglder

Un o ganfyddiadau'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* oedd cysondeb dros gyfnod o ddegawd yng nghanran a nifer y siaradwyr Cymraeg rhugl.²⁷⁹ Yr un pryd, gwelwyd cynnydd yn yr un cyfnod o 130,000 o bobl sy'n siarad Cymraeg ond heb fod yn rhugl yn yr iaith, gyda'r cynnydd mwyaf ymysg plant 3–15 oed.

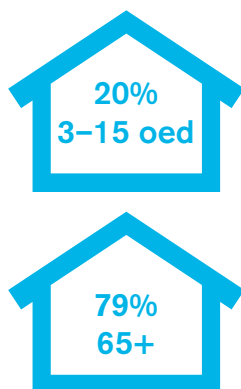
254

Canfu'r arolwg ddefnydd cymharol isel o'r Gymraeg gan siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl. Ychydig dros chwarter (26 y cant) y siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl sy'n siarad yr iaith bob dydd, o'i gymharu ag 84 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl sy'n ei defnyddio'n feunyddiol.

Amlyga hynny gydberthynas glòs rhwng rhuglder yn y Gymraeg a'r defnydd o'r Gymraeg. Felly, er mwyn ceisio deall y ffactorau sy'n effeithio ar y defnydd o'r Gymraeg, rhaid deall hefyd y ffactorau sy'n effeithio ar lefelau rhuglder siaradwyr Cymraeg.

Ble dysgwyd y Gymraeg

Dengys ymchwil ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* fod canran uwch (53 y cant) o siaradwyr Cymraeg wedi dysgu'r Gymraeg yn y cartref yn bennaf ddegawd yn ôl o'i gymharu â heddiw (43 y cant).

Yn 2013–15, 20 y cant o blant 3–15 oed oedd wedi dysgu siarad Cymraeg yn y cartref yn bennaf, o'i gymharu â 79 y cant o bobl 65 oed a hŷn. Dros amser, felly, bu shift sylweddol iawn o'r cartref i'r ysgol fel prif ffynhonnell siaradwyr Cymraeg.

²⁷⁹Wrth ddadansoddi'r wybodaeth ar sgiliau megis rhuglder a'r gallu i ysgrifennu yn Gymraeg, dylid cofio mai adrodd ar eu sgiliau eu hunain a wnâi'r ymatebwyr heb asesiad o unrhyw fath gan eraill, felly mae elfen o oddrychedd yn yr ymatebion..

At the same time, the opportunity to use Welsh, or lack of it, does not in itself fully explain why Welsh speakers choose to use Welsh or not. We need to consider what other factors may also influence those habits.

7.8.2 Fluency

One of the findings of the survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15* was the element of consistency over a period of a decade in the percentage and number of fluent Welsh speakers.²⁷⁹ At the same time, there has been an increase of 130,000 in the number of non-fluent Welsh speakers during that same period, with the largest increase amongst children aged 3–15.

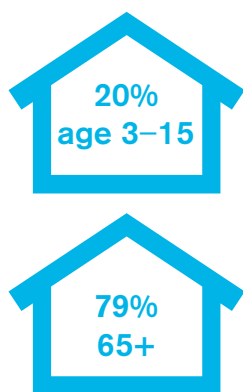
255

The survey found relatively low use of Welsh amongst non-fluent Welsh speakers. Just over a quarter (26 per cent) of non-fluent Welsh speakers speak Welsh on a daily basis, compared with 84 per cent of fluent Welsh speakers who use the language daily.

That highlights a close correlation between fluency in Welsh and the use of Welsh. Therefore, in order to try and understand the factors which affect the use of Welsh, we must also understand the factors which affect the fluency levels of Welsh speakers.

Where was Welsh learnt

Research on *Welsh language use in Wales, 2013–15* shows that a high percentage (53 per cent) of Welsh speakers mainly learnt Welsh at home a decade ago compared with today (43 per cent).

In 2013–15, 20 per cent of children aged 3–15 had mainly learnt Welsh at home, compared with 79 per cent of those aged 65 and over. Therefore, a very significant shift has occurred over time from the home to the school as the main source of Welsh speakers.

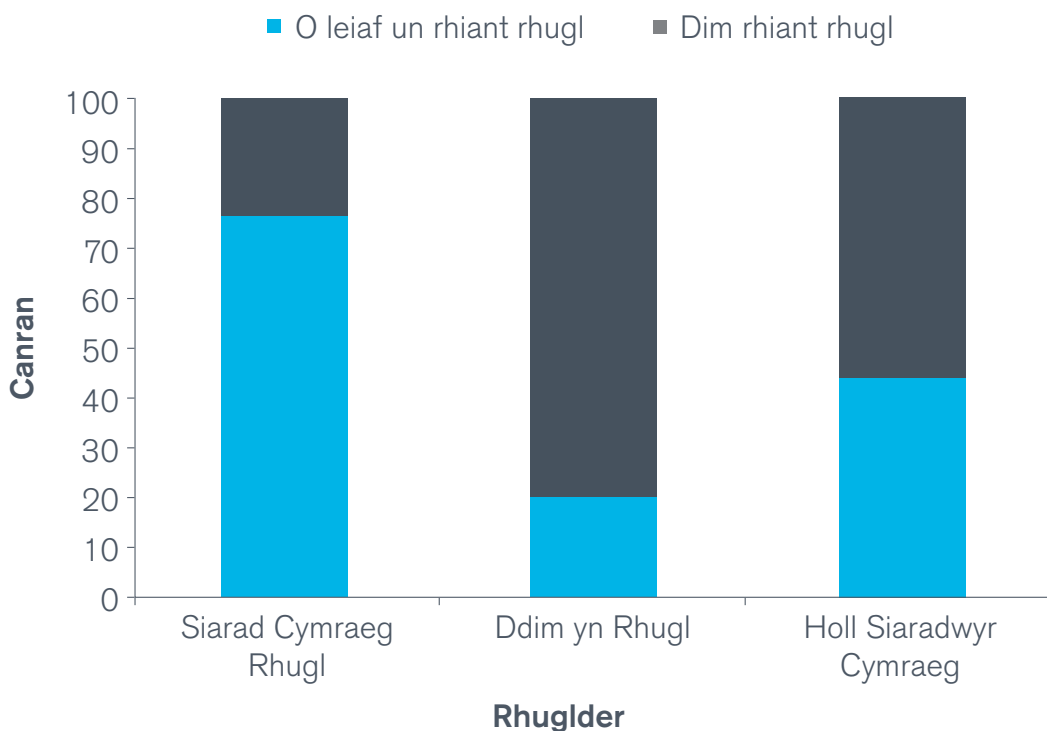
²⁷⁹When analysing the information on skills including fluency and the ability to write in Welsh, it should be noted that respondents reported their own skills without any form of assessment by others therefore there is an element of subjectivity in the responses.

Mae'r dystiolaeth hefyd yn dangos bod canran sylweddol (80 y cant) o'r rhai hynny a ddysgodd siarad Cymraeg gartref yn bennaf yn eu hystyried eu hunain yn siaradwyr Cymraeg rhugl. Hanner (50 y cant) y rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn bennaf yn yr ysgol feithrin sy'n eu hystyried eu hunain yn rhugl, a chwarter (26 y cant) y rhai a ddysgodd y Gymraeg yn bennaf yn yr ysgol gynradd sy'n eu disgrifio eu hunain fel siaradwyr rhugl. Mae cydberthynas amlwg felly rhwng ble a phryd y bydd rhywun yn caffael neu'n dysgu'r Gymraeg a'i ruglder yn y Gymraeg.

Awgryma'r dystiolaeth mai'r cynharaf oll y mae rhywun yn dysgu Cymraeg, y mwyaf tebygol ydyw o ddatblygu rhuglder yn y Gymraeg. Hefyd, mae caffael y Gymraeg gartref yn fwy tebygol o arwain at ruglder na dysgu'r Gymraeg yn yr ysgol. Atgyfnerthir hynny gan ddata sy'n dangos bod gan wyth allan o ddeg, bron (77 y cant), o siaradwyr Cymraeg rhugl o leiaf un rhiant sy'n rhugl yn y Gymraeg. Rhaid cydnabod yr un pryd y ganran sylweddol o siaradwyr Cymraeg rhugl sydd heb riant sy'n rhugl yn y Gymraeg ac nad ydynt felly'n debygol o fod wedi caffael y Gymraeg gartref.

256

Siart 25: Canran siaradwyr Cymraeg rhugl a rhai heb fod yn rhugl, yn ôl rhiant rhugl ai peidio

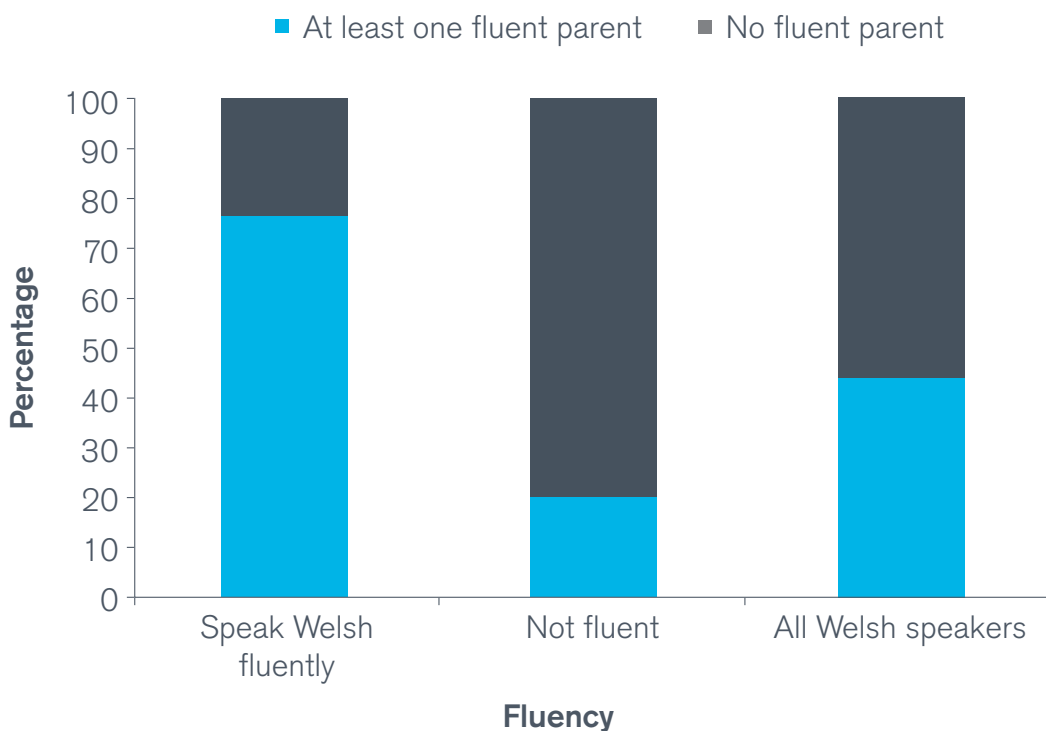

¶ Mae cydberthynas amlwg felly rhwng ble a phryd y bydd rhywun yn caffael neu'n dysgu'r Gymraeg a'i ruglder yn y Gymraeg. Awgryma'r dystiolaeth mai'r cynharaf oll y mae rhywun yn dysgu Cymraeg, y mwyaf tebygol ydyw o ddatblygu rhuglder yn y Gymraeg.¶

The evidence also shows that a significant percentage (80 per cent) of those who mainly learnt to speak Welsh at home consider themselves to be fluent Welsh speakers. Half (50 per cent) of those who mainly learnt to speak Welsh at nursery consider themselves to be fluent, and a quarter (26 per cent) of those who mainly learnt Welsh at primary school describe themselves as fluent. Therefore, there is a clear correlation between where and when someone acquires or learns Welsh and their level of fluency.

The evidence suggests that the sooner someone learns Welsh, the more likely they are of becoming fluent. Also, acquiring the language at home is more likely to lead to fluency than learning Welsh at school. That is reinforced by data which shows that almost eight in ten (77 per cent) fluent Welsh speakers have at least one parent who is fluent in Welsh. We must also recognise the significant percentage of fluent Welsh speakers without a parent who is fluent in Welsh and who are therefore unlikely to have acquired the language at home.

Chart 25: Percentage of fluent and non-fluent Welsh speakers, by whether they have a fluent parent or not

There is a clear correlation between where and when someone acquires or learns Welsh and their level of fluency. The evidence suggests that the sooner someone learns Welsh, the more likely they are of becoming fluent.

Sgiliau ysgrifennu Cymraeg

Yn ôl papur newydd y Guardian (2014):

Yn draddodiadol, mae ieithoedd lleiafrifol wedi dibynnu ar eu defnydd anffurfiol er mwyn goroesi. Efallai y byddai'r iaith leiafrifol yn cael ei defnyddio gartref neu gyda ffrindiau ... ond lle arferai defnydd anffurfiol olygu siarad, mae bellach yn aml yn golygu ysgrifennu. Roeddem arfer siarad â theulu a ffrindiau wyneb yn wyneb. Nawr rydym yn siarad ar-lein drwy e-bost, negeseuon uniongyrchol a chyfryngau cymdeithasol.²⁸⁰

258

Nid yw mwy o ddefnydd o dechnoleg i gyfathrebu ag eraill wedi'i gyfyngu i gyfathrebu cymdeithasol yn unig. Heb os, mae technoleg wedi arwain at gyfradd uwch o gyfathrebu ysgrifenedig mewn cyd-destunau eraill hefyd, er enghraifft yn y gweithle. Golyga hynny fod y gallu i gyfathrebu yn Gymraeg yn dibynnu'n gynyddol ar y gallu i ysgrifennu yn Gymraeg.

Yn 2013–15, dywedodd 89 y cant o siaradwyr Cymraeg rhugl fod ganddynt sgiliau ysgrifennu Cymraeg da neu dda iawn, yr un faint yn union, bron, ag yn 2004–6 (88 y cant).²⁸¹ Dywedodd tua chwarter y siaradwyr Cymraeg nad ydynt yn rhugl eu bod yn medru ysgrifennu Cymraeg yn dda neu'n dda iawn.

Mae'r dystiolaeth yn awgrymu bod cydberthynas rhwng pa mor dda y gellir ysgrifennu Cymraeg ac oedran unigolion. O edrych yn benodol ar siaradwyr Cymraeg rhugl yn ôl oedran, gwelir bod y rhai 16–29 mlwydd oed yn fwy tebygol o ddisgrifio'u sgiliau ysgrifenedig fel rhai 'da' neu 'dda iawn' (97 y cant) o'u cymharu â phobl 65 oed a hŷn (86 y cant). Mae'r bwlch rhwng y ddau grŵp oedran yn fwy eto wrth ganolbwyntio ar y rheini sydd â sgiliau ysgrifenedig Cymraeg da iawn yn unig (64 y cant: 16–29; 46 y cant: 65+).

Er y gyfradd uchel o siaradwyr Cymraeg sy'n meddu ar sgiliau ysgrifenedig da, dengys ymchwil ddiweddar fod siaradwyr Cymraeg sy'n rhyngweithio ar-lein ar safleoedd tebyg i Facebook a Twitter yn fwy tebygol o ddewis Saesneg na Chymraeg ar gyfer cyfathrebu.²⁸² Mae hynny'n wir yn gyffredinol, ac ymysg siaradwyr Cymraeg rhugl yn benodol.

²⁸⁰Evas, J. S., 'How can minority languages survive in the digital age?', *The Guardian* (17 Chwefror 2014), <http://www.theguardian.com/education/2014/feb/17/languages>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

²⁸¹Holwyd y cwestiwn ynghylch sgiliau ysgrifenedig Cymraeg i oedolion 16+ yn unig.

²⁸²Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t. 27.

Welsh writing skills

According to the Guardian (2014):

Minority languages have traditionally relied on informal use to survive. The minority language might be used at home or among friends ... but where informal use once meant speaking, it now often means writing. We used to chat with friends and family in person. Now we talk online via email, instant messaging and social media.²⁸⁰

259

Increased use of electronic communication technology is not just limited to social interaction. Without a doubt, technology has led to a rise in written communication in other contexts too, such as in the workplace. That means that the ability to communicate in Welsh is increasingly reliant on the ability to write Welsh.

In 2013-15, 89 per cent of fluent Welsh speakers said that they had good or very good Welsh written skills, almost identical to 2004-06 (88 per cent).²⁸¹ Around a quarter of non-fluent Welsh speakers said that they could write well or very well Welsh.

The evidence suggests that there is a correlation between how well someone can write Welsh and their age. Looking specifically at fluent Welsh speakers by age, we can see that those aged 16-29 are more likely to describe their written skills as 'good' or 'very good' (97 per cent) compared with those aged 65 and over (86 per cent). The gap between both age groups grows even further when focusing on just those with very good Welsh written skills (64 per cent: 16-29; 46 per cent: 65+).

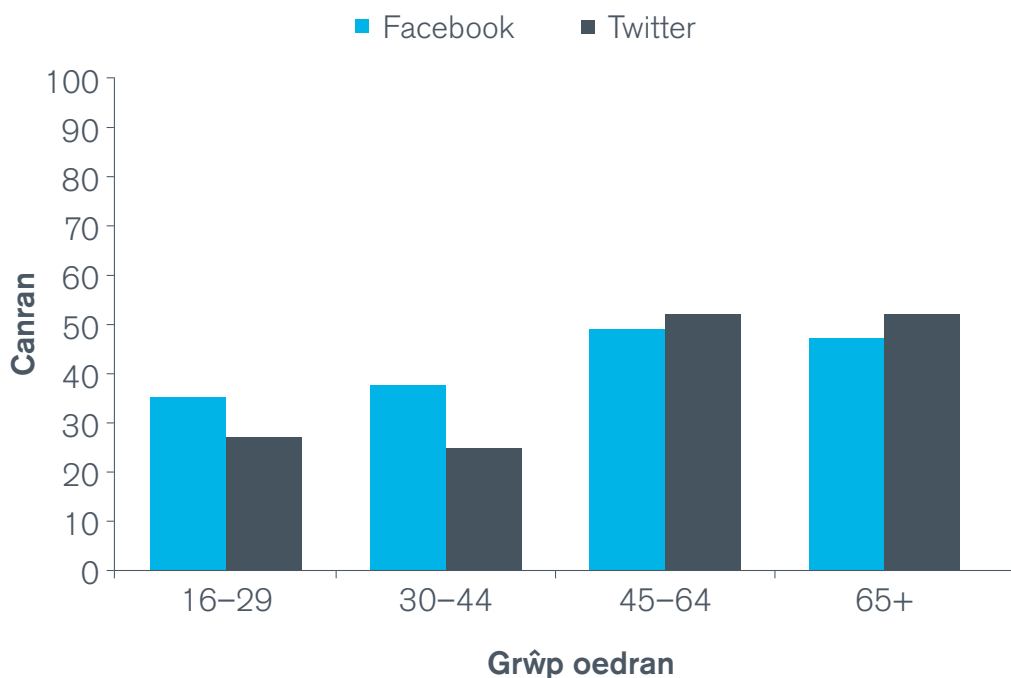
Despite the high proportion of Welsh speakers who have good written skills, recent research shows that Welsh speakers who interact online on sites similar to Facebook and Twitter are more likely to use English rather than Welsh to communicate.²⁸² That is true in general, and amongst fluent Welsh speakers especially.

²⁸⁰Evas, J.S., 'How can minority languages survive in the digital age?', *The Guardian* (17 February 2014a), <http://www.theguardian.com/education/2014/feb/17/languages>.

²⁸¹The question about written Welsh language skills was asked of adults aged 16+ only.

²⁸²Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives' (July 2013), t. 24.

Siart 26: Canran y siaradwyr Cymraeg rhugl oedd wedi defnyddio'r Gymraeg ar Facebook a Twitter, yn ôl oedran

260

Nid yw'r rhesymau dros hyn yn gwbl eglur, ond mae'n debyg fod elfen o fod yn awyddus i osgoi eithrio cyfeillion a theulu o'r sgwrs a dymuniad ar 'i bawb ddeall'.²⁸³ Yn ogystal, rhaid ystyried mai Saesneg yw iaith mwyafrif llethol y cynnwys ar-lein ar gyfer defnyddwyr yng Nghymru, ac mae'n bosibl felly fod o leiaf rai siaradwyr Cymraeg yn gweld Saesneg fel y 'norm' wrth ddefnyddio'r we.²⁸⁴

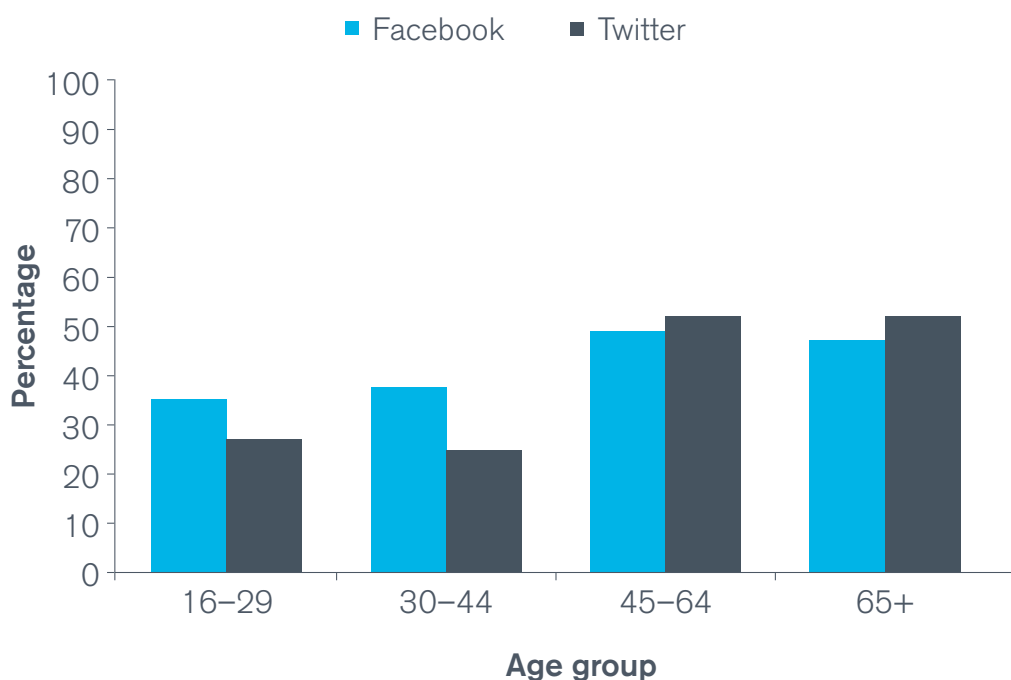
Er bod proffil defnyddwyr y rhwydweithiau cymdeithasol yn tueddu i fod yn bobl ifanc, mae'r to hŷn ychydig yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg arnynt.

O gyflysu'r duedd gyffredinol tuag at gyfathrebu drwy dulliau ysgrifenedig â'r gyfradd uwch o siaradwyr Cymraeg ifanc sydd â sgiliau Cymraeg da, gellir dadlau bod potensial i gyfathrebu cyfrwng Cymraeg gynyddu yn y dyfodol. Mae hon yn rhagdybiaeth sy'n dibynnu ar ffactorau megis parodrwydd y rheini sy'n meddu ar sgiliau Cymraeg da i'w defnyddio wrth gyfathrebu ag eraill, a dulliau cyfathrebu technolegol sy'n caniatáu defnyddio'r Gymraeg.

²⁸³Mentrau Iaith Cymru, 'Y Gymraeg a'r Rhwydweithiau Cymdeithasol', (2014), t. 19.

²⁸⁴Cunliffe, D., Morris, D., a Prys, C., 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', yn E. H. G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), t. 85. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Chart 26: Percentage of fluent Welsh speakers who had used Welsh on Facebook and Twitter, by age

261

The reasons for this are not entirely clear, but it appears that there is an element of wishing to avoid excluding friends and family from the conversation and wanting 'everyone to understand'.²⁸³ In addition, we must consider that the vast majority of online content for users in Wales is in English, and it is therefore possible that some Welsh speakers at least view English as the 'norm' when using the internet.²⁸⁴

Although the profile of social network users tends to be young people, the older generation is more likely to use Welsh on such platforms.

Combining the general trend towards written communication methods and the higher proportion of young Welsh speakers who have good written skills in Welsh, it could be argued that communication in Welsh has the potential to increase in future. This presumption is dependent on factors such as the willingness of those with good Welsh language skills to use them to communicate with others, and technological communication methods which allow the use of Welsh.

²⁸³Mentrau Iaith Cymru, 'The Welsh Language and Social Networks', (2014), p. 18.

²⁸⁴Cunliffe, D., Morris, D. and Prys, C., 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', in E.H.G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (eds), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), p. 85.

7.8.3 Isadeiledd

Un ffactor i'w ystyried wrth ddadansoddi'r defnydd o'r Gymraeg yw dylanwad yr iaith ei hun ar ei defnydd, hynny yw, i ba raddau mae isadeiledd yr iaith yn caniatáu ei defnyddio'n hwylus i gyfathrebu'n effeithiol ag eraill.

Nid oes unrhyw amheuaeth nad yw isadeiledd cadarn i'r Gymraeg yn greiddiol i'w hygyrchedd a'i statws fel iaith gyfoes. Adlewyrchir hynny yn *laith fyw: iaith byw*, sy'n nodi 'y seilwaith' fel ei chweched maes strategol. Pwysleisir yno fod y maes strategol hwn yn hanfodol er mwyn cynnal pob maes strategol arall.

Terminoleg

Mae'r ymdrechion i gofnodi, bathu a safoni geiriau Cymraeg yn cyflawni dau brif bwrpas sylfaenol, sef rhannu ac arddangos 'cyfoeth' geirfa'r Gymraeg ar y naill law, a llenwi bylchau yn lecsicon yr iaith ar y llaw arall, er sicrhau bod yr adnoddau geirfaol angenrheidiol gan siaradwyr y Gymraeg i drafod pob pwnc dan haul drwy gyfrwng yr iaith.

Ysgogwyd gweithgarwch bathu a safoni terminoleg diweddar gan y dybiaeth fod diffyg geirfa dechnegol yn rhwystr i bobl ddefnyddio'r Gymraeg mewn meysydd lle na ddefnyddiwyd yr iaith yn draddodiadol. Bu deddfau iaith yr ugeinfed ganrif ynghyd â datganoli yng Nghymru yn gatalyddion pellach i'r gweithgarwch hwn. Agorwyd y drysau i'r Gymraeg gael ei defnyddio ym myd addysg a gweinyddiaeth gyhoeddus am y tro cyntaf ers canrifoedd, a gwelwyd sefydliadau yn cynllunio ar gyfer y cynnydd hwn.

Ddiwedd y 1990au cyhoeddwyd *Geiriadur yr Academi*, geiriadur Saesneg–Cymraeg cynhwysfawr, safonol a phellgyrhaeddol ei ddylanwad. Mae'n adnodd anhepgor i'r sawl sy'n dymuno cyfieithu neu weithio'n ddwyieithog. Cyhoeddwyd sawl geiriadur dylanwadol arall tua'r un cyfnod, gan gynnwys geiriadur electronig Cysgeir sy'n rhan o becyn gwirio sillafu Cysgliad, cynnyrch Uned Technolegau Iaith Prifysgol Bangor. Ers hynny gwelwyd symudiad cynyddol tuag at ddefnyddio'r cyfrwng electronig. Yn 2003 cyhoeddwyd TermCymru, cronfa chwiliadwy o'r termau hynny a ddefnyddir gan Wasanaeth Cyfieithu Llywodraeth Cymru er mwyn sicrhau cysondeb a chywirdeb mewn testunau Cymraeg a gynhrychir ar ran y Llywodraeth. Roedd y Gronfa Genedlaethol o Dermau a lansiwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg yn 2006 hefyd yn ymgais i lenwi'r bwlch terminolegol ym maes gweinyddiaeth gyhoeddus. Yn fwy diweddar, paratôdd Gwasanaeth Ymchwil Cynulliad Cenedlaethol Cymru gyfres o eirfaoedd i gyd-fynd â Biliau'r Cynulliad, gyda'r bwriad o gynyddu hyder Aelodau'r Cynulliad i ddefnyddio'r Gymraeg mewn cyd-destun deddfwriaethol a seneddol.

Yn ystod cyfnod adrodd yr adroddiad hwn gwelwyd ymgais i harneisio potensial technoleg a buddsoddiwyd yn helaeth er mwyn sicrhau bod adnoddau terminoleg ar gael yn Gymraeg i ddefnyddwyr ar ffurf chwiliadwy a hygyrch, gan gynnwys apiau ar gyfer dyfeisiau symudol. Un o'r prosiectau amlycaf o safbwynt trosi adnodd print i'r cyfrwng digidol oedd cyhoeddi *Geiriadur yr Academi* ar-lein yn 2012. Yn ogystal â galluogi cyhoeddi fersiwn digidol a chwiliadwy o'r geiriadur, mae'r gwaith trosi hwn hefyd wedi creu fersiwn meistr digidol sy'n cynnig potensial ar gyfer datblygiadau pellach maes o law.

7.8.3 Infrastructure

One factor to consider in analysing the use of Welsh is the influence of the language itself on its use, that is, to what extent does the infrastructure of the language allow it to be used easily to communicate with others effectively.

There is no doubt that having a robust infrastructure is crucial to the accessibility and status of Welsh as a modern language. That is reflected in *A living language: a language for living*, which identifies 'infrastructure' as its sixth strategic area. Here, it is emphasised that this strategic area is essential to maintaining every other strategic area.

Terminology

Efforts to record, coin and standardize Welsh words achieve two main basic purposes, namely to share and display the 'richness' of Welsh vocabulary on the one hand, and to fill gaps in the language lexicon on the other, in order to ensure that Welsh speakers have the necessary word resources to discuss every topic imaginable in Welsh.

Recent activity to coin and standardize terminology has been instigated by the notion that a lack of technical vocabulary restricts the use of Welsh in areas where the language has not been used traditionally. 20th century language acts and devolution in Wales have acted as further catalysts to that. Welsh was embedded in education and public administration for the first time in centuries, and organisations were seen planning for that growth.

The end of the 1990s saw the publication of *Geiriadur yr Academi*, a comprehensive, high quality and very influential English–Welsh dictionary. It is an invaluable tool for translators and those working bilingually. Several other influential dictionaries were also published at around that time, including the electronic dictionary *Cysgeir* which is part of the *Cysgliad* spellchecker pack, a product of Bangor University's Language Technologies Unit. Since then there has been an increasing move towards the use of electronic tools. In 2003, *TermCymru*, a searchable database of terms used by the Welsh Government's Translation Service, was published in order to ensure consistency and accuracy in Welsh language texts produced by the Government. The National Database of Terms launched by the Welsh Language Board in 2006 was also an attempt to fill the terminology gap in public administration. More recently, the National Assembly's Research Service prepared a series of glossaries to accompany National Assembly Bills, with the aim of building the confidence of Assembly Members to use Welsh in legislative and *senedd* contexts.

During the reporting period of this report, there has been an attempt to harness the potential of technology and there has been significant investment in order to ensure that terminology tools are available in Welsh to users in a searchable and accessible format, including mobile apps. One of the most prominent projects in terms of converting a print resource into a digital medium was the online publication of *Geiriadur yr Academi* in 2012. As well as publishing a digital and searchable version of the dictionary, this work has also created a digital master copy which offers the potential for further development in due course.

Mae i'r symudiad hwn tuag at gyhoeddi ar-lein fantais amlwg i'r defnyddiwr, wrth gwrs. Mae cyhoeddi adnoddau geiriadurol safonol yn rhad ac am ddim yn golygu nad yw pris cyhoeddiad yn rhwystri i ddefnyddwyr gael mynediad at adnoddau corpwys bellach. O ganlyniad i fuddsoddiad gan gyrff cyhoeddus, mae modd i aelod o'r cyhoedd bori mewn adnoddau geiriadurol safonol heb orfod buddsoddi mewn copïau print bellach.

Mae i'r symudiad hwn at gyhoeddi geiriaduron ar ffurf cronfeydd data electronig hefyd oblygiadau chwyldroadol ar gyfer y gwaith o greu a llunio geiriaduron a'u diweddarau. Lansiodd fersiwn ar-lein Geiriadur Prifysgol Cymru yn 2014, gan olygu y gellir ei diweddarau'n fwy hwylus na'r fersiwn print blaenorol. Yn 2015, ail-lansiodd TermCymru fel Byd TermCymru gan gynnig adnoddau newydd i'r defnyddiwr megis Arddulliadur y Llywodraeth ar ffurf chwiliadwy a chyfres o gofion cyfieithu.

Prin yw'r gwaith ymchwil a gyflawnwyd hyd yma i effaith yr adnoddau geiriadurol hyn ar batrymau ieithyddol siaradwyr Cymraeg na'r defnydd a wneir ohonynt. Er hynny, mae'n rhesymol tybio y byddai'r Gymraeg yn llawer llai hygyrch ac y byddai ei defnydd yn siŵr o fod yn llai heb derminoleg y gellir ei defnyddio'n hwylus i gyfathrebu'n effeithiol ag eraill.

Enwau lleoedd

Mae enwau lleoedd Cymru, boed yn enwau ar aneddiadau neu ar nodweddion tirweddol, yn bwnc trafod cyson, yn lleol ac yn genedlaethol. Un o'r rhesymau dros hyn yw'r ansicrwydd ynghylch pa ffurfiau sy'n rhai safonol. Mae hynny'n deillio'n rhannol o'r ffaith fod enwau Cymru wedi'u cofnodi ar fapiau ac mewn dogfennau swyddogol ers canrifoedd (cyn bod orgraff y Gymraeg wedi'i safoni), a bod nifer o'r cofnodion hyn wedi'u rhoi ar glawr gan bobl nad oeddynt yn medru'r Gymraeg, neu o leiaf nad oeddynt yn llythrennog ynddi. Cofnodwyd enwau rhai lleoedd yn Saesneg yn unig er bod enwau Cymraeg ganddynt.

Nid oes deddf wedi'i phasio yng Nghymru na'r Deyrnas Unedig sy'n sefydlu awdurdod terfynol i benderfynu ar ffurf safonol enwau lleoedd. Nid oes ychwaith un gronfa ganolog genedlaethol sy'n pennu'r ffurfiau y dylid eu defnyddio, fel a geir mewn rhai gwledydd. Canlyniad hyn yw fod cryn ansicrwydd weithiau ynghylch pa ffurfiau a ystyrir yn safonol a pha ffurfiau y dylid eu harddel, er enghraifft ar arwyddion ffordd ac mewn systemau Sat Nav.

Pen draw hyn yw fod defnyddwyr enwau lleoedd Cymraeg yn gallu profi anawsterau wrth dderbyn a defnyddio gwasanaethau. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn derbyn cwynion rheolaidd sy'n amlygu anawsterau yn y maes hwn, â'r profiadau'n amrywio o bobl sydd heb dderbyn eu post i bobl nad ydynt yn gallu cofrestru i dderbyn gwasanaethau am nad yw eu cyfeiriadau Cymraeg yn cael eu cydnabod gan gronfeydd data cwmnïau masnachol.

This move towards online publication has a clear benefit to the user, of course. Publishing free standard dictionary resources means that cost is no longer a barrier to accessing corpus resources. Following investment by public bodies, members of the public can now search standard dictionary resources without having to invest in hard copies.

This move towards publishing dictionaries as electronic databases also has very significant implications in terms of creating and producing dictionaries and updating them. The online version of Geiriadur Prifysgol Cymru was launched in 2014, meaning that it can be updated more easily than with the previous print version. In 2015, TermCymru was relaunched as Byd TermCymru with new resources available to users such as a searchable Welsh Government 'Arddulliadur' or style guide and a series of translation memories.

Little research has been conducted so far into the impact of these dictionary resources on the language habits of Welsh speakers nor their use. However, it is reasonable to assume that the Welsh language would be far more accessible and its use would surely be less without easy-to-use terminology for effective communication.

Place-names

Welsh place names, be they the names of dwellings or topographical features, is a regular topic of discussion, on a local and national level. One of the reasons for this is the uncertainty regarding which forms are standard. That partly stems from the fact that Welsh names have been recorded on maps and in official documents for centuries (before the Welsh language orthography was standardized), and many of these were put on record by people with no knowledge of Welsh, or at least they were not literate. Some place-names were recorded in English only despite there being Welsh names.

No act has been passed in Wales or the United Kingdom which establishes a final authority to decide on the standard forms of place names. Neither is there a single national central database which identifies the forms which should be used, as is seen in some countries. As a result, there can be a great deal of uncertainty regarding which forms are considered to be standard and which forms should be used, for example on road signs and in SatNav systems.

Ultimately, this means that those using Welsh place-names can experience difficulties receiving and accessing services. The Welsh Language Commissioner receives regular complaints which highlight difficulties in this area, with those experiences varying from people who have not received their post to people not being able to register for services because their Welsh language addresses are not recognised by commercial companies' databases.

Diau fod yr her fwyaf i enwau Cymraeg yn codi yng nghyd-destun enwau ar nodweddion tirweddol, nodweddion o waith dyn neu eiddo preifat, megis enwau tai a ffermydd. Mae'r enwau ar y lleoliadau hyn wedi datblygu dros ganrifoedd yn aml iawn ac yn allwedd i'n dealltwriaeth o ymwneud pobl â'u hamgylchedd. Maent yn gofnod hanesyddol a diwylliannol o fodolaeth pobl mewn lle penodol ac yn fodd o ddisgrifio lleoliad ac o roi gwybod i eraill am y lleoliad hwnnw. Gwelwyd enghreifftiau o hen enwau Cymraeg traddodiadol yn cael eu disodli gan enwau Saesneg, yn fwriadol ar brydiau a thro arall oherwydd diffyg ymwybyddiaeth ynghylch yr enw Cymraeg gwreiddiol.

Cyfieithu

266

Un o ganlyniadau'r cynnydd yn statws y Gymraeg a ddeilliodd o Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 a datblygiadau eraill megis sefydlu S4C a'r Cynulliad Cenedlaethol oedd cynyddu'r defnydd a wneir o wasanaethau cyfieithu a chyfieithu ar y pryd. Datblygodd y proffesiwn cyfieithu i gwrdd â'r gofynion hyn mewn dull cymharol anffurfiol ac organig er mwyn ymateb i'r gofyn cynyddol am ddeunyddiau a chyfarfodydd dwyieithog. Sefydlwyd cwmnïau cyfieithu newydd ac aeth nifer ati i weithio fel cyfieithwyr ar eu liwt eu hunain er mwyn ceisio ateb y galw. Cyflogwyd cyfieithwyr gan sefydliadau cyhoeddus er mwyn ceisio diwallu eu gofynion cyfieithu hwythau.

Sefydlwyd Cymdeithas Cyfieithwyr Cymru ('y Gymdeithas') yn 1976 i fod yn llwyfan ar gyfer trafod materion yn ymwneud â chyfieithu ac yn gorff proffesiynol i gynrychioli cyfieithwyr. Ar 31 Mawrth 2015 roedd gan y Gymdeithas 357 aelod unigol wedi'u cofrestru. Gwirfoddol yn unig yw aelodaeth o'r Gymdeithas ac nid yw pob unigolyn sy'n gweithredu fel cyfieithydd yn aelod ohoni.

Hyd yn ddiweddar nid oes un cwrs penodol ar gyfer hyfforddi fel cyfieithydd y mae'r proffesiwn cyfieithu yn ei gydnabod yn un sy'n cwrdd â'i ofynion hyfforddiant. Yn hytrach, ceir darpariaeth amrywiol gan sefydliadau gwahanol. Mae ymarferion cyfieithu neu fodiwlau cyfieithu'n rhan o gyrсияu gradd mewn sawl prifysgol a gellir astudio cyfieithu i'r Gymraeg, ac o'r Gymraeg, yn rhan o gymwysterau ôl-raddedig mewn prifysgolion ledled Cymru. Ers rhai blynyddoedd mae Cymdeithas Cyfieithwyr Cymru hefyd wedi cynnig cursiau hyfforddi ar gyfer ei haelodau ac aelodau o'r cyhoedd mewn meysydd megis prawffdarllen a golygu, sgiliau cyfieithu a defnyddio technoleg gwybodaeth.

¶ Gwelwyd enghreifftiau o hen enwau Cymraeg traddodiadol yn cael eu disodli gan enwau Saesneg, yn fwriadol ar brydiau a thro arall oherwydd diffyg ymwybyddiaeth ynghylch yr enw Cymraeg gwreiddiol. ¶

Certainly, the greatest challenge to Welsh language names is faced in terms of the names of topographical features, man-made features or private property, such as the names of houses or farms. The names of these have very often developed over the centuries and are key to our understanding of people's engagement with their environment. They are a historical and cultural record of people's existence in a specific place and they allow us to describe a place and inform others of it. There have been examples of old traditional Welsh names being replaced by English names, intentionally at times and at others due to a lack of understanding of the original Welsh name.

Translation

267

One of the outcomes of the increased status of the Welsh language which resulted from the Welsh Language Act 1993 and other developments such as the establishment of S4C and the National Assembly has been the increased use of translation and simultaneous translation services. The translation profession developed to meet these requirements in a relatively informal and organic manner, in order to meet the increasing demand for bilingual material and meetings. New translation companies were formed and many started working as freelancers in order to meet demand. Translators were employed by public organisations in order to try and meet their translation needs.

Cymdeithas Cyfieithwyr Cymru (the association of Welsh translators and interpreters) was established in 1976 as a platform for discussing issues related to translations and as a professional body to represent translators. On 31 March 2015, the Association had 357 individual registered members. Membership of the Association is on a voluntary basis and not all of those operating as translators are members.

Until recently, there has been no specific training course for translators recognised by the translation profession as one which meets its training needs. Instead, different organisations offer various provision. Translation exercises or modules form part of degree courses in several universities and translation into Welsh, and from Welsh, can be studied as part of post-graduate qualifications in universities across Wales. For some years now, the CCC has offered training courses to its members and the public in areas such as proofreading and editing, translation skills and IT.

There have been examples of old traditional Welsh names being replaced by English names, intentionally at times and at others due to a lack of understanding of the original Welsh name.

Bu'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn ceisio mynd i'r afael â'r sefyllfa hon drwy sefydlu cymhwyster yn y maes a fyddai'n cael ei gynnig ar y cyd gan holl adrannau prifysgolion perthnasol Cymru. Bydd cymhwyster MA Astudiaethau Cyfieithu Cymraeg–Saesneg yn cael ei gynnig gan Brifysgol Aberystwyth o 2016 ymlaen gyda chyllid gan y Coleg.

Mae meddalwedd cof cyfieithu yn cynnig cymorth i gyfieithwyr trwy gadw cofnod electronig o gyfieithiadau blaenorol. Mae cydnabyddiaeth gyffredinol fod meddalwedd cof cyfieithu yn arbed ymdrech, amser ac arian, ac yn dod â buddion eraill megis cysondeb arddull, a therminoleg.²⁸⁵ Er gwaethaf hyn, ymddengys nad yw defnyddio meddalwedd cof cyfieithu wedi'i fabwysiadu ar lefel helaeth fel y norm yn y byd cyfieithu Cymraeg/Saesneg. Dywedodd 54 y cant o gyfieithwyr a gyfrannodd at ymchwil yn 2010 eu bod yn defnyddio meddalwedd cof cyfieithu wrth eu gwaith.²⁸⁶

268

Dros y blynyddoedd diwethaf mae cyfieithu peirianyddol wedi datblygu ar gyfer y Gymraeg wrth i gwmnïau meddalwedd rhyngwladol Google a Microsoft (mewn cydweithrediad â Chynulliad Cenedlaethol Cymru) ryddhau meddalwedd cyfieithu peirianyddol sy'n cynnwys cyfieithu i'r Gymraeg ac o'r Gymraeg. Gallai defnyddio meddalwedd cyfieithu peirianyddol law yn llaw â meddalwedd cof cyfieithu hwyluso'r broses gyfieithu ymhellach. Mae'n gwbl hanfodol, er hynny, fod cyfieithydd neu olygydd â sgiliau ieithyddol o safon uchel yn gwirio allbwn unrhyw beiriant cyfieithu awtomatig.

Er mor ddefnyddiol yw'r datblygiadau hyn, gwelir y dechnoleg yn cael ei chamddefnyddio'n aml gan arwain at gyfieithiadau anghywir ac annealladwy.²⁸⁷ Canfu arolwg i wasanaethau Cymraeg awdurdodau lleol mai un o'r rhesymau dros anfodlonrwydd â gwasanaethau Cymraeg oedd 'Cyfieithu gwael/defnyddio Cymraeg o ansawdd gwael'.²⁸⁸ Mae'n bosibl nad yw cyfieithwyr cymwys wedi'u defnyddio i gyfieithu rhai testunau cyhoeddus ac nad oes gweithdrefnau cyfieithu addas yn eu lle gan gynhyrchwyr rhai cyhoeddiadau. Mae'n debygol hefyd fod unigolion yn defnyddio technoleg cyfieithu ar brydiau heb wirio allbynnau'r dechnoleg.

Rhan o ddatblygiadau technoleg cyfieithu'r dyfodol fydd integreiddio technoleg cyfieithu awtomatig a thechnoleg lleferydd. Byddai datblygu meddalwedd o'r fath yn dod â manteision sylweddol o safbwynt cyflymu gwaith cyfieithydd ac osgoi straen gweithio â chyfrifiadur.

Ymddengys nad yw defnyddio meddalwedd cof cyfieithu wedi'i fabwysiadu ar lefel helaeth fel y **norm yn y byd cyfieithu** Cymraeg/Saesneg. Dywedodd **54 y cant o gyfieithwyr** a gyfrannodd at ymchwil yn 2010 eu bod yn defnyddio meddalwedd cof cyfieithu wrth eu gwaith.¶

²⁸⁵Mae ffynonellau lu yn disgrifio'r nodweddion hyn, e.e. yn y cyd-destun Cymreig ceir Prifysgol Bangor, 'Gwell Offer Technoleg Cyfieithu ar gyfer y Diwydiant Cyfieithu yng Nghymru: Arolwg Dadansoddol. Adroddiad Terfynol', (2009); Gweler hefyd Gweler hefyd Federico, M. *et al*, 'Measuring User Productivity in Machine Translation Enhanced Computer Assisted Translation', cyflwyniad i The Tenth Biennial Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (2012), [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig]; A. Guerberof, 'Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation', *The International Journal of Localisation*, cyf 7, rhif 1 (2008), tt. 11-21, a llawer iawn o erthyglau academiaidd eraill.

²⁸⁶Watkins, G, 'Gweithdrefnau cyfieithu'r Ganolfan Gyfieithu ar gyfer cyrff yr UE a'u perthnasedd i Gymru', *Gwerddon*, rhif 14, (Ebrill 2013), t. 60.

²⁸⁷Comisiynydd y Gymraeg, 'Mesur newydd; meddylfryd newydd. Adroddiad Sicrwydd Comisiynydd y Gymraeg ar gyfer 2014–15', (2015a), t. 28

²⁸⁸Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Gwasanaethau Cymraeg Awdurdodau Lleol', (2015), t. 19.

The Coleg Cymraeg Cenedlaethol has sought to address this situation by establishing a qualification in the area which would be jointly offered by each and every department in those relevant universities in Wales. An MA in Welsh–English Translation Studies will be offered by Aberystwyth University from 2016 onwards funded by the Coleg.

Translation memory software helps translators by keeping an electronic record of previous translations. It is generally recognised that translation memory software saves time, effort and money, and offers other benefits such as consistency of style and terminology.²⁸⁵ However, it appears that the use of translation memory software has not been widely adopted as the norm in Welsh/English translation. Fifty four per cent of translators who took part in research in 2010 said that they used translation memory software as part of their work.²⁸⁶

269

In recent years, machine translation has developed for the Welsh language as the international software developers Google and Microsoft (in collaboration with the National Assembly for Wales) have released machine translation software which includes translation into and from Welsh. The use of machine translation software combined with translation memory software could facilitate the translation process further. However, it is crucial for a translator or editor with a high standard of linguistic skills to check the output of any automated translation machine.

Even though these developments are useful, the technology is often misused leading to incorrect and incomprehensible translations.²⁸⁷ A survey on local authority Welsh language services found that one of the reasons for dissatisfaction with Welsh language services was 'Poor translations/poor quality Welsh used'.²⁸⁸ Perhaps qualified translators have not been used to translating some public texts and that the producers of publications do not have suitable translation procedures in place. It is also likely that individuals sometimes use translation technology without checking the technology's output.

Part of future translation technology developments will be the integration of automated translation technology and speech technology. Such software development would provide significant benefits in terms of speeding up the work of translators and avoiding computer-related strain.

It appears that the use of translation memory software has not been widely adopted as **the norm in Welsh/English translation. Fifty four per cent of translators** who took part in research in 2010 said that they used translation memory software as part of their work.]

²⁸⁵Many publications describe these features, e.g. in the Welsh context Bangor University - Canolfan Bedwyr, 'Bangor University, 'Improved translation tools for the Translation Industry in Wales: an Investigation. Final Report', (2009); See also Federico, M. *et al*, 'Measuring User Productivity in Machine Translation Enhanced Computer Assisted Translation', presentation to The Tenth Biennial Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (2012); Guerberof, A., 'Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation', *The International Journal of Localisation*, vol. 7, no 1 (2008), pp. 11-21, and many other academic articles.

²⁸⁶Watkins, G., 'The translation procedures of the Translation Centre for the bodies of the EU and their relevance to Wales', *Gwerddon*, vol. 14, (April 2013), pp. 47-67. [Publication in Welsh only], p. 60.

²⁸⁷Welsh Language Commissioner, 'A new measure; a new mind-set. The Welsh Language Commissioner's Assurance Report for 2014–15', (2015), p. 28.

²⁸⁸Beaufort Research, 'Research Report: Local Authority Welsh Language Services', (2015), p. 17.

Un ystyriaeth wrth symud ymlaen fydd yr angen am gyfieithu ar y pryd o'r Saesneg i'r Gymraeg, yn ogystal â chyfieithu o'r Gymraeg i'r Saesneg. Mae cynnig gwasanaeth cyfieithu ar y pryd mewn cynadleddau a chyfarfodydd cyhoeddus drwy gyfrwng glustffonau wedi ymsefydlu yn drefn digon cyfarwydd yng Nghymru. Yr arfer cyffredinol yw cyfieithu o'r Gymraeg i'r Saesneg er budd y sawl sydd ddim yn deall Cymraeg. Prin yw'r sefyllfaoedd hynny lle y cynigiwyd gwasanaeth cyfieithu ar y pryd o'r Saesneg i'r Gymraeg ac eithrio yng nghyd-destun y llysoedd. Rhagwelir bod y sefyllfa hon ar newid o ganlyniad i ofynion Safonau'r Gymraeg ac y bydd gofyn i'r proffesiwn cyfieithu gynllunio ar gyfer cyfieithu ar y pryd i'r Gymraeg mewn sefyllfaoedd newydd yn ymwneud, er enghraifft, â llesiant unigolyn.

Technoleg

Rydym bellach yn byw mewn cyfnod lle mae technoleg yn hollbresennol, a honno'n dechnoleg sy'n datblygu'n gyflym. Mae'r chwyldro hwn mewn technoleg ddigidol wedi digwydd mewn cyfnod byr ac mae wedi newid ein ffordd o gyfathrebu, o weithio, o gymdeithasu ac o hamddena. Ni ellir dadansoddi'r defnydd o'r iaith Gymraeg heddiw heb roi sylw penodol i effaith technoleg ar hynny.

Yn 2014 cyhoeddodd sefydliad META-NET (rhwydwaith o ragoriaeth a ariannwyd gan y Comisiwn Ewropeaidd): 'Mae gwneud ieithoedd lleiafrifol yn fwy gweladwy, yn enwedig mewn technolegau modern, yn debygol o godi statws yr ieithoedd lleiafrifol yn llygaid siaradwyr iaith leiafrifol ac o bosibl eu dymuniad, a'u cyfle, i ddefnyddio eu hieithoedd lleiafrifol.'²⁸⁹

Mae tystiolaeth arolwg Mentrau Iaith Cymru (2014) yn nodi bod cynifer â 65 y cant o siaradwyr Cymraeg yn teimlo bod iaith y rhyngwyneb ar rwydweithiau cymdeithasol yn effeithio i ryw raddau ar eu defnydd o'r Gymraeg ar y rhwydweithiau hynny.²⁹⁰ Bellach, mae rhyngwyneb Cymraeg i sawl darn o feddalwedd gyffredin. Mae pecynnau rhyngwyneb Cymraeg ar gael, wedi'u hariannu'n llawn gan Microsoft, ar gyfer meddalwedd Microsoft Windows, Office a SharePoint. Dylid nodi, er hynny, nad dewis awtomatig yw'r rhyngwynebau hyn. Yn hytrach mae'n rhaid lawrlwytho pecynnau iaith ychwanegol a/neu wneud newidiadau i osodiadau'r feddalwedd er mwyn sicrhau bod y rhyngwyneb yn Gymraeg, ac mae ymchwil yn dangos bod ymwybyddiaeth o'r rhyngwynebau Cymraeg i offer Microsoft yn isel.

Mae rhyngwyneb Cymraeg hefyd ar gael ar gyfer rhai rhaglenni e-bost, gan gynnwys Gmail. Mae rhyngwyneb peiriant chwilio Google hefyd ar gael yn Gymraeg ac felly hefyd rhyngwyneb rhaglen pori Firefox. Yn dilyn ymdrech gwirfoddolwyr, mae sawl rhyngwyneb Cymraeg ar gael ar raglenni a gwefannau eraill, gan gynnwys y cyfrwng cymdeithasol Facebook. Er bod y rhyngwynebau hyn ar gael yn Gymraeg, bydd yn rhaid i ddefnyddwyr sy'n dymuno newid iaith y rhyngwyneb fynd ati'n fwriadol i wneud hynny ac nid yw'r Gymraeg yn ddewis diofyn nac amlwg.

Mae modd defnyddio peiriannau twll yn y wal a ddarperir gan nifer o fanciau a chymdeithasau adeiladu yn Gymraeg, yn ogystal â'r tiliau awtomatig mewn nifer o archfarchnadoedd.

²⁸⁹Evas, J, 'The Welsh Language in the Digital Age – Y Gymraeg yn yr Oes Ddigidol', yn G. Rehm a H. Uszkoreit (goln), *META-NET: Cyfres Papurau Gwyn* (Berlin: Springer, 2014), t. 27.

²⁹⁰Mentrau Iaith Cymru, 'Y Gymraeg a'r Rhwydweithiau Cymdeithasol', (2014) t. 3.

One consideration in moving forward will be the need to provide simultaneous translation services from English to Welsh, as well as from Welsh to English. Offering a simultaneous translation service at conferences and public meetings through the use of headsets has become a common occurrence in Wales. Routinely, a service is provided from Welsh to English to benefit non-Welsh speakers. Those scenarios where a simultaneous translation service from English to Welsh has been offered have been limited, apart from the courts. It is anticipated that this situation is about to change as a result of the Welsh Language Standards and that the translation profession will need to plan for simultaneous translation into Welsh in new scenarios involving, for example, an individual's well-being.

Technology

We now live in an age where technology is all around us, and that technology is ever-changing. This digital technology revolution has taken place in a short space of time and has transformed our means of communication, working, socialising and relaxing. We cannot analyse the use of the Welsh language today without focussing on technology's impact on that.

In 2014, META-NET (a network of excellence funded by the European Commission) published: 'Making RMLs more visible, especially in modern technologies, is likely to raise the status of the RMLs [Regional Minority Languages] in the eyes of minority language speakers and possibly increase their desire, and opportunity, to use their RMLs.'²⁸⁹

Evidence from a Mentrau Iaith Cymru survey (2014) notes that as many as 65 per cent of Welsh speakers feel that the social network interface language has some impact on their use of Welsh on these platforms.²⁹⁰ Several pieces of common software now have a Welsh language interface. There are Welsh language interface packs available, fully funded by Microsoft, for Microsoft Windows, Office and SharePoint software. However, it should be noted that these interfaces are not by default. Instead, additional language packs must be downloaded and/or changes must be made by software settings in order to ensure that the interface is available in Welsh, and research has shown that awareness of Welsh language interfaces for Microsoft products is low.

A Welsh language interface is also available for some email programmes such as Gmail. The Google search engine is also available in Welsh as is the Firefox browser interface. Following volunteer efforts, several Welsh language interfaces are now available on other programmes and websites, including Facebook. Although these interfaces are available in Welsh, users wishing to switch languages have to do so intently and Welsh is neither a default nor prominent choice.

ATMs provided by a number of banks and building societies can be used in Welsh, as well as the self-service tills in a number of supermarkets.

²⁸⁹Evas, J., 'The Welsh Language in the Digital Age - Y Gymraeg yn yr Oes Ddigidol', in G. Rehm a H. Uszkoreit (eds), *META-NET: Cyfres Papurau Gwyn* (Berlin: Springer, 2014b), p. 61.

²⁹⁰Mentrau Iaith Cymru, 'The Welsh Language and Social Networks', (2014), p. 3.

Er mwyn cynorthwyo cwmnïau a sefydliadau sydd am ddefnyddio meddalwedd y tybid ei bod yn anodd neu'n amhosibl darparu rhyngwyneb Cymraeg ar ei chyfer, datblygwyd offeryn Linguaskin.²⁹¹ Mae Linguaskin yn gynnyrch Interceptor Solutions Cyf, ac yn cipio testun Saesneg cyn iddo gyrraedd sgrin y darllynydd gan gyflwyno fersiwn Cymraeg y rhyngwyneb i'r defnyddiwr. Mae'n bosibl y bydd cynnyrch megis Linguaskin yn gaffaeliad wrth Gymreigio'r lliaws o systemau a ddefnyddir i gynnig gwasanaethau i'r cyhoedd yng Nghymru. Enghraifft arall o gynnydd ym maes technoleg iaith yw set nodau safonol Unicode (UTF-8), sy'n galluogi defnyddio nodau diacritig (acenion) ar lafariaid Cymraeg ac yn arbennig felly ar *w* ac *ŷ*. Hefyd mae gwirydd sillafu Cymraeg ar gael ar gyfer rhaglenni Microsoft Office, ar gyfer OpenOffice ac ar gyfer NeoOffice ar gyfer Apple Mac.

272

Ceir symudiad cynyddol tuag at ymwneud llafar â systemau technoleg gwybodaeth, boed hynny wrth i beiriant gynhyrchu llais synthetig neu adnabod llais dynol. Mae banc yr HSBC am ddechrau defnyddio meddalwedd adnabod llais fel dull o roi mynediad i'w gwsmeriaid i'w cyfrifon banc.²⁹² Mewn geiriau eraill, rhyngwyneb y dyfodol, sef y dull y byddwn yn ymwneud â chyfrifiaduron ac adnoddau digidol yn y dyfodol, yw'r llais, ac felly mae'n hollbwysig fod y Gymraeg yn rhan ganolog o datblygiadau newydd o'r fath. Yn gynyddol, mae ein ffonau clyfar hefyd yn rhyngweithio â ni drwy ein lleisiau, ac yn troi'n 'gynorthwywyr personol digidol' i ni. Gallwn ofyn i'n ffôn am ragolygon y tywydd, i drefnu apwyntiad yn ein calendr, neu i'n hatgoffa i brynu llaeth. Mae fersiwn sylfaenol o gynorthwydd o'r math hwn wedi'i lansio yn ddiweddar yn y Gymraeg.²⁹³

Mae fersiynau Cymraeg (a Saesneg a chanddynt acen Gymreig) o ddau lais synthetig o ansawdd uchel, un benywaidd ac un gwrywaidd, ar gael gan IVONA yn dilyn derbyn nawdd gan Lywodraeth Cymru a Sefydliad Cenedlaethol Brenhinol y Deillion (RNIB).²⁹⁴ Ar hyn o bryd mae Canolfan Bedwyr ym Mhrifysgol Bangor yn datblygu system adnabod lleferydd Cymraeg ac yn bwriadu ei rhannu am ddim ar y Porth Technolegau Iaith.²⁹⁵ Mae adnoddau testun-i-leferydd Cymraeg eraill ar gael hefyd yn rhan o'r Porth Technolegau Iaith.²⁹⁶

Yr hyn sy'n hanfodol ar gyfer datblygu technolegau iaith yw corpora neu gronfeydd data sylweddol o iaith lafar ac ysgrifenedig y mae eu nodweddion ieithyddol wedi'u tagio a'u nodi. Mae sawl corpws o destun ar gael, er enghraifft Corpws Electronig o'r Gymraeg (CEG), Corpws o Ddeunyddiau Ysgolheigaid DECHE (Digidol, E-gyhoeddi a Chorpws Iaith), Corpws Enghreifftiol Cyweiriau Iaith a Chorpws Cyfocrog Cofnod y Cynulliad. Mae'r rhain ar gael o fewn Porth Corpora Cenedlaethol Cymru ar wefan Canolfan Bedwyr.²⁹⁷ Ar 1 Mawrth 2016 dechreuwyd y gwaith o lunio'r Corpws Cenedlaethol Cymraeg Cyfoes, sef prosiect gwerth £1.8 miliwn i greu corpws ieithyddol dan arweiniad Ysgol Saesneg, Cyfathrebu ac Athroniaeth Prifysgol Caerdydd. Bydd y corpws sylweddol hwn yn cynorthwyo datblygiad technolegau megis darogan testun, offer prosesu geiriau, cyfieithu peiranyddol, adnabod llais ac offer chwilio'r we.

²⁹¹LinguaSkin, <http://www.linguaskin.com/>.

²⁹²BBC, *HSBC offers voice and fingerprint ID system to customers* (19 Chwefror 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/business-35609833>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

²⁹³Mae'r system sylfaenol, 'Macsen' wedi'i datblygu gan Ganolfan Bedwyr ac fe'i lanswyd ym mis Mawrth 2016 (gweler Prifysgol Bangor, *Adnoddau newydd ar gyfer seilwaith cyfathrebu Cymraeg* (18 Mawrth 2016); a hefyd adroddiad hwy ar yr un pwnc - Prifysgol Bangor, 'Tuag at Gynorthwydd Personol Deallus Cymraeg Astudiaeth Fer o APIs ar gyfer Gorchmynion Llafar, Systemau Cwestiwn ac Ateb a Thestun a Lleferydd ar gyfer Llywodraeth Cymru', (Hydref 2015).

²⁹⁴Text to Speech ivona, Voices, <https://www.ivona.com/us/about-us/voice-portfolio/>. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

²⁹⁵Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Cyflwyno Macsen* (3 Mai 2016).

²⁹⁶Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Testun-i-leferydd* [-]a.

²⁹⁷Porth Corpora Cenedlaethol Cymru, <http://corpws.cymru/>.

In order to assist companies and organisations wishing to use software where it is thought that it is difficult if not impossible to provide a Welsh language interface for it, Linguaskin was developed.²⁹¹ Linguaskin is an Interceptor Solutions Ltd product, and captures English text before it reaches the reader's screen and presents a Welsh version of the interface to the user. A product such as Linguaskin may be an asset in Welshifying a whole host of systems used to deliver services to the public in Wales. Another example of progress in terms of language technology is the Unicode standard character set (UTF-8), which allows using diacritical characters (accents) on Welsh vowels, and especially *ŵ* and *ŷ*. There is also a Welsh spellcheck available for Microsoft Office, OpenOffice and NeoOffice on Apple Mac.

273

There is increased movement towards speech-based engagement with IT systems, be it through synthetic voice creation or voice recognition. HSBC is looking to introduce voice recognition software as a means of accessing customer accounts.²⁹² In other words, the future interface, namely how we will engage with computers and digital resources in future, is the voice, and therefore it is crucial for the Welsh language to play a central part in such new developments. Our smartphones increasingly interact with us via our voices, and turn into 'digital personal assistants'. We can ask our phone for weather forecasts, to arrange an appointment in our calendar, or to remind us to buy milk. A basic version of such an assistant has been launched in Welsh recently.²⁹³

Welsh language versions (and English language versions with a Welsh accent) of two high quality synthetic voices, one male and one female, are available via IVONA following sponsorship from the Welsh Government and RNIB.²⁹⁴ Canolfan Bedwyr at Bangor University is currently developing a Welsh voice recognition system and plans to share it for free on the Language Technologies Portal.²⁹⁵ Other Welsh text-to-speech resources are also available as part of the Language Technologies Portal.²⁹⁶

What is essential for developing language technologies is significant corpora/databases of spoken and written language with linguistic features tagged and identified. Several text-based corpora are available, for example the Welsh Electronic Corpus, the Digitising, E-publishing and Language Corpus, the Sample Corpus of Language Registers and the Parallel Corpus of the Assembly's Record of Proceedings. These are available within the Welsh National Corpora Portal on Canolfan Bedwyr's website.²⁹⁷ On 1 March 2016, work started on creating the National Corpus of Contemporary Welsh, a project worth £1.8 million to create a linguistic corpus under the leadership of the School of English, Communication and Philosophy at Cardiff University. This significant corpus will support technology development such as predictive text, word processing tools, machine translation, voice recognition and internet search tools.

²⁹¹LinguaSkin, <http://www.linguaskin.com/>.

²⁹²BBC, *HSBC offers voice and fingerprint ID system to customers* (19 February 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/business-35609833>.

²⁹³The basic system 'Macsen' was developed by Canolfan Bedwyr and launched in March 2016 (see Bangor University, *New resources for Welsh communication infrastructure* (29 February 2016); and also a longer report on the same topic - Bangor University, *Towards a Welsh Language Intelligent Personal Assistant. A Brief Study of APIs for Spoken Commands, Question and Answer Systems and Text to Speech for the Welsh Government*, (October 2015).

²⁹⁴Text to Speech ivona, Voices, <https://www.ivona.com/us/about-us/voice-portfolio/>.

²⁹⁵Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal: Introducing Macsen* (3 May 2016).

²⁹⁶Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal: Text-to-speech* [-]a.

²⁹⁷Welsh National Corpus Portal, <http://corpws.cymru/?lang=en>.

Er gwaethaf y datblygiadau sydd wedi cynyddu presenoldeb y Gymraeg yn y byd digidol, mae llawer eto i'w wneud. Yn ôl META-NET, mae cefnogaeth i'r Gymraeg gan dechnoleg yn wan o'i chymharu â'r gefnogaeth i rai ieithoedd Ewropeaidd eraill:

Un o gynigion a chasgliadau sy'n deillio o'r dystiolaeth sydd ar gael yw bod y Gymraeg yn un o ieithoedd yr UE sydd angen ymchwil bellach cyn bod technoleg iaith yn barod i'w defnyddio mewn sefyllfaoedd bob dydd yn eang, cyn bod yr iaith wedi'i normaleiddio ym myd technoleg a chyn bod y dechnoleg honno'n normaleiddio'r Gymraeg i'w llawn botensial.²⁹⁸

²⁹⁸Evas, J., 'The Welsh Language in the Digital Age – Y Gymraeg yn yr Oes Ddigidol', yn G. Rehm a H. Uszkoreit (goln), *META-NET: Cyfres Papurau Gwyn* (Berlin: Springer, 2014), t. 2.

Despite developments which have increased the visibility of Welsh in the digital world, there is much more to do. According to META-NET, support for the Welsh language on the part of technology is weak compared with the support shown to other European languages:

One of the propositions and conclusions based on evidence of the offerings available is that Welsh is one of the EU languages that still needs further research before truly effective language technology solutions are ready for widespread everyday use, and that the language is normalised in technology, and that technology normalises the language to its full potential.²⁹⁸

7.9 Ffactorau seicolegol

Yn yr adran flaenorol trafodir rhai ffactorau ymarferol sy'n hwyluso neu'n rhwystro defnyddio'r Gymraeg. Nid ffactorau ymarferol yn unig sy'n llywio arferion ieithyddol siaradwyr Cymraeg. Dadansoddir yn yr adran hon dystiolaeth ynghylch dwy elfen benodol o seicoleg iaith, sef agweddau tuag at y Gymraeg a hyder yn ei defnydd, ac ystyrir sut y gall yr elfennau hyn fod yn effeithio ar y defnydd o'r Gymraeg heddiw.

7.9.1 Agweddau

Diffinnir 'sefyllfa'r Gymraeg' yn arferol yn nhermau nifer neu ganran y bobl sy'n gallu siarad Cymraeg, a'r defnydd a wneir ohoni. Yn greiddiol i'r ddau beth hynny mae agweddau tuag at yr iaith. Mae dystiolaeth o agweddau cadarnhaol tuag at y Gymraeg yng Nghymru heddiw, er enghraifft y galw sylweddol ymysg rhieni am addysg cyfrwng Cymraeg i'w plant a'r gefnogaeth i'r Gymraeg sy'n cael ei datgan yn gyson gan bleidiau gwleidyddol o bob lliw.

Yn ystod 2015, mewn ymgais i fesur agweddau'r boblogaeth tuag at y Gymraeg, holwyd cwestiynau ynghylch yr iaith i fil o bobl ledled Cymru. Dewiswyd yr ymatebwyr ar hap, boed yn siaradwyr Cymraeg neu beidio. Roedd rhai o'r cwestiynau a ofynnwyd eisoes wedi'u gofyn fel rhan o'r un arolwg yn 2008. Dyma ganlyniadau'r arolwg:

Tabl 17: Canran y boblogaeth yng Nghymru oedd yn cytuno â'r datganiadau

	2008	2015
1 Mae'r Gymraeg yn ased i Gymru	75%	77%
2 Mae'r Gymraeg yn rhywbeth i fod yn falch ohono	82%	85%
3 Mae'r Gymraeg yn bwysig i'r diwylliant Cymreig	81%	86%
4 Bydd y Gymraeg mewn sefyllfa gryfach ymheng mlynedd nag y mae heddiw	41%	39%
5 Bydd cenedlaethau'r dyfodol yn ddiolchgar i ni am gynnal ac atgyfodi'r Gymraeg	69%	65%

Amlyga'r ymateb i'r tri datganiad cyntaf ddau beth: yn gyntaf, agwedd gadarnhaol ymysg trwch helaeth poblogaeth Cymru tuag at werth y Gymraeg a balchder yn yr iaith fel rhan o'r hunaniaeth Gymreig; yn ail, mae'r ymatebion yn dangos bod yr agweddau hynny wedi aros yn gyson dros y saith mlynedd diwethaf, gyda chynnydd bychan o ran faint sy'n gwerthfawrogi'r iaith ac yn ymfalchïo ynddi.

Mae'r ymateb i'r datganiad 'Bydd y Gymraeg mewn sefyllfa gryfach ymheng mlynedd nag y mae heddiw' yn dangos diffyg hyder mwyafrif y boblogaeth y bydd sefyllfa'r Gymraeg yn gwella at y dyfodol. Gall hyn fod yn arwyddocaol o ran dewisiadau ieithyddol unigolion, er enghraifft faint sy'n dewis dysgu'r Gymraeg, trosglwyddo'r Gymraeg i'w plant, ac yn dewis addysg cyfrwng Cymraeg ar gyfer eu plant.

7.9 Psychological factors

In the previous section we examined some of the practical factors which facilitate or inhibit the use of Welsh. Practical factors are not the only ones to steer the linguistic habits of Welsh speakers. In this section we analyse evidence on two specific elements of language psychology, namely attitudes towards the Welsh language and confidence in its use, and we consider how these elements may impact on the use of Welsh today.

7.9.1 Attitudes

The 'position of the Welsh language' is routinely defined in terms of the number or percentage of people who can speak Welsh, and the use made of it. At the heart of both those things are attitudes towards the language. There is evidence of positive attitudes towards the Welsh language today, for example the significant demand for Welsh medium education amongst parents, and the support for the Welsh language which is constantly shared by all political parties.

During 2015, in an attempt to measure people's attitudes towards the Welsh language, a thousand people across Wales were surveyed on the language. The respondents were chosen at random, be they Welsh speakers or not. Some of the questions asked had already been asked as part of the same survey in 2008. Here are the outcomes of the survey:

Table 17: Percentage of the population in Wales who agreed with the statements

		2008	2015
1	Welsh is an asset to Wales	75%	77%
2	Welsh is something to be proud of	82%	85%
3	Welsh is important for Welsh culture	81%	86%
4	Welsh will be stronger in 10 years' time than it is today	41%	39%
5	Future generations will be grateful to us for maintaining and reviving the Welsh language	69%	65%

The response to the first three statements highlight two things: firstly, a positive attitude amongst a vast proportion of the Welsh population towards the value of the Welsh language and pride in the language as part of Welsh identity; secondly, the responses show that those attitudes have remained constant for the past seven years, with a small increase in those appreciating the language and taking pride in it.

The response to the statement 'Welsh will be stronger in 10 years' time than it is today' shows a lack of confidence amongst the population that the position of the Welsh language will improve in future. This may be significant in terms of an individual's linguistic choices, for example how many choose to learn Welsh, transmitting the Welsh language to their children, and choosing Welsh medium education for their children.

O ran yr ymateb i'r datganiad olaf, gellir dadlau bod yr ymateb yn weddol gadarnhaol, gyda chynifer â dau draean yn teimlo bod ymdrech ystyrlon yn cael ei gwneud i adfer y Gymraeg, ac y bydd cenedlaethau'r dyfodol yn ddiolchgar am hynny. O'r traean arall, cyfran fechan oedd yn anghytuno â'r datganiad (10 y cant), gyda'r gweddill yn ansicr, y naill ffordd neu'r llall (24 y cant).

Gwelir yn *laith fyw: iaith byw* fod sicrhau defnyddio'r Gymraeg yn y gweithle yn un o amcanion craidd cynllunio ieithyddol yng Nghymru heddiw. Mae tystiolaeth o waith ymchwil ar gyfer Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2010) yn dangos bod y defnydd o'r Gymraeg o fewn sefydliad yn dibynnu, i raddau o leiaf, ar agweddau'r cyflogwyr, hynny yw, y gwerth a roddir i'r Gymraeg gan y sefydliad. Mae'n ddibynnol hefyd ar weithle sy'n 'caniatáu defnyddio'r Gymraeg fel cyfrwng gwaith, ac yn gosod disgwyliadau clir ar ei weithwyr fod y sefydliad yn arddel arfer da ddwyieithog'.²⁹⁹

Fel rhan o'r ymchwil ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15*, holwyd barn oedolion sy'n gweithio ynghylch agwedd eu cyflogwr tuag at y Gymraeg. Roedd tri ym mhob pump (59 y cant) o'r holl siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio o'r farn fod eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnyddio'r Gymraeg yn y rhan fwyaf o agweddau'r busnes (yn ffurfiol ac yn anffurfiol). Y ganran gyfatebol yn yr arolwg yn 2004–6 oedd 56 y cant.³⁰⁰ Roedd 22 y cant yn yr arolwg diweddaraf, yn 2013–15, o'r farn fod eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnyddio'r Gymraeg yn anffurfiol yn y gweithle, ond nid mewn materion busnes. Saith y cant oedd yn teimlo nad oedd eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle, gostyngiad o bedwar pwynt canran er 2004–6.

Er bod 59 y cant o siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio yn teimlo bod eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle, roedd y ganran yn amrywio fesul sector. Roedd 74 y cant o siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio yn y sector cyhoeddus o'r farn fod eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnyddio'r Gymraeg yn y rhan fwyaf o agweddau'r busnes; 41 y cant o weithwyr y sector preifat oedd o'r farn hon am eu cyflogwr.³⁰¹

²⁹⁹Y Ganolfan Cynllunio Iaith, 'Defnydd Mewnol o'r Gymraeg Mewn Gweithleoedd: Adroddiad Terfynol', (Tachwedd 2010), t. 12.

³⁰⁰Eithriwyd unigolion a atebodd 'Ddim yn gwybod' i'r cwestiwn hwn o'r dadansoddiad.

³⁰¹Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013-15* (26 Tachwedd 2015), t. 98.

In terms of the response to the last statement, it could be argued that the response is fairly positive, with as many as two thirds feeling that there is a meaningful effort to revitalise the Welsh language, and that future generations will be thankful for that. Of the other third, a small proportion disagreed with the statement (10 per cent), with the rest unsure either way (24 per cent).

A living language: a language for living identifies ensuring the use of Welsh in the workplace as one of the core objectives of linguistic planning in Wales today. Evidence from research on behalf of the Welsh Language Board (2010) shows that the use of Welsh within an organisation depends, to some extent at least, on employers' attitudes, that is, how much value is put on the Welsh language by the organisation. It also depends on a workforce that allows 'the use of Welsh as a work medium and set[s] out clearly for its employees expectations that the organisation embrace good bilingual practice'.²⁹⁹

279

As part of research on *Welsh language use in Wales, 2013–15* working adults were questioned on their employers' attitude towards the Welsh language. Three in five (59 per cent) of all working Welsh speakers believed that their employer was supportive of using Welsh in most aspects of the business (formal and informal). The corresponding percentage in the 2004–06 survey was 56 per cent.³⁰⁰ In the 2013–15 survey, 22 per cent believed that their employer was supportive of using Welsh in an informal capacity in the workplace, but not in relation to business matters. Seven per cent believed that their employer was supportive of using Welsh in the workplace, a reduction of four percentage points since 2004–06.

Although 59 per cent believed that their employer was supportive of using Welsh in the workplace, the percentage varied by sector. Seventy four per cent of Welsh speakers working in the public sector believed that their employer was supportive of using Welsh in relation to most aspects of the business; 41 per cent of workers in the private sector believed so.³⁰¹

²⁹⁹Welsh Centre for Language Planning, *Internal Use of Welsh in the Workplace: Final Report*, (November 2010), p. 12.

³⁰⁰Those who noted 'Don't know' for this question were excluded from the analysis.

³⁰¹Welsh Language Commissioner and Welsh Government, *Welsh language use in Wales, 2013–15* (26 November 2015), p. 98.

7.9.2 Hyder

Mae hyder yn thema sy'n codi ei phen yn aml iawn mewn trafodaethau ar y defnydd o'r Gymraeg. Cyfeiriodd rhai at gylch dieflig lle mae diffyg defnydd cyson o'r Gymraeg yn arwain at ddiffyg hyder, a diffyg hyder yn rhwstr i'w defnyddio.

Canfu'r arolwg ar *Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013–15* mai ychydig o dan chwarter y siaradwyr Cymraeg sydd fwyaf cartrefol yn defnyddio'r Gymraeg. Dywedodd hanner y siaradwyr Cymraeg eu bod fwyaf cartrefol yn defnyddio Saesneg a chwarter ohonynt eu bod yr un mor gartrefol yn defnyddio'r ddwy iaith. Roedd canlyniadau'r arolwg yn amrywio yn ôl rhuglder ac oedran. Gwelwyd bod siaradwyr Cymraeg rhugl iau, 16 i 29 oed, yn llai tebygol o fod yn fwyaf cartrefol yn defnyddio'r Gymraeg (30 y cant), o'u cymharu â siaradwyr Cymraeg rhugl 65 oed a throsodd (51 y cant).³⁰² Gellir tybio bod teimlo'n gyfforddus wrth defnyddio'r Gymraeg yn ddylanwad pwysig ar y defnydd ohoni.

Mae tystiolaeth ynghylch hyder siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r iaith yn aml yn canolbwyntio ar hyder plant a phobl ifanc. Amlygwyd y gydberthynas rhwng hyder a defnyddio'r Gymraeg gan ymchwil Mentrau Iaith Cymru (2014), a ganfu fod diffyg hyder yn effeithio'n benodol ar y defnydd o'r Gymraeg ar rwydweithiau cymdeithasol ymysg pobl ifanc. Sylwyd ar hynny hefyd gan Beaufort (2013) a Cunliffe, Prys a Morris (2013): 'Nid oes unrhyw ddisgyblion sy'n anhyderus o ran y Gymraeg yn defnyddio Cymraeg ar Facebook.'³⁰³

Mae ymchwil a gomisiynwyd ar y cyd gan Lywodraeth Cymru, BBC Cymru ac S4C i archwilio ymddygiad, agweddau a dyheadau siaradwyr Cymraeg o ran eu defnydd o'r Gymraeg yn cynnig eglurhad dros hynny:

Ymddengys bod y diffyg hyder yn seicolegol yn fwy na dim, wedi ei seilio ar ofn o gael rhywbeth yn anghywir, a gwneud camgymeriad, yn hytrach nag ar brofiadau penodol. Weithiau roedd yr emosiynau negyddol hyn yn cael eu profi yng nghwmni ffrindiau a oedd yn siarad Cymraeg. Roedd y broblem hefyd yn cynnwys ysgrifennu yn Gymraeg, i rai, gyda phryderon am sillafu a gramadeg.³⁰⁴

Gwelwyd bod siaradwyr Cymraeg rhugl iau, 16 i 29 oed, yn llai tebygol o fod yn fwyaf cartrefol yn defnyddio'r Gymraeg (30 y cant), o'u cymharu â siaradwyr Cymraeg rhugl 65 oed a throsodd (51 y cant). Gellir tybio bod **teimlo'n gyfforddus wrth defnyddio'r Gymraeg yn **ddylanwad pwysig** ar y **defnydd ohoni**.**

³⁰²Ibid, t. 56.

³⁰³Cunliffe, D. Morris, D. a Prys, C., 'Young bilinguals' language behaviour in Social Networking Sites: the use of Welsh on Facebook', *Journal of Computer-Mediated Communication*, cyf. 18, rhif 3 (2013), t. 352. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

³⁰⁴Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), t.19.

7.9.2 Confidence

Confidence is a recurring theme in discussions on the use of Welsh. Some have referred to a vicious circle where the lack of constant use of Welsh leads to a lack of confidence, and a lack of confidence forms a barrier to its use.

The survey on *Welsh language use in Wales, 2013–15* found that just under a quarter of Welsh speakers were most comfortable using Welsh. Half of the Welsh speakers said that they were most comfortable using English and a quarter said that they were just as comfortable using both languages. The survey results varied according to fluency and age. Younger fluent Welsh speakers, aged 16-29, were less likely to be most comfortable using Welsh (30 per cent), compared with fluent Welsh speakers aged 65 and over (51 per cent).³⁰² We can assume that feeling comfortable using Welsh is a major influence on its use.

Evidence on the confidence of Welsh speakers in using the language often focusses on confidence levels amongst children and young people. The relationship between confidence and the use of Welsh was highlighted by research undertaken by Mentrau Iaith Cymru (2014), which found that a lack of confidence had a specific impact on the use of Welsh on social networks amongst young people. This was also identified by Beaufort (2013) and Cunliffe, Prys and Morris (2013): 'There are no pupils who are unconfident in Welsh who use Welsh on Facebook.'³⁰³

Jointly commissioned research by the Welsh Government, BBC Wales and S4C examining the behaviours, attitudes and desires of Welsh speakers in terms of their use of Welsh offers an explanation for that:

This lack of confidence appeared to be more psychological, with a fear of getting something wrong, and being seen to make a mistake, rather than a result of specific experiences. These negative emotions were sometimes experienced even when among friends who were Welsh speakers. The issue also covered writing in Welsh, for some, with spelling and grammar concerns.³⁰⁴

‘Younger fluent Welsh speakers, aged 16 to 29, were less likely to be most comfortable using Welsh (30 per cent), compared with fluent Welsh speakers aged 65 and over (51 per cent). We can assume that **feeling comfortable** using Welsh is a **major influence on its use.**’

³⁰²Ibid, p. 56.

³⁰³Cunliffe, D., Morris, D. and Prys, C., 'Young bilinguals' language behaviour in Social Networking Sites: the use of Welsh on Facebook', *Journal of Computer-Mediated Communication*, vol. 18, no 3 (2013), p. 352.

³⁰⁴Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), p. 17.

Fel rhan o argymhellion yr ymchwil, awgrymwyd bod angen mynd i'r afael â cheisio cynyddu hyder unigolion wrth ddefnyddio'r Gymraeg. Awgrymwyd y gellid gwneud hynny drwy barhau i ddefnyddio dulliau marchnata iaith, er enghraifft hybu defnydd ehangach yn y gweithle o fathodynau i ddynodi gallu aelodau staff i siarad Cymraeg, a datblygu a marchnata mwy o gymunedau ar-lein lle defnyddir y Gymraeg.

Amlygodd ymchwil ddiweddar gan Brifysgol Bangor hefyd dystiolaeth y gall diffyg hyder atal unigolion rhag defnyddio'r Gymraeg yn gymdeithasol.³⁰⁵ Roedd hyder yn safon sgiliau Cymraeg y rhai a gymerodd ran yn yr ymchwil honno yn rhwystr iddynt ddefnyddio'r Gymraeg, yn enwedig gyda phobl nad oeddynt yn eu hadnabod. Canfu arolwg arall fod defnyddio'r Gymraeg yn ddyddiol, er enghraifft mewn swydd neu'n gymdeithasol, yn gallu cynyddu hyder yn ogystal â'r tebygolrwydd fod unigolion yn siarad yr iaith bob dydd.³⁰⁶

Mae rhai sylwebwyr ar gynllunio ieithyddol wedi mynegi pryder nad yw'r twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg wedi arwain at dwf cyfatebol yn nefnydd y Gymraeg: 'O ganlyniad i'r twf mewn addysg cyfrwng Cymraeg, mae ysgolion cyfrwng Cymraeg wedi mynegi pryder cynyddol am y diffyg defnydd o'r iaith mewn cyd-destunau cymdeithasol.'³⁰⁷

Canfu'r ymchwil y seiliwyd y casgliad hwnnw arno ddiffyg hyder ymysg siaradwyr Cymraeg iaith gyntaf a'r rhai o gartrefi di-Gymraeg i ddechrau sgysiau ag eraill yn Gymraeg. Cefnogir hynny gan H. Gruffudd a S. Morris (2012), a ddarganfu gyswllt rhwng diffyg hyder disgyblion i ddefnyddio'r Gymraeg yn yr ysgol a'u defnydd o'r Gymraeg yn eu cymunedau.³⁰⁸

Mae rhai wedi cynnig mai drwy'r gyfundrefn addysg y dylid cynyddu hyder unigolion i ddefnyddio'r Gymraeg ac y dylai ysgolion, colegau a phrifysgolion fod yn gwneud mwy o ran hynny:

Ni roddwyd digon o sylw i sut i godi hyder dysgwyr a lleihau eu 'pryderon' wrth ymwneud â'r Gymraeg y tu allan i'r dosbarth, felly mae angen edrych ar y posibilrwydd o gynnwys elfen o godi hyder/lleihau pryder yn y ddarpariaeth lefel uwch. Yn yr un ffordd, mae angen sicrhau bod dysgu anffurfiol yn cael ei brif ffrydio i'r cwricwlwm ar y lefelau uwch, o bosib trwy fwy o 'ddysgu ar sail tasg'.³⁰⁹

³⁰⁵Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015), t. 60

³⁰⁶Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013).

³⁰⁷Price, J., 'The School Phenomenon: Encouraging Social Language Use Patterns in Welsh-medium Education', in H.S. Thomas a C. Williams (eds), *Parents Personallites and Power: Welsh Medium Schools in South East Wales* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2013), t. 255. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig, cyfieithiad yr awdur].

³⁰⁸Gruffydd H. and Morris, S., 'Canolfannau Cymraeg a Rhwydweithiau Cymdeithasol Oedolion sy'n Dysgu'r Gymraeg: Ymdrechion i Wrthdroi Shifft Ieithyddol mewn Cymunedau cymharol ddi-Gymraeg', (Gorffennaf 2012), t. 5.

³⁰⁹Ibid, t. 10.

As part of the research recommendations, it was suggested that action should be taken to increase the confidence of individuals in their use of Welsh. It was suggested that this could be undertaken by continuing to use language marketing approaches, for example promoting wider use in the workplace from badges to show that staff members can speak Welsh, to developing and marketing more online communities where the Welsh language is used.

Recent research by Bangor University also highlighted evidence that a lack of confidence may prevent individuals from using Welsh socially.³⁰⁵ Confidence in the Welsh language skills of those who participated in this research prevented them from using Welsh, especially with strangers. Another survey found that using Welsh on a daily basis, for example in a job or socially, can increase confidence as well as the likelihood that individuals speak the language every day.³⁰⁶

Some linguistic planning commentators have expressed concerns that the growth in Welsh medium education has not been matched by increased use of Welsh: 'As a result of the growth in Welsh-language education, Welsh medium schools have shown an increased concern about the lack of use of the language in social contexts.'³⁰⁷

The research on which that conclusion was based found a lack of confidence amongst first language Welsh speakers and those from non-Welsh speaking households to initiate a conversation with others in Welsh. That is supported by H.Gruffudd and S. Morris (2012), who found a link between pupils' lack of confidence in using Welsh at school and the use of Welsh in their communities.³⁰⁸

Some have proposed that education should be the medium for increasing confidence in the use of Welsh and that schools, colleges and universities should be doing more in that respect:

Inadequate attention has been paid to raising learners' confidence and allaying their 'concerns' when dealing with the Welsh language outside the classroom, therefore there is a need to look at the possibility of including an element of awareness raising/reducing fear in the advanced level provision. In the same way, there is a need to ensure that informal learning is mainstreamed into the curriculum at the advanced levels, possibly by including more 'task-based learning'.³⁰⁹

³⁰⁵Bangor University, *Welsh Language Use in the Community. Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015), p. 59.

³⁰⁶Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013).

³⁰⁷Price, J., 'The School Phenomenon: Encouraging Social Language Use Patterns in Welsh-medium Education', in H.S. Thomas and C. Williams (eds), *Parents Personalities and Power: Welsh Medium Schools in South East Wales* (Cardiff: University of Wales Press, 2013), p. 255.

³⁰⁸Gruffydd H. and Morris, S., 'Canolfannau Cymraeg a Rhwydweithiau Cymdeithasol Oedolion sy'n Dysgu'r Gymraeg: Ymdrechion i Wrthdroi Shifft leithyddol mewn Cymunedau cymharol ddi-Gymraeg', (July 2012), p. 5, [publication in Welsh only].

³⁰⁹*Ibid.*, p. 10. [publication in Welsh only].

Nodwyd y ffactorau isod yn benodol fel rhai sy'n effeithio ar hyder dysgwyr y Gymraeg i ddefnyddio'r iaith:

- cyflymder siarad nifer o Gymry Cymraeg ynghyd â'r defnydd o eiriau ac ymadroddion tafodieithol
- anawsterau deall siaradwyr eraill
- tuedd gan siaradwyr Cymraeg i ymateb gyda gair neu ddau yn Gymraeg ac yna droi i'r Saesneg.³¹⁰

Dengys y dystiolaeth sydd ar gael fod agweddau tuag at y Gymraeg heddiw yn gadarnhaol iawn ac mae hynny'n cynnig sylfaen ar gyfer ymestyn ei defnydd. Yr un pryd, rhaid cydnabod bod llai na chwarter y siaradwyr Cymraeg yn fwy cartrefol yn defnyddio'r Gymraeg nag iaith neu ieithoedd eraill, ac mae tystiolaeth yn dangos bod diffyg hyder yn rhwystr i ddefnyddio'r Gymraeg. Awgryma hynny y bydd cynyddu hyder siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio'r iaith yn greiddiol i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg.

The following factors have been specifically identified as those affecting the confidence of Welsh learners in using the language:

- Welsh speakers' speaking speed as is the use of colloquial words and phrases
- other speakers' understanding difficulties
- the tendency for Welsh speakers to respond with a word or two in Welsh and then to turn to English.³¹⁰

The evidence available shows that attitudes towards the Welsh language today are very positive and this forms a basis for increasing its use. At the same time, we must recognise that under a quarter of Welsh speakers are more comfortable using Welsh than another language or other languages, and evidence shows that a lack of confidence is a barrier to using Welsh. That suggests that increasing user confidence in Welsh will be at the core of increasing the use of Welsh.

Rhestr ffigurau

Siartiau

Siart 1: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, 1971–2011	38
Siart 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, 1971–2011	40
Siart 3: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul ardal awdurdod lleol	44
Siart 4: Nifer y bobl yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2011, fesul ardal awdurdod lleol	44
Siart 5: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011	50
Siart 6: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran	60
Siart 7: Nifer y bobl yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran	62
Siart 8: Canran y boblogaeth yng Nghymru dros 25 oed â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran, 1971–2011	64
Siart 9: Canran y boblogaeth dan 25 oed â'r gallu i siarad Cymraeg yng Nghymru, fesul grŵp oedran, 1981–2011	66
Siart 10: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul grŵp oedran, 1981–2011	68
Siart 11: Canran siaradwyr Cymraeg 16 oed a throsodd oedd mewn gwaith wythnos cyn y Cyfrifiad, fesul galwedigaeth	74
Siart 12: Nifer y bobl 16+ yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul diwydiant	76
Siart 13: Canran siaradwyr Cymraeg yn ôl gwlad enedigol, fesul ardal awdurdod lleol	84
Siart 14: Canran y plant 3 i 4 oed â'r gallu i siarad Cymraeg, aelwydydd un teulu yn unig	90
Siart 15: Ble bu i siaradwyr Cymraeg ddysgu siarad Cymraeg yn bennaf, yn ôl oedran	94
Siart 16: Ble bu i siaradwyr Cymraeg ddysgu siarad Cymraeg yn bennaf, yn ôl rhuglder	102
Siart 17: Yr iaith a siaredir yn bennaf gartref (Cymraeg a/neu Saesneg), yn ôl ble bu iddynt ddysgu siarad Cymraeg	190
Siart 18: Defnydd o'r Gymraeg â chydweithwyr, yn ôl rhuglder (Siaradwyr Cymraeg 16+ mewn gwaith)	204
Siart 19: Defnydd o'r Gymraeg â phobl tu allan i'r sefydliad, yn ôl rhuglder (Siaradwyr Cymraeg 16+ sydd mewn gwaith)	206
Siart 20: Defnydd o Gymraeg ysgrifenedig yn y gweithle, yn ôl gallu i ysgrifennu yn Gymraeg	208
Siart 21: Canran siaradwyr Cymraeg (3 i 15 oed), oedd wedi mynychu digwyddiad neu weithgaredd cymdeithasol, diwylliannol neu chwaraeon drwy gyfrwng y Gymraeg, yn ôl rhuglder	218
Siart 22: Amllder defnydd y Gymraeg o blith holl siaradwyr Cymraeg, yn ôl oedran	244

List of figures

Charts

Chart 1: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011	39
Chart 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011	41
Chart 3: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area	45
Chart 4: Number of people in Wales with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area	45
Chart 5: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011	51
Chart 6: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 2011	61
Chart 7: Number of people in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 2011	63
Chart 8: Percentage of the population in Wales over the age of 25 with the ability to speak Welsh, by age group, 1971–2011	65
Chart 9: Percentage of the population in Wales under the age of 25 with the ability to speak Welsh, by age group, 1981–2011	67
Chart 10: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by age group, 1981–2011	69
Chart 11: Percentage of Welsh speakers aged 16 and over in employment the week before the census, by occupation, 2011	75
Chart 12: The number of people 16+ in Wales with the ability to speak Welsh, by industry, 2011	77
Chart 13: Percentage of Welsh speakers by country of birth, by local authority area, 2011	85
Chart 14: Percentage of children aged 3 to 4 with the ability to speak Welsh, single family households only, 2001 and 2011	91
Chart 15: Where did Welsh speakers predominantly learn to speak Welsh, by age	95
Chart 16: Where did Welsh speakers predominantly learn to speak Welsh, by fluency	103
Chart 17: The language predominantly spoken at home (Welsh and/or English), by where they learnt to speak Welsh	191
Chart 18: Use of the Welsh language with colleagues, by fluency (Welsh speakers 16+ who are in employment)	205
Chart 19: Use of Welsh with people outside the organisation, by fluency (Welsh speakers 16+ who are in employment)	207
Chart 20: Use of written Welsh in the workplace, by ability to write in Welsh	209
Chart 21: Percentage of Welsh speakers (aged 3 to 15), who have attended a social, cultural or sporting event or activity through the medium of Welsh, by fluency	219
Chart 22: Frequency of use of the Welsh language amongst all Welsh speakers, by age	245

Siart 23: Yr iaith siaredir gartref (Cymraeg a/neu Saesneg) gan siaradwyr Cymraeg rhugl, yn ôl oedran	244
Siart 24: Yr iaith a siaredir yn bennaf gan siaradwyr Cymraeg rhugl (3 i 15 oed) yn yr ysgol a gyda ffrindiau	246
Siart 25: Canran siaradwyr Cymraeg rhugl a rhai heb fod yn rhugl, yn ôl rhiant rhugl ai peidio	256
Siart 26: Canran siaradwyr Cymraeg rhugl oedd wedi defnyddio'r Gymraeg ar Facebook a Twitter, yn ôl oedran	260

Tablau

Tabl 1: Newid yn nifer y bobl â'r gallu i siarad Cymraeg yng Nghymru, 1971–2011	40
Tabl 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011	48
Tabl 3: Nifer a chanran cymunedau yng Nghymru, yn ôl y ganran o'r boblogaeth â'r gallu i siarad Cymraeg sy'n byw oddi fewn iddynt, 2001–2011	54
Tabl 4: Nifer a chanran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul galwedigaeth, 2011	72
Tabl 5: Nifer a chanran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul diwydiant, 2011	76
Tabl 6: Nifer a chanran siaradwyr Cymraeg â'r gallu i ddarllen ac ysgrifennu Cymraeg, 1971–2011	80
Tabl 7: Nifer a chanran siaradwyr Cymraeg â'r gallu i ysgrifennu yn Gymraeg, 1971–2011	80
Tabl 8: Cyfanswm nifer y plant mewn cylchoedd meithrin	106
Tabl 9: Cyfanswm nifer y plant mewn cylchoedd Ti a Fi	108
Tabl 10: Ysgolion yng Nghymru, yn ôl cyfrwng iaith	112
Tabl 11: Ysgolion yn ôl cyfrwng iaith a fesul ardal awdurdod lleol, 2014/15	114
Tabl 12: Deilliant 1: Mwy o blant 7 oed yn cael eu haddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg (iaith gyntaf)	116
Tabl 13: Gweithgareddau addysg myfyrwyr ôl-16 yn ôl y cyfrwng addysgu	126
Tabl 14: Darpariaeth cyfrwng Cymraeg Dechrau'n Deg (DD) 2014/15	154
Tabl 15: Yr iaith a siaredir yn bennaf gartref (Cymraeg a/neu Saesneg) gan blant a phobl ifanc (3 i 15 oed), yn ôl rhuglder rhieni	188
Tabl 16: Canran y rhai ddywedodd mai Cymraeg oedd iaith y sgwrs ddiwethaf gyda rhywun heblaw aelod o'r teulu, yn ôl ardal awdurdod lleol (10 uchaf)	214
Tabl 17: Canran y boblogaeth yng Nghymru oedd yn cytuno â'r datganiadau	276

List of figures: continued

Chart 23: Language spoken by fluent Welsh speakers at home (Welsh and/or English), by age	245
Chart 24: The language predominantly spoken by fluent Welsh speakers (age 3 to 15) at school and with friends	247
Chart 25: Percentage of fluent and non-fluent Welsh speakers, by whether they have a fluent parent or not	257
Chart 26: Percentage of fluent Welsh speakers who had used Welsh on Facebook and Twitter, by age	261

289

Tables

Table 1: Change in the number of people in Wales with the ability to speak Welsh, 1971–2011	41
Table 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011	49
Table 3: Number and percentage of communities in Wales, by the percentage of the population with the ability to speak Welsh that live within them, 2001–2011	55
Table 4: The number and percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by occupation, 2011	73
Table 5: The number and percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh, by industry, 2011	77
Table 6: The number and percentage of Welsh speakers with the ability to read and write in Welsh, 1971–2011	81
Table 7: The number and percentage of Welsh speakers with the ability to write in Welsh, 1971–2011	81
Table 8: Total number of children in cylchoedd meithrin (Mudiad Meithrin Playgroups)	107
Table 9: Total number of children in cylchoedd Ti a Fi (Ti a Fi Baby and Toddler Groups)	109
Table 10: Schools in Wales, by language medium	113
Table 11: Schools by language medium and local authority area, 2014/2015	115
Table 12: Outcome 1: More seven-year-old learners being taught through the medium of Welsh (first language)	117
Table 13: Post-16 student learning activities by medium of delivery	127
Table 14: Flying Start Welsh language provision, 2014/15	155
Table 15: The language predominantly spoken at home (Welsh and/or English), by children and young people (aged 3 to 15), by fluency	189
Table 16: Percentage who said that Welsh was the language of the last conversation with someone who was not a member of their family, by local authority area (10 highest)	215
Table 17: Percentage of the population in Wales who agreed with the statements	277

Mapiau

Map 1: Canran y boblogaeth â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol	42
Map 2: Newid canrannol ym mhoblogaeth Cymru â'r gallu i siarad Cymraeg, fesul ardal awdurdod lleol, 1981–2011	50
Map 3: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2001 a 2011, fesul cymuned	56
Map 4: Canran y boblogaeth yng Nghymru â'r gallu i siarad Cymraeg yn 2001 a 2011, fesul cymuned	58

Maps

Map 1: Percentage of the population with the ability to speak Welsh in 2011, by local authority area	43
Map 2: Percentage change in the population of Wales with the ability to speak Welsh, by local authority area, 1981–2011	51
Map 3: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2001 and 2011, by community	57
Map 4: Percentage of the population in Wales with the ability to speak Welsh in 2001 and 2011, by community	59

Llyfryddiaeth

Andrews, H., 'Llais y dysgwr: Profiadau oedolion sydd yn dysgu Cymraeg yng ngogledd Cymru', *Gwerddon*, rhif 9 (Rhagfyr, 2011), tt. 37-58.

Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg - Adolygiad o'r Cynllun Sabothol Iaith Gymraeg ar gyfer ymarferwyr addysgol: profiad cyfranogwyr 2011-2012* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, Ionawr 2014).

Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Astudiaeth o waith yr Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd mewn Addysg Bellach* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 25 Medi 2014).

Arad, *Adolygiad o Brosiect Cymraeg Bob Dydd* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 19 Ionawr 2016).

Arad, *Gwerthusiad o'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad Terfynol* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 10 Mawrth 2016).

Baker, C, a Jones, M.P., *Dilyniant mewn Addysg Gymraeg* (Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 1999) <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330040034/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/143.pdf>.

BBC, 'Cymru: Arolwg Tîm Rheoli 2010/11', (2011), http://downloads.bbc.co.uk/aboutthebbc/wales/arolwg_cymru_2011.pdf.

BBC, 'Arolwg Tîm Rheoli BBC Cymru 2014/15', (2015), http://downloads.bbc.co.uk/aboutthebbc/wales/arolwg_cymru_2015.pdf.

BBC, *HEFCW: Fear universities could fall behind over funding* (16 Chwefror 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31442791> (cyrchwyd 23 Chwefror 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

BBC, *HSBC offers voice and fingerprint ID system to customers* (19 Chwefror 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/business-35609833> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Beaufort Research, 'Prynu a Darllen Llyfrau Cymraeg: Arolwg Omnibws Siaradwyr Cymraeg 2012. Adroddiad o Ganfyddiadau'r Arolwg', (Cyngor Llyfrau Cymru, 2012), <http://www.cllc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research?diablo.lang=cym>.

Beaufort Research, 'Ymchwilio i ddefnydd iaith siaradwyr Cymraeg yn eu bywyd bob dydd', (Gorffennaf 2013), <http://gov.wales/docs/dcells/research/130808-wels-lang-research-cy.pdf>.

Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Ymchwil gwasanaethau gofal sylfaenol cyfrwng Cymraeg', (Chwefror 2014), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Ymholiad%20Iechyd%20-%20Adroddiad%20Beaufort%20Research.pdf>.

Bibliography

Andrews, H., 'The learner's voice: The experiences of adults learning Welsh in north Wales', *Gwerddon*, no 9 (December, 2011), pp. 37-58. [Publication in Welsh only].

Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy - Review of the Welsh-language Sabbatical Scheme for educational practitioners: participant experiences 2011-2012* (Welsh Government Social Research, January 2014).

Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: A study of the work of the Bilingual Champions in Further Education* (Welsh Government Social Research, 25 September 2014).

Arad, *Evaluation of the Welsh-medium Education Strategy: Final Report* (Welsh Government Social Research, 10 March 2016).

Arad, *Review of the Everyday Welsh Project* (Welsh Government Social Research, 19 January 2016).

Arts Council of Wales, 'Arts in Wales Survey, 2010', (June 2010), http://www.arts.wales/c_research/arts-in-wales-survey-2010-volume-1?diablo.lang=eng.

Baker, C, and Jones, M.P., *Continuity in Welsh Language Education* (Welsh Language Board, 1999). <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330060545/http://www.byig-wlb.org.uk/English/publications/Publications/145.pdf>.

Bangor University, 'E-publishing in Welsh. Report for the Welsh Book Council', (October 2011), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research?diablo.lang=eng>.

Bangor University, 'Improved translation tools for the Translation Industry in Wales: an Investigation. Final Report', (2009), <http://www.catcymru.org/wordpress/wp-content/uploads/Final%20ReportHE06fspRevised.pdf>.

Bangor University, 'Towards a Welsh Language Intelligent Personal Assistant. A Brief Study of APIs for Spoken Commands, Question and Answer Systems and Text to Speech for the Welsh Government', (October 2015), <http://techiaith.bangor.ac.uk/towards-a-welsh-language-intelligent-personal-assistant/?lang=en>.

Bangor University, *New resources for Welsh communication infrastructure* (29 February 2016), https://www.bangor.ac.uk/canolfanbedwyr/newyddion/newyddion_18_03_16.php.en (accessed 22 March 2016).

Bangor University, *Welsh Language Communications Infrastructure [-]c*, <http://techiaith.bangor.ac.uk/welsh-language-communications-infrastructure/?lang=en> (accessed 9 March 2016).

Beaufort Research, 'Adroddiad Ymchwil: Gwasanaethau Cymraeg Awdurdodau Lleol', (2015), <http://www.comisiynyddygydraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20151104%20DG%20C%20Adroddiad%20Arolwg%20Gwasanaethau%20Awdurdodau%20Lleol.pdf>.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Technoleg Gwybodaeth a'r Iaith Gymraeg: Dogfen Strategaeth', (2006a), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330042230/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/3964.pdf>.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, *Trosglwyddo iaith mewn teuluoedd dwyieithog yng Nghymru* (2006b).

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Arolwg o'r waith brintiedig cyfrwng Cymraeg: Arolwg Annibynnol a Gomisiynwyd oddi wrth Dr Tony Bianchi, gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg', (Ionawr 2008), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20081121160559/http://www.byig-wlb.org.uk/cymraeg/cyhoeddiadau/pages/publicationitem.aspx?puburl=/cymraeg/cyhoeddiadau/cyhoeddiadau/20080114+ad+c+arolwg+o%27r+wasg+brintiedig+cyfrwng+cymraeg+f1.doc>.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg - Cynllun Achredu ar gyfer Meddalwedd Dwyieithog - fersiwn xls (29 Hydref 2009), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330005939/http://www.byig-wlb.org.uk/cymraeg/cyhoeddiadau/Pages/PublicationItem.aspx?puburl=/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/20090831%20DG%20D%20bilingual%20software%20accreditation%20scheme%20f2%20excel%2097.xls> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Hyrwyddo a Hwyluso Gweithleoedd Dwyieithog', (2009), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330013841/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/Hyrwyddo%20a%20Hwyluso%20Gweithleoedd%20Dwyieithog.pdf>.

Bwrdd Cyflogaeth a Sgiliau Cymru, 'Polisiau Sgiliau a'r Iaith Gymraeg', (Chwefror 2011), <http://gov.wales/docs/dcells/publications/110210skillscy.pdf>.

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, *Darlun Ystadegol o Sefyllfa'r Gymraeg* (Chwefror 2012).

Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 'Safonau a Chanllawiau ar gyfer Meddalwedd Dwyieithog. Dogfen gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg', (-), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330014014/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/3962.pdf> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Carlin, P., 'Astudiaeth gymharol o'r camau i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yng Nghyngor Gwynedd a Chyngor Sir Ceredigion', (Traethawd Gradd Meistr, Prifysgol Aberystwyth, 2004).

Carlin, P., 'On both sides of the Menai? Planning for language in north-west Wales', *Revista de Llengua i Dret*, cyf. 59 (2013), tt. 92-110.

Bangor University, *Welsh Language Use in the Community. Research Study* (Welsh Government Social Research, 7 October 2015).

Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal, Speech recognition* [-]b, <http://techiaith.cymru/speech/speech-recognition/?lang=en> (accessed 9 March 2016).

Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal: Introducing Macsen* (3 May 2016), <http://techiaith.cymru/category/speech/?lang=en> (accessed 9 May 2016).

Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal: Start speaking Welsh to your computer* (19 January 2016), <http://techiaith.cymru/2016/01/start-speaking-welsh-to-your-computer/?lang=en> (accessed 9 March 2016).

Bangor University, *Welsh National Language Technologies Portal: Text-to-speech* [-]a, <http://techiaith.cymru/speech/text-to-speech/?lang=en> (accessed 9 March 2016).

BBC, 'BBC Wales Management Review 2014/15', (2015), http://downloads.bbc.co.uk/aboutthebbc/wales/review_wales_2015.pdf.

BBC, 'Wales: Management review 2010/11', (2011), http://downloads.bbc.co.uk/aboutthebbc/wales/review_wales_2011.pdf.

BBC, *HEFCW: Fear universities could fall behind over funding* (16 February 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31442791> (accessed 23 February 2016).

BBC, *HSBC offers voice and fingerprint ID system to customers* (19 February 2016), <http://www.bbc.co.uk/news/business-35609833> (accessed 9 March 2016).

Beaufort Research, 'Buying & Reading Welsh-language Books: Welsh Speakers Omnibus Survey 2012. Report on Survey Findings', (Welsh Books Council, 2012), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research>.

Beaufort Research, 'Exploring Welsh speakers' language use in their daily lives', (July 2013), <http://gov.wales/docs/dcells/research/130808-wels-lang-research-en.pdf>.

Beaufort Research, 'Research Report: Local Authority Welsh Language Services', (2015), <http://www.comisiynyddygyraeg.cymru/English/Publications%20List/20151104%20DG%20S%20Local%20Authority%20Services%20Survey%20Report.pdf>.

Beaufort Research, 'Research Report: Welsh-medium primary care services research', (February 2014), <http://www.comisiynyddygyraeg.cymru/English/Publications%20List/Health%20Inquiry%20-%20Beaufort%20Research%20Report.pdf>.

Carlin, P., 'Astudiaeth gymharol o'r camau i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yng Nghyngor Gwynedd a Chyngor Sir Ceredigion', (Masters Dissertation, Aberystwyth University, 2004). [Publication in Welsh only].

Carlin, P., 'On both sides of the Menai? Planning for language in north-west Wales', *Revista de Llengua i Dreŷ*, vol. 59 (2013), pp. 92-110.

CBAC, 'Bwletin Arholiadau Cymraeg i Oedolion', (Rhagfyr 2015). http://www.wjec.co.uk/Bwletin%20Arholiadau%20Cymraeg%20i%20Oedolion-2015.pdf?language_id=1.

ChildWise, 'Press release: Childhood 2016', http://www.childwise.co.uk/uploads/3/1/6/5/31656353/childwise_press_release_-_monitor_2016.pdf (cyrchwyd 9 Mawrth 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Colegau Cymru, 'Strategaeth Genedlaethol ar Ddwyieithrwydd yn AB', (2010), <http://www.colegacymru.ac.uk/cyhoeddiadau-24.aspx> (cyrchwyd 27 Ebrill 2016).

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Cylchlythyr: Targedau Cyfrwng Cymraeg 2015/16', (19 Medi 2014), http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/dogfennau-ccc/cylchlythyron/CYF14_1CylchlythyrTargedau.pdf.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Adroddiad Blynyddol 2013/14', (2014a), <http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/2015colegcymraeg/dogfennau/Adroddiad-Blynyddol-Cym.pdf>.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Cynllun Strategol 2014/15 hyd at 2016/17', (2014b), <http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/2015colegcymraeg/dogfennau/s-1548/CynllunStrategol2014-cy.pdf>.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Adroddiad Blynyddol 2014/15', (2015), <http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/2015colegcymraeg/dogfennau/Adroddiad-Blynyddol-Terfynol-Gwefan-2014-15.pdf>.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Gwerth y Gymraeg i'r sector bwyd a diod yng Nghymru. Adroddiad ymchwil', (2014a), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Adroddiad%20bwyd%20a%20diod%20%28Templed%29.pdf>.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Buddion Marchnata Dwyieithog gan Elusennau yng Nghymru', (2014b), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20140829%20Buddion%20Marchnata%20Dwyieithog%20gan%20Elusennau%20yng%20Nghymru%20%28terfynol%29.pdf>.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Mesur newydd; meddylfryd newydd. Adroddiad Sicrwydd Comisiynydd y Gymraeg ar gyfer 2014–15', (2015a), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20151022%20DG%20C%20Adroddiad%20Sicrwydd%20Comisiynydd%20y%20Gymraeg%202014-15.pdf>.

Comisiynydd y Gymraeg, 'Dadansoddiadau'r Cyfrifiad 2011' (2015b), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Cyhoeddiadau/Pages/ManylionCyhoeddiad.aspx?PublicationId=f8642f35-f97f-4a12-a61b-6d6fb74ff956&Category=Ymchwil%20ac%20Ystadegau> (cyrchwyd 1 Ebrill 2016).

Comisiynydd y Gymraeg, 'Adroddiad Blynyddol 2014-15', (2015c), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Adroddiad%20Blynyddol%202014-15%20%28Gwefan%29.pdf>.

Citizens Advice Bureau, 'English by default: Understanding the use and non-use of Welsh language services', (2015), https://www.citizensadvice.org.uk/Global/Migrated_Documents/corporate/english-by-default--march-2015.pdf.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Annual Report 2013/14', (2014a), <http://prawf.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/dogfennau-ccc/dogfennaucorfforaethol/Adroddiad-Blynyddol-Saes.pdf>.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Annual Report 2014/15', (2015), <http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/2015colegcymraeg/dogfennau/Annual-report-FINAL-2014-15.pdf>.

297

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Circular: 2015/16 Welsh Medium Targets', (19 September 2014), http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/dogfennau-ccc/cylchlythyron/REF14_1TargetCircular.pdf.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol, 'Strategic Plan 2014/15 to 2016/17', (2014b), <http://www.colegcymraeg.ac.uk/en/media/main/pdfs/dogfennau/CynllunStrategol2014-en.pdf>.

Colleges Wales, 'National Strategy on Bilingualism in FE', (2010), <http://www.colegaucymru.ac.uk/en-GB/publications-24.aspx> (accessed 27 April 2016).

Consumer Focus Wales, 'Gwasaniaithau: Defnyddwyr â'r Iaith Gymraeg', (2010), <http://archif.cymdeithas.org/pdf/Defnyddwyr-iaith-Gymraeg.pdf>. [accessed in Welsh only].

Cunliffe, D. and ap Dyfrig, R., 'The Welsh Language on YouTube: Initial Observations', in E.H.G. Jones and E. Uribe-Jongbloed (eds), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012a), pp. 130-145.

Cunliffe, D., Morris, D. and Prys, C., 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', in E.H.G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (eds), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), pp. 75-86.

Cunliffe, D., Morris, D. and Prys, C., 'Young bilinguals' language behaviour in Social Networking Sites: the use of Welsh on Facebook', *Journal of Computer-Mediated Communication*, vol. 18, no 3 (2013), pp. 339-361.

CYDAG, 'Prinder Athrawon Uwchradd yn y sector cyfrwng Cymraeg a dwyieithog', (2015). [Publication in Welsh only]

Cymdeithas Cymru-Ariannin | La Asociación Gales-Argentina, Celebrating the 150th anniversary of the Welsh Colony in Patagonia, <http://www.cymru-ariannin.com/en/dathliad150.php> (accessed 27 April 2016).

Cysgliad i'r mac, http://www.cysgliad.com/mac/index_en.html (accessed 15 March 2016).

Comisiynydd y Gymraeg, 'Arolwg cludiant i ddysgwyr ôl-16 sy'n mynychu addysg cyfrwng Cymraeg neu ddwyieithog', (2015d), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20150724%20DG%20C%20Adroddiad%20arolwg%20cludiant%20i%20ddysgwyr%20ol-16.pdf>.
Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2013-14: Arolwg Defnydd Iaith (29 Ionawr 2015).

Comisiynydd y Gymraeg a Llywodraeth Cymru, Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013-15 (26 Tachwedd 2015).

298

Cunliffe, D. ac ap Dyfrig, R., 'The Welsh Language on YouTube: Initial Observations', yn E.H.G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012a), tt. 130-145. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Cunliffe, D., Morris, D. a Prys, C., 'Investigating the Differential Use of Welsh in Young Speakers' Social Networks: A Comparison of Communication in Face-to-Face Settings, in electronic Texts and on Social Networking Sites', yn E.H.G. Jones ac E. Uribe-Jongbloed (goln), *Social Media and Minority Languages: Convergence and the Creative Industries* (Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2012b), tt. 75-86. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Cunliffe, D., Morris, D. a Prys, C., 'Young bilinguals' language behaviour in Social Networking Sites: the use of Welsh on Facebook', *Journal of Computer-Mediated Communication*, cyf. 18, rhif 3 (2013), tt. 339-361.

CYDAG, 'Prinder Athrawon Uwchradd yn y sector cyfrwng Cymraeg a dwyieithog', (2015).

Cymdeithas Cymru-Ariannin | La Asociación Gales-Argentina, Dathlu 150 mlwyddiant Gwladfa Gymreig Patagonia, <http://www.cymru-ariannin.com/cy/dathliad150.php> (cyrchwyd 27 Ebrill 2016).

Cyngor ar Bopeth, 'Hefyd ar gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o wasanaethau Cymraeg', (2015), https://www.citizensadvice.org.uk/global/migrated_documents/corporate/hefyd-ar-gael-yn-y-gymraeg--mawrth-2015.pdf.

Cyngor Celfyddydau Cymru, 'Y Celfyddydau yng Nghymru, 2010', (Gorffennaf 2010), http://www.arts.wales/c_research/y-celfyddydau-yng-nghymru-2010-cyfrol-1?diablo.lang=cym.

Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC), 'Strategaeth Gorfforaethol 2013-14 – 2015-16', (2013), https://www.hefcw.ac.uk/documents/publications/corporate_documents/Corporate%20Strategy%202013-14-2015-16%28w%29.pdf.

Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC), 'Cyllid ar gyfer addysg uwch yn 2014/15', (23 Mai 2014), https://www.hefcw.ac.uk/documents/news/press_releases/2014%20Press%20Releases/23%2005%2014%20Funding%20for%20higher%20education%20in%202014%2015%20-%20Cymraeg.pdf

Cysgliad, <http://www.cysgliad.com/default.aspx?ln=en> (accessed 9 March 2016).

Cysill ar-lein, <http://www.cysgliad.com/cysill/arlein/?locale=en> (accessed 9 March 2016).

ChildWise, 'Press release: Childhood 2016', http://www.childwise.co.uk/uploads/3/1/6/5/31656353/childwise_press_release_-_monitor_2016.pdf (accessed 9 March 2016).

Education (Wales) Act 2014 (2014 anaw 5).

[Diamond, I.], *Review of Higher Education Funding and Student Finance Arrangements in Wales*. Interim Report (December 2015).

Estyn, 'Linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools', (November 2014), https://www.estyn.llyw.cymru/sites/default/files/documents/Linguistic_progression_and_standards_of_Welsh_in_ten_bilingual_schools_-_November_2014.pdf.

Evas, J., 'The Welsh Language in the Digital Age - Y Gymraeg yn yr Oes Ddigidol', in G. Rehm a H. Uszkoreit (eds), *META-NET: Cyfres Papurau Gwyn* (Berlin: Springer, 2014b).

Evas, J. S., 'How can minority languages survive in the digital age?', *The Guardian* (17 February 2014a), <http://www.theguardian.com/education/2014/feb/17/languages> (accessed 29 March 2016).

Federico, M. et al, 'Measuring User Productivity in Machine Translation Enhanced Computer Assisted Translation', presentation to The Tenth Biennial Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (2012), <http://amta2012.amtaweb.org/AMTA2012Files/papers/123.pdf>.

Golwg 360, 'Argyfwng' i'r Gymraeg o fewn y prifysgolion (16 July 2015), <http://golwg360.cymru/newyddion/cymru/193693-argyfwng-i-r-gymraeg-o-fewn-y-prifysgolion> (accessed 9 December 2015). [Publication in Welsh only].

Government of Wales Act 2006 (2006 c 32).

Gruffydd H. and Morris, S., 'Canolfannau Cymraeg a Rhwydweithiau Cymdeithasol Oedolion sy'n Dysgu'r Gymraeg: Ymdrechion i Wrthdroi Shifft Ieithyddol mewn Cymunedau cymharol ddi-Gymraeg', (July 2012), <https://www.swansea.ac.uk/media/Adroddiad%20Lawn.pdf>. [Publication in Welsh only].

Guerberof, A., 'Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation', *The International Journal of Localisation*, vol. 7, no 1 (2008), pp. 11-21.

Hazelkorn, E., *Towards 2030: A framework for building a world-class post-compulsory education system for Wales*. Final report (March 2016).

Hedyn, Categori: Blog Cymraeg (12 April 2016), http://hedyn.net/wici/Categori:Blog_Cymraeg (accessed 3 May 2016). [Publication in Welsh only].

Cyngor Llyfrau Cymru, 'Adroddiad Blynyddol 2011/12', (2012),
<http://www.cllc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/dogfennau-documents?diablo.lang=cym>.

Cyngor Llyfrau Cymru, 'Adroddiad Blynyddol 2013/14', (2014),
<http://www.cllc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/dogfennau-documents?diablo.lang=cym>.

Cyngor Llyfrau Cymru, 'Adroddiad Blynyddol 2014/15', (2015),
<http://www.cllc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/dogfennau-documents?diablo.lang=cym>.

300

Cynulliad Cenedlaethol Cymru - Comisiwn y Cynulliad, 'Y Cynllun Ieithoedd Swyddogol', (Gorffennaf 2013),
<http://www.cynulliad.cymru/Laid%20Documents/GEN-LD9401%20-%20Assembly%20Commission%20Official%20Languages%20Scheme%20-10072013-248001/gen-ld9401-e-Cymraeg.pdf>.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Diweddariad cyffredinol ar gynnydd ac amlinelliad o amcanion y dyfodol gan y Gweinidog dros Dreftadaeth', (26 Mehefin 2008),
http://www.assembly.wales/Committee%20Documents/CC%283%29-12-08%20%20Paper%201%20%20General%20progress%20update%20and%20outline%20of%20future%20objectives%20from%20the%20Minister%20for%20Heritage%20%28-26062008-89505/cc_3__12-08_p1_-_heritage_minister-Cymraeg.pdf.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg (CSCAu)', (Rhagfyr 2015a), <http://www.assembly.wales/laid%20documents/cr-ld10475/cr-ld10475-w.pdf>.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Ymchwiliad i Waith Athrawon Cyflenwi', (Rhagfyr 2015b), <http://www.assembly.wales/laid%20documents/cr-ld10483/cr-ld10483-w.pdf>.

Cysgliad, <http://www.cysgliad.com/default.aspx?ln=cy> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Cysgliad i'r mac, http://www.cysgliad.com/mac/index_cy.html (cyrchwyd 15 Mawrth 2016).

Cysill ar-lein, <http://www.cysgliad.com/cysill/arlein/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Deddf Addysg (Cymru) 2014 (2014 dccc 5).

Deddf Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016.

Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (2006 c 32). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

[Diamond, I.], *Adolygiad o Drefniadau Cyllido Addysg Uwch a Chyllid Myfyrwyr yng Nghymru. Adroddiad Interim* (Rhagfyr 2015).

Estyn, 'Dilyniant Ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog', (Tachwedd 2014),
https://www.estyn.gov.wales/sites/default/files/documents/Dilyniant_ieithyddol_a_safonau_Gymraeg_mewn_deg_ysgol_ddwyieithog_-_Tachwedd_2014.pdf.

Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW), 'Corporate Strategy 2013-14 – 2015-16', (2013),
http://www.hefcw.ac.uk/documents/publications/corporate_documents/corporate%20strategy%202013-14-2015-16.pdf.

Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW), Funding for higher education in 2014/15', (23 May 2014),
https://www.hefcw.ac.uk/documents/news/press_releases/2014%20Press%20Releases/23%2005%2014%20Funding%20for%20higher%20education%20in%202014%2015%20-%20English.pdf.

Historic Environment (Wales) Act 2016.

Hodges, S., 'Caught in the Middle; Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łuz'yckie*, no 48 (2014), pp. 93-112.

Indigenous Blogs.Com, <http://indigenoustweets.com/blogs/> (accessed 24 February 2016).

Institute of Welsh Affairs, 'IWA Wales Media Audit 2015', (November 2015), http://www.clickonwales.org/wp-content/uploads/IWA_MediaAudit_v4.pdf.

Interceptor Solutions, To Bach, <http://www.interceptorsolutions.com/tobach> (accessed 9 March 2016).

Jenkins, H., *Convergence culture: where old and new media collide* (New York; London: New York University Press, 2006).

Jones, K. and Morris, D., 'Welsh Language Socialization within the Family', *Contemporary Wales*, vol. 20, no 1 (2007), pp. 52-70.

Kiff, G., 'Welsh language project in Chubut: annual report 2013', (2013),
https://wales.britishcouncil.org/sites/default/files/welsh_language_project_annual_report_2013.pdf.

Kiff, G., 'Welsh language project in Chubut: annual report 2014', (2014),
https://wales.britishcouncil.org/sites/default/files/welsh_language_project_annual_report_2014.pdf.

Learning and Skills (Wales) Measure 2009 (nawm 1).

LinguaSkin, <http://www.linguaskin.com/> (accessed 9 March 2016).

Mentrau Iaith Cymru, 'The Welsh Language and Social Networks', (2014).

Morris, D. (ed.), *Welsh in the Twenty-First Century* (Cardiff: University of Wales Press, 2010).

Morris, S. 'Adult Education, Language Revival and Language Planning', in C. H. Williams (ed.), *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales* (Cardiff: University of Wales Press, 2000), pp. 208-20.

Evas, J. S., 'How can minority languages survive in the digital age?', *The Guardian* (17 Chwefror 2014a), <http://www.theguardian.com/education/2014/feb/17/languages> (cyrchwyd 29 Mawrth 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Evas, J., 'The Welsh Language in the Digital Age - Y Gymraeg yn yr Oes Ddigidol', yn G. Rehm a H. Uszkoreit (goln), *META-NET: Cyfres Papurau Gwyn* (Berlin: Springer, 2014b).

Federico, M. et al, 'Measuring User Productivity in Machine Translation Enhanced Computer Assisted Translation', cyflwyniad i The Tenth Biennial Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (2012), <http://amta2012.amtaweb.org/AMTA2012Files/papers/123.pdf>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

302

[Y] Ganolfan Cynllunio Iaith, 'Defnydd Mewnol o'r Gymraeg Mewn Gweithleoedd: Adroddiad Terfynol', (Tachwedd 2010), http://www.iaith.cymru/uploads/general-uploads/defnydd_mewnol_or_gymraeg_mewn_gweithleoedd_2010.pdf.

[Y] Ganolfan Cynllunio Iaith, 'Iaith fyw: dweud eich dweud. Canlyniadau'r ymarferiadau ymgynghori', (Gorffennaf 2013), <http://gov.wales/docs/dcells/publications/131022-a-living-language-have-your-say-cy.pdf>.

Golwg 360, 'Argyfwng' i'r Gymraeg o fewn y prifysgolion' (16 Gorffennaf 2015), <http://golwg360.cymru/newyddion/cymru/193693-argyfwng-i-r-gymraeg-o-fewn-y-prifysgolion> (cyrchwyd 9 Rhagfyr 2015).

Gruffydd H. a Morris, S., 'Canolfannau Cymraeg a Rhwydweithiau Cymdeithasol Oedolion sy'n Dysgu'r Gymraeg: Ymdrechion i Wrthdroi Shifft Ieithyddol mewn Cymunedau cymharol ddi-Gymraeg', (Gorffennaf 2012), <https://www.swansea.ac.uk/media/Adroddiad%20Lawn.pdf>.

Grŵp Gorchwyl a Gorffen ar yr Iaith Gymraeg a Datblygu Economaidd, 'Adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffen ar yr Iaith Gymraeg a Datblygu Economaidd i Gweinidog yr Economi, Gwyddoniaeth a Thrafnidiaeth', (Ionawr 2014), <http://gov.wales/docs/det/publications/140130-wled-report-cy.pdf>.

Guerberof, A., 'Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation', *The International Journal of Localisation*, cyf. 7, rhif 1 (2008), tt. 11-21. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Hazelkorn, E., Tuag at 2030. Fframwaith ar gyfer datblygu system addysg ôl-orfodol o'r radd flaenaf i Gymru. Adroddiad terfynol (Mawrth 2016).
Hedyn, Categori: Blog Cymraeg (12 Ebrill 2016), http://hedyn.net/wici/Categori:Blog_Cymraeg (cyrchwyd 3 Mai 2016).

Hodges, S., 'Caught in the Middle; Parent's perceptions of New Welsh Speakers' Language Use: The Case of Cwm Rhymni, South Wales', *Zeszyty Łu yckie*, rhif 48 (2014), tt. 93-112. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Indigenous Blogs.Com, <http://indigenoustweets.com/blogs/> (cyrchwyd 24 Chwefror 2016).

Mudiad Meithrin, 'Annual Report 2014-15', (2015),
http://www.meithrin.cymru/creo_files/upload/default/adroddiad_blynyddol_20_o_hydref_saesneg_compressed_min.pdf.

National Assembly for Wales - Assembly Commission, 'Official Languages Scheme', (July 2013),
<http://www.assembly.wales/NAfW%20Documents/About%20the%20Assembly%20section%20documents/ols/ols-en.pdf>.

National Assembly for Wales, 'General progress update and outline of future objectives from the Minister for Heritage', (26 June 2008),
[http://www.assembly.wales/committee%20documents/cc\(3\)-12-08%20%20paper%201%20%20general%20progress%20update%20and%20outline%20of%20future%20objectives%20from%20the%20minister%20for%20heritage%20\(-26062008-89505/cc_3__12-08_p1_-_heritage_minister-english.pdf](http://www.assembly.wales/committee%20documents/cc(3)-12-08%20%20paper%201%20%20general%20progress%20update%20and%20outline%20of%20future%20objectives%20from%20the%20minister%20for%20heritage%20(-26062008-89505/cc_3__12-08_p1_-_heritage_minister-english.pdf).

National Assembly for Wales, 'Inquiry into Supply Teaching', (December 2015b), <http://www.assembly.wales/laid%20documents/cr-ld10483/cr-ld10483-e.pdf>.

National Assembly for Wales, 'Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans (WESPs)', (December 2015a), <http://www.assembly.wales/laid%20documents/cr-ld10475/cr-ld10475-e.pdf>.

Noack, R. a Gamio, L., 'The world's languages, in 7 maps and charts', *The Washington Post* (23 April 2015),
<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/04/23/the-worlds-languages-in-7-maps-and-charts/> (accessed 13/04/2016).

Ofcom, 'Communications Market Report: Wales', (1 August 2013),
http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/cmr/cmr13/2013_CMW_Wales.pdf.

Ofcom, 'Communications Market Report: Wales', (6 August 2015),
http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/cmr/cmr15/2015_CMW_Wales.pdf.

Ofcom, *Analogue: FM & AM* (4 May 2016), <http://www.ofcom.org.uk/static/radiolicensing/html/radio-stations/analogue/analogue-main.htm>
(accessed 3 February 2016).

OldBell3 and Dateb, 'An evaluation of the Coleg Cymraeg Cenedlaethol's progress to date. Final Report', (August 2014), https://www.hefcw.ac.uk/documents/policy_areas/welsh_medium/CCC%20Evaluation%20Report%20-%20Final2%20%28English%29.pdf.

Price, J., 'The School Phenomenon: Encouraging Social Language Use Patterns in Welsh-medium Education', in H.S. Thomas a C. Williams (eds), *Parents Personailites and Power: Welsh Medium Schools in South East Wales* (Cardiff: University of Wales Press, 2013), pp. 253-266.

Interceptor Solutions, To Bach, <http://www.interceptorsolutions.com/tobach> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Jenkins, H., *Convergence culture : where old and new media collide* (New York; London: New York University Press, 2006).

Jones, K. a Morris, D., 'Welsh Language Socialization within the Family', *Contemporary Wales*, cyf. 20, rhif 1 (2007), tt. 52-70.

Kiff, G., 'Welsh language project in Chubut: annual report 2013', (2013), https://wales.britishcouncil.org/sites/default/files/welsh_language_project_annual_report_2013.pdf. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Kiff, G., 'Welsh language project in Chubut: annual report 2014', (2014), https://wales.britishcouncil.org/sites/default/files/welsh_language_project_annual_report_2014.pdf. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

LinguaSkin, <http://www.linguaskin.com/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Llais Defnyddwyr Cymru, 'Gwasaniaithau: Defnyddwyr â'r laith Gymraeg', (2010), <http://archif.cymdeithas.org/pdf/Defnyddwyr-laith-Gymraeg.pdf>.

Llywodraeth Cynulliad Cymru, *laith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar Gyfer Cymru Ddwyieithog* (2003).

Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Llwybrau Dysgu 14-19: Canllawiau* (Gorffennaf 2004).

Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Gymraeg* (Hydref 2007).

Llywodraeth Cymru – Y Gweinidog dros Dreftadaeth, 'Memorandwm Esboniadol Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru) 2010', (4 Mawrth 2010), [http://www.cynulliad.cymru/Laid%20Documents/MS-LD7944-EM%20-%20Proposed%20Welsh%20Language%20\(Wales\)%20Measure%20-%20EXPLANATORY%20MEMORANDUM-04032010-170454/ms-ld7944-em-e-Cymraeg.pdf](http://www.cynulliad.cymru/Laid%20Documents/MS-LD7944-EM%20-%20Proposed%20Welsh%20Language%20(Wales)%20Measure%20-%20EXPLANATORY%20MEMORANDUM-04032010-170454/ms-ld7944-em-e-Cymraeg.pdf).

Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Gymraeg* (Ebrill 2010).

Llywodraeth Cymru, '£700,000 ar gyfer Hyrwyddwyr Dwyieithrwydd' (07 Chwefror 2011), <http://gov.wales/newsroom/educationandskills/2011/110207bilingual/?lang=cy> (cyrchwyd 3 Ebrill 2016).

Llywodraeth Cymru, *Cynllun laith Gymraeg 2011-16* (2011).

Llywodraeth Cymru, laith fyw: *laith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17* (Mawrth 2012).

RMG Clarity, Results of a Survey of Small and Medium-Sized Enterprises March/April 2013; (Welsh Language Commissioner, 2013), <http://www.comisiynyddygyraeg.cymru/english/publications/pages/publicationdetails.aspx?publicationid=7a133407-fc3c-4e7e-85ab-532bb34c132b&category=yymchwil>.

Robert, E., 'Welsh Lexical Planning and the Use of Lexis in Institutional Settings', (PhD thesis, Cardiff University, December 2013).

Roberts, D. B., and Thomas, E., Adroddiad Arolwg Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant Sector Cynradd Gwynedd', (2010). [Publication accessible in Welsh only].

305

RhAG, 'National Assembly for Wales - Children, Young People and Education Committee. Inquiry into Welsh in Education Strategic Plans - response from Parents for Welsh Medium Education', (2015), <http://www.senedd.assembly.wales/mgConsultationDisplay.aspx?ID=179> (accessed 31 May 2016). [Publication in Welsh only].

RhAG, 'Sefydlu Ysgolion Cymraeg fel Dosbarthiadau Cychwynnol: Astudiaeth Achos Caerdydd', (2009). [Publication accessible in Welsh only].

RhAG, 'Welsh in Education Strategic Plans 2014 – 17. National Overview: General Conclusions', (5 March 2015), <http://www.rhag.net/dogfennau/WESPs%20National%20Overview.pdf>.

RhAG, *Flying Start policy impedes growth of Welsh-medium education* (5 October 2013), <http://www.rhag.net/stori.php?iaith=eng&id=144> (accessed 3 May 2016).

S4C, 'Annual Report & Statement of Accounts for the 12 month period to 31 March 2015, (2015a), <http://www.s4c.cymru/abouts4c/annualreport/acrobats/s4c-annual-report-2015.pdf>.

S4C, 'S4C: Looking to the Future', (2015b), http://www.s4c.cymru/media/media_assets/s4c-edrych-ir-dyfodol.pdf.

S4C, 'The Future of Welsh Language Television', (May 2014), https://www.s4c.cymru/keynote/pdf/e_s4c-future-of-welsh-language-broadcasting.pdf.

Statistics Canada | Statistique Canada, *Population of immigrant mother tongue families, showing main languages comprising each family, Canada, 2011* (6 November 2015), http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/2011003/tbl/tbl3_2-1-eng.cfm (accessed 27 April 2016).

Statistics for Wales, *2011 Census: First Results on the Welsh Language* (11 December 2012) <http://gov.wales/docs/statistics/2012/121211sb1182012en.pdf>.

Statistics for Wales, *Post-16 Learner Voice Wales survey results, 2014* (17 April 2014), <http://gov.wales/docs/statistics/2014/140417-post-16-learner-voice-wales-survey-2014-en.pdf>.

Llywodraeth Cymru, Iaith fyw: *Iaith byw – Bwrw mlaen* (Awst 2014)
<http://gov.wales/docs/dcells/publications/140806-living-language-moving-forward-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Tachwedd 2012* (Tachwedd 2012),
<http://gov.wales/docs/caecd/publications/121214finalbudgetnov2012cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Adolygiad o'r dystiolaeth mewn perthynas â'r Strategaeth ar gyfer y Gymraeg* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2012a).

Llywodraeth Cymru, *Cynllun Gweithredu ar gyfer Trechu Tlodi 2012-2016* (2012b).

Llywodraeth Cymru, 'Blaenoriaethau ar gyfer y Sector Addysg Bellach 2014/15', (24 Mai 2013),
<http://gov.wales/docs/dcells/publications/131024-priorities-further-education-institutions-2014-15-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Codi Golygon: adolygiad o Gymraeg i Oedolion*. Adroddiad ac argymhellion Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion (Gorffennaf 2013).

Llywodraeth Cymru, *Cynyddu Nifer y Cymunedau lle Defnyddir y Gymraeg fel Prif Iaith*. Adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffen (Rhagfyr 2013a).

Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Rhagfyr 2013* (Rhagfyr 2013b),
<http://gov.wales/docs/caecd/publications/131203budget1415-meg-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Cynllun Gweithredu Technoleg a Chyfyngau Digidol Cymraeg* (2013)

Llywodraeth Cymru, 'Blaenoriaethau ar gyfer y Sector Addysg Bellach 2015/16', (Mai 2014),
<http://gov.wales/docs/dcells/publications/140530-priorities-for-further-education-sector-2015-2016-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Dyfarnu grantiau i hyrwyddo technoleg a chyfyngau digidol Cymraeg* (18 Awst 2014), <http://gov.wales/topics/welshlanguage/promoting/grants/technology-and-digital-media/awarded/?lang=cy> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Llywodraeth Cymru, *Ymateb i adolygiad thematig Estyn o ddilyniant ieithyddol a safonau'r Gymraeg mewn deg ysgol ddwyieithog* (Tachwedd 2014).

Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Rhagfyr 2014* (Rhagfyr 2014),
<http://gov.wales/docs/caecd/publications/141202-meg-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, *Canllawiau Achos Busnes y Rhaglen Ysgolion ac Addysg ar gyfer y 21ain Ganrif* (Mawrth 2015).

Llywodraeth Cymru, 'Chwe Chanolfan Gymraeg i gael hwb o £1.5m' (2 Mehefin 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150603-welsh-language-centres/?lang=cy> (cyrchwyd 4 Mai 2015).

Statistics for Wales, *Welsh in Higher Education Institutions, 2013/14* (29 Medi 2015), <http://gov.wales/docs/statistics/2015/150929-welsh-higher-education-institutions-2013-14-en.pdf>.

Statistics for Wales, *Welsh language households and transmission* (28 June 2013), <http://gov.wales/docs/statistics/2013/130628-welsh-language-households-transmission-en.pdf>.

Statistics New Zealand | Tatauranga Aotearoa, *2013 Census totals by topic: Language Spoken, 2013* (2013), <http://www.stats.govt.nz/Census/2013-census/data-tables/total-by-topic.aspx> (accessed 27 April 2016).

307

StatsWales, *Learning activities by qualification type and language* (2016), <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Further-Education-and-Work-Based-Learning/Lifelong-Learning-Wales-Record/learningactivities-by-qualificationtype-language> (accessed 4 April 2016).

StatsWales, *Migration flows in Wales and with UK countries, by origin and destination* (2015a) <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Population-and-Migration/Migration/Internal/migrationflowsinwalesandwithukcountries-by-origin-destination> (accessed 23 March 2016).

StatsWales, *Migration flows, in thousands, of people between Wales and the rest of the World (Non-UK) by flow and year* (2015b), <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Population-and-Migration/Migration/International/migrationflowsofpeoplebetweenwalesandtherestoftheworldnon-uk-by-flow-year> (accessed 23 March 2016).

StatsWales, *Welsh for Adults learners and enrolments*, <https://statswales.gov.wales/v/Bj3w> (cyrchwyd 24 Mehefin 2016).

StatsWales, *Schools by local authority, region and Welsh medium type* (2015d), <https://statswales.gov.wales/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Welsh-Language/Schools-by-LocalAuthorityRegion-WelshMediumType> (accessed 3 May 2016).

StatsWales, *Speaking Welsh at home, as assessed by parents, of pupils aged 5 and over in primary, middle and secondary schools by local authority, region and category 2014/15* (2015c), <https://statscymru.cymru.gov.uk/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Welsh-Language/speakingwelshhomepupils5andover-by-localauthorityregion-category> (accessed 3 May 2016).

Text to Speech ivona, *Voices*, <https://www.ivona.com/us/about-us/voice-portfolio/> (accessed 9 March 2016).

Trywydd, 'Increasing the Social Use of the Welsh Language Among Children and Young People in Gwynedd's Secondary Schools : Report on the survey by Trywydd', (October 2014), <https://www.gwynedd.llyw.cymru/en/Council/Documents---Council/Strategies-and-policies/Language-policy/Use-of-Welsh-language-Gwynedd-secondary-schools.pdf>.

Llywodraeth Cymru, 'Rhoi dros £220,000 i ymestyn Siarter Iaith Gymraeg i bob rhan o'r Gogledd' (3 Awst 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150803-welsh-language-charter/?lang=cy> (cyrchwyd 4 Mai 2016).

Llywodraeth Cymru, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Gymraeg: Adroddiad blynyddol 2014-15* (Gorffennaf 2015).

Llywodraeth Cymru, Iaith fyw: *Iaith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17*. Adroddiad Blynyddol 2014-15 (2015).

Llywodraeth Cymru, *Cyllideb Derfynol Mawrth 2016* (Mawrth 2016), <http://gov.wales/docs/caecd/publications/160301-meg-cy.pdf>.

Llywodraeth Cymru, Cymraeg: Sut i ... ddefnyddio technoleg Gymraeg [-]a, <http://cymraeg.llyw.cymru/services/Technology/howto/?lang=cy> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Llywodraeth Cymru – Y Gweinidog Addysg a Sgiliau, 'Ymateb Ysgrifenedig i Adroddiad y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg ar Gynlluniau Strategol Gymraeg mewn Addysg gan Huw Lewis, y Gweinidog Addysg a Sgiliau', [-]b, <http://www.cynulliad.cymru/laid%20documents/gen-ld10581/gen-ld10581-w.pdf>.

Mentrau Iaith Cymru, 'Y Gymraeg a'r Rhwydweithiau Cymdeithasol', (2014).

Mesur Dysgu a Sgiliau (Cymru) 2009 (2009 mccc 1).

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 (2011 mccc 1).

Morris, D. (gol.), *Welsh in the Twenty-First Century* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2010). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Morris, S., 'Adult Education, Language Revival and Language Planning', yn C. H. Williams (gol.), *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2000), tt. 208-20. [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

Mudiad Meithrin, 'Adroddiad Blynyddol 2014-15', (2015), http://www.meithrin.cymru/creo_files/upload/downloads/adroddiad_blynyddol_20_o_hydref_cymraeg_compressed.pdf.

Noack, R. a Gamio, L., 'The world's languages, in 7 maps and charts', *The Washington Post* (23 Ebrill 2015), <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/04/23/the-worlds-languages-in-7-maps-and-charts/> (cyrchwyd 13/04/2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru', (1 Awst 2013), http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/cmr/cmr13/Cym_-_2013_CMW_Wales.pdf?lang=cy

Ofcom, 'Adroddiad ar y Farchnad Gyfathrebu: Cymru:', (6 Awst 2015),

UNESCO, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/> (accessed 27 April 2016).

United States Census Bureau, *Detailed Languages Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Over: 2009-2013* (October 2015), <http://www.census.gov/data/tables/2013/demo/2009-2013-lang-tables.html> (accessed 05 February 2016).

Vivian D. et al., *Welsh language skills needs in eight sectors* (Welsh Government Social Research, 2014).

309

Wales Employment and Skills Board, 'Polisiau Sgiliau a'r Iaith Gymraeg', (Februaury 2011), <http://gov.wales/docs/dcells/publications/110210skillscy.pdf>. [Publication accessible in Welsh only].

Watkins, G., 'The translation procedures of the Translation Centre for the bodies of the EU and their relevance to Wales', *Gwerddon*, vol. 14, (April 2013), pp. 47-67. [Publication in Welsh only].

Wavehill Consulting, 'Review of the development of the online news service Golwg 360: Report for Welsh Books Council', (September 2010), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research?diablo.lang=eng>.

Welsh Assembly Government, *Defining schools according to Welsh medium provision* (October 2007).

Welsh Assembly Government, *Iaith Pawb: A National Action Plan for a Bilingual Wales* (2003).

Welsh Assembly Government, *Learning Pathways 14-19 Guidance* (July 2004).

Welsh Book Council, 'Annual Report 2011/12', (2012).

Welsh Book Council, 'Annual Report 2013/14', (2014), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/dogfennau-documents>.

Welsh Book Council, 'Annual Report 2014/15', (2015), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/dogfennau-documents>.

Welsh Centre for Language Planning, 'A living language: have your say. Results of the consultation exercises', (July 2013), <http://gov.wales/docs/dcells/publications/131022-a-living-language-have-your-say-en.pdf>.

Welsh Centre for Language Planning, 'Internal Use of Welsh in the Workplace: Final Report', (November 2010), http://www.iaith.cymru/uploads/general-uploads/internal_use_of_welsh_in_the_workplace_2010.pdf.

<http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/cmr/cmr15/afg-cymraeg.pdf?lang=cy>.

Ofcom, *Analogue: FM & AM* (4 Mai 2016), <http://www.ofcom.org.uk/static/radiolicensing/html/radio-stations/analogue/analogue-main.htm>
(cyrchwyd 3 Chwefror 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Offerynnau Statudol Cymru, *Rheoliadau Cynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg ac Asesu'r Galw am Addysg Cyfrwng Cymraeg* (Cymru) 2013.

OldBell3 a Dateb, 'Gwerthusiad o'r cynnydd a wnaed gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Adroddiad Terfynol', (Awst 2014), https://www.hefcw.ac.uk/documents/policy_areas/welsh_medium/CCC%20Adroddiad%20Gwerthusiad%20-%20Terfynol2.pdf.

Porth Corpora Cenedlaethol Cymru, <http://corpws.cymru/> (cyrchwyd 4 Mai 2016).

Price, J., 'The School Phenomenon: Encouraging Social Language Use Patterns in Welsh-medium Education', yn H.S. Thomas a C. Williams (goln), *Parents Personailites and Power: Welsh Medium Schools in South East Wales* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2013), tt. 253-266. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Prifysgol Bangor, 'Gwell Offer Technoleg Cyfieithu ar gyfer y Diwydiant Cyfieithu yng Nghymru: Arolwg Dadansoddol. Adroddiad Terfynol', (2009), <http://www.catcymru.org/wordpress/wp-content/uploads/PDFGwell%20offer%20technoleg%20cyfieithu%20ar%20gyfer%20y%20Diwydiant%20Cyfieithu%20yng%20Nghymru.pdf>.

Prifysgol Bangor, 'E-gyhoeddi yn y Gymraeg. Adroddiad ar gyfer Cyngor Llyfrau Cymru', (Hydref 2011), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research?diablo.lang=cym>.

Prifysgol Bangor, *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned. Astudiaeth Ymchwil* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 7 Hydref 2015).

Prifysgol Bangor, 'Tuag at Gynorthwydd Personol Deallus Cymraeg Astudiaeth Fer o APIs ar gyfer Gorchmynion Llafar, Systemau Cwestiwn ac Ateb a Thestun a Lleferydd ar gyfer Llywodraeth Cymru', (Hydref 2015), <http://techiaith.bangor.ac.uk/tuag-at-gynorthwydd-personol-deallus-cymraeg/>.

Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Cychwyn ar siarad Cymraeg i'ch cyfrifiadur* (19 Ionawr 2016), <http://techiaith.cymru/2016/01/cychwyn-ar-siarad-cymraeg-ich-cyfrifiadur/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Prifysgol Bangor, *Adnoddau newydd ar gyfer seilwaith cyfathrebu Cymraeg* (18 Mawrth 2016), https://www.bangor.ac.uk/canolfanbedwyr/newyddion/newyddion_18_03_16.php. cy (cyrchwyd 22 Mawrth 2016).

Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Cyflwyno Macsen* (3 Mai 2016), <http://techiaith.cymru/category/lleferydd/> (cyrchwyd 9 Mai 2016).

Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Testun-i-leferydd* [-]a, <http://>

Welsh Government - Minister for Heritage, 'Explanatory Memorandum to the Proposed Welsh Language (Wales) Measure 2010', (4 March 2010),
<http://www.cynulliad.cymru/Laid%20Documents/MS-LD7944-EM%20-%20Proposed%20Welsh%20Language%20%28Wales%29%20Measure%20-%20EXPLANATORY%20MEMORANDUM-04032010-170454/ms-ld7944-em-e-English.pdf>.

Welsh Government, *Final Budget December 2014* (December 2014).

Welsh Government, 'Priorities for Further Education Sector 2014/15' (24 May 2013),
<http://gov.wales/docs/dcells/publications/131024-priorities-further-education-institutions-2014-15-en.pdf>.

Welsh Government, 'Priorities for Further Education Sector 2015/16' (May 2014),
<http://gov.wales/docs/dcells/publications/140530-priorities-for-further-education-sector-2015-2016-en.pdf>.

Welsh Government, '£700,000 for Bilingual Champions' (7 February 2011),
<http://gov.wales/newsroom/educationandskills/2011/110207bilingual/?lang=cy>
(accessed in Welsh only).

Welsh Government, *21st Century Schools and Education Funding Programme Business Case Guidance* (March 2015).

Welsh Government, *A living language: a language for living – Moving forward* (August 2014).

Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17* (March 2012).

Welsh Government, *A living language: a language for living - Welsh Language Strategy 2012–17. Annual report 2014–15* (2015).

Welsh Government, *Cymraeg: How to ... use Welsh language technology* [-]a, <http://cymraeg.llyw.cymru/services/Technology/howto/?lang=en> (accessed 9 March 2016).

Welsh Government, *Final Budget December 2013* (December 2013b).
<http://gov.wales/docs/caecd/publications/131203budget1415-meg-en.pdf>.

Welsh Government, *Final Budget March 2016* (March 2016),
<http://gov.wales/docs/caecd/publications/160301-meg-en.pdf>.

Welsh Government, *Final Budget November 2012* (November 2012).

Welsh Government, *Grants awarded to promote Welsh-language technology and digital media* (18 August 2014),
<http://gov.wales/topics/welshlanguage/promoting/grants/technology-and-digital-media/awarded/?skip=1&lang=en> (accessed 9 March 2016).

techiaith.cymru/lleferydd/testun-i-leferydd/ (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Prifysgol Bangor, *Porth Technolegau Iaith Cenedlaethol Cymru: Adnabod Lleferydd* [-]b, <http://techiaith.cymru/lleferydd/adnabod-lleferydd/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Prifysgol Bangor, *Seilwaith cyfathrebu Cymraeg* [-]c, <http://techiaith.bangor.ac.uk/seilwaith-cyfathrebu-cymraeg/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

RhAG, 'Sefydlu Ysgolion Cymraeg fel Dosbarthiadau Cychwynnol: Astudiaeth Achos Caerdydd', (2009).

RhAG, *Rhaglen Dechrau'n Deg yn milwrio'n erbyn twf Addysg Gymraeg* (5 Hydref 2013), <http://www.rhag.net/stori.php?iaith=cym&id=144> (cyrchwyd 3 Mai 2016).

RhAG, 'Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg 2014-17. Trosolwg Cenedlaethol: Casgliadau Cyffredinol', (5 Mawrth 2015), <http://www.rhag.net/dogfennau/Trosolwg%20Cenedlaethol%20CSGAau.pdf>.

RhAG, 'Cynulliad Cenedlaethol Cymru - Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg. Ymchwiliad Strategol Cymraeg mewn Addysg - ymateb gan rhieni dros Addysg Gymraeg (RhAG)', (2015), <http://senedd.cynulliad.cymru/mgConsultationDisplay.aspx?ID=179> (cyrchwyd 31 Mai 2016).

RMG Clarity, 'Canlyniadau Arolwg Busnesau Bach a Chanolig Mawrth/Ebrill 2013', (Comisiynydd y Gymraeg, 2013), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Cyhoeddiadau/Pages/ManylionCyhoeddiad.aspx?PublicationId=7a133407-fc3c-4e7e-85ab-532bb34c132b&Category=Ymchwil>.

Roberts, D. B., a Thomas, E., 'Adroddiad Arolwg Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant Sector Cynradd Gwynedd', (2010).

Robert, E., 'Welsh Lexical Planning and the Use of Lexis in Institutional Settings', (Thesis PhD, Prifysgol Caerdydd, Rhagfyr 2013). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Sefydliad Materion Cymreig, 'IWA Wales Media Audit 2015', (Tachwedd 2015), http://www.clickonwales.org/wp-content/uploads/IWA_MediaAudit_v4.pdf. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

S4C, 'Dyfodol Teledu Cymraeg', (Mai 2014), https://www.s4c.co.uk/keynote/pdf/c_s4c-dyfodol-teledu-cymraeg.pdf.

S4C, 'Adroddiad Blynyddol a Datganiad Ariannol ar gyfer y cyfnod 12 mis hyd at 31 Mawrth 2015', (2015a), <http://www.s4c.cymru/abouts4c/annualreport/acrobats/s4c-annual-report-2015.pdf>.

S4C, 'S4C: Edrych i'r Dyfodol', (2015b), http://www.s4c.cymru/media/media_assets/s4c-edrych-ir-dyfodol.pdf

Welsh Government, *Increasing the number of communities where Welsh is the main language*. Report of the Task and Finish Group (December 2013a).

Welsh Government, 'Over £220,000 to extend Welsh Language Charter across North Wales' (3 August 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150803-welsh-language-charter/?skip=1&lang=en> (accessed 4 May 2-15).

Welsh Government, *Raising our sights: review of Welsh for Adults. Report and recommendations Welsh for Adults Review Group* (July 2013).

313

 Welsh Government, *Response to Estyn thematic review of linguistic progression and standards of Welsh in ten bilingual schools* (November 2014).

Welsh Government, 'Six new Welsh Language Centres set for £1.5m funding boost' (2 June 2015), <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150603-welsh-language-centres/?skip=1&lang=en> (accessed 4 May 2015).

Welsh Government, *Tackling Poverty Action Plan 2012-2016* (2012b)

Welsh Government, *Welsh Language Scheme 2011-16* (2011).

Welsh Government, *Welsh Language Strategy Evidence Review* (Welsh Government Social Research, 2012a).

Welsh Government, *Welsh-language Technology and Digital Media Action Plan* (2013).

Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy* (April 2010).

Welsh Government, *Welsh-medium Education Strategy: Annual report 2014–15* (July 2015).

[Welsh Government - Minister for Education and Skills], 'Written Responses to the Children, Young People and Education Committee's Report on Welsh in Education Strategic Plans by Huw Lewis, Minister for Education and Skills', [-]b, <http://www.assembly.wales/laid%20documents/gen-ld10581/gen-ld10581-e.pdf>.

Welsh Language (Wales) Measure 2011 (nawm 1).

Welsh Language and Economic Development Task and Finish Group, 'Report of the Welsh Language and Economic Development Task and Finish Group to the Minister for Economy, Science and Transport', (January 2014), <http://gov.wales/docs/det/publications/140130-wled-report-en.pdf>.

Welsh Language Board, 'A review of the Welsh language print media: An Independent Review Commissioned from Dr Tony Bianchi, by the Welsh Language Board', (January 2008), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20081121152739/http://www.byig-wlb.org.uk/english/publications/pages/publicationitem.aspx?puburl=/english/publications/publications/20080114+ad+s+arolwg+o%27r+wasg+brintiedig+cyfrwng+cymraeg+f1.doc>.

Statistics Canada | Statistique Canada, *Population of immigrant mother tongue families, showing main languages comprising each family, Canada, 2011* (6 Tachwedd 2015), http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/2011003/tbl/tbl3_2-1-eng.cfm (cyrchwyd 27 Ebrill 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Statistics New Zealand | Tatauranga Aotearoa, *2013 Census totals by topic: Language Spoken, 2013* (2013), <http://www.stats.govt.nz/Census/2013-census/data-tables/total-by-topic.aspx> (cyrchwyd 27 Ebrill 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

StatsCymru, *Llifoedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan*, (2015a) <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Migration/Internal/migrationflowsinwalesandwithukcountries-by-origin-destination> (cyrchwyd 23 Mawrth 2016).

StatsCymru, *Llifau mudo, mewn miloedd, rhwng Cymru a gweddill y Byd* (nad yw'n cynnwys y DU) yn ôl llif a blwyddyn (2015b), <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Migration/International/migrationflowsofpeoplebetweenwalesandtherestoftheworldnnon-uk-by-flow-year> (cyrchwyd 23 Mawrth 2016).

StatsCymru, *Siarad Cymraeg gartref, asesiad rhieni, gan ddisgyblion o oed 5 neu drosodd mewn ysgolion gynradd, canol ac uwchradd yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a chategori* (2015c), <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Welsh-Language/speakingwelshhomepupils5andover-by-localauthorityregion-category> (cyrchwyd 3 Mai 2016).

StatsCymru, *Ysgolion yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth a math o gyfrwng Cymraeg* (2015d), <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Welsh-Language/Schools-by-LocalAuthorityRegion-WelshMediumType> (cyrchwyd 3 Mai 2016).

StatsCymru, *Gweithgareddau dysgu yn ôl y math o gymhwyster ac iaith* (2016), <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Further-Education-and-Work-Based-Learning/Lifelong-Learning-Wales-Record/learningactivities-by-qualificationtype-language> (cyrchwyd 4 Ebrill 2016).

StatsCymru, *Niferoedd a chofrestriadau Dysgwyr Cymraeg i Oedolion*, <https://statscymru.llyw.cymru/v/Bj3w> (cyrchwyd 24 Mehefin 2016).

Text to Speech ivona, *Voices*, <https://www.ivona.com/us/about-us/voice-portfolio/> (cyrchwyd 9 Mawrth 2016).

Trywydd, 'Cynyddu defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg gan Blant a Phobl Ifanc Ysgolion Uwchradd Gwynedd: Adroddiad ar yr arolwg gan gwmni Trywydd', (Hydref 2014), <https://www.gwynedd.llyw.cymru/cy/Cyngor/Dogfennau-Cyngor/Strategaethau-a-pholisiau/Cynllun-iaith/Cynyddu-defnydd-or-Gymraeg-Ysgolion-Uwchradd.pdf>.

Welsh Language Board - Accreditation Scheme for Bilingual Software - xls version (29 October 2009), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330013529/http://www.byig-wlb.org.uk/english/publications/Pages/PublicationItem.aspx?puburl=/English/publications/Publications/20090831%20DG%20D%20bilingual%20software%20accreditation%20scheme%20f2%20excel%2097.xls> (accessed 9 March 2016).

Welsh Language Board, 'Bilingual Software Standards & Guidelines. A Welsh Language Board Document', (-), <http://orca.cf.ac.uk/44056/2/3963.pdf> (accessed 9 March 2016).

Welsh Language Board, 'Information Technology and the Welsh Language: A Strategy Document', (2006b), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20081121150830/http://www.byig-wlb.org.uk/English/publications/Publications/3965.pdf>.

Welsh Language Board, 'Promoting and Facilitating Bilingual Workplaces', (2009), <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330013841/http://www.byig-wlb.org.uk/Cymraeg/cyhoeddiadau/Cyhoeddiadau/Hyrwyddo%20a%20Hwyluso%20Gweithleoedd%20Dwyieithog.pdf>.

Welsh Language Board, *Language Transmission in Bilingual Families in Wales* (2006a).

Welsh Language Board, *Statistical overview of the Welsh language* (February 2012).

Welsh Language Commissioner and Welsh Government, National Survey for Wales, 2013-14: Welsh Language Use Survey (29 January 2015).

Welsh Language Commissioner and Welsh Government, Welsh language use in Wales, 2013-15 (26 November 2015).

Welsh Language Commissioner, 'A new measure; a new mind-set. The Welsh Language Commissioner's Assurance Report for 2014-15', (2015a), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/English/Publications%20List/20151022%20DG%20S%20Adroddiad%20Sicrwydd%20Comisiynydd%20y%20Gymraeg%202014-15.pdf>.

Welsh Language Commissioner, 'Annual Report 2014-15', (2015c), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/English/Publications%20List/Adroddiad%20Blynyddol%202014-15%20%28Gwefan%29.pdf>.

Welsh Language Commissioner, 'Survey of transport for post-16 learners attending Welsh-medium or bilingual education, (2015d), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/English/Publications%20List/20150724%20DG%20S%20Adroddiad%20arolwg%20cludiant%20i%20ddysgwyr%20ol-16.pdf>.

Welsh Language Commissioner, 'The Benefits of Bilingual Marketing by Charities in Wales', (2014b), <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20>

UNESCO, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/> (cyrchwyd 27 Ebrill 2016). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

United States Census Bureau, *Detailed Languages Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Over: 2009-2013* (Hydref 2015), <http://www.census.gov/data/tables/2013/demo/2009-2013-lang-tables.html> (cyrchwyd 05 Chwefror 2016). [Cyhoeddiad Saesneg yn unig].

Vivian, D. ac eraill, *Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014).

316

Watkins, G., 'Gweithdrefnau cyfieithu'r Ganolfan Gyfieithu ar gyfer cyrff yr UE a'u perthnasedd i Gymru', *Gwerddon*, rhif 14, (Ebrill 2013), tt. 47-67.

Ymgynghoriaeth Wavehill, 'Adolygiad o ddatblygiad y gwasanaeth newyddion ar-lein Golwg 360: Adroddiad i Gyngor Llyfrau Cymru', (Medi 2010), <http://www.clc.org.uk/ni-us/cyhoeddiadau-publications/ymchwil-research?diablo.lang=cym>.

York Consulting, Old Bell3, IFF Research a Phrifysgol Caerdydd, *Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011-14: Apprenticeships* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 16 Mawrth 2016b). [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cyfrifiad 2011: Y Canlyniadau Cyntaf am yr Iaith Gymraeg* (11 Rhagfyr 2012) <http://gov.wales/docs/statistics/2012/121211sb1182012cy.pdf>.

Ystadegau ar gyfer Cymru, *Trosglwyddo'r Gymraeg ac Aelwydydd* (28 Mehefin 2013), <http://gov.wales/docs/statistics/2013/130628-welsh-language-households-transmission-cy.pdf>.

Ystadegau ar gyfer Cymru, *Post-16 Learner Voice Wales survey results, 2014* (17 Ebrill 2014), <http://gov.wales/docs/statistics/2014/140417-post-16-learner-voice-wales-survey-2014-en.pdf>. [Cyhoeddiad yn Saesneg yn unig].

Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cymraeg mewn Sefydliadau Addysg Uwch, 2013/14* (29 Medi 2015), <http://gov.wales/docs/statistics/2015/150929-welsh-higher-education-institutions-2013-14-cy.pdf>.

Cyhoeddiadau/20140829%20Buddion%20Marchnata%20Dwyieithog%20gan%20Elusennau%20yng%20Nghymru%20%28terfynol%29.pdf.

Welsh Language Commissioner, 'The value of the Welsh language to the food and drink sector in Wales. Research report', (2014a), <http://www.comisiynyddygybraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Adroddiad%20bwyd%20a%20diod%20%28Templed%29.pdf>.

Welsh Language Commissioner, 'Census 2011 analysis' (2015b), <http://www.comisiynyddygybraeg.cymru/english/publications/pages/publicationdetails.aspx?publicationid=f8642f35-f97f-4a12-a61b-6d6fb74ff956&category=ymchwil%20ac%20ystadegau> (accessed 1 April 2016).

Welsh National Corpus Portal, <http://corpws.cymru/?lang=en> (accessed 4 May 2016).

Welsh Statutory Instruments, *The Welsh in Education Strategic Plans and Assessing Demand for Welsh Medium Education* (Wales) Regulations 2013.

WJEC, 'Welsh for Adults Examinations Bulletin', (Rhagfyr 2015). http://www.wjec.co.uk/Bwletin%20Arholiadau%20Cymraeg%20i%20Oedolion-2015.pdf?language_id=1.

York Consulting, Old Bell 3, IFF Research and Cardiff University, Evaluation of Work-Based Learning Programme 2011-14: Apprenticeships (Welsh Government Social Research, 16 March 2016b).

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner